

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణము

అయోధ్యాకాండ

అవధూత దత్తపీఠము
మైసూరు

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణము అయోధ్యాకాండ

ప్రథమముద్రణ: శ్రీదేవీ శరన్నవరాత్రులు - 2014.

ప్రతులు : 1000

ముఖచిత్రం : శ్రీగంగాధర్ సోమ్

డి.టి.పి. : శ్రీచంద్రశేఖరావధాని, శ్రీసుబ్బు, శ్రీరామ్జీ

ముద్రణ : మా ప్రింట్స్, శ్రీగురుతల్వార్- బెంగళూరు

ప్రచురణ: రాగరాగిణీ బ్రస్ట్
అవధూత దత్తపీఠము
దత్తనగర్, ఊటీ రోడ్డు
మైసూరు - 570 025

Ph : 0821-2486486

Fax : 0821-2487487

Internet : www.dattapeetham.com

ఆర్థిక సేవ

సికింద్రాబాద్, న్యూ బోయిగూడ వాస్తవ్యులు
శ్రీమతి & శ్రీ జి. అంజనీ సాయికుమారి, రామకృష్ణ గణపతి దంపతులు
ఈ అయోధ్యాకాండ పుస్తకముద్రణకు సేవచేసుకొని తరించిన
వీరిపైన, వీరి కుటుంబం వారిపైన శ్రీగురుదేవుల కృప
ఎల్లప్పుడూ వర్షించుగాక!

అవధూత దత్తపీఠాధిపతి
 జగద్గురు పరమపూజ్య
 శ్రీశ్రీశ్రీ గణపతి సచ్చిదానంద స్వామీజీ వారి
 ముందు మాట

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే!
 వేదః ప్రాచేతసాదాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా||

పరబ్రహ్మ, వేదపురుషుడు అయిన శ్రీరాముడు ఉత్తమమైన ధర్మాన్ని స్థాపించి, తాను స్వయంగా ఆచరించి చూపాడు. ఆదర్శపురుషుడై అందరి హృదయాలలో నిలిచాడు.

వాల్మీకి మహర్షి ఆ ఉత్తమధర్మాన్ని లోకానికి తెలపాలని, సంకల్పించి, ఆ మహావీరుడి చరిత్రను అక్షరరూపంలో గానయోగ్యంగా మలిచాడు. ఆ రామకథ గంగా ప్రవాహం లాగా ధారగా సాగుతుంటే లోకం సుఖశాంతులతో పర్థిల్లుతుందని, మనకందించి మహోపకారం చేశాడు.

లోకకళ్యాణం జరగాలనే ఉద్దేశ్యంతోనే మీ స్వామీజీ వారు కూడ 'శతశ్లోకీరామాయణాన్ని' ధ్వనిముద్రణ చేసి, పదమూడు కోట్లసార్లు పారాయణ చెయ్యించారు, ఇంకా చెయ్యిస్తూనే ఉన్నారు. ఆ శతశ్లోకీ రామాయణ గానయజ్ఞంతో ప్రభావితులై, తాము కూడా లోకోపకారం చెయ్యాలని నడుముకట్టిన బాలస్వామీజీవారు, ఎంతో శ్రమపడి, అమూల్యమైన సమయాన్ని వెచ్చించి, విఘ్నాలను అధిగమించి, గానయోగ్యంగా ధ్వని ముద్రణ చేసి ప్రథమపుష్పంగా బాలకాండను లోకార్పణం కావించారు.

ఇప్పుడు కూడా అదేవిధంగా పరిశ్రమ చేసి, లోకోపకారం కోసమై ద్వితీయ పుష్పమైన ఈ అయోధ్యాకాండను అందిస్తున్నారు.

ఈ అయోధ్యాకాండ సిడిని అందుకొని, దానిని వింటూ, ఈ పుస్తకాన్ని చూస్తూ తప్పులు లేకుండా పారాయణ చేసి ధన్యులు కండి. జన్మను సార్థకం చేసుకోండి. మీకు శ్రీసీతారామానుగ్రహం కలుగుగాక! అని ఆశీర్వదిస్తూ...

జయగురుదత్త

మీ
 స్వామీజీ

అవధూత దత్తపీఠాధిపతి జగద్గురు పరమపూజ్య

శ్రీశ్రీశ్రీ గణపతి సచ్చిదానంద స్వామీజీ

కరకమల సంజాతులు, దత్తపీఠ ఉత్తరాధిపతి

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య

శ్రీ శ్రీదత్త విజయానందతీర్థ స్వామీజీ వారి

బాలకాండ

ముందుమాట

శ్రీహనుమల్లక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న సీతాసమేత శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే

నమోనమః

శ్రీగణపతి సచ్చిదానంద సద్గురుభ్యో నమో నమః

“వేదశాస్త్రాలు, పురాణేతిహాసాలు, కాళిదాసులాంటి కవులూ లేనట్లైతే భారతం భారతమే కాదు” అన్నాడొక మహాకవి. ఈ సత్యం తెలిసిన పరమాత్మ స్వరూపులైన మా సద్గురుదేవులు శ్రీగణపతి సచ్చిదానంద స్వామీజీవారు శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణంలోని మొదటి సర్గను రాగమాలికలో గానం చేసి, “శతశ్లోకీ రామాయణము” అనే పేరు మీద సంక్షేప రామాయణాన్ని కొన్ని కోట్ల సార్లు పారాయణ చెయ్యించి, ప్రపంచం నలుమూలలా వ్యాప్తి చేశారు.

ఆ మహాత్కార్యంతో ప్రచోదితులమైన మాకు సంపూర్ణ శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణాన్ని, తాత్పర్యముతో సహా ధ్వని ముద్రణ చెయ్యాలనే సంకల్పాన్ని శ్రీసీతారామచంద్రుడే సద్గురురూపంలో స్వయంగా కలిగించాడు.

శ్రీరామానుగ్రహానికి సద్గురుకృపతోడై ఆ మహాయాగంలో మొదటి ఆహుతా అన్నట్లు, 77 సర్గల, ఇరవై రెండువందల యాభైఆరు శ్లోకాలు గల బాలకాండ భక్తుల చేతికందుతోంది. ఇది శ్రీరామకృప! శ్రీరామభక్తులందరూ దోషరహితంగా సంపూర్ణ శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణాన్ని జన్మలో ఒక్కసారి అయినా శ్రవణం చేస్తూ పారాయణ చెయ్యాలనేదే మా కోరిక!

ఎంతో సమయాన్ని వెచ్చించి, అంతులేని శ్రమకులోనై శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణ ధ్వనిముద్రణ గల సి.డిలను అందిస్తున్నాము. దానితో పాటు పారాయణ చెయ్యటానికి అనుకూలంగా ఉండేందుకోసం, బాలకాండలోని

మూలశ్లోకాలను పుస్తకంగా రూపొందించి, మీ చేతికి అందిస్తున్నాము. అందరి ఇళ్లల్లోనూ, అన్ని దేవాలయాలలోనూ, ఈ సి.డిలను వింటూ, పుస్తకాన్ని అనుసరిస్తూ ప్రతినిత్యమూ కనీసం, ఒక్క సర్గ అయినా పారాయణ చేస్తూ ఉండాలనేదే మా కోరిక!

మన భారతీయ సనాతన సంప్రదాయంయొక్క విలువలను తెలిపే, రామాయణం యొక్క గొప్పతనాన్ని, భావితరాల పిల్లలకు తెలిపి అందించండి. పిల్లలు, యువకులు, యువతులు, మంచి మార్గంలో నడిచినప్పుడే మంచి సమాజం ఏర్పడుతుంది. మంచి సమాజాన్ని నిర్మించే విషయంలో రామాయణం కన్నా గొప్ప గ్రంథం మరొకటి లేదని ఘంటాఘోషంగా చెప్పవచ్చు. శ్రీమద్రామాయణము కుటుంబ విలువలను తెలుపుతూ, కుటుంబంలోని పరస్పర కలహాలను నివారిస్తుంది. మాతా పితృభక్తిని పెంపొందిస్తుంది. గురువుపై అచంచలమైన భక్తిని కలిగిస్తుంది. అన్నదమ్ములను, అక్కాచెల్లెళ్లలో ఉండవలసిన పరస్పర ప్రేమను గురించి తెలుపుతుంది. భార్యాభర్తలలో అనురాగాన్ని అంకురింప చేసి, అది మహావృక్షమై ఫలాలను ఇచ్చేలాగా చేస్తుంది. భయభీతులలో ధైర్యాన్ని నింపుతుంది. విజయాన్ని ఇస్తుంది. ధర్మార్థ కామాలకు మూలభూతమైన శ్రీమద్రామాయణము ఇహంలో సమస్త కోర్కెలను తీర్చి మోక్షాన్ని కూడా ప్రసాదిస్తుంది.

అంతటి రామాయణాన్ని వినాలని, చదవాలని, అర్థం చేసుకోవాలని, అందు చెప్పిన విషయాలను ఆచరించాలని కోరిక కలవారికి కార్యసిద్ధి ఆంజనేయస్వామియొక్క అనుగ్రహం ఎప్పటికీ ఉండనే ఉంటుంది.

శ్రీసీతారాముడిని కీర్తిస్తే ఆయన భక్తుడైన హనుమంతుడు సంతోషిస్తాడు. ఆయన సంతోషిస్తే సమస్తమూ సిద్ధిస్తుంది. సద్భక్తులారా! ప్రతినిత్యమూ శ్రీరాముడిని స్మరించండి. భగవన్నామ స్మరణ చెయ్యండి. శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణాన్ని వినండి. పారాయణ చెయ్యండి. సద్గురుదేవులైన శ్రీగణపతి సచ్చిదానందస్వామీజీవారి అనుగ్రహానికి పాత్రులుకండి. శ్రీరామ కృపను పొందండి. జయగురుదత్త

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః

ఇతి

శ్రీదత్తనారాయణ స్మరణమ్

శ్రీదత్త విజయానందతీర్థస్వామీజీ

అవధూత దత్తపీఠాధిపతి జగద్గురు పరమపూజ్య

శ్రీశ్రీశ్రీ గణపతి నచ్చిదానంద స్వామీజీ

కరకమల సంజాతులు, దత్తపీఠ ఉత్తరాధిపతి

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య

శ్రీ శ్రీదత్త విజయానందతీర్థ స్వామీజీ వారి

అయోధ్యాకాండ

ముందుమాట

శ్రీహనుమల్లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న సీతాసమేత

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమో నమః

శ్రీగణపతి నచ్చిదానంద సద్గురుభ్యో నమో నమః

సద్గురుదేవులు, పూజ్యశ్రీగణపతి నచ్చిదానంద స్వామీజీవారి శతశ్లోకీరామాయణంతో ప్రేరేపితులమై, ప్రారంభించిన సంపూర్ణ శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణ ధ్వని ముద్రణమనే మహాయజ్ఞంలో 'బాలకాండ' సమాప్తమై, ఇప్పుడు 'అయోధ్యాకాండ' అనే రెండవ పుష్పము, శ్రీసీతారామచంద్ర స్వామివారి పాదారవిందాలకు సమర్పించబడుతోంది.

అయోధ్యాకాండ శ్రీమద్రామాయణానికి ఆత్మ వంటిది. ఈ కాండలో శ్రీమద్రామాయణం ఊహకందని మలుపు తిరిగింది. ఆ మలుపే కథను ముందుకు నడిపింది. రావణవధకు ప్రధాన కారణమైనది.

శ్రీరాముడికి భక్తవత్సలుడనే బిరుదును సార్థకం చేసింది. ఇంత గొప్పదైన అయోధ్యాకాండను తాత్పర్యంతో సహా, శ్రవణం చెయ్యబోతున్న మనం, బాలకాండలోని ప్రధానమైన ఘట్టాలలో గల రహస్యాలను, సింహావలోకనం చేసి, తెలుసుకొనే ప్రయత్నం చేద్దాము.

బాలకాండ 'తపస్స్వాధాయ నిరతం' అని 'త'కారంతో ప్రారంభమై, ప్రతి వెయ్యి శ్లోకాలకు గాయత్రీమహామంత్రంలోని ఒక్కొక్క అక్షరాన్ని గుర్తు చేస్తూ ఉండటంతో, పండితులైన పెద్దలు శ్రీమద్రామాయణాన్ని 'గాయత్రీమంత్రంతో' సమానమైనదానినిగా పోల్చారు. శ్రీమద్రామాయణంలో ఇరవైనాలుగువేల శ్లోకాలు ఉండటము, ఇరవైనాలుగు అనే సంఖ్య, గాయత్రీమంత్రంలోని అక్షరాల సంఖ్య

కావలము, అనేది 'శ్రీమద్రామాయణం గాయత్రీమంత్ర సమానమే!' అనే విషయాన్ని మరింత బలపరుస్తోంది.

ప్రతిసాధకుడికీ 'తపస్వ్యాధ్యాయాలు' అత్యంత ప్రధానమైనవి అని తెలిపేందుకే వాల్మీకి మహర్షి, బాలకాండను 'తపస్వ్యాధ్యాయ' పదాలతో ప్రారంభించారు.

శ్రీరాముడి గుణాలను తెలుపుతూ, వాటిని అందరూ అలవర్చుకోవాలి అని చెప్పటం కోసమే రామగుణవర్ణన చెయ్యబడింది. అహింస, దయ, కరుణ, అనురాగము అనే గుణాలు, మనిషిని మహర్షిని చేస్తాయని వాల్మీకి చరిత్ర తెలిపింది. ఒక సామాన్యమైన పక్షికై విలపించిన వాల్మీకి మహర్షి నోటి నుండి సీతారామ చరిత గంగాప్రవాహంలాగా పొంగి ప్రవహించింది.

శిష్యలక్షణాలను, రామచరితను గానము మరియు శ్రవణం చేసే విధానాన్ని కుశలవుల చరిత్ర తెలిపింది. 'రామాయణ శ్రవణంతో తనకు కూడా మనశ్శాంతి కలుగుతోందని' శ్రీరాముడే చెప్పటంతో, రామాయణం యొక్క గొప్పదనాన్ని బాలకాండ తెల్పింది.

ఇక కుశలవుల రామాయణగానం అయోధ్యావర్ణనతో ప్రారంభమైనది. అయోధ్య అంటే యుద్ధం చేసి గెలవలేనిది అని అర్థం. భగవంతుడిని భక్తితో మాత్రమే చేరుకోగలమనే సూక్ష్మాన్ని అయోధ్యావర్ణన తెల్పింది. ప్రజల పట్ల రాజు ఎంత ప్రేమగా నడుచుకోవాలో, రాజుగారి విషయంలో ప్రజలు ఎంతటి విశ్వాసపాత్రులై ఉండాలో ఆ విషయాన్ని దశరథ వర్ణన చెప్పింది. దశరథుడు యజ్ఞానికై సంకల్పించటమనే ఘట్టం, కోర్కెలు తీరకపోతే క్రుంగిపోరాదని, భగవంతుడిని ప్రార్థించి, సత్కర్మలు చేసి, ప్రయత్నము, ప్రార్థన అనే రెండు చక్రాలకు, జీవితమనే బండిని కట్టి, ముందుకు నడపాలని తెల్పింది. దశరథుడు సత్కర్మలు చేసి, దానధర్మాలు చేసి, శ్రీరాముడినే పుత్రుడిగా పొంది ధన్యుడయ్యాడు.

అన్నదానము మొదలైన దానాల మహిమ, దశరథుడి యజ్ఞఘట్టంలో తెలుపబడింది. శ్రీరామాదుల జననాన్ని వర్ణించిన పద్దెనిమిదవ సర్గలోనే సద్గురువైన విశ్వామిత్రుడిని ప్రవేశపెట్టి, జీవుడికి సద్గురువు చాలా అవసరమని వాల్మీకి మహర్షి చెప్పకనే చెప్పారు.

‘మనిషిగా అవతరించినవాడు భగవంతుడే అయినా కూడా తల్లిదండ్రులను, సద్గురువులను సేవించవలసినదే!’ అని బాలరాముడి చరిత్ర తెలిపింది.

‘గురువు చెప్పింది ఏదైనా సరే, దానిని పాటించితీరవలసిందే!’ అని తాటకా వధ శాసించింది. అహల్యాశాపవిమోచనం చేసిన శ్రీరాముడు, పరుగునబోయి అహల్యామాత పాదాలను తాకి, నమస్కరించాడు. దానితో ‘భార్య తప్ప, ఇతర స్త్రీలందరూ తల్లివంటి వారే!’ అని శ్రీరాముడు తెలిపినట్లుంది.

ఇక విశ్వామిత్ర మహర్షి యొక్క చరిత్ర జాతి ప్రధానం కాదని, దృఢసంకల్పమే ప్రధానమని, అది ఉన్నట్లైతే, ఎవరైనా, దేనినైనా సాధించవచ్చని బోధించింది.

సద్గురువైన విశ్వామిత్రమహర్షి, శిష్యులై తనను ఆశ్రయించిన రామలక్ష్మణులకు మాత్రమే కాక, వారి సోదరులైన భరత శత్రుఘ్నులకు కూడా కళ్యాణం జరిపించారు. సీతారాములను కలిపారు.

సద్గురువును ఆశ్రయిస్తే కళ్యాణమే కాక, ఆత్మకళ్యాణమై, ఆత్మజయం కూడా సిద్ధిస్తుంది.

ఇక బాలకాండలోని చివరి ఘట్టంలో ‘అతి క్రోధమనేది, జాతి ద్వేషమనేది తపశ్శక్తిని క్షీణింప చేస్తుంది’ అని పరశురామఘట్టం సూచించింది.

భార్యాభర్తలలో అనోన్యత, ప్రేమానురాగాలు, ఓర్పు అనేవి చాలా ముఖ్యమైనవని, సీతారాముల దాంపత్య జీవితాన్ని వర్ణించటంతో వాల్మీకి మహర్షి బాలకాండను సమాప్తి చేశారు.

మాతా పితృభక్తి, గురుభక్తి అనేవి బాలకాండలో సంపూర్ణంగా వర్ణించబడ్డాయి. ఇది సూక్ష్మంగా బాలకాండయొక్క సింహావలోకనము.

ఇక శ్రీరామానుగ్రహంతో అయోధ్యాకాండలోకి ప్రవేశిద్దాము.

శ్రీసీతారామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమో నమః

ధర్మస్య జయోస్తు, సత్యస్య విజయోస్తు.

ఇతి

శ్రీదత్తనారాయణ స్మరణమ్

శ్రీదత్త విజయానందతీర్థస్వామీజీ

అయోధ్యాకాండ
విషయసూచిక

	సర్గలు	పుటలు
1	రామాభిషేకవ్యవసాయః	17
2	పరిషదనుమోదనమ్	22
3	పుత్రానుశాసనమ్	27
4	మాత్రాశీః పరిగ్రహః	32
5	వ్రతచర్యావిధానమ్	36
6	పౌరోత్సేకః	39
7	మంథరాపరిదేవనమ్	42
8	మంథరోపజాపః	46
9	రామప్రవాసనోపాయచింతా	50
10	కైకేయ్యనునయః	57
11	వరద్వయ నిర్బంధః	61
12	కైకేయీ నివర్తన ప్రయాసః	64
13	దశరథ విలాపః	76
14	కైకేయ్యపాలంభః	79
15	సుమంత్రప్రేషణమ్	86
16	రామప్రస్థానమ్	92
17	రామాగమనమ్	97
18	వనవాసనిదేశః	99
19	రామ ప్రతిజ్ఞా	104
20	కౌసల్యాక్రందః	108
21	కౌసల్యా లక్ష్మణ ప్రతిబోధనమ్	114
22	దైవప్రాబల్యమ్	121
23	లక్ష్మణక్రోధః	125
24	కౌసల్యార్చి సమాశ్వాసనమ్	129

	సర్గలు	పుటలు
25	మాతృస్వస్త్వయనమ్	133
26	సీతాప్రత్యవస్థాపనమ్	138
27	ప్రతిప్రతాధ్యవసాయః	142
28	వనదుఃఖప్రతిబోధనమ్	145
29	వనానుగమనయాచ్ఛా నిర్బంధః	147
30	వనగమనాభ్యుపపత్తిః	150
31	లక్ష్మణ వనానుగమనాభ్యనుజ్ఞా	154
32	విత్తవిశ్రాణనమ్	158
33	పౌరవాక్యమ్	163
34	దశరథ సమాశ్వాసనమ్	166
35	సుమంత్ర గర్హణమ్	172
36	సిద్ధార్థ ప్రతిబోధనమ్	176
37	చీరప్రతిగ్రహనిమిత్తవసిష్ఠక్రోధః	179
38	జనాక్రోశః	183
39	వనగమనాపుచ్ఛా	186
40	పౌరాద్యనువ్రజ్యా	190
41	నగర సంక్షోభః	195
42	దశరథాక్రందః	197
43	కౌసల్యాపరిదేవితమ్	200
44	సుమిత్రాశ్వాసనమ్	202
45	పౌరయాచనమ్	206
46	పౌరమోహనమ్	209
47	పౌరనివృత్తిః	213
48	పౌరాంగనా విలాపః	215
49	జానపదాక్రోశః	218
50	గుహాసంగతమ్	220

	సర్గలు	పుటలు
51	గుహాలక్ష్మణ జాగరణమ్	225
52	గంగావతరణమ్	228
53	రామసంక్షోభః	238
54	భరద్వాజాశ్రమాభిగమనమ్	241
55	యమునావతరణమ్	246
56	చిత్రకూటనివాసః	249
57	సుమంత్రోపావర్తనమ్	253
58	రామసందేశాఖ్యానమ్	257
59	దశరథ విలాపః	260
60	కౌసల్యాసమాశ్వాసనమ్	264
61	కౌసల్యోపాలంభః	267
62	కౌసల్యాప్రసాదనమ్	270
63	ఋషికుమారవధాఖ్యానమ్	272
64	దశరథదిష్టాంతః	277
65	అంతఃపురాక్రందః	284
66	తైలద్రోణ్యధిశయనమ్	287
67	అరాజక దురవస్థాపర్ణనమ్	290
68	దూతప్రేషణమ్	294
69	భరత దుస్స్వప్నః	296
70	భరతప్రస్థానమ్	298
71	అయోధ్యాగమనమ్	301
72	భరతసంతాపః	306
73	కైకేయీ విగర్హణమ్	311
74	కైకేయ్యాక్రోశః	314
75	భరత శపథః	318
76	దశరథౌర్ధ్వదైహికమ్	324

	సర్గలు	పుటలు
77	భరతశత్రుఘ్నువిలాపః	326
78	కుబ్జావిక్షేపః	329
79	సచివప్రార్థనాప్రతిషేధః	331
80	మార్గసంస్కారః	333
81	సభాస్థానమ్	335
82	సేనాప్రస్థానమ్	337
83	భరతవనప్రస్థానమ్	341
84	గుహాగమనమ్	343
85	గుహాసమాగమః	345
86	గుహావాక్యమ్	348
87	రామశయనాది ప్రశ్నః	350
88	శయ్యానువీక్షణమ్	353
89	గంగావతరణమ్	356
90	భరద్వాజాశ్రమనివాసః	358
91	భరద్వాజాతిథ్యమ్	361
92	భరద్వాజామంత్రణమ్	369
93	చిత్రకూటవన ప్రేషణమ్	373
94	చిత్రకూట వర్ణనా	375
95	మందాకినీ వర్ణనా	378
96	లక్ష్మణక్రోధః	380
97	భరత గుణప్రశంసా	383
98	రామాన్వేషణమ్	386
99	రామసమాగమః	388
100	కచ్చిత్సర్గః	392
101	పెత్తుదిష్టాంతశ్రవణమ్	400
102	నివాపదానమ్	401
103	మాతృదర్శనమ్	406

	సర్గలు	పుటలు
104	రామభరత సంవాదః	409
105	రామవాక్యమ్	412
106	భరత వచనమ్	416
107	రామప్రతివచనమ్	420
108	జాబాలి వాక్యమ్	422
109	సత్యప్రశంసా	424
110	ఇక్షా వ్యకువంశకీర్తనమ్	429
111	భరతానుశాసనమ్	432
112	పాదుకాప్రదానమ్	435
113	పాదుకాగ్రహణమ్	439
114	అయోధ్యాప్రవేశః	441
115	నందిగ్రామ నివాసః, రామపట్టాభిషేకః	444
116	ఖరవిప్రకరణ కథనమ్	447
117	సీతాపాతిప్రత్యప్రశంసా	450
118	దివ్యాలంకార గ్రహణమ్	453
119	దండకారణ్య ప్రవేశః	458

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణమ్

అయోధ్యాకాండః

ధ్యాన శ్లోకములు

శ్రీహనుమల్లక్ష్మణ సీతాసమేత శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

- శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ |
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నాప శాంతయే || 1
- వాగీశాద్యాస్సుమనసః సర్వార్థానాముపక్రమే |
యం సత్వా కృతకృత్యాస్య్యః తం సమామి గజాననమ్ || 2
- దోర్భిర్యుక్తా చతుర్భిః స్పృఘటికమణిమయీమక్షమాలాం దధానా
హస్తేనైకేన పద్మం సితమపి చ శుకం పుస్తకం చాపరేణ |
భాసాకుందేందు శంఖస్ఫటిక మణినిభా భాసమానాఽసమానా
సా మే వాగ్దేవతేయం నివసతు పదనే సర్వదా సుప్రసన్నా || 3
- కూజంతం రామ రామేతి మధురం మధురాక్షరమ్ |
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకి కోకిలమ్ || 4
- వాల్మీకేర్మునిసింహస్య కవితాపనచారిణః |
శృణ్వన్ రామకథా నాదం కో న యాతి పరాం గతిమ్ || 5
- యఃపిబన్ సతతం రామ చరితామృత సాగరమ్ |
అత్యుష్ణం మునిం వందే ప్రాచేతసమకల్మషమ్ || 6
- గోషుదీకృత వారాశిం మశకీకృత రాక్షసమ్ |
రామాయణ మహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్ || 7
- అంజనానందనం వీరం జానకీ శోకనాశనమ్ |
కపీశమక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్ || 8

ఉల్లంఘ్య సింధో స్సలిలం సలీలం
 యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః|
 ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం
 నమామి తం ప్రాంజలిరాంజనేయమ్|| 9

ఆంజనేయమతిపాటలాసనం
 కాంచనాద్రి కమనీయ విగ్రహమ్|
 పారిజాత తరుమూలవాసినం
 భావయామి పవమాననందనమ్|| 10

యత్ర యత్ర రఘునాథ కీర్తనం
 తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్|
 బాష్పవారిపరిపూర్ణ లోచనం
 మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్|| 11

మనోజవం మారుత తుల్యవేగం
 జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం పరిష్ఠమ్|
 వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం
 శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి|| 12

యఃకర్ణాంజలి సంపుటైరహరహః సమ్యక్పిబత్వాదరాత్
 వాల్మీకేర్వదనారవిందగలితం రామాయణాఖ్యం మధు|
 జన్మవ్యాధి జరావిపత్తి మరణైరత్యంతసోపద్రవం
 సంసారం స విహాయగచ్ఛతి పుమాన్ విష్ణోఃపదం శాశ్వతమ్|| 13

తదుపగతసమాస సంధియోగం సమమధురోపనతార్థ వాక్యబద్ధమ్|
 రఘువరచరితం మునిప్రణీతం దశశిరసశ్చవధం నిశామయధ్వమ్|| 14

వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామినీ|
 పునాతు భువనం పుణ్యా రామాయణ మహానదీ|| 15

శ్లోకసార సమాక్షిప్తం సర్గకల్లోల సంకులమ్ |
కాండగ్రాహమహామీనం వందే రామాయణార్ణవమ్ || 16

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే |
వేదః ప్రాచేతసాదాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా || 17

వైదేహీ సహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్ |
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్ || 18

నమోఽస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
దేవ్యై చ తస్యై జనకాత్మజాయై |
నమోఽస్తు రుద్రేంద్ర యమానిలేభ్యో
నమోఽస్తు చంద్రార్క మరుద్గణేభ్యః || 19

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణే అయోధ్యా కాండే ప్రథమ స్కంధః

1. రామాభిషేక వ్యవసాయః

గచ్ఛతా మాతులకులం భరతేన తదాసఘః|
శత్రుఘ్నా నిత్య శత్రుఘ్నా నీతః ప్రీతిపురస్కృతః|| ...1

స తత్ర న్యవసద్భ్రాతా సహ సత్కారసత్కృతః|
మాతులేనాశ్వపతినా పుత్రస్నేహేన లాలితః|| ...2

తత్రాపి నివసంతౌ తౌ తర్ప్వమాణౌ చ కామతః|
భ్రాతరౌ స్మరతాం వీరౌ వృద్ధం దశరథం నృపమ్|| ...3

రాజాపి తౌ మహాతేజాః సస్మార ప్రోషితౌ సుతౌ|
ఉభౌ భరతశత్రుఘ్నౌ మహేంద్రవరుణోపమౌ|| ...4

సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టాశ్చత్వారః పురుషర్షభాః|
స్వశరీరాద్వి నిర్వృత్తాశ్చత్వార ఇవ బాహవః|| ...5

తేషామపి మహాతేజా రామౌ రతికరః పితుః|
స్వయంభూరివ భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః|| ...6

స హి దేవైరుదీర్ఘస్య రావణస్య వధార్థిభిః|
అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణు స్సనాతనః|| ...7

కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితతేజసా|
యథా వరేణ దేవానామదితిర్వజ్ర పాణినా|| ...8

స హి వీర్యోపపన్నశ్చ రూపవాసనసూయకః|
భూమాపనుపమ స్నానుర్గుణైర్దశరథోపమః|| ...9

స తు నిత్యం ప్రశాంతాత్మా మృదుపూర్వం చ భాషతే|
ఉచ్యమానోఽపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే|| ...10

కథం చిదుపకారేణ కృతేనైకేన తుష్యతి |
న స్మరత్యపకారాణాం శతమప్యాయాత్మవత్తయా || ...11

శీలవృద్ధైర్ జ్ఞానవృద్ధైర్వయోవృద్ధైశ్చ సజ్జనైః |
కథయన్నాస్త వై నిత్యమస్త్ర యోగ్యాంతరేష్వపి || ...12

బుద్ధిమాన్ మధురాభాషీ పూర్వభాషీ ప్రియంవదః |
వీర్యవాన్న చ వీర్యేణ మహతా స్వేన విస్మితః || ...13

న చాన్యతకథో విద్వాన్ వృద్ధానాం ప్రతిపూజకః |
అనురక్తః ప్రజాభిశ్చ ప్రజాశ్చాప్యనురంజతే || ...14

సానుక్రోశో జితక్రోధో బ్రాహ్మణప్రతిపూజకః |
దీనానుకంపీ ధర్మజ్ఞో నిత్యం ప్రగహవాన్ శుచిః || ...15

కులోచితమతిః క్షాత్రం ధర్మం స్వం బహు మన్యతే |
మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహత్ స్వర్గఫలం తతః || ...16

నాశ్రేయసి రతో యశ్చ న విరుద్ధ కథారుచిః |
ఉత్తరోత్తరయుక్తీనాం వక్తా వాచస్పతిర్యథా || ...17

అరోగస్తరుణో వాగ్మీ వపుష్మాన్ దేశకాలవిత్ |
లోకే పురుషసారజ్ఞ స్సాధురేకో వినిర్మితః || ...18

స తు శ్రేష్ఠ గుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః |
బహిశ్చర ఇవ ప్రాణో బభూవ గుణతః ప్రియః || ...19

సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావత్ సాంగవేదవిత్ |
ఇష్యస్త్రై చ పితుః శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః || ...20

కల్యాణాభిజనస్సాధు రదీన స్సత్యవాగ్మజుః |
వృద్ధైరభివీతశ్చ ద్విజైర్ధర్మార్థదర్శిభిః || ...21

ధర్మార్థకామతత్త్వజ్ఞ స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్ |
 లోకీకే సమయాచారే కృతకల్ప విశారదః || ...22

నిభృత స్సంపృతాకారో గుప్తమంత్ర స్సహాయవాన్ |
 అమోఘక్రోధహర్షశ్చ త్యాగసంగ్రహకాలవిత్ || ...23

దృఢభక్తిః స్థిరప్రజ్ఞో నాసద్గాహీన దుర్వచాః |
 నిస్తంద్రిరప్రమత్తశ్చ స్వదోషపరదోషవిత్ || ...24

శాస్త్రజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాంతరకోవిదః |
 యః ప్రగ్రహానుగ్రహయో ర్యథాన్యాయం విచక్షణః || ...25

సత్సంగ్రహప్రగ్రహణే స్థానవిన్నిగ్రహస్య చ |
 ఆయకర్మణ్యుపాయజ్ఞస్సందృష్ట వ్యయకర్మవిత్ || ...26

శ్రైష్ఠ్యం శాస్త్రసమూహేషు ప్రాప్తో వ్యామిశ్రకేషు చ |
 అర్థధర్మా చ సంగృహ్య సుఖతంత్రో న చాలసః || ...27

వైహారికాణాం శిల్పానాం విజ్ఞాతార్థవిభాగవిత్ |
 ఆరోహే వినయే చైవ యుక్తో వారణవాజినామ్ || ...28

ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠో లోకేఽతిరథసమ్మతః |
 అభియాతా ప్రహర్తా చ సేనానయవిశారదః || ...29

అప్రధృష్యశ్చ సంగ్రామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః |
 అననూయో జితక్రోధో న దృష్టో న చ మత్సరీ || ...30

న చాపమంతా భూతానాం న చ కాలవశాసుగః |
 ఏవం శ్రేష్ఠర్గుణైర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః || ...31

సమ్మత్స్త్రిమ లోకేషు వసుధాయాః క్షమాగుణైః |
 బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తులోగ్ వీర్యేణాపి శచీపతేః || ...32

తథా సర్వప్రజాకాన్తైః ప్రీతినంజనన్తైః పితుః |
 గుణైర్విరురుచే రామో దీప్త స్సూర్య ఇవాంశుభిః || ...33

తమేవం వృత్తసంపన్న మప్రథ్యష్య పరాక్రమమ్ |
 లోకపాలోపమం నాథమకామయత మేదినీ || ...34

ఏతైస్తు బహుభిర్యుక్తం గుణైరనుపమై స్సుతమ్ |
 దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చింతాం పరంతపః || ...35

అథ రాజ్ఞో బభూవైవం వృద్ధస్య చిరజీవినః |
 ప్రీతిరేషా కథం రామో రాజా స్యాన్మయి జీవతి || ...36

ఏషా హ్యస్య పరా ప్రీతిర్బుధి సంపరివర్తతే |
 కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యామ్యభిషిక్తమహం ప్రియమ్ || ...37

వృద్ధికామో హి లోకస్య సర్వభూతానుకంపనః |
 మత్తః ప్రియతరో లోకే పర్జస్య ఇవ వృష్టిమాన్ || ...38

యమశక్రసమో వీర్యే బృహస్పతిసమో మతౌ |
 మహీధరసమో ధృత్యాం మత్తశ్చ గుణవత్తరః || ...39

మహీమహామిమాం కృత్స్నామధితిష్ఠంత మాత్మజమ్ |
 అనేన వయసా దృష్ట్వా యథా స్వర్గమవాప్నుయామ్ || ...40

ఇత్యేతైర్వివిధైస్తైస్తై రన్యపార్థివ దుర్లభైః |
 శిష్టైరపరిమేద్యైశ్చ లోకే లోకోత్తరైర్గుణైః || ...41

తం సమీక్య మహారాజో యుక్తం సముదితై శ్శుభైః |
 నిశ్చిత్వ సచివైస్సార్థం యువరాజ మమన్యత || ...42

దివ్యంతరిక్షే భూమౌ చ ఘోరముత్పాతజం భయమ్ |
 సంచచక్షే చ మేధావీ శరీరే చాత్మనో జరామ్ || ...43

పూర్ణచంద్రాననస్యాథ శోకాపనుదమాత్మనః|
 లోకే రామస్య బుబుధే సంప్రియత్వం మహాత్మనః|| ..44

ఆత్మనశ్చ ప్రజానాం చ శ్రేయసే చ ప్రియేణ చ|
 ప్రాప్తకాలే స ధర్మాత్మా భక్త్యా త్వరితవాన్ నృపః|| ..45

నానానగరవాస్తవ్యాన్ పృథగ్గానపదానపి|
 సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రధానాన్ పృథివీపతీన్|| ..46

తాన్ వేశ్యనానాభరణైర్యథార్థం ప్రతిపూజితాన్|
 దదర్శాలంకృతో రాజా ప్రజాపతిరిప ప్రజాః|| ..47

న తు కేకయురాజానం జనకం వానరాధిపః|
 త్వరయా చానయామాన పశ్చాత్తై శ్రోష్యతః ప్రియమ్|| ..48

అథోపవిష్టే నృపతౌ తస్మిన్ పరబలార్దనే|
 తతః ప్రవివిశు శ్శేషా రాజానో లోకసమ్మతాః|| ..49

అథ రాజ్ఞా వితీర్ణేషు వివిధేష్వాసనేషు చ|
 రాజానమేవాభిముఖా నిషేదుర్నయ కోవిదాః|| ..50

స లభమానైర్విసయాన్వితైర్నృపైః
 పురాలయైర్జానపదైశ్చ మానవైః|
 ఉపోపవిష్టైర్నృపతిర్వృతో బభౌ
 సహస్రచక్షుర్భగవానివామరైః|| ..51

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ప్రథమస్కంధః

అథ అయోధ్యా కాండే ద్వితీయస్సర్గః

2. పరిషదనుమోదనమ్

- తతః పరిషదం సర్వమామంత్ర్య వసుధాధిపః |
హితముద్ధర్షణం చైవమువాచ ప్రథితం వచః || 1
- దుందుభిస్వనకల్పేన గంభీరేణాసునాదినా |
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్ || 2
- రాజలక్షణయుక్తేన కాంతేనాసుపమేన చ |
ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతిర్చుపాన్ || 3
- విదితం భవతామేతద్యథా మే రాజ్యముత్తమమ్ |
పూర్వకైర్మమ రాజేంద్రైః సుతవత్పరిపాలితమ్ || 4
- సోఽహమిక్ష్వాకుభి స్సర్వైర్నరేంద్రైః పరిపాలితమ్ |
శ్రేయసా యోక్తుకామోఽస్మి సుఖార్హమఖిలం జగత్ || 5
- మయాప్యాయచరితం పూర్వైః పంథానమనుగచ్ఛతా |
ప్రజా నిత్యమనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః || 6
- ఇదం శరీరం లోకస్య కృత్స్నస్య చరతా హితమ్ |
పాండరస్యాతపత్రస్య చ్ఛాయాయాం జరితం మయా || 7
- ప్రాప్య వర్షసహస్రాణి బహూన్వాయయాంషి జీవతః |
జీర్ణస్యాస్య శరీరస్య విశ్రాంతిమభిరోచయే || 8
- రాజప్రభావజుష్టాం హి దుర్వహామజితేంద్రియైః |
పరిశ్రాంతోఽస్మి లోకస్య గుర్వీం ధర్మధురం వహన్ || 9
- సోఽహం విశ్రామమిచ్ఛామి రామం కృత్వా ప్రజాహితే |
సన్ని కృష్ణానిమాన్ సర్వాననుమాస్య ద్విజర్షభాన్ || 10

- అనుజాతో హి మాంసర్వైర్గుణైర్ జ్యేష్ఠో మమాత్మజః |
పురందరసమో వీర్యే రామః పరపురంజయః || 11
- తం చంద్రమివ పుష్కేణ యుక్తం ధర్మభృతాం వరమ్ |
యావరాజ్యేన యోక్తాస్మి ప్రీతః పురుషపుంగవమ్ || 12
- అనురూప స్స వై నాథో లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః |
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యాన్నాథవత్తరమ్ || 13
- అనేన శ్రేయసా సద్యస్సంయోక్తైవ మిమాం మహీమ్ |
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్నివేశ్య వై || 14
- యదీదం మే నురూపార్థం మయా సాధు సుమంత్రితమ్ |
భవంతో మే నుమన్యంతాం కథం వా కరవాణ్యహమ్ || 15
- యద్యప్యేషా మమ ప్రీతిర్ హితమన్యద్విచింత్యతామ్ |
అన్యా మధ్యస్థచింతా హి విమర్దాభ్యధికోదయా || 16
- ఇతి బ్రువంతం ముదితాః ప్రత్యనందన్ నృపా నృపమ్ |
వృష్టిమంతం మహామేఘం సర్దంతమివ బర్హణః || 17
- స్నిగ్ధోఽనువాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హర్షసమీరితః |
జనౌఘాద్దుష్టసన్నాదో విమానం కంపయన్నివ || 18
- తస్య ధర్మార్థవిదుషో భావమాజ్ఞాయ సర్వశః |
బ్రాహ్మణా జనముఖ్యాశ్చ పౌరజానపదై స్సహ || 19
- సమేత్య మంత్రయిత్వా తు సమతాగతబుద్ధయః |
ఊచుశ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపమ్ || 20
- అనేకపర్ష సాహస్రో వృద్ధస్త్యమసి పార్థివ |
స రామం యువరాజాన మభిషిం చస్వ పార్థివమ్ || 21

- ఇచ్చామో హి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలమ్ |
గజేన మహతా యాంతం రామం ఛత్వావృతాననమ్ || 22
- ఇతి తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా తేషాం మనఃస్థియమ్ |
అజానన్నివ జిజ్ఞాసురిదం వచన మబ్రవీత్ || 23
- శ్రుత్వైవ వచనం యన్మే రాఘవం పతిమిచ్ఛథ |
రాజానస్సంశయో యం మే కిమిదం బ్రూత తత్త్వతః || 24
- కథం ను మయి ధర్మేణ పృథివీమనుశాసతి |
భవంతో ద్రష్టుమిచ్ఛంతి యువరాజం మమాత్మజమ్ || 25
- తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌరజానపదై స్సహ |
బహవో నృప కల్యాణా గుణాః పుత్రస్య సన్తి తే || 26
- గుణాన్ గుణవతో దేవ దేవకల్పస్య ధీమతః |
ప్రియానానందనాన్ కృత్స్నాన్ ప్రవక్త్యామోద్యతాన్ శృణు || 27
- దివ్యైర్గుణై శ్శక్రసమో రామస్సత్యపరాక్రమః |
ఇక్ష్వాకుభ్యోఽపి సర్వేభ్యో హ్యతిరిక్తో విశాంపతే || 28
- రామస్సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మపరాయణః |
సాక్షాద్రామాద్వినిర్వృత్తో ధర్మశ్చాపి శ్రీయా సహ || 29
- ప్రజాసుఖత్వే చంద్రస్య వసుధాయాః క్షమాగుణైః |
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తులోగ్య వీర్యే సాక్షాచ్ఛచీపతేః || 30
- ధర్మజ్ఞస్సత్యసంధశ్చ శీలవాననసూయకః |
క్రాంతస్సాంత్యయితా శ్లక్షణః కృతజ్ఞో విజితేంద్రియః || 31
- మృదుశ్చ స్థిరచిత్తశ్చ సదా భవ్యోఽనసూయకః |
ప్రియవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీ చ రాఘవః || 32

- బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాముపాసితా |
 తేనాస్యేహాతులా కీర్తిర్ యశస్తేజశ్చ వర్ణతే || 33
- దేవాసురమనుష్యాణాం సర్వాస్త్రైషు విశారదః |
 సమ్యగ్విద్యావ్రతస్నాతో యథావత్ సాంగవేదవిత్ || 34
- గాంధర్వే చ భువి శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః |
 కల్యాణాభిజనస్సాధురదీనాత్మా మహామతిః || 35
- ద్విజైరభివినీతశ్చ శ్రేష్ఠైర్ధర్మార్థనైపుణైః |
 యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా || 36
- గత్వా సౌమిత్రిసహితో నావిజిత్య నిపర్తతే |
 సంగ్రామాత్ పునరాగమ్య కుంజరేణ రథేన వా || 37
- పౌరాన్ స్వజనవన్నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి |
 పుత్రేష్వగ్నిషు దారేషు ప్రేష్వశిష్వగణేషు చ || 38
- నిఖిలేనాసుపూర్వ్యా చ పితా పుత్రానివౌరసాన్ |
 శుశ్రూషంతే చ వశిష్ఠ్యాః కచ్చిత్ కర్మసు దంశితాః || 39
- ఇతి సః పురుషవ్యాఘ్రు సనదా రామోఽభిభాషతే |
 వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః || 40
- ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేప పరితుష్యతి |
 సత్యవాదీ మహేష్వాసో వృద్ధసేవీ జితేంద్రియః || 41
- స్మితపూర్వాభిభాషీ చ ధర్మం సర్వాత్మనా శ్రితః |
 సమ్యగ్యోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్యకథారుచిః || 42
- ఉత్తరోత్తరయుక్తౌ చ షక్తౌ వాచస్పతిర్యథా |
 సుభూరాయత తామ్రాక్షస్సాక్షాద్విష్ణురిప స్వయమ్ || 43

రామో లోకాభిరామో యం శౌర్యవీర్యపరాక్రమైః |
 ప్రజాపాలన సంయుక్తో న రాగోపహతేంద్రియః || 44

శక్తస్త్రైలోక్యమప్యేకో భోక్తుం కిన్ను మహీమిమామ్ |
 నాస్య క్రోధః ప్రసాదశ్చ నిరర్థోఽస్తి కదాచన || 45

హంత్యేవ నియమాద్ వధ్యానవధ్యేషు న కుప్యతి |
 యునక్త్యర్థైః ప్రహృష్టశ్చ తమసౌ యత్ర తుష్యతి || 46

శాంతైస్సర్వప్రజాకాంతైః ప్రీతినంజననైర్ నృణామ్ |
 గుణైర్విరోచతే రామో దీప్తసూర్య ఇవాంశుభిః || 47

తమేవం గుణసంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమమ్ |
 లోకపాలోపమం నాథమకామయత మేదినీ || 48

వత్సశ్శ్రేయసి జాతస్తే దిష్ట్యాసౌ తవ రాఘవ |
 దిష్ట్యా పుత్రగుణైర్మృక్తో మారీచ ఇవ కశ్యపః || 49

బలమారోగ్యమాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః |
 దేవాసురమనుష్యేషు గంధర్వేషూరగేషు చ || 50

ఆశంసంతే జనాస్సర్వే రాష్ట్రే పురవరే తథా |
 ఆభ్యంతరశ్చ బాహ్యశ్చ పౌరజానపదో జనః || 51

స్త్రియో పృథ్వాస్తరుణ్యశ్చ సాయంప్రాతస్సమాహితాః |
 సర్వాన్ దేవాన్మనుష్యంతి రామస్యార్థే మనస్వినః || 52

తేషాం తద్యాచితం దేవ త్వత్ప్రసాదాత్ సమృద్ధ్యతామ్ |
 రామమిందీవరశ్యామం సర్వశత్రునిబర్హణమ్ || 53

పశ్యామో యౌపరాజ్యస్థం తవ రాజోత్తమాత్మజమ్ ||

తం దేవదేవోపమమాత్మజం తే

సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్ |

హితాయ నః క్షిప్రముదారజుష్టం

ముదాభిషేక్తుం వరద త్వమర్హసి ||

54

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వితీయస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే తృతీయస్సర్గః

3. పుత్రానుశాసనమ్

తేషామంజలిపద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః |

ప్రతిగృహ్యోబ్రవీద్రాజా తేభ్యః ప్రియహితం వచః ||

1

అహోఽస్మి పరమప్రీతః ప్రభావశ్చాతులో మమ |

యన్మే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యౌవరాజ్యస్థ మిచ్ఛథ ||

2

ఇతి ప్రత్యర్ఛ్యతానాజా బ్రాహ్మణానిదమబ్రవీత్ |

వసిష్ఠం వామదేవం చ తేషామేవోపశృణ్వతామ్ ||

3

వైత్రశ్శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్పితకాననః |

యౌవరాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్ప్యతామ్ ||

4

రాజ్ఞస్తూపరతే వాక్యే జనఘోషో మహానభూత్ |

శనైస్తస్మిన్ ప్రశాంతే చ జనఘోషే సరాధిపః ||

5

వసిష్ఠం మునిశార్దూలం రాజా వచన మబ్రవీత్ |

అభిషేకాయ రామస్య యత్కర్మ సపరిచ్ఛదమ్ ||

6

తదద్య భగవాన్ సర్వం ఆజ్ఞాపయితు మర్హతి |

తచ్ఛుక్వా భూమిపాలస్య వసిష్ఠో ద్విజసత్తమః ||

7

- ఆదిదేశాగ్రతో రాజ్ఞః స్థితాన్ యుక్తాన్ కృతాంజలీన్ |
సువర్ణాదీని రత్నాని బలీన్ సర్వాషధీరపి || 8
- శుక్లమాల్యాని లాజాంశ్చ పృథక్చ మధుసర్పిషీ |
అహతాని చ వాసాంసి రథం సర్వాయుధాన్యపి || 9
- చతురంగబలం చైవ గజం చ శుభలక్షణమ్ |
చామరవ్యజనే శ్వేతే ధ్వజం ఛత్రం చ పాండరమ్ || 10
- శతం చ శాతకుంభానాం కుంభానామగ్నివర్చసామ్ |
హిరణ్య శృంగమృషభం సమగ్రం వ్యాఘ్రుచర్మ చ || 11
- ఉపస్థాపయత ప్రాతః అగ్న్యూగారం మహీపతేః |
యచ్ఛాస్త్ర్యత్ కించిదేష్టవ్యం తత్సర్వ ముపకల్ప్యతామ్ || 12
- అంతఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్య చ |
చందనస్రగ్భిరర్చ్యంతాం ధూపైశ్చ ప్రూణహారిభిః || 13
- ప్రశస్తమన్నం గుణవత్ దధిక్షీరోపసేచనమ్ |
ద్విజానాం శతసాహస్రం యత్ప్రకామమలం భవేత్ || 14
- సత్కృత్య ద్విజముఖ్యానాం శ్వః ప్రభాతే ప్రదీయతామ్ |
ఘృతం దధి చ లాజాశ్చ దక్షిణాశ్చాపి పుష్కలాః || 15
- సూర్యేఽభ్యుదితమాత్రే శ్వో భవితా స్వస్తివాచనమ్ |
బ్రాహ్మణాశ్చ నిమంత్యంతాం కల్ప్యంతామాసనాని చ || 16
- ఆబధ్యంతాం పతాకాశ్చ రాజమార్గశ్చ సిచ్యతామ్ |
సర్వే చ తాలాపచరాః గణికాశ్చ స్వలంకృతాః || 17
- కక్ష్యాం ద్వితీయామాశ్రిత్య తిష్ఠంతు స్పృహవేశ్మనః |
దేవాయతనచైత్యేషు సాన్నభక్ష్యా స్సదక్షిణాః || 18

- ఉపస్థాపయితవ్యాస్సుః మాల్యయోగ్యాః పృథక్ పృథక్ |
దీర్ఘాసిబధ్ధా యోధాశ్చ సన్నధ్ధా మృష్టవాససః || 19
- మహారాజాంగణం సర్వే ప్రవిశంతు మహోదయమ్ |
ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రౌ తౌ క్రియాస్తత్ర సునిష్ఠితౌ || 20
- చక్రతుశ్చైవ యచ్ఛేషం పార్థివాయ నివేద్య చ |
కృతమిత్యేవ చాబ్రూతాం అభిగమ్య జగత్పతిమ్ || 21
- యథోక్తవచనం ప్రీతౌ హర్షయుక్తౌ ద్విజర్షభౌ |
తతస్సుమంత్రం ద్యుతిమాన్ రాజా వచనమబ్రవీత్ || 22
- రామః కృతాత్మా భవతా శీఘ్రమానీయతా మితి |
స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమంత్రో రాజశాసనాత్ || 23
- రామం తత్రానయాం చక్రే రథేన రథినాం పరమ్ |
అథ తత్ర సమాసీనాః తదా దశరథం నృపమ్ || 24
- ఉపవిష్టాశ్చ సచివాః రాజానశ్చ సనైగమాః |
ప్రాచ్యోదీవ్యాః ప్రతీవ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ భూమిపాః || 25
- ష్టేచ్ఛాశ్చార్యాశ్చ యే చాన్యే వసశైలాంతవాసినః |
ఉపాసాం చక్రిరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవమ్ || 26
- తేషాం మధ్యే స రాజర్షిః మరుతామివ వాసవః |
ప్రాసాదస్థో రథగతం దదర్శాయాంత మాత్మజమ్ || 27
- గంధర్వరాజప్రతిమం లోకే విఖ్యాతపౌరుషమ్ |
దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్తమాతంగగామినమ్ || 28
- చంద్రకాంతాననం రామం అతీవ ప్రియదర్శనమ్ |
రూపాదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్ || 29

ఘర్మాభితప్తాః పర్జన్యం ఘోదయంత మివ ప్రజాః |
న తతర్ప సమాయాంతం పశ్యమానో నరాధిపః || 30

అవతార్య సుమంత్రస్తం రాఘవం స్యందనోత్తమాత్ |
పితుస్సమీపం గచ్ఛంతం ప్రాంజలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్ || 31

స తం కైలాసశృంగాభం ప్రాసాదం నరపుంగవః |
ఆరురోహ నృపం ద్రష్టుం సహ సూతేన రాఘవః || 32

స ప్రాంజలిరభిప్రేత్య ప్రణతః పితురంతికే |
నామ స్వం శ్రావయన్ రామో వపందే చరణౌ పితుః || 33

తం దృష్ట్వా ప్రణతం పార్శ్వే కృతాంజలిపుటం నృపః |
గృహ్యంజలౌ సమాకృష్య సస్వజే ప్రియమాత్మజమ్ || 34

తస్మై చాభ్యుదితం సౌమ్యం మణికాంచనభూషితమ్ |
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ వరమాసనమ్ || 35

తదాసనవరం ప్రాప్య వ్యదీపయత రాఘవః |
స్వయేవ ప్రభయా మేరుం ఉదయే విమలో రవిః || 36

తేన విభ్రాజతా తత్ర సా సభాభివ్యరోచత |
విమలగ్రహనక్షత్రా శారదీ ద్యౌరివేందునా || 37

తం పశ్యమానో నృపతిః తుతోష ప్రియమాత్మజమ్ |
అలంకృతమివాత్మానం ఆదర్శతలసంస్థితమ్ || 38

స తం సస్మితమాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః |
ఉవాచేదం వచో రాజా దేవేంద్రమివ కశ్యపః || 39

జ్యేష్ఠాయామసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశస్సుతః |
ఉత్పన్నస్తస్వం గుణశ్రేష్ఠో మమ రామాత్మజః ప్రియః || 40

యతస్త్వయా ప్రజాశ్చేమాః స్వగుణైరనురంజితాః|
 తస్మాత్త్వం పుష్యయోగేన యౌవరాజ్య మవాప్నుహి|| 41

కామతస్త్వం ప్రకృత్యైవ వినీతో గుణవాససి|
 గుణవత్యపి తు స్నేహాత్ పుత్ర వక్త్యామి తే హితమ్|| 42

భూయో వినయమాస్థాయ భవ నిత్యం జితేంద్రియః|
 కామక్రోధసముత్థాని త్యజేథా వ్యసనాని చ|| 43

పరోక్షయా వర్తమానో వృత్త్యా ప్రత్యక్షయా తథా|
 అమాత్యప్రభృతీ స్సర్వాః ప్రకృతీశ్చానురంజయ|| 44

కోష్ఠాగారాయుధాగారైః కృత్వా సన్నిచయాన్ బహూన్|
 తుష్టానురక్షప్రకృతిః యః పాలయతి మేదినీమ్|| 45

తస్య నన్దన్తి మిత్రాణి లభ్యామృతమివామరాః|
 తస్మాత్పుత్ర త్వమాత్మానం నియమ్యైవం సమాచర|| 46

తచ్చుత్వా సహృదస్తస్య రామస్య ప్రియకారిణః|
 త్వరితాశ్శీఘ్ర మభ్యేత్య కౌసల్యాయై న్యవేదయన్|| 47

సా హిరణ్యం చ గాశ్చైవ రత్నాని వివిధాని చ|
 వ్యాదిదేశ ప్రియాభ్యేభ్యః కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా|| 48

అథాభివాద్య రాజానం రథమారుహ్య రాఘవః|
 యయౌ స్వం ద్యుతిమద్వేశ్మ జనౌఘైః పరిపూజితః|| 49

తే చాపి పౌరా నృపతేర్వచస్తత్
 శ్రుత్వా తదా లాభమివేష్టమాశు|
 నరేంద్రమామస్త్యై గృహాణి గత్వా
 దేవాన్ సమానర్చురతి ప్రహృష్టాః|| 50

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే తృతీయస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుర్థస్సర్గః

4. మాత్రాశీః పరిగ్రహః

గతేష్వధ నృపో భూయః పౌరేషు సహ మంత్రిభిః |
మంత్రయిత్వా తతశ్చక్రే నిశ్చయజ్ఞ సునిశ్చయమ్ || 1

శ్వ ఏవ పుష్యో భవితా శోఽభిషేచ్యస్తు మే సుతః |
రామో రాజీవపత్రాక్షో యౌవరాజ్య ఇతి ప్రభుః || 2

అథాన్తర్గృహమావిశ్య రాజా దశరథస్తదా |
సూతమాజ్ఞాపయామాస రామం పునరిహానయమ్ || 3

ప్రతిగృహ్య స తద్వాక్యం సూతః పునరుపాయయౌ |
రామస్య భవనం శీఘ్రం రామమానయితుం పునః || 4

ద్వాస్నేర్థి రావేదితం తస్య రామాయాగమనం పునః |
శ్రుత్వైవ చాపి రామస్తం ప్రాప్తం శంకాన్వితోఽభవత్ || 5

ప్రవేశ్య చైనం త్వరితం రామో వచనమబ్రవీత్ |
యదాగమనకృత్యం తే భూయస్తద్బ్రూహ్యశేషతః || 6

తమువాచ తత స్నాతో రాజా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి |
శ్రుత్వా ప్రమాణమత్ర త్వం గమనాయేతరాయ వా || 7

ఇతి సూతవచ శ్శుక్త్యా రామోఽథ త్వరయాన్వితః |
ప్రయయౌ రాజభవనం పునర్లక్ష్మం నరేశ్వరమ్ || 8

తం శ్రుత్వా సమనుప్రాప్తం రామం దశరథో నృపః |
ప్రవేశయామాస గృహం వివక్షుః ప్రియముత్తమమ్ || 9

ప్రవిశన్నేప చ శ్రీమాన్ రాఘవో భవనం పితుః|
దదర్శ పితరం దూరాత్ ప్రణిపత్య కృతాంజలిః|| 10

ప్రణమంతం సముత్థాప్య తం పరిష్వజ్య భూమిపః|
ప్రదిశ్య చాస్మై రుచిరమాసనం పునరబ్రవీత్|| 11

రామ వృద్ధోఽస్మి దీర్ఘాయుర్భుక్తా భోగా మయేప్పితాః|
అన్నవద్భిః క్రతుశతైస్తథేష్టం భూరిదక్షిణైః|| 12

జాతమిష్టమపత్యం మే త్వమద్యానుపమం భువి|
దత్తమిష్టమధీతం చ మయా పురుషసత్తమ|| 13

అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యపి|
దేవర్షి పితృవిప్రాణామన్యణోఽస్మి తథాత్మనః|| 14

న కించిన్మమ కర్తవ్యం తవాన్యత్రాభిషేచనాత్|
అతో యత్త్వామహం బ్రూయాం తన్మే త్వం కర్తుమర్హసి|| 15

అద్య ప్రకృతయ స్సర్వా స్త్వామిచ్ఛన్తి నరాధిపమ్|
అతస్త్వాం యువరాజాన మభిషేక్యామి పుత్రక|| 16

అపి చాద్యాశుభాన్ రామ స్వప్నాన్ పశ్యామి దారుణాన్|
సనిర్ఘాతా దివోల్కాచ పతతీహ మహాస్వనా|| 17

అవష్టభం చ మే రామ నక్షత్రం దారుణైర్గ్రహైః|
అవేదయంతి దైవజ్ఞాః సూర్యాంగారకరాహుభిః|| 18

ప్రాయేణ హి నిమిత్తానామీదృశానాం సముద్భవే|
రాజా మృత్యుమవాప్నోతి ఘోరాం వా పదమృచ్ఛతి|| 19

- తద్యావదేవ మే చేతో న విముహ్యతి రాఘవ|
తావదేవాభిషించస్వ చలా హి ప్రాణీనాం మతిః|| 20
- అద్య చంద్రోఽభ్యుపగతః పుష్యాత్పూర్వం పునర్యసూ|
శ్వః పుష్యయోగం నియతం వక్ష్యన్తే దైవచింతకాః|| 21
- తత్ర పుష్యేఽభిషించస్వ మనస్త్యరయతీవ మామ్|
శ్వస్త్వా హమభిషేక్త్యామి యావరాజ్యే పరంతప|| 22
- తస్మాత్త్వయాద్య ప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా|
సహ వధోపవస్తవ్యా దర్శప్రస్తరశాయినా|| 23
- సహృదశ్చాప్రమత్తాస్త్యాం రక్షంత్యద్య సమంతతః|
భవంతి బహువిఘ్నాని కార్యాణ్యేవం విధాని హి|| 24
- విప్రోషితశ్చ భరతో యావదేవ పురాదితః|
తావదేవాభిషేకస్తే ప్రాప్తకాలో మతో మమ|| 25
- కామం ఖలు సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరతస్నితః|
జ్యేష్ఠానుపర్తి ధర్మాత్మా సానుక్రోశో జితేంద్రియః|| 26
- కిం తు చిత్తం మనుష్యాణా మనిత్యమితి మే మతిః|
సతాం చ ధర్మనిత్యానాం కృతశోభి చ రాఘవ|| 27
- ఇత్యుక్త సోఽభ్యనుజ్ఞాత శ్శ్వేభావిన్యభిషేచనే|
వ్రజేతి రామః పితర మభివాద్యాభ్య యాధృహమ్|| 28
- ప్రవిశ్య చాత్మనో వేశ్య రాజ్ఞోద్ధిష్టేఽభిషేచనే|
తత్క్షణేన చ నిష్క్రమ్య మాతురంతఃపురం యయా|| 29

- తత్ర తాం ప్రపణామేవ మాతరం క్షౌమవాసినిమ్ |
వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శాయాచతీం శ్రియమ్ || 30
- ప్రాగేవ చాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణస్తథా |
సీతా చానాయితా శ్రుత్వా ప్రియం రామాభిషేచనమ్ || 31
- తస్మిన్ కాలే హి కౌసల్యా తస్థావామీలితేక్షణా |
సుమిత్రయాన్వ్యాప్యమానా సీతయా లక్ష్మణేన చ || 32
- శ్రుత్వాతు పుష్యే పుత్రస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ |
ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనార్దనమ్ || 33
- తథా సనియమామేవ సోఽభిగమ్యాభివాద్య చ |
ఉవాచ వచనం రామో హర్షయంస్తామనిందితామ్ || 34
- అంబ పిత్రా నియుక్తోఽస్మి ప్రజాపాలనకర్మణి |
భవితా శ్వోఽభిషేకో యం యథా మే శాసనం పితుః || 35
- సీతయాప్యపవస్తవ్యా రజనీయం మయా సహా |
ఏవమృత్విగుపాధ్యాయైః సహ మాముక్తవాన్ పితా || 36
- యాని యాన్యత్ర యోగ్యాని శ్వోభావిన్యభిషేచనే |
తాని మే మంగలాన్యద్య వైదేహ్యశ్చైవ కారయ || 37
- ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు కౌసల్యా చిరకాలాభికాంక్షితమ్ |
హర్షబాష్పాకులం వాక్యమిదం రామమభాషత || 38
- వత్స రామ చిరంజీవ హతాస్తే పరిపంథినః |
జ్ఞాతీన్మే త్వం శ్రియా యుక్త స్సుమిత్రాయాశ్చ నందయ || 39
- కల్యాణే బత నక్షత్రే మయి జాతోఽసి పుత్రక |
యేన త్వయా దశరథో గుణైరారాధితః పితా || 40

అమోఘం బత మే క్షాంతం పురుషే పుష్కరేక్షణే |
యేయమిక్ష్వాకురాజ్యశ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి || 41

ఇత్యేవముక్తో మాత్రేదం రామో భ్రాతర మబ్రవీత్ |
ప్రాంజలిం ప్రహ్లామాసీన మభివీక్య స్మయన్నివ || 42

లక్ష్మణేమాం మయా సార్థం ప్రశాధి త్వం వసుంధరామ్ |
ద్వితీయం మేఽస్తరాత్మానం త్వమియం శ్రీరుపస్థితా || 43

సౌమిత్రే భుంక్ష్వ భోగాంస్త్యమిష్టాన్ రాజ్యఫలాని చ |
జీవితం చ హి రాజ్యం చ త్వదర్థమభికామయే || 44

ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామో మాతరావభివాద్య చ |
అభ్యనుజ్ఞాప్య సీతాం చ జగామ స్వన్నివేశనమ్ || 45

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుర్థస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచమ స్సర్గః

5. ప్రతచర్యావిధానమ్

సందిశ్య రామం నృపతిః శ్వోభావిన్యభిషేచనే |
పురోహితం సమాహూయ వసిష్ఠమిదమబ్రవీత్ || 1

గచ్ఛోపవాసం కాకుత్స్థం కారయాద్య తపోధన |
శ్రేయసే రాజ్యలాభాయ వధ్వా సహ యతప్రతమ్ || 2

తథేతి చ స రాజానం ఉక్త్వా వేదనిదాం వరః |
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ యయా రామనివేశనమ్ || 3

ఉపవాసయితుం రామం మంత్రవన్మంత్రకోవిదః |
బ్రాహ్మం రథవరం యుక్తం ఆస్థాయ సుధృతప్రతః || 4

- స రామభవనం ప్రాప్య పాండరాజ్ర ఘనప్రభమ్ |
తిస్రః కక్ష్యా రథేనైవ వివేశ మునిసత్తమః || 5
- తమాగతమృషిం రామః త్వరన్నివ ససంభ్రమమ్ |
మానయిష్యన్ స మానార్హం నిశ్చక్రామ నివేశనాత్ || 6
- అభ్యేత్య త్వరమాణశ్చ రథాభ్యాశం మనీషిణః |
తతోఽవతారయామాస పరిగృహ్య రథాత్స్వయమ్ || 7
- స చైసం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సంభాష్యాభిప్రసాద్య చ |
ప్రియార్హం హర్షయన్ రామం ఇత్యువాచ పురోహితః || 8
- ప్రసన్నస్తే పితా రామ యౌవరాజ్యమవాప్స్యసి |
ఉపవాసం భవానద్య కరోతు సహ సీతయా || 9
- ప్రాతస్త్వామభిషేక్తా హి యౌవరాజ్యే నరాధిపః |
పితా దశరథః ప్రీత్యా యయాతిం నహుషో యథా || 10
- ఇత్యుక్త్వా స తదా రామం ఉపవాసం యతప్రతమ్ |
మంత్రవత్కారయామాస వైదేహ్య సహితం మునిః || 11
- తతో యథావద్రామేణ స రాజ్ఞో గురురర్చితః |
అభ్యనుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయౌ రామనివేశనాత్ || 12
- సుహృద్భిస్తత్ర రామౌఽపి సహాసీనః ప్రియంపదైః |
సభాజితో వివేశాథ తాననుజ్ఞాప్య సర్వశః || 13
- ప్రహృష్టనరనారీకం రామవేశ్మ తదా బభౌ |
యథా మత్తద్విజగణం ప్రపుల్లనలినం సరః || 14

- స రాజభవనప్రఖ్యాత్ తస్మాద్ద్రామనివేశనాత్ |
నిస్సృత్య దదృశే మార్గం పసిష్ఠో జనసంవృతమ్ || 15
- వృందవృందైరయోధ్యాయాం రాజమార్గాస్సమంతతః |
బభూవు రభిసంబాధాః కుతూహలజనైర్వృతాః || 16
- జనవృందోర్మి సంఘర్ష హర్షస్వనవృతస్తదా |
బభూవ రాజమార్గస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః || 17
- సిక్తసంమృష్టరథ్యా చ తదహర్షనమాలినీ |
ఆసీదయోధ్యా నగరీ సముచ్చితగృహధ్వజాః || 18
- తదా హ్యయోధ్యా నిలయః సస్త్రీబాలాకులో జనః |
రామాభిషేకమాకాంక్షన్ ఆకాంక్షన్నుదయం రవేః || 19
- ప్రజాలంకారభూతం చ జనస్యానందవర్ధనమ్ |
ఉత్సుకోఽభూజ్ఞనో ద్రష్టుం తమయోధ్యా మహోత్సవమ్ || 20
- ఏవం తం జనసంబాధం రాజమార్గం పురోహితః |
వ్యూహన్నిప జనౌఘం తం శనై రాజకులం యయౌ || 21
- సితాభ్ర శిఖరప్రఖ్యం ప్రాసాదమధిరుహ్య సః |
సమీయాయ నరేంద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః || 22
- తమాగతమభిప్రేక్ష్య హిత్వా రాజాసనం నృపః |
పప్రచ్ఛ సచ తస్మై తత్ కృతమిత్యభ్యవేదయత్ || 23
- తేన చైవ తదా తుల్యం సహాసీనా స్సభాసదః |
ఆసనేభ్య స్సముత్తస్థః పూజయంతః పురోహితమ్ || 24
- గురుణా త్వభ్యనుజ్ఞాతో మనుజౌఘం విస్మజ్య తమ్ |
వివేశాంతఃపురం రాజా సింహో గిరిగుహామివ || 25

తదగ్ర్యవేషప్రమదాజనాకులం

మహేంద్రవేశ్య ప్రతిమం నివేశనమ్|

విదీపయంశ్చారు వివేశ పార్థివః

శశీవ తారాగణసంకులం సభః||

26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే షష్ఠస్కంధః

6. పౌరోత్సేకః

గతే పురోహితే రామః స్నాతో నియతమాససః|

సహ పత్న్యా విశాలాక్ష్యా నారాయణముపాగమత్||

1

ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివత్తతః|

మహతే దైవతాయాజ్యం జుహవ జ్వలితేఽనలే||

2

శేషం చ హవిషస్తస్య ప్రాశ్యాశాస్యాత్మనః ప్రియమ్|

ధ్యాయన్నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్ణే కుశసంస్తరే||

3

వాగ్యత స్సహ వైదేహ్య భూత్వా నియతమాససః|

శ్రీమత్యాయతనే విష్ణోః శిశ్యే నరపరాత్మజః||

4

ఏకయామాపశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య సః|

అలంకారవిధిం కృత్స్నం కారయామాస వేశ్యసః||

5

తత్ర శృణ్వన్ సుఖా వాచః సూతమాగధవందినామ్|

పూర్వాం సంధ్యాముపాసీనో జజాప యతమాససః||

6

- తుష్టాప ప్రణతశ్చైవ శిరసా మధునూదనమ్ |
విమలక్షౌమసంచీతో వాచయామాస చ ద్విజాన్ || 7
- తేషాం పుణ్యాహఘోషోఽథ గంభీరమధురస్తదా |
అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్యఘోషానునాదితః || 8
- కృతోపవాసం తు తదా వైదేహ్యో సహ రాఘవమ్ |
అయోధ్యానిలయః శ్రుత్వా సర్వః ప్రముదితో జనః || 9
- తతః పౌరజన స్సర్వః శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్ |
ప్రభాతాం రజనీం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితుం పురీమ్ || 10
- శుభ్రాభ్ర శిఖరాభేషు దేవతాయతనేషు చ |
చతుష్పథేషు రథ్యాసు చైత్యేష్వట్టాలకేషు చ || 11
- నానాపణ్యసమృద్ధేషు వణిజామాపణేషు చ |
కుటుంబినాం సమృద్ధేషు శ్రీమతుస్స భవనేషు చ || 12
- సభాసు చైవ సర్వాసు వృక్షేష్చాలక్ష్మితేషు చ |
ధ్వజా స్సముచ్చితాశ్చిత్రాః పతాకాశ్చాభవంస్తదా || 13
- నటనర్తకసంఘానాం గాయకానాం చ గాయతామ్ |
మనఃకర్ణసుఖా వాచః శుశ్రావ జనతా తతః || 14
- రామాభిష్టవయుక్తాశ్చ కథాశ్చక్రుర్మిథో జనాః |
రామాభిషేకే సంప్రాప్తే చత్వరేషు గృహేషు చ || 15
- బాలా అపి క్రీడమానాః గృహద్వారేషు సంఘశః |
రామాభిషేకసంయుక్తాః చక్రురేవ మిథః కథాః || 16
- కృతపుష్పోపహారశ్చ ధూపగంధాభివాసితః |
రాజమార్గః కృత శ్శ్రీమాన్ పౌరై రామాభిషేచనే || 17

- ప్రకాశికరణార్థం చ నిశాగమనశంకయా |
 దీపవృక్షాంస్తథా చక్రుః అనురథ్యాసు సర్వశః || 18
- అలంకారం పురస్రైవం కృత్వా తత్పురవాసినః |
 ఆకాంక్షమాణా రామస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ || 19
- సమేత్య సంఘశ స్సర్వే చత్వరేషు సభాసు చ |
 కథయంతో మిథస్తత్ర ప్రశశంసుర్జనాధిపమ్ || 20
- అహో మహాత్మా రాజాయం ఇక్షావకుకులనందనః |
 జ్ఞాత్వా యో వృద్ధమాత్మానం రామం రాజ్యేభిషేక్ష్యతి || 21
- సర్వే హ్యనుగృహీతాస్సోన్నో యన్నో రామో మహీపతిః |
 చిరాయ భవితా గోష్ఠా దృష్టలోకపరావరః || 22
- అనుద్ధతమనా విద్వాన్ ధర్మాత్మా భ్రాతృవత్సలః |
 యథా చ భ్రాతృషు స్నిగ్ధః తథాస్మాస్వపి రాఘవః || 23
- చిరం జీవతు ధర్మాత్మా రాజా దశరథోఽనఘః |
 యత్ప్రసాదేనాభిషిక్తం రామం ద్రక్ష్యామహే వయమ్ || 24
- ఏవం విధం కథయతాం పౌరాణాం శుశ్రువుః పరే |
 దిగ్భ్యో విశ్రుతవృత్తాంతాః ప్రాప్తా జానపదా జనాః || 25
- తే తు దిగ్భ్యః పురీం ప్రాప్తాః ద్రష్టుం రామాభిషేచనమ్ |
 రామస్య పూరయామాసుః పురీం జానపదా జనాః || 26
- జనౌఘైస్తైర్విసర్పద్భిః శుశ్రువే తత్ర నిస్వనః |
 పర్వసూదీర్ఘవేగస్య సాగరస్యేవ నిస్వనః || 27

తతస్త దింద్రక్షయసన్నిభం పురం

దిదృక్షుభిర్జానపదై రుషాగతైః|

సమంతత స్సస్వనమాకులం బభౌ

సముద్రయాదోభి రివార్ణవోదకమ్||

28

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షష్ఠస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తమస్సర్గః

7. మంథరాపరిదేవనమ్

జ్ఞాతిదాసీ యతోజాతా కైకేయ్యాస్తు సహోషితా|

ప్రాసాదం చంద్రసంకాశం ఆరురోహ యదృచ్ఛయా||

1

సిక్తరాజపథాం కృత్నాం ప్రకీర్ణకమలోత్పలామ్|

అయోధ్యాం మంథరా తస్మాత్ ప్రాసాదాదస్వవైక్షత||

2

పతాకాభిర్వారాభిః ధ్వజైశ్చ సమలంకృతామ్|

సిక్తాం చందనతోయైశ్చ శిరస్నాతజనైర్యుతామ్||

3

మాల్యమోదకహస్తైశ్చ ద్విజేంద్రైరభినాదితామ్|

శుక్ల దేవగృహద్వారాం సర్వవాదిత్రనిస్వనామ్||

4

సంప్రహృష్టజనాకీర్ణాం బ్రహ్మ ఘోషాభినాదితామ్|

ప్రహృష్టపరహస్త్యశ్వాం సంప్రణర్దిత గోషామ్||

5

ప్రహృష్టముదితైః పౌరైః ఉచ్చిత ధ్వజమాలినీమ్|

అయోధ్యాం మంథరా దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగతా||

6

సా హర్షోత్పల్లనయనాం పాండరక్షౌమవాసినీమ్|

అవిదూరే స్థితాం దృష్ట్వా ధాత్రీం పప్రచ్ఛ మంథరా||

7

- ఉత్తమేనాభినంయుక్తా హర్షేణార్థపరా సతి |
రామమాతా ధనం కిం ను జనేభ్య స్సంప్రయచ్ఛతి || 8
- అతిమాత్ర ప్రహర్షోఽయం కిం జనస్య చ శంస మే |
కారయిష్యతి కిం వాపి సంప్రహృష్టో మహీపతిః || 9
- విదీర్యమాణా హర్షేణ ధాత్రీ పరమయా ముదా |
ఆచచక్షేఽథ కుబ్జాయై భూయసీం రాఘవే శ్రియమ్ || 10
- శ్వః పుష్యేణ జితక్రోధం యౌవరాజ్యేన రాఘవమ్ |
రాజా దశరథో రామం అభిషేచయితానఘమ్ || 11
- ధాత్యోస్తు వచనం శ్రుత్వా కుబ్జా క్షిప్రమమర్షితా |
కైలాస శిఖరాకారాత్ ప్రాసాదాదవరోహత || 12
- సా దహ్యమానా కోపేన మంథరా పాపదర్శినీ |
శయానామేత్య కైకేయాం ఇదం వచనమబ్రవీత్ || 13
- ఉత్తిష్ట మూఢే కిం శేషే భయం త్వామభివర్తతే |
ఉపప్లుతమఘోషేన కిమాత్మానం న బుధ్యసే || 14
- అనిష్టే సుభగాకారే సౌభాగ్యేన వికత్తసే |
చలం హి తవ సౌభాగ్యం నద్యాః స్రోత ఇవోష్మ గే || 15
- ఏవముక్తా తు కైకేయా రుష్టయా పరుషం వచః |
కుబ్జయా పాపదర్శిన్యా విషాద మగమత్పరమ్ || 16
- కైకేయా త్వబ్రవీత్కుబ్జాం కచ్చిత్ కేమం న మంథరే |
విషణ్ణవదనాం హిత్వాం లక్షయే భృశదుఃఖితామ్ || 17
- మంథరా తు వచ శ్శుత్యా కైకేయ్యా మధురాక్షరమ్ |
ఉవాచ క్రోధసంయుక్తా వాక్యం వాక్యవిశారదా || 18

- సా విషణ్ణతరా భూత్వా కుట్టా తస్యా హితైషిణీ |
విషాదయంతీ ప్రోవాచ భేదయంతీ చ రాఘవమ్ || 19
- అక్షయ్యం సుమహద్దేవి ప్రవృత్తం త్వద్విద్యానాశనమ్ |
రామం దశరథో రాజా యౌపరాజ్యేఽభిషేక్స్యతి || 20
- సాస్మ్యగాధే భయే మగ్నా దుఃఖశోకనమన్వితా |
దహ్యమానానలేనేవ త్వద్ధితార్థమిహాగతా || 21
- తవ దుఃఖేన కైకేయి మమ దుఃఖం మహద్భవేత్ |
త్వద్వృద్ధౌ మమ వృద్ధిశ్చ భవేదత్ర న సంశయః || 22
- నరాధిపకులే జాతా మహిషీ త్వం మహీపతేః |
ఉగ్రత్వం రాజధర్మాణాం కథం దేవి న బుధ్యసే || 23
- ధర్మవాదీ శతో భర్తా శ్లక్షణ్ణవాదీ చ దారుణః |
శుద్ధభావే న జానీషే తేనైవమతినంధితా || 24
- ఉపస్థితం ప్రయుంజానః త్వయి సాంత్యమనర్థకమ్ |
అర్థేనైవాద్య తే భర్తా కౌసల్యాం యోజయిష్యతి || 25
- అపవాహ్య స దుష్టాత్మా భరతం తవ బంధుషు |
కాల్యే స్థాపయితా రామం రాజ్యే నిహతకంటకే || 26
- శత్రుః పతిప్రవాదేన మాత్రేవ హితకామ్యయా |
ఆశీవిష ఇవాంకేన బాలే పరిహృతస్త్వయా || 27
- యథా హి కుర్యాత్సర్వో వా శత్రుర్వా ప్రత్యుపేక్షితః |
రాజ్ఞా దశరథేనాద్య సపుత్రా త్వం తథా కృతా || 28
- పాపేనాన్యతసాంత్యేన బాలే నిత్యసుఖోచితే |
సామం స్థాపయతా రాజ్యే సానుబంధాహతా హ్యసి || 29

సా ప్రాప్తకాలం కైకేయి క్షిప్రం కురు హితం తప|
 త్రాయస్వ పుత్రమాత్మానం మాం చ విస్మయదర్శనే|| 30

మంథరాయా వచ శ్శుత్యా శయనాత్ సా శుభాననా|
 ఉత్తస్థా హర్షసంపూర్ణా చంద్రలేఖేప శారదీ|| 31

అతీప సా తు సంహృష్టా కైకేయీ విస్మయాన్వితా|
 ఏకమాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రదదౌ శుభమ్|| 32

దత్త్వా త్వాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రమదోత్తమా|
 కైకేయీ మంథరాం దృష్ట్వా పునరేవాబ్రవీదిదమ్|| 33

ఇదం తు మంథరే మహ్యం ఆఖ్యాసి పరమం ప్రియమ్|
 ఏతన్మే ప్రియమాఖ్యాతం భూయః కిం వా కరోమి తే|| 34

రామే వా భరతే వాహం విశేషం నోపలక్షయే|
 తస్మాత్తుష్టాస్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేభిషేక్ష్యతి|| 35

న మే పరం కించిదితస్త్వయా పునః
 ప్రియం ప్రియార్థే సువచం వచః పరమ్|
 తథా హ్యవోచస్త్వ మతః ప్రియోత్తరం
 పరం పరం తే ప్రదదామి తం వృణు|| 36

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టమస్తంభః
8. మంథరోపజాపః

- మంథరా త్వభ్యసూర్యైవనాం ఉత్సృజ్యాభరణం చ తత్ |
ఉవాచేదం తతో వాక్యం కోపదుఃఖసమన్వితా || 1
- హర్షం కిమిదమస్థానే కృతవత్యసి బాలిశే |
శోకసాగరమధ్యస్థం ఆత్మానం నావబుధ్యసే || 2
- మనసా ప్రహసామి త్వాం దేవి దుఃఖార్థితా సతీ |
యచ్ఛోచితవ్యే హృష్టాసి ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహతే || 3
- శోచామి దుర్మతిత్వం తే కా హి ప్రాజ్ఞా ప్రహర్షయేత్ |
అరే స్సపత్నీపుత్రస్య వృద్ధిం మృత్యోరివాగతామ్ || 4
- భరతాదేవ రామస్య రాజ్య సాధారణాద్భయమ్ |
తద్విచింత్య విషణ్ణాస్మి భయం భీతాద్ధి జాయతే || 5
- లక్ష్మణో హి మహేష్వాసో రామం సర్వాత్మనా గతః |
శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం కాకుత్స్థం లక్ష్మణో యథా || 6
- ప్రత్యాసన్నక్రమేణాపి భరతస్యైవ భామిని |
రాజ్యక్రమో విప్రకృష్టః తయోస్తాపద్యవీయసోః || 7
- విదుషః క్షత్త్రచారిత్రే ప్రాజ్ఞస్య ప్రాప్తకారిణః |
భయాత్ప్రవేపే రామస్య చింతయంతీ తవాత్మజమ్ || 8
- సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్యతే |
యౌవరాజ్యేన మహతా శ్యః పుష్యేణ ద్విజోత్తమైః || 9
- ప్రాప్తాం వసుమతీం ప్రీతిం ప్రతీతాం తాం హతద్విషమ్ |
ఉపస్థాస్యసి కౌసల్యాం దాసీవ త్వం కృతాంజలిః || 10

ఏవం చ త్వం సహస్మాభిః తస్యాః ప్రేష్యా భవిష్యసి |
పుత్రశ్చ తవ రామస్య ప్రేష్యభావం గమిష్యతి || 11

హృష్టాః ఖలు భవిష్యంతి రామస్య పరమాః స్త్రియః |
అపహృష్టా భవిష్యంతి స్తుషాస్తే భరతక్షయే || 12

తాం దృష్ట్వా పరమప్రితా బ్రువంతీ మంథరాం తతః |
రామస్యైవ గుణాన్దేవీ కైకేయా ప్రశశంస హ || 13

ధర్మజ్ఞో గురుభిర్దాంతః కృతజ్ఞః సత్యవాక్ శుచిః |
రామో రాజ్ఞస్సతో జ్యేష్ఠో యౌవరాజ్యమతోఽర్హతి || 14

బ్రాత్ర్యాన్ భృత్యాంశ్చ దీర్ఘాయుః పితృవత్పాలయిష్యతి |
సంతప్యసే కథం కుభే శ్రుత్వా రామాభిషేచనమ్ || 15

భరతశ్చాపి రామస్య ధ్రువం వర్షశతాత్పరమ్ |
పితృపైతామహం రాజ్యం ప్రాప్నుయాత్పురుషర్షభః || 16

సా త్వమభ్యుదయే ప్రాప్తే దహ్యామానేవ మంథరే |
భవిష్యతి చ కల్యాణే కిమర్థం పరితప్యసే || 17

యథా మే భరతో మాన్యః తథా భూయో పి రాఘవః |
కౌసల్యాతోఽతిరిక్తం చ స తు శుశ్రూషతే హి మామ్ || 18

రాజ్యం చ యది రామస్య భరతస్యాపి తత్తదా |
మన్యతే హి యథాత్మానం తథా బ్రాత్ర్యాంశ్చ రాఘవః || 19

కైకేయ్యా వచనం శ్రుత్వా మంథరా భృశదుఃఖితా |
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్శ్వస్య కైకేయామిదమబ్రవీత్ || 20

అసర్థదర్శినీ మౌర్ఘ్యాత్ నాత్మాన మపబుధ్యసే |
శోకవ్యసనవిస్తీర్ణే మజ్జంతీ దుఃఖసాగరే || 21

- భవితా రాఘవో రాజా రాఘవస్య చ యస్నుతః |
రాజవంశాత్తు భరతః కైకేయి పరిహాస్యతే || 22
- న హి రాజస్నుతా స్సర్వే రాజ్యే తిష్ఠంతి భామిని |
స్థాప్యమానేషు సర్వేషు సుమహాననయో భవేత్ || 23
- తస్మాజ్జ్యేష్ఠే హి కైకేయి రాజ్యతంత్రాణి పార్థివాః |
స్థాపయంత్యనవద్యాంగి గుణవత్స్వితరేషు చ || 24
- అసావత్యంతనిర్భగ్నః తవ పుత్రో భవిష్యతి |
అనాథవత్సుభేభ్యశ్చ రాజవంశాచ్చ హాస్యతే || 25
- సాహం త్వదర్థే సంప్రాప్తా త్వం తు మాం నాపబుధ్యసే |
సపత్నివృద్ధౌ యా మే త్వం ప్రదేయం దాతుమిచ్ఛసి || 26
- ధ్రువం తు భరతం రామః ప్రాప్య రాజ్యమకంటకమ్ |
దేశాంతరం నాయయితా లోకాంతరమథాపి వా || 27
- బాల ఏవ హి మాతుల్యం భరతో నాయితస్త్వయా |
సన్నికర్తాచ్చ సౌహార్దం జాయతే స్థావరేష్వపి || 28
- భరతస్యాప్యనువశః శత్రుఘ్నోపి సమం గతః |
లక్ష్మణో హి యథా రామం తథాసౌ భరతం గతః || 29
- శూయతే చ ద్రుమః కశ్చిత్ ఛేత్తవ్యో వసజీవిభిః |
సన్నికర్తాదిషీకాభిః మోచితః పరమాదృభయాత్ || 30
- గోష్ఠా హి రామం సౌమిత్రిః లక్ష్మణం చాపి రాఘవః |
అశ్వినోరివ సౌభ్రాత్రం తయోర్లోకేషు విశ్రుతమ్ || 31

తస్మాన్న లక్ష్మణే రామః పాపం కించిత్కరిష్యతి |
 రామస్తు భరతే పాపం కుర్యాదితి న సంశయః || 32

తస్మాద్రాజగృహద్దేవి వనం గచ్ఛతు తే సుతః |
 ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం భృశం చాపి హితం తప || 33

ఏవం తే జ్ఞాతిపక్షస్య శ్రేయశ్చైవ భవిష్యతి |
 యది చేద్భరతో ధర్మాత్ పిత్ర్యం రాజ్యమవాప్స్యతి || 34

స తే సుభోచితో బాలో రామస్య సహజో రిపుః |
 సమృద్ధార్థస్య సష్టార్థో జీవిష్యతి కథం వశే || 35

అభిద్రుతమివారణ్యే సింహాస గజయూథపమ్ |
 ప్రచ్ఛాద్యమానం రామేణ భరతం త్రాతుమర్హసి || 36

దర్పాన్నిరాకృతా పూర్వం త్వయా సౌభాగ్యవత్తయా |
 రామమాతా సపత్నీ తే కథం వైరం న యాతయేత్ || 37

యదా హి రామః పృథివీమవాప్స్యతి
 ప్రభూతరత్నాకరశైలపత్తనామ్ |
 తదా గమిష్యస్యశుభం పరాభవం
 సహైవ దీనా భరతేన భామిని || 38

యదా హి రామః పృథివీమవాప్స్యతి
 ధ్రువం ప్రసంజో భరతో భవిష్యతి |
 అతో హి సంచింతయ రాజ్యమాత్మజే
 పరస్య చైవాద్య వివాసకారణమ్ || 39

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే నవమస్కంధః
9. రామప్రవాసనోపాయచింతా

- ఏవముక్తా తు కైకేయీ క్రోధేన జ్వలితాననా |
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్శ్వస్య మంథరామిద మబ్రవీత్ || 1
- అద్య రామమితః క్షిప్రం వనం ప్రస్థాపయామ్యహమ్ |
యావరాజ్యేన భరతం క్షిప్రమేవాభిషేచయే || 2
- ఇదం త్విదానీం సంపశ్య కేనోపాయేన మంథరే |
భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన || 3
- ఏవముక్తా తదా దేవ్యా మంథరా పాపదర్శినీ |
రామార్థముపహింసంతీ కైకేయీమిద మబ్రవీత్ || 4
- హంతేదానీం ప్రవక్ష్యామి కైకేయి శ్రూయతాం చ మే |
యథా తే భరతో రాజ్యం పుత్రః ప్రాప్స్యతి కేవలమ్ || 5
- కిం న స్మరసి కైకేయి స్మరంతీ వా నిగూహసే |
యదుచ్యమాన మాత్మార్థం మత్తస్త్వం శ్రోతుమిచ్ఛసి || 6
- మయోచ్యమానం యది తే శ్రోతుం ఛందో విలాసిని |
శ్రూయతామభిధాస్యామి శ్రుత్వా చాపి విమృశ్యతామ్ || 7
- శ్రుత్వైవం వచనం తస్యాః మంథరాయాస్తు కైకయీ |
కించిదుత్థాయ శయనాత్ స్వాస్తీర్ణాదిద మబ్రవీత్ || 8
- కథయ త్వం మమోపాయం కేనోపాయేన మంథరే |
భరతః ప్రాప్నుయాద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన || 9

- ఏవముక్తా తు కైకేయ్యా మంథరా పాపదర్శినీ|
రామార్థముపహింసంతీ కుబ్జా వచన మబ్రవీత్|| 10
- పురా దైవాసురే యుద్ధే సహ రాజర్షిభిః పతిః|
అగచ్ఛత్వాముపాదాయ దేవరాజస్య సాహ్యకృత్|| 11
- దిశమాస్థాయ వై దేవి దక్షిణాం దండకాన్ ప్రతి|
వైజయంతమితి ఖ్యాతం పురం తత్ర తిమిధ్వజః|| 12
- స శంబర ఇతి ఖ్యాతః శతమాయో మహాసురః|
దదౌ శక్రస్య సంగ్రామం దేవసంఘై రనిర్జితః|| 13
- తస్మిన్ మహతి సంగ్రామే పురుషాన్ క్షతవిక్షతాన్|
రాతౌ ప్రసుప్తాన్ ఘ్నుంతిస్మ తరసాసాద్య రాక్షసాః|| 14
- తత్రాకరోన్మహాయుధం రాజా దశరథస్తదా|
అసురైశ్చ మహాబాహుః శస్త్రైశ్చ శకలీకృతః|| 15
- అపవాహ్యా త్వయా దేవి సంగ్రామాన్నష్టచేతనః|
తత్రాపి విక్షతశ్శస్త్రైః పతిస్తే రక్షితస్త్వయా|| 16
- తుష్టేన తేన దత్తా తే ద్వా పరౌ శుభదర్శనే|
స త్వయోక్తః పతిర్దేవి యదేచ్ఛేయం తదా పరౌ|| 17
- గృహ్ణీయామితి తత్తేన తథేత్యుక్తం మహాత్మనా|
అనభిజ్ఞాహ్యహం దేవి త్వయైవ కథితా పురా|| 18
- కథైషా తవ తు స్నేహాత్ మనసా ధార్యతే మయా|
రామాభిషేక సంభారాత్ నిగృహ్య వినివర్తయ|| 19
- తౌ చ యాచస్య భర్తారం భరతస్యాభిషేచనమ్|
ప్రవ్రాజనం చ రామస్య త్వం వర్షాణి చతుర్దశ|| 20

చతుర్దశ హి పర్వాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్ |
 ప్రజాభావగతస్నేహః స్థిరః పుత్రో భవిష్యతి || 21

క్రోధాగారం ప్రవిశ్యాద్య క్రుధేవాశ్వపతేస్సుతే |
 శేష్యానంతర్హితాయాం త్వం భూమౌ మలినవాసినీ || 22

మా స్మైనం ప్రత్యుదీక్షేథాః మా చైనమభిభాషథాః |
 రుదంతీ పార్థివం దృష్ట్వా జగత్యాం శోకలాలసా || 23

దయితా త్వం సదా భర్తుః అత్ర మే నాస్తి సంశయః |
 త్వత్కృతే స మహారాజో విశేదపి హుతాశనమ్ || 24

న త్వాం క్రోధయితుం శక్తో న క్రుధ్ధాం ప్రత్యుదీక్షితుమ్ |
 తవ ప్రియార్థం రాజా హి ప్రాణానపి పరిత్యజేత్ || 25

న హ్యతిక్రమితుం శక్తః తవ వాక్యం మహీపతిః |
 మందస్వభావే బుధ్యస్వ సౌభాగ్యబలమాత్మనః || 26

మణిముక్తాసువర్ణాని రత్నాని వివిధాని చ |
 దద్యాద్దశరథో రాజా మా స్మ తేషు మనః కృథాః || 27

యౌ తౌ దేవాసురే యుద్ధే వరౌ దశరథో దదౌ |
 తౌ స్మారయ మహాభాగే సోఽర్థో మా త్వామతిక్రమేత్ || 28

యదా తు తే వరం దద్యాత్ స్వయముత్థాప్య రాఘవః |
 వ్యవస్థాప్య మహారాజం త్వమిమం పృణుయా వరమ్ || 29

రామం ప్రవ్రాజయారణ్యే నవ పర్వాణి పంచ చ |
 భరతః క్రియతాం రాజా పృథివ్యాః పార్థివర్షభః || 30

చతుర్దశ హి పర్వాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్ |
 రూఢశ్చ కృతమూలశ్చ శేషం స్థాస్యతి తే సుతః || 31

- రామప్రవాజనం చైవ దేవి యాచస్వ తం వరమ్ |
ఏవం సిద్ధ్యంతి పుత్రస్య సర్వార్థాస్తవ భామిని || 32
- ఏవం ప్రవాజితశ్చైవ రామోఽరామో భవిష్యతి |
భరతశ్చ హతామిత్రః తవ రాజా భవిష్యతి || 33
- యేన కాలేన రామశ్చ వనాత్ ప్రత్యాగమిష్యతి |
తేన కాలేన పుత్రస్తే కృతమూలో భవిష్యతి || 34
- సంగృహీతమనుష్యశ్చ సుహృద్భిస్సార్థమాత్మవాన్ |
ప్రాప్తకాలం తు తే మన్యే రాజానం వీతసాధ్యసా || 35
- రామాభిషేకసంభారాన్ నిగృహ్య వినివర్తయ |
అనర్థమర్థరూపేణ గ్రాహితా సా తతస్తయా || 36
- హృష్టా ప్రతీతా కైకేయా మంథరామిద మబ్రవీత్ |
సా హి వాక్యేన కుబ్జాయాః కిశోరీ వోత్పథం గతా || 37
- కైకేయా విస్మయం ప్రాప్తా పరం పరమదర్శనా |
కుబ్జే త్వం నాపజానామి శ్రేష్ఠాం శ్రేష్ఠాభిధాయినీమ్ || 38
- పృథివ్యామసి కుబ్జానాం ఉత్తమా బుద్ధినిశ్చయే |
త్వమేవ తు మమార్థేషు నిత్యయుక్తా హితైషిణీ || 39
- నాహం సమపబుధ్యేయం కుబ్జే రాజ్జశ్చిక్రీర్షితమ్ |
సంతి దుఃసంస్థితాః కుబ్జాః పక్రాః పరమదారుణాః || 40
- త్వం పద్మమివ వాతేన సన్నతా ప్రియదర్శనా |
ఉరస్తేఽభినివిష్టం వై యాచత్కుంధం సమున్నతమ్ || 41
- అథస్తాచ్ఛోదరం శాతం సునాభమివ లజ్జితమ్ |
పరిపూర్ణంతు జఘనం సుపీనో చ పయోధరౌ || 42

విమలేందుసమం వక్త్రం అహో రాజసి మంథరే |
జఘనం తవ నిర్మృష్టం రశనాదామశోభితమ్ || 43

జంఘే భృశముపన్యస్తే పాదౌ చాప్యాయతాపుభౌ |
త్వమాయతాభ్యాం సక్తిభ్యాం మంథరే క్షౌమవాసినీ || 44

అగ్రతో మమ గచ్ఛంతీ రాజహంసీవ రాజసే |
ఆసన్ యాశ్శంబరే మాయాః సహస్రమసురాధిపే || 45

సర్వాస్త్యయి నివిష్టాస్తాః భూయశ్చాన్యా స్సహస్రశః |
తవేదం స్థగు యద్దీర్ఘం రథఘోణామివాయతమ్ || 46

మతయః క్షాత్రవిద్యాశ్చ మాయాశ్చాత్ర వసంతి తే |
అత్ర తే ప్రతిమోక్ష్యామి మాలాం కుభ్జే హిరణ్మయీమ్ || 47

అభిషిక్తే చ భరతే రాఘవే చ వనం గతే |
జాత్యేన చ సువర్ణేన సునిష్ఠస్తేన మంథరే || 48

లభార్థా చ ప్రతీతా చ లేపయిష్యామి తే స్థగు |
ముఖే చ తిలకం చిత్రం జాతరూపమయం శుభమ్ || 49

కారయిష్యామి తే కుభ్జే శుభాన్యాభరణాని చ |
పరిధాయ శుభే వస్త్రే దేవతేప చరిష్యసి || 50

చంద్రమాహ్వాయమానేన ముఖేనాప్రతిమాసనా |
గమిష్యసి గతిం ముఖ్యాం గర్భయంతీ ద్విషజ్జనమ్ || 51

తవాపి కుబ్జాః కుబ్జాయాః సర్వాభరణభూషితాః |
పాదౌ పరిచరిష్యంతి యథైవ త్వం సదా మమ || 52

ఇతి ప్రశస్యమానా సా కైకేయామిద మబ్రవీత్ |
శయానాం శయనే శుభ్రే వేద్యామగ్నిశిఖామివ || 53

గతోదకే సేతుబంధో న కల్యాణి విధీయతే |
ఉత్తిష్ఠ కురు కల్యాణి రాజాసనుదుదర్శయ || 54

తథా ప్రోత్సాహితా దేవీ గత్వా మంథరయా సహ |
క్రోధాగారం విశాలాక్షీ సౌభాగ్యమదగర్వితా || 55

అనేకశతసాహస్రం ముక్తాహారం పరాంగనా |
అపముచ్య పరాధాణి శుభాన్యాభరణాని చ || 56

తతో హేమోపమా తత్ర కుబ్జా వాక్యవశం గతా |
సంవిశ్య భూమా కైకేయా మంథరామిద మబ్రవీత్ || 57

ఇహ వా మాం మృతాం కుబ్జే నృపాయావేదయిష్యసి |
వనం తు రాఘవే ప్రాప్తే భరతః ప్రాప్స్యతి క్షితిమ్ || 58

న నువర్థే న మే హ్యార్థో న రత్నైర్న చ భోజనైః |
ఏష మే జీవితస్యాంతో రామో యద్యభిషిచ్యతే || 59

అథో పునస్తాం మహిషీం మహీక్షితో
వచోభిరత్యర్థ మహాపరాక్రమైః |
ఉవాచ కుబ్జా భరతస్య మాతరం
హితం వచో రామ ముపేత్య చాహితమ్ || 60

ప్రపత్స్యతే రాజ్యమిదం హి రాఘవో
యది ద్రువం త్వం సనుతా చ తప్స్యసే |
అతో హి కల్యాణి యతస్య తత్రథా |
యథా సుతస్తే భరతోఽభిషేక్స్యతే || 61

తథాతివిధ్ధా మహిషీ తు కుబ్జయా
సమాహతా వాగిషుభిర్ముహూర్ముహూః |

నిధాయ హస్తా హృదయేఽతివిస్మితా
 శశంస కుబ్జాం కుపితా పునః పునః॥ 62

యమస్య వా మాం విషయం గతామితో
 నిశమ్య కుబ్జే ప్రతివేదయిష్యసి |
 వనం గతే వా సుచిరాయ రాఘవే
 సమృద్ధకామో భరతో భవిష్యతి॥ 63

అహం హి నైవాస్తరణాని స ప్రజో
 న చందనం నాంజనపానభోజనమ్ |
 న కించిదిచ్ఛామి స చేహ జీవితం
 న చేదితో గచ్ఛతి రాఘవో వనమ్॥ 64

అదైతదుక్త్వా వచనం సుదారుణం
 నిధాయ సర్వాభరణాని భామినీ
 అసంపృతామాస్తరణేన మేదినీం |
 తదాధిశిష్యే పతితేప కిన్నరీ॥ 65

ఉదీర్ఘసంరంభ తమోపృతాననా
 తథావముక్తోత్తమ మాల్యభూషణా |
 నరేంద్రపత్నీ విమనా బభూవ సా
 తమోపృతా ద్యౌరివ మగ్నతారకా॥ 66

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే నవమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే దశమస్కంధః

10. కైకేయ్యసునయః

విదర్శితా యదా దేవీ కుబ్జయా పాపయా భృశమ్ |
తదా శేతే స్మ సా భూమౌ దిగ్ధవిధేవ కిన్నరీ || 1

నిశ్చిత్వ మనసా కృత్యం సా సమ్యగితి భామినీ |
మంథరాయై శనైస్సర్వం ఆచచక్షే విచక్షణా || 2

సా దీనా నిశ్చయం కృత్వా మంథరావక్యమోహితా |
నాగకన్యేవ నిశ్వస్య దీర్ఘముష్ణం చ భామినీ || 3

ముహూర్తం చింతయామాస మార్గమాత్మసుఖాపహమ్ |
సా సుహృచ్చార్థకామా చ తన్నిశమ్య సునిశ్చయమ్ || 4

బభూవ పరమప్రీతా సిద్ధిం ప్రాప్యేవ మంథరా |
అథ సామర్షితా దేవీ సమ్యక్కృత్వా వినిశ్చయమ్ || 5

సంవివేశాబలా భూమౌ నివేశ్య భ్రుకుటీం ముఖే |
తతశ్చిత్రాణి మాల్యాని దివ్యాన్యాభరణాని చ || 6

అపవిధాని కైకేయ్యా తాని భూమిం ప్రపేదిరే |
తయా తాన్యపవిధాని మాల్యాన్యాభరణాని చ || 7

అశోభయంత పసుధాం నక్షత్రాణి యథా సభః |
క్రోధాగారే నిపతితా సా బభౌ మలినాంబరా || 8

ఏకవేణీం దృఢం బధ్వా గతసత్త్వేవ కిన్నరీ |
ఆజ్ఞాప్య తు మహారాజో రాఘవస్యాభిషేచనమ్ || 9

ఉపస్థానమనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నివేశనమ్ |
అద్య రామాభిషేకో వై ప్రసిద్ధ ఇతి జజ్ఞివాన్ || 10

- ప్రియార్థాం ప్రియమాఖ్యాతుం వివేశాంతఃపురం వశి|
స కైకేయ్యా గృహం శ్రేష్ఠం ప్రవివేశ మహాయశాః|| 11
- పాండరాభ్రమివాకాశం రాహుయుక్తం నిశాకరః|
శుకబర్హిణసంఘుష్టం క్రౌంచహంసరుతాయుతమ్|| 12
- వాదిత్రపసంఘుష్టం కుబ్జావామనికాయుతమ్|
లతాగృహైశ్చిత్రగృహైః చంపకాశోకశోభితైః|| 13
- దాంతరాజత సౌవర్ణవేదికాభిస్సమాయుతమ్|
నిత్యపుష్పఫలైర్వృక్షైః వాపీభిశ్చోపశోభితమ్|| 14
- దాంతరాజతసౌవర్ణైః సంవృతం పరమాసనైః|
వివిధైరన్నపానైశ్చ భక్తైశ్చ వివిధైరపి|| 15
- ఉపపన్నం మహారైశ్చ భూషణైస్త్రిదివోపమమ్|
తద్వైవిశ్య మహారాజః స్వమంతఃపురమృద్ధిమత్|| 16
- స దదర్శ ప్రియాం భార్యాం కైకేయాం శయనోత్తమే|
స కామబలసంయుక్తో రత్యర్థం మనుజాధిపః|| 17
- అపశ్యన్ దయితాం భార్యాం పప్రచ్ఛ విషసాద చ|
స హి తస్య పురా దేవీ తాం వేలామత్యపర్తత|| 18
- స చ రాజా గృహం శూన్యం ప్రవివేశ కదాచన|
తతో గృహగతో రాజా కైకేయాం పర్యప్యచ్ఛత|| 19
- యథాపురమవిజ్ఞాయ స్వార్థలిప్సుమపండితామ్|
ప్రతీహారీ త్వథోవాచ సంత్రస్తా సుకృతాంజలిః|| 20

- దేవ దేవీ భృశం క్రుద్ధా క్రోధాగారమభిద్రుతా |
ప్రతీహార్యా వచః శ్రుత్వా రాజా పరమదుర్మనాః || 21
- విషసాద పునర్భూయో లులితవ్యాకులేంద్రియః |
తత్ర తాం పతితాం భూమా శయానామతథోచితామ్ || 22
- ప్రతప్త ఇవ దుఃఖేన సోఽపశ్యజ్జగతీపతిః |
స పృథ్ధస్తరుణీం భార్యాం ప్రాణేభ్యోఽపి గరియసీమ్ || 23
- అపాపః పాపసంకల్పాం దదర్శ ధరణీతలే |
లతామివ వినిష్కృత్తాం పతితాం దేవతామివ || 24
- కిన్నరీమివ నిర్ఘాతాం చ్యుతామస్పరసం యథా |
మాలామివ పరిభ్రష్టాం హరిణీమివ సంయతామ్ || 25
- కరేణుమివ దిగ్ధేన విధ్ధాం మృగయునా వనే |
మహాగజ ఇవారణ్యే స్నేహాత్ పరిమమర్శ తామ్ || 26
- పరిమృశ్య చ పాణిభ్యాం అభిసంత్రస్తచేతనః |
కామీ కమలపత్రాక్షీం ఉవాచ వనితామిదమ్ || 27
- స తేఽహమభిజానామి క్రోధమాత్మని సంశ్రితమ్ |
దేవి కేనాభియుక్తాసి కేన వాసి విమానితా || 28
- యదిదం మమ దుఃఖాయ శేషే కల్యాణి పాంసుషు |
భూమా శేషే కిమర్థం త్వం మయి కల్యాణి జీవతి || 29
- భూతోపహతచిత్తేవ మమ చిత్తప్రమాధినీ |
సంతి మే కుశలా వైద్యాః త్వభితుష్టాశ్చ సర్వశః || 30

సఖితాం త్వాం కరిష్యంతి వ్యాధిమాచక్ష్య భామిని|
 కస్య వా తే ప్రియం కార్యం కేస వా విప్రియం కృతమ్|| 31

కః ప్రియం లభతామద్య కో వా సుమహదప్రియమ్|
 మా రోదీర్మాచ కార్షస్త్యం దేవి సంపరిశోషణమ్|| 32

అవధ్యో వధ్యతాం కో వా పధ్యః కో వా విముచ్యతామ్|
 దరిద్రః కో భవత్వాఢ్యో ద్రవ్యవాన్వాప్యకించనః|| 33

అహం చైవ మదీయాశ్చ సర్వే తవ పశానుగాః|
 న తే కంచదభిప్రాయం వ్యాహంతుమహముత్సహే|| 34

ఆత్మనో జీవితేనాపి బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి|
 బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి|| 35

కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే|
 యావదావర్తతే చక్రం తాపతీ మే పసుంధరా|| 36

ప్రాచీనా స్సింధుసౌవీరాః సౌరాష్ట్రా దక్షిణాపథాః|
 వంగాంగమగధా మత్స్యాః సమృద్ధాః కాశికోసలాః|| 37

తత్ర జాతం బహు ద్రవ్యం ధనధాన్యమజావికమ్|
 తతో వృణీష్వ కైకేయి యద్యత్త్వం మనసేచ్ఛసి|| 38

కిమాయాసేన తే భీరు ఉత్తిష్టోత్తిష్ట శోభనే|
 తత్త్వం మే బ్రూహి కైకేయి యతస్తే భయమాగతమ్|| 39

తత్తే వ్యపనయిష్యామి నీహారమివ రశ్మివాన్|
 తథోక్తా సా సమాశ్వస్తా పక్తకామా తదప్రియమ్|| 40

పరిపీడయితుం భూయో భర్తారముపచక్రమ్||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే దశమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకాదశ స్సర్గః

11. వరదవ్యయ నిర్బంధః

తం మన్మథశఃరైర్విధ్ధం కామవేగపశాసుగమ్ |
ఉవాచ పృథివీపాలం కైకేయీ దారుణం వచః || 1

నాస్మి విప్రకృతా దేవ కేస చిన్నాపమానితా |
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చిత్ తమిచ్ఛామి త్వయా కృతమ్ || 2

ప్రతిజ్ఞాం ప్రతిజానీష్య యది త్వం కర్తుమిచ్ఛసి |
అథ తద్వ్యా హరిష్యామి యదభిప్రార్థితం మయా || 3

తామువాచ మహారాజః కైకేయీమీషదుత్స్మితః |
కామీ హస్తేన సంగృహ్య మూర్ధజేషు శుచిస్మితామ్ || 4

అవలిప్తే న జానాసి త్వత్తః ప్రియతరో మమ |
మనుజో మనుజవ్యాఘ్రాత్ రామాదన్యో న విద్యతే || 5

తేనాజయ్యేన ముఖ్యేన రాఘవేణ మహాత్మనా |
శపే తే జీవనార్హేణ బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి || 6

యం ముహూర్తమపశ్యంస్తు న జీవేయమహం ధ్రువమ్ |
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియామ్ || 7

ఆత్మనా వాత్మజైశ్చాన్యైః వృణేయం మనుజర్షభమ్ |
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచనక్రియామ్ || 8

భద్రే హృదయమప్యేతత్ అనుమృశ్శోధ్యథరస్వ మే |
ఏతత్సమీక్ష్య కైకేయి బ్రూహి యత్సాధుమన్యసే || 9

బలమాత్మని పశ్యంతీ న మాం శంకితుమర్హసి |
కరిష్యామి తప ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే || 10

- సా తదర్థమనా దేవీ తమభిప్రాయమాగతమ్ |
నిర్మాధ్యష్టాత్ ప్రహర్షాచ్చ బభాషే దుర్వచం వచః || 11
- తేస వాక్యేన సంహృష్టా తమభిప్రాయమాత్మనః |
వ్యాజహార మహాఘోరం అభ్యాగతమివాంతకమ్ || 12
- యథాక్రమేణ శపసి వరం మమ దదాసి చ |
తచ్చృణ్వంతు త్రయస్త్రింశద్దేవా స్సాగ్నిపురోగమాః || 13
- చంద్రాదిత్యౌ నభశ్చైవ గ్రహా రాత్యహనీ దిశః |
జగచ్చ పృథివీ చేయం స గంధర్వా స రాక్షసాః || 14
- నిశాచరాణి భూతాని గృహేషు గృహదేవతాః |
యాని చాన్యాని భూతాని జానీయుర్భాషితం తప || 15
- సత్యసంధో మహాతేజాః ధర్మజ్ఞ సునమాహితః |
వరం మమ దదాత్యేషః తన్మే శృణ్వంతు దేవతాః || 16
- ఇతి దేవీ మహేష్వాసం పరిగృహ్యభిశస్య చ |
తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితమ్ || 17
- స్మర రాజన్ పురాపుత్రం తస్మిన్ దైవాసురే రణే |
తత్ర త్వచ్యావయచ్చత్రుః తవ జీవితమంతరా || 18
- తత్ర చాపి మయా దేవ యత్త్వం సమభిరక్షితః |
జాగ్రత్యా యతమానాయాః తతో మే ప్రాదదా వరౌ || 19
- తౌ తు దత్తౌ వరౌ దేవ నిక్షేపౌ మృగయామ్యహమ్ |
తవైవ పృథివీపాల సకాశే సత్యసంగర || 20
- తత్ప్రతిశ్రుత్య ధర్మేణ స చేద్దాస్యసి మే వరమ్ |
అద్యైవహి ప్రహాస్యామి జీవితం త్వద్విమానితా || 21

వాఙ్మాత్రేణ తదా రాజా కైకేయ్యా స్వపశే కృతః |
 ప్రచస్కంద వినాశాయ పాశం మృగ ఇవాత్మనః || 22

తతః పరమువాచేదం వరదం కామమోహితమ్ |
 వరా యా మే త్వయా దేవ తదా దత్తా మహీపతే || 23

తౌ తావదహమద్యైవ వక్త్యామి శృణు మే వచః |
 యోఽభిషేక సమారంభో రాఘవస్యోపకల్పితః || 24

అనేనైవాభిషేకేణ భరతో మేఽభిషిచ్యతామ్ |
 యో ద్వితీయో వరో దేవ దత్తః ప్రీతేన మే త్వయా || 25

తదా దైవాసురే యుద్ధే తస్య కాలోయమాగతః |
 నవ పంచ చ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః || 26

చీరాజినజటాధారీ రామో భవతు తాపసః |
 భరతో భజతామద్య యౌవరాజ్యమకంటకమ్ || 27

ఏష మే పరమః కామో దత్తమేవ వరం వృణే |
 అద్య చైవ హి పశ్యేయం ప్రయాంతం రాఘవం వనమ్ || 28

స రాజరాజో భవ సత్యసంగరః
 కులం చ శీలం చ హి రక్షజన్మ చ |
 పరత్ర వాసే హి వదంత్యనుత్తమం
 తపోధనా స్సత్యవచో హితం నృణామ్ || 29

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకాదశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వాదశస్కంధః
 12. కైకేయానివర్తనప్రయాసః

- తత శ్శుత్యా మహారాజః కైకేయ్యా దారుణం వచః|
 చింతామభిసమాపేదే ముహూర్తం ప్రతతాప చ|| 1
- కిం ను మే యది వా స్వప్నః చిత్తమోహోఽపి వా మమ|
 అనుభూతోపసర్గో వా మనసో వాప్యుపద్రవః|| 2
- ఇతి సంచింత్య తద్రాజా నాధ్యగచ్ఛత్తదా సుఖమ్|
 ప్రతిలభ్య తత స్సంజ్ఞాం కైకేయావాక్యతాడితః|| 3
- వ్యథితో విక్లవశ్చైచివ వ్యాఘ్రిం దృష్ట్వా యథా మృగః|
 అసంవృతాయామాసీనో జగత్యాం దీర్ఘముచ్ఛ్వసన్|| 4
- మండలే పన్నగో రుద్ధో మంత్రైరివ మహావిషః|
 అహో ధిగితి సామర్థో వాచముక్త్యా నరాధిపః|| 5
- మోహమాపేదివాన్ భూయః శోకోపహతచేతనః|
 చిరేణ తు నృప స్సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య సుదుఃఖితః|| 6
- కైకేయా మబ్రవీత్ క్రుద్ధః ప్రదహన్నివ చక్షుషా|
 నృశంసే దుష్టచారిత్రే కులస్యాస్య వినాశిని|| 7
- కిం కృతం తవ రామేణ పాపే పాపం మయాపి వా|
 నదా తే జననీ తుల్యాం వృత్తిం వహతి రాఘవః|| 8
- తస్యైవ త్వమనర్థాయ కిం నిమిత్తమిహోద్యతా|
 త్వం మయాత్మవినాశాయ భవనం త్వం నివేశితా|| 9
- అవిజ్ఞానాస్పృశసుతా వ్యాలీ తీక్ష్ణ విషా యథా|
 జీవలోకో యదా సర్వో రామ స్యాహ గుణస్తవమ్|| 10

అపరాధం కముద్దిశ్య త్యక్త్యామీష్టమహం సుతమ్|
కౌసల్యాం వా సుమిత్రాం వా త్యజేయమపి వా శ్రియమ్|| 11

జీవితం వాత్మనో రామం న త్వేవ పితృవత్సలమ్|
పరా భవతి మే ప్రీతిః దృష్ట్వా తనయమగ్రజమ్|| 12

అపశ్యతస్తు మే రామం నష్టా భవతి చేతనా|
తిష్ఠేల్లోకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా|| 13

న తు రామం వినా దేహే తిష్ఠేత్తు మమ జీవితమ్|
తదలం త్యజ్యతామేషః నిశ్చయః పాపనిశ్చయే|| 14

అసి తే చరణౌ మూర్ధ్నా స్పృశామ్యేష ప్రసీద మే|
కిమిదం చింతితం పాపే త్వయా పరమదారుణమ్|| 15

అథ జిజ్ఞాససే మాం త్వం భరతస్య ప్రియాప్రియే|
అస్తు యత్తత్త్వయా పూర్వం వ్యాహృతం రాఘవం ప్రతి|| 16

స మే జ్యేష్ఠ స్నుత శ్శ్రీమాన్ ధర్మజ్యేష్ఠ ఇతీవ మే|
తత్త్వయా ప్రియవాదిన్యా సేవార్థం కథితం భవేత్|| 17

తచ్ఛ్చృత్వా శోకసంతప్తా సంతాపయసి మాం భృశమ్|
ఆవిష్టాసి గృహే శూన్యే సా త్వం పరవశం గతా|| 18

ఇక్ష్వాకూణాం కులే దేవి సంప్రాప్త స్నుమహానయమ్|
అనయో నయసంపన్నే యత్ర తే వికృతా మతిః|| 19

న హి కించిదయుక్తం వా విప్రియం వా పురా మమ|
అకరోస్త్యం విశాలాక్షి తేన న శ్రద్ధధామ్యహమ్|| 20

నను తే రాఘవస్తుల్యో భరతేన మహాత్మనా|
బహుశో హి సుబాలే త్వం కథాః కథయసే మమ|| 21

- తస్య ధర్మాత్మనో దేవి వనే వాసం యశస్వివః|
కథం రోచయసే భీరు నవ వర్షాణి పంచ చ|| 22
- అత్యంత సుకుమారస్య తస్య ధర్మేధృతాత్మనః|
కథం రోచయసే వాసం అరణ్యే భృశదారుణే|| 23
- రోచయస్యభిరామస్య రామస్య శుభలోచనే|
తవ శుశ్రూషమాణస్య కిమర్థం విప్రవాసనమ్|| 24
- రామోఽపి భరతాద్భూయః తవ శుశ్రూషతే సదా|
విశేషం త్వయి తస్మాత్తు భరతస్య న అక్షయే|| 25
- శుశ్రూషాం గౌరవం చైవ ప్రమాణం వచనక్రియామ్|
కస్తే భూయస్తరం కుర్యాత్ అన్యత్ర మనుజుర్లభాత్|| 26
- బహూనాం స్త్రీసహస్రాణాం బహూనాం చోపజీవినామ్|
పరివాదోఽపవాదో వా రాఘవే నోపపద్యతే|| 27
- స్వాంతయన్ సర్వభూతాని రామ శ్శుద్ధేన చేతసా|
గృహ్లాతి మనుజవ్యాఘ్రః ప్రియైర్విషయవాసినః|| 28
- సత్యేన లోకాన్ జయతి దీనాన్దానేన రాఘవః|
గురూన్ శుశ్రూషయా వీరో ధనుషా యుధి శాత్రవాన్|| 29
- సత్యం దానం తపస్త్యాగో మిత్రతా శౌచమార్హవమ్|
విద్యా చ గురుశుశ్రూషా ధ్రువాణ్యేతాని రాఘవే|| 30
- తస్మిన్నార్జవసంపన్నే దేవి దేవోపమే కథమ్|
పాపమాశంససే రామే మహర్షి సమతేజసి|| 31

- న స్మరామ్యప్రియం వాక్యం లోకస్య ప్రియవాదినః|
స కథం త్వత్కృతే రామం వక్ష్యామి ప్రియమప్రియమ్|| 32
- క్షమా యస్మింస్తపస్యాగః సత్యం ధర్మః కృతజ్ఞతా|
అవిహింసా చ భూతానాం తమృతే కా గతిర్మమ|| 33
- మమ పృథస్య కైకేయి గతాంతస్య తపస్విసః|
దీనం లాలప్యమాసస్య కారుణ్యం కర్తుమర్హసి|| 34
- పృథివ్యాం సాగరాంతాయాం యత్కించిదధిగమ్యతే|
తత్సర్వం తప దాస్యామి మా చ త్వాం మన్యురావిశేత్|| 35
- అంజలిం కుర్మి కైకేయి పాదౌ చాపి స్పృశామి తే|
శరణం భవ రామస్య మాఽధర్మో మామిహ స్పృశేత్|| 36
- ఇతి దుఃఖాభినంతస్తుం విలపంతమచేతనమ్|
ఘూర్ణమాసం మహారాజం శోకేన సమభిప్లుతమ్|| 37
- పారం శోకార్ణవస్యాశు ప్రార్థయంతం పునః పునః|
ప్రత్యువాచాథ కైకేయీ రౌద్రా రౌద్రతరం వచః|| 38
- యది దత్వా వరౌ రాజన్ పునః ప్రత్యనుతప్యసే|
ధార్మికత్వం కథం వీర పృథివ్యాం కథయిష్యసి|| 39
- యదా సమేతా బహవః త్వయా రాజర్షయ స్సహ|
కథయిష్యంతి ధర్మజ్ఞ తత్ర కిం ప్రతివక్ష్యసి|| 40
- యస్యాః ప్రసాదే జీవామి యా చ మామభ్య పాలయత్|
తస్యాః కృతం మయా మిథ్యా కైకేయ్యా ఇతి వక్ష్యసి|| 41

- కిల్బిషం త్వం నరేంద్రాణాం కరిష్యసి సరాధిప |
యో దత్వా వరమద్యైవ పునరన్యాని భాషసే || 42
- శైబ్యః శ్యేనకపోతీయే స్వమాంసం పక్షిణే దదౌ |
అలర్కశ్చక్షుషీ దత్వా జగామ గతిముత్తమామ్ || 43
- సాగర స్సమయం కృత్వా న వేలామతివర్తతే |
సమయం మాస్పతం కార్షిః పూర్వప్రతమనుస్మరన్ || 44
- స త్వం ధర్మం పరిత్యజ్య రామం రాజ్యేభిషిచ్యచ |
సహ కౌసల్యయా నిత్యం రంతుమిచ్ఛసి దుర్మతే || 45
- భవత్స్వధర్మో ధర్మోవా సత్యం వా యది వాస్పతమ్ |
యత్స్వయా సంశ్రుతం మహ్యం తస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః || 46
- అహం హి విషమద్యైవ పీత్వా బహు తవాగ్రతః |
పశ్యతస్తే మరిష్యామి రామో యద్యభిషిచ్యతే || 47
- ఏకాహమపి పశ్యేయం యద్యహం రామమాతరమ్ |
అంజలిం ప్రతిగృహ్ణాంతీం శ్రేయో నను మృతిర్మమ || 48
- భరతేనాత్మనా చాహం శపే తే మనుజాధిప |
యథా నాన్వేన తుష్యేయం ఋతే రామవివాసనాత్ || 49
- ఏతాపదుక్త్వా పచనం కైకేయీ విరరామ హ |
విలపంతం చ రాజాసం న ప్రతివ్యాజహార సా || 50
- శ్రుత్వా చ రాజా కైకేయ్యాః వాక్యం పరమదారుణమ్ |
రామస్య చ పనే వాసం ఐశ్వర్యం భరతస్య చ || 51

- నాభ్యభాషత కైకేయీం ముహూర్తం వ్యాకులేంద్రియః |
 ప్రైక్షతానిమిషో దేవీం ప్రియామప్రియవాదినీమ్ || 52
- తాం హి వజ్రసమాం వాచం ఆకర్ణ్య హృదయచ్ఛిదమ్ |
 దుఃఖశోకమయీం ఘోరాం రాజా న సుఖితోభవత్ || 53
- స దేవ్యా వ్యవసాయం చ ఘోరం చ శపథం కృతమ్ |
 ధ్యాత్వా రామేతి నిశ్వస్య ఛిన్నస్తరురివాపతత్ || 54
- నష్టచిత్తో యథోన్మత్తో విపరీతో యథాతురః |
 హృతతేజా యథా సర్వో బభూవ జగతీపతిః || 55
- దీనయా తు గిరా రాజా ఇతి హోవాచ కైకయీమ్ |
 అనర్థమిమమర్థాభం కేన త్వముపదర్శితా || 56
- భూతోపహతచిత్తేవ బ్రువంతీ మాం న లజ్జసే |
 శీలవ్యసనమేతత్తే నాభిజానామ్యహం పురా || 57
- బాలాయాస్తత్త్విదానీం తే లక్షయే విపరీతవత్ |
 కుతో వా తే భయం జాతం యా త్వమేవం విధం వరమ్ || 58
- రాష్ట్రే భరతమాసీనం వృణీషే రాఘవం వనే |
 విరమైతేన భావేన త్వమేతేనాస్మతేన వా || 59
- యది భర్తుః ప్రియం కార్యం లోకస్య భరతస్య చ |
 నృశంసే పాపసంకల్పే క్షుద్రే దుష్కృతకారిణి || 60
- కిం ను దుఃఖమలీకం వా మయి రామే చ పశ్యసి |
 న కథంచిదృతే రామాత్ భరతో రాజ్యమావసేత్ || 61

రామాదసి హి తం మన్యే ధర్మతో బలపత్తరమ్ |
 కథం ద్రక్ష్యామి రామస్య వనం గచ్ఛేతి భాషితే || 62

ముఖపర్ణం విపర్ణం తం యథైవేందుముపప్లుతమ్ |
 తాం హి మే సుకృతాం బుద్ధిం సుహృద్భిస్సహ నిశ్చితామ్ || 63

కథం ద్రక్ష్యామ్యపాపృత్తాం పరైరిప హతాం చమూమ్ |
 కిం మాం వక్ష్యంతి రాజానో నానాదిగ్భ్యస్సమాగతాః || 64

బాలో బతాయమైక్వాక్వః చిరం రాజ్యమకారయత్ |
 యదా తు బహవో వృద్ధాః గుణవంతో బహుశ్రుతాః || 65

పరిప్రక్ష్యంతి కాకుత్స్థం వక్ష్యామి కిమహం తదా |
 కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన పుత్రః ప్రవ్రాజితో మయా || 66

యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి |
 కిం మాం వక్ష్యతి కౌసల్యా రాఘవే వనమాస్థితే || 67

కిం చైనాం ప్రతివక్ష్యామి కృత్వా విప్రియమీదృశమ్ |
 యదా యదా చ కౌసల్యా దాసీవచ్చ సఖీవ చ || 68

భార్యావద్భగినీవచ్చ మాతృవచ్ఛోపతిష్ఠతి |
 సతతం ప్రియకామా మే ప్రియపుత్రా ప్రియంపదా || 69

స మయా సత్కృతా దేవీ సత్కారార్థా కృతే తప |
 ఇదానీం తత్తపతి మాం యన్మయా సుకృతం త్వయి || 70

అపథ్యవ్యంజనోపేతం భుక్తమన్నమివాతురమ్ |
 విప్రకారం చ రామస్య సంప్రయాణం వనస్య చ || 71

సుమిత్రా ప్రేక్ష్య వై భీతా కథం మే విశ్వసిష్యతి |
 కృపణం బత వైదేహీ శ్రోష్యతి ద్వయమప్రియమ్ || 72

మాం చ పంచత్వమాపన్నం రామం చ వనమాశ్రితమ్ |
 వైదేహీ బత మే ప్రాణాన్ శోచంతీ క్షపయిష్యతి || 73

హీనా హిమవతః పార్శ్వే కిన్నరేణేప కిన్నరీ |
 న హి రామమహం దృష్ట్వా ప్రవసంతం మహావనే || 74

చిరంజీవితుమాశంసే రుదంతీ చాపి మైథిలీమ్ |
 సా నూనం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి || 75

సతీం త్వామహమత్యంతం వ్యవస్యామ్యసతీం సతీమ్ |
 రూపిణీం విషసంయుక్తాం పీత్యేవ మదిరాం సరః || 76

అన్యతైర్బ్రత మాం సాంత్యైః సాంత్యయంతీ స్మ భాషసే |
 గీతశబ్దేన సంరుద్య లుభో మృగమివావధీః || 77

అనార్య ఇతి మామార్యాః పుత్రవిక్రయిణం ధ్రువమ్ |
 ధిక్కరిష్యంతి రథ్యాసు సురాపం బ్రాహ్మణం యథా || 78

అహో దుఃఖమహో కృచ్ఛం యత్ర వాచః క్షమే తప |
 దుఃఖమేవం విధం ప్రాప్తం పురాకృతమివాశుభమ్ || 79

చిరం ఖలు మయా పాపే త్వం పాపేనాభిరక్షితా |
 అజ్ఞానాదుపసంపన్నా రజ్జు రుద్బంధినీ యథా || 80

రమమాణస్త్యయా సార్థం మృత్యుం త్వాం నాభిలక్షయే |
 బాలో రహసి హస్తేన కృష్ణసర్పమివాస్పృశమ్ || 81

మయా హ్యపితృకః పుత్రః స మహాత్మా దురాత్మనా |
 తం తు మాం జీవలోకోఽయం నూనమాక్రోష్ణమర్హతి || 82

బాలిశో బత కామాత్మా రాజా దశరథో భృశమ్ |
 స్త్రీకృతే యః ప్రియం పుత్రం వనం ప్రస్థాపయిష్యతి || 83

వ్రతైశ్చ బ్రహ్మచర్యైశ్చ గురుభిశ్చోపకర్మితః |
 భోగకాలే మహత్కృచ్ఛం పునరేవ ప్రపత్యతి || 84

నాలం ద్వితీయం వచనం పుత్రోమాం ప్రతిభాషితుమ్ |
 స వనం ప్రప్రజేతుక్తో బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి | 85

యది మే రాఘవః కుర్యాత్ వనం గచ్ఛేతి భాషితః |
 ప్రతికూలం ప్రియం మే స్యాత్ న తు వత్సః కరిష్యతి || 86

శుద్ధభావో హి భావం మే న తు జ్ఞాస్యతి రాఘవః |
 రాఘవే హి వనం ప్రాప్తే సర్వలోకస్య ధిక్కృతమ్ || 87

మృత్యురక్షమణీయం మాం నయిష్యతి యమక్షయమ్ |
 మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపుంగవే || 88

ఇష్టే మమ జనే శేషే కిం పాపం ప్రతిపత్యసే |
 కౌసల్యా మాం చ రామం చ పుత్రౌ చ యది హాస్యతి || 89

దుఃఖాస్యసహతీ దేవీ మామేవానుమరిష్యతి |
 కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ మాం చ పుత్రైస్త్రైభి స్సహ || 90

ప్రక్షిప్య సరకే సా త్వం కైకేయి సుఖితా భవ |
 మయా రామేణ చ త్వక్తం శాశ్వతం సత్కృతం గుణైః || 91

- ఇక్ష్వాకుకులమక్షోభ్యం ఆకులం పాలయిష్యసి |
ప్రియం చేద్భరతస్యైతత్ రామప్రవ్రాజనం భవేత్ || 92
- మా స్మ మే భరతః కార్షీత్ ప్రేతకృత్యం గతాయుషః |
హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా భవ కైకయి || 93
- మృతే మయి గతే రామే వనం పురుషపుంగవే |
సేదానీం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి || 94
- త్వం రాజపుత్రీవాదేన న్యవసో మమ వేశ్మని |
అకీర్తిశ్చాతులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే || 95
- సర్వభూతేషు చావజ్ఞా యథా పాపకృతస్తథా |
కథం రథైర్విభుర్యాత్వా గజాశ్చైశ్చ ముహుర్ముహూః || 96
- పద్భ్యం రామో మహారణ్యే వత్సో మే విచరిష్యతి |
యస్య త్వాహారసమయే సూదాః కుండలధారిణః || 97
- అహంపూర్వః పచంతి స్మ ప్రశస్తం పానభోజనమ్ |
స కథం ను కషాయాణి తిక్తాని కటుకాని చ || 98
- భక్షయన్ పన్యమాహారం సుతో మే వర్తయిష్యతి |
మహార్హపస్త్రసంవీతో భూత్వా చిరసుభోషితః || 99
- కాషాయపరిధానస్తు కథం భూమౌ నివత్స్యతి |
కస్యైతద్ధారుణం వాక్యం ఏవంవిధమచింతితమ్ || 100
- రామస్యారణ్యగమనం భరతస్యాభిషేచనమ్ |
ధిగస్తు యోషితో నామ శతా స్స్వార్థపరా స్సదా || 101
- న బ్రవీమి స్త్రియ స్సర్వా భరతస్యైవ మాతరమ్ ||

అనర్థభావేఽర్థపరే నృశంసే
 మమానుతాపాయ నివిష్టభావే|
 కిముప్రియం పశ్యసి మన్నిమిత్తం
 హితానుకారిణ్యథవాపి రామే|| 102

పరిత్యజేయుః పితరో హి పుత్రాన్
 భార్యాః పతీంశ్చాపి కృతానురాగాః|
 కృత్స్నం హి సర్వం కుపితం జగత్స్యాత్
 దృష్టైవ రామం వ్యసనే నిమగ్నమ్|| 103

అహం పునర్దేవకుమారరూపం
 అలంకృతం తం సుతమాప్రజంతమ్|
 నందామి పశ్యన్నపి దర్శనేన
 భవామి దృష్టైవ పునర్యువేవ|| 104

వినాపి సూర్యేణ భవేత్ప్రవృత్తిః
 అవర్షతా వజ్రధరేణ వాపి|
 రామం తు గచ్ఛంత మితస్సమీక్య
 జీవేన్న కశ్చిత్త్వితీ చేతనా మే|| 105

వినాశకామామహితామమిత్రాం
 ఆవాసయం మృత్యుమివాత్మనస్త్యామ్|
 చిరం బతాంకేన ధృతాసి సర్పీ
 మహావిషా తేన హతోఽస్మి మోహాత్|| 106

మయా చ రామేణ చ లక్ష్మణేన
 ప్రశాస్తృ హీనో భరతస్త్య యా సహ|
 పురం చ రాష్ట్రం చ నిహత్య బాంధవాన్
 మమాహితానాం చ భవాభిహర్షిణీ|| 107

నృశంసవృత్తే వ్యసనప్రహారిణి
 ప్రసహ్యా వాక్యం యదిహాద్య భాషసే|
 న నామ తే కేన ముఖాత్ పతంత్యథో
 విశీర్యమాణా దశనా స్సహస్రధా||

108

న కించిదాహాహితమప్రియం వచో
 న వేత్తి రామః పరుషాణి భాషితుమ్|
 కథం ను రామే హ్యభిరామవాదిని
 బ్రవీషి దోషాన్ గుణనిత్యసమ్మతే||

109

ప్రతామ్య వా ప్రజ్వల వా ప్రణశ్య వా
 సహస్రశో వా స్ఫుటితా మహీం ప్రజ|
 న తే కరిష్యామి వచ స్సందారుణం
 మమాహితం కేకయరాజపాంసని||

110

క్షురోపమాం నిత్యమసత్ప్రియంవదాం
 ప్రదుష్టభావాం స్వకులోపఘాతినీమ్|
 న జీవితం త్వాం విషహేమనోరమాం
 దిధక్షమాణాం హృదయం సబంధనమ్||

111

న జీవితం మేఽస్తి కుతః పునస్సుఖం
 వినాత్మజేనాత్మవతః కుతో రతిః|
 మమాహితం దేవి న కర్తుమర్హసి
 స్పృశామి పాదావపి తే ప్రసీద మే||

112

స భూమిపాలో విలపన్ననాథవత్
 స్త్రియా గృహీతో హృదయేఽతిమాత్రయా|
 పపాత దేవ్యాశ్చరణా ప్రసారితౌ
 ఉభావసంస్పృశ్య యథాతురస్తథా||

113

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వాదశస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే శ్రయోదశ స్సర్గః
13. దశరథవిలాపః

- అతదర్ధం మహారాజం శయానమతథోచితమ్ |
యయాతిమివ పుణ్యాంతే దేవలోకాత్ పరిచ్యుతమ్ || 1
- అనర్థరూపా సిద్ధార్థా హ్యాభీతా భయదర్శినీ |
పునరాకారయామాస తమేవ పరమంగనా || 2
- త్వం కత్థసే మహారాజ సత్యవాదీ దృఢవ్రతః |
మమ చేమం పరం కస్మాత్ విధారయితుమిచ్ఛసి || 3
- ఏవముక్తస్తు కైకేయ్యా రాజా దశరథస్తదా |
ప్రత్యువాచ తతః క్రుద్ధో ముహూర్తం విహ్వలన్నిప || 4
- మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజపుంగవే |
హంతానార్యే మమామిత్రే సకామా భవ కైకయి || 5
- స్వర్గేఽపి ఖలు రామస్య కుశలం దైవతైరహమ్ |
ప్రత్యాదేశాదభిహితం ధారయిష్యే కథం బత || 6
- కైకేయ్యాః ప్రియకామేన రామః ప్రవ్రాజితో వనమ్ |
యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి || 7
- అపుత్రేణ మయా పుత్రః శ్రమేణ మహతా మహాన్ |
రామో లభ్యో మహాబాహుః స కథం త్యజ్యతే మయా || 8
- శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ జితక్రోధః క్షమాపరః |
కథం కమలపత్రాక్షో మయా రామో వివాస్యతే || 9

- కథమిందివరశ్యామం దీర్ఘబాహుం మహాబలమ్ |
అభిరామమహం రామం ప్రేషయిష్యామి దండకాన్ || 10
- సుఖానాముచితస్యైవ దుఃఖైరనుచితస్య చ |
దుఃఖం నామానుపశ్యేయం కథం రామస్య ధీమతః || 11
- యది దుఃఖమనుత్పాద్య మమ సంక్రమణం భవేత్ |
అదుఃఖార్తస్య రామస్య తత స్సుఖమవాప్నుయామ్ || 12
- న్యశంసే పాపసంకల్పే రామం సత్యపరాక్రమమ్ |
కిం విప్రియేణ కైకేయి ప్రియం యోజయసే మమ || 13
- అకీర్తిరతులా లోకే ధ్రువః పరిభవశ్చ మే |
తథా విలపతస్తస్య పరిభ్రమితచేతనః || 14
- అస్తమభ్యాగమత్సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత |
సా త్రియామా తథార్తస్య చంద్రమండలమండితా || 15
- రాజ్ఞో విలపతస్తస్య న వ్యభాసత శర్వరీ |
తథైవోష్ణం వినిశ్శ్వస్య వృద్ధో దశరథో నృపః || 16
- విలలాపార్తవద్దుఃఖం గగనాసక్తలోచనః |
న ప్రభాతం త్వయేచ్ఛామి నిశే సక్షత్రభూషణే || 17
- క్రియతాం మే దయా భద్రే రచితోఽయం మయాంజలిః |
అథ వా గమ్యతాం శీఘ్రం నాహమిచ్ఛామి నిర్ఘ్నాణామ్ || 18
- న్యశంసాం కైకయాం ద్రష్టుం యత్కృతే వ్యసనం మహాత్ |
ఏవముక్త్యా తతో రాజా కైకేయాం సంయతాంజలిః || 19

ప్రసాదయామాస పునః కైకేయీమిదమబ్రవీత్ |
సాధువృత్తస్య దీనస్య త్వద్గతస్య గతాయుషః || 20

ప్రసాదః క్రియతాం దేవి మమ రాజ్ఞో విశేషతః |
శూన్యేన ఖలు సుశ్రోణి మయేదం సముదాహృతమ్ || 21

కురు సాధు ప్రసాదం మే బాలే సహృదయా హ్యసి |
ప్రసీద దేవి రామో మే త్వద్గతం రాజ్యమవ్యయమ్ || 22

లభతామసితాపాంగే యశః పరమవాప్స్యసి |
మమ రామస్య లోకస్య గురూణాం భరతస్య చ || 23
ప్రియమేతద్గురుశ్రోణి కురు చారుముఖేక్షణే ||

విశుద్ధభావస్య హి దుష్టభావా
తామ్రేక్షణస్యాశ్రుకలస్య రాజ్ఞః |
శ్రుత్వా విచిత్రం కరుణం విలాపం
భర్తుర్పుశంసా న చకార వాక్యమ్ || 24

తత స్స రాజా పునరేవ మూర్ఛితః |
ప్రియామతుష్టాం ప్రతికూలభాషిణీమ్
సమీక్ష్య పుత్రస్య వివాసనం ప్రతి
క్షితౌ విసంజ్ఞో నిపసాత దుఃఖితః || 25

ఇతీవ రాజ్ఞో వ్యథితస్య సా నిశా
జగామ ఘోరం శ్వసతో మనస్విసః |
విబోధ్యమానః ప్రతిబోధనం తదా
నివారయామాస స రాజసత్తమః || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రయోదశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుర్దశస్సర్గః

14. కైకేయుప్పాలంభః

- పుత్రశోకార్దితం పాపా విసంజ్ఞం పతితం భువి |
విచేష్టమానముద్వీక్త్య హైక్వాకమిదమబ్రవీత్ || 1
- పాపం కృత్వేప కిమిదం మమ సంశ్రుత్య సంశ్రవమ్ |
శేషే క్షితితలే సన్నః స్థిత్యాం స్థాతుం త్వమర్హసి || 2
- ఆహు స్సత్యం హి పరమం ధర్మం ధర్మవిదో జనాః |
సత్యమాశ్రిత్య చ మయా త్వం ధర్మం ప్రతిచోదితః || 3
- సంశ్రుత్య నైబ్యశ్శ్యేనాయ స్వాం తనుం జగతీపతిః |
ప్రదాయ పక్షిణే రాజా జగామ గతిముత్తమామ్ || 4
- తథా హ్యులర్కస్తేజస్వీ బ్రాహ్మణే వేదపారగే |
యాచమానే స్వకే నేత్రే ఉద్భృత్యావిమనా దదౌ || 5
- సరితాం తు పతి స్స్వల్పాం మర్యాదాం సత్యమన్వితః |
సత్యానురోధాత్సమయే వేలాం స్వాం నాతివర్తతే || 6
- సత్యమేకపదం బ్రహ్మ సత్యే ధర్మః ప్రతిష్ఠితః |
సత్యమేవాక్షయా వేదాః సత్యేనైవాప్యతే పరమ్ || 7
- సత్యం సమపనుర్తస్వ యది ధర్మే ధృతా మతిః |
స వర స్సఫలో మేఽస్తు వరదో హ్యసి సత్తమ || 8
- ధర్మస్యైవాభికామార్థం మమ చైవాభిచోదనాత్ |
ప్రవ్రాజయ సుతం రామం త్రిః ఖలు త్వాం బ్రవీమ్యహమ్ || 9

- సమయం చ మమాద్యేమం యది త్వం స కరిష్యసి|
అగ్రతస్తే పరిత్యక్తా పరిత్యక్త్యామి జీవితమ్|| 10
- ఏవం ప్రచోదితో రాజా కైకేయ్యా నిర్విశంకయా|
నాశకత్ పాశమున్మోక్షం బలిరింద్రకృతం యథా|| 11
- ఉద్భ్రాంతహృదయశ్చాపి విపర్ణపదనోఽభవత్|
స ధుర్యో వై పరిస్పందన్ యుగచక్రాంతరం యథా|| 12
- విహ్వలాభ్యాం చ నేత్రాభ్యాం పశ్యన్నిప స భూపతిః|
కృచ్ఛార్ధైర్యేణ సంస్తభ్య కైకేయామిదమబ్రవీత్|| 13
- యస్తే మంత్రకృతః పాణిః అగ్నౌ పాపే మయా ధృతః|
తం త్యజామి స్వయం చైవ తవ పుత్రం సహ త్వయా|| 14
- ప్రయాతా రజనీ దేవి సూర్యస్యోదయనం ప్రతి|
అభిషేకాయ హి జనః త్వరయిష్యతి మాం ధ్రువమ్|| 15
- రామాభిషేకసంభారైః తదర్థముపకల్పితైః|
రామః కారయితవ్యో మే మృతస్య సలిలక్రియామ్|| 16
- త్వయా సపుత్రయా వైవ కర్తవ్యా సలిలక్రియా|
వ్యాహంతాస్యశుభాచారే యది రామాభిషేచనమ్|| 17
- స శక్తోఽద్యాస్మ్యహం ద్రష్టుం దృష్ట్వా పూర్వం తథాముఖమ్|
హతహర్షం నిరానందం పునర్జనమవాఙ్ముఖమ్|| 18
- తాం తథా బ్రువతస్తస్య భూమిపస్య మహాత్మనః|
ప్రభాతా శర్వరీ పుణ్యా చంద్రనక్షత్రశాలినీ|| 19

- తతః పాపసమాచారా కైకేయా పార్థివం పునః|
ఉవాచ పరుషం వాక్యం వాక్యజ్ఞా రోషమూర్ఛితా|| 20
- కిమిదం భాషసే రాజన్ వాక్యం గరరుజోపమమ్|
ఆనాయయితు మక్లిష్టం పుత్రం రామమిహార్హసి|| 21
- స్థాప్య రాజ్యే మమ సుతం కృత్వా రామం వనేచరమ్|
నిస్సపత్నాం చ మాం కృత్వా కృతకృత్యో భవిష్యసి|| 22
- స తున్న ఇవ తీక్ష్ణేణ ప్రతోదేన హయోత్తమః|
రాజా ప్రచోదితోఽభీక్షం కైకేయ్యా వాక్యమబ్రవీత్|| 23
- ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి నష్టా చ మమ చేతనా|
జ్యేష్ఠం పుత్రం ప్రియం రామం ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికమ్|| 24
- తతః ప్రభాతాం రజనీం ఉదితే చ దివాకరే|
పుణ్యే సక్షత్రయోగే చ ముహూర్తే చ సమాగతే|| 25
- వసిష్ఠో గుణసంపన్నః శిష్యైః పరివృతస్తదా|
ఉపగృహ్యశు సంభారాన్ ప్రవివేశ పురోత్తమమ్|| 26
- సిక్తసమ్మార్జితపథాం పతాకోత్తమభూషితామ్|
విచిత్రకుసుమాకీర్ణాం నానాస్రగ్విర్విరాజితామ్|| 27
- సంహృష్టమనుజోపేతాం సమృద్ధవిపణాపణామ్|
మహోత్సవసమాకీర్ణాం రాఘవార్థే సముత్సుకామ్|| 28
- చందనాగరుధూపైశ్చ సర్వతః పరిధూపితామ్|
తాం పురీం సమతిక్రమ్య పురందరపురోపమామ్|| 29

- దదర్శాంతఃపురం శ్రీమాన్ నానాద్విజగణాయుతమ్ |
పౌరజానపదాకీర్ణం బ్రాహ్మణైరుపశోభితమ్ || 30
- యజ్ఞవిద్భి స్సుసంపూర్ణం సదస్యైః పరమార్చితైః |
తదంతఃపురమాసాద్య వ్యతిచక్రామ తం జనమ్ || 31
- వసిష్ఠః పరమప్రీతః పరమర్షిభిరాప్వతః |
స త్వపశ్యద్వినిష్కాంతం సుమంత్రం నామ సారథిమ్ || 32
- ద్వారే మనుజసింహస్య సచివం ప్రియదర్శనమ్ |
తమువాచ మహాతేజాః సూతపుత్రం విశారదమ్ || 33
- వసిష్ఠః క్షిప్రమాచక్ష్య నృపతేర్మామిహాగతమ్ |
ఇమే గంగోదకఘటాః సాగరేభ్యశ్చ కాంచనాః || 34
- ఔదుంబరం భద్రపీఠం అభిషేకార్థమాహృతమ్ |
సర్వబీజాని గంధాశ్చ రత్నాని వివిధాని చ || 35
- కౌద్రం దధి ఘృతం లాజాః దర్శాన్సుమనసః పయః |
అష్టౌ చ కన్యా రుచిరాః మత్తశ్చ పరవారణః || 36
- చతురశ్శో రథశ్శ్శ్చ మాన్ నిస్త్రింశో ధనురుత్తమమ్ |
వాహనం నరసంయుక్తం ఛత్రం చ శశినన్నిభమ్ || 37
- శ్వేతే చ వాలవ్యజనే భృంగారశ్చ హిరణ్మయః |
హేమదామపినద్ధశ్చ కకుద్మాన్ పాండరో పృషః || 38
- కేసరీ చ చతుర్దంష్ట్రో హరిశ్రేష్ఠో మహాబలః |
సింహాసనం వ్యాఘ్రుతనుః సమిద్ధశ్చ హూతాశనః | 39

సర్వవాదిత్రసంఘాశ్చ వేశ్యాశ్చాలంకృతాః స్త్రీయః |
ఆచార్యా బ్రాహ్మణా గాపః పుణ్యాశ్చ మృగపక్షిణః || 40

పౌరజానపదశ్రేష్ఠాః నైగమాశ్చ గణై స్సహ |
ఏతే చాన్యే చ బహవః ప్రీయమాణాః ప్రియంపదాః || 41

అభిషేకాయ రామస్య సహ తిష్ఠంతి పార్థివైః |
త్వరయస్య మహారాజం యథా నముదితేఽహని || 42

పుణ్యే నక్షత్రయోగే చ రామో రాజ్యమవాప్నుయాత్ |
ఇతి తస్య వచశ్శుశ్ర్వా సూతపుత్రో మహాత్మనః || 43

స్తువన్నృపతిశార్దూలం ప్రవివేశ నివేశనమ్ |
తం తు పూర్వోదితం వృద్ధం ద్వారస్థా రాజసమ్మతాః || 44

న శేకురభిసంరోద్ధం రాజ్ఞః ప్రియచికిర్షవః |
స సమీపస్థితో రాజ్ఞః తామవస్థామజ్ఞివాన్ || 45

వాగ్భిః పరమతుష్టాభిః అభిష్టోతుం ప్రచక్రమే |
తత స్నూతో యథాకాలం పార్థివస్య నివేశనే || 46

సుమంత్రః ప్రాంజలిర్భూత్వా తుష్టాప జగతీపతిమ్ |
యథా నందతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే || 47

ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తథా సందయ స్సస్వతః |
ఇంద్రమస్యాం తు వేలాయాం అభితుష్టాప మాతలిః || 48

సోఽజయద్దానవాన్ సర్వాన్ తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ |
వేదా స్సహాంగవిద్యాశ్చ యథా హ్యోత్మభువం విభుమ్ || 49

- బ్రహ్మాణం బోధయంత్యద్య తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ |
ఆదిత్య స్సహ చంద్రేణ యథా భూతధరాం శుభామ్ || 50
- బోధయంత్యద్య పృథివీం తథా త్వాం బోధయామ్యహమ్ |
ఉత్తిష్టాశు మహారాజ కృతకౌతుకమంగలః || 51
- విరాజమానో పపుషా మేరోరిప దివాకరః |
సోమసూర్యా చ కాకుత్స్థ శివవైశ్రవణావపి || 52
- వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే |
గతా భగవతీరాత్రిః అహ శ్శివముపస్థితమ్ || 53
- బుధ్యస్వ రాజశార్దూల కురుకార్యమనంతరమ్ |
ఉదతిష్ఠత రామస్య సమగ్రమభిషేచనమ్ || 54
- పౌరజానపదైశ్చాపి నైగమైశ్చ కృతాత్మభిః |
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ బ్రాహ్మణై స్సహ తిష్ఠతి || 55
- క్షీప్రమాజ్ఞాప్యతాం రాజన్ రాఘవస్యాభిషేచనమ్ |
యథా హ్యపాలాః పశవో యథా సేనా హ్యనాయకా || 55
- యథా చంద్రం వినా రాత్రిః యథా గావో వినా వృషమ్ |
ఏవం హి భవితా రాష్ట్రం యత్ర రాజా న దృశ్యతే || 57
- ఇతి తస్య వచస్సుత్యా సాంత్యపూర్వమివార్థవత్ |
అభ్యక్తిర్యత శోకేన భూయ ఏవ మహీపతిః || 58
- తత స్స రాజా తం సూతం సన్నహర్ష స్సుతం ప్రతి |
శోకరక్తేక్షణశ్శ్రీమాన్ ఉద్వీక్తో వాచ ధార్మికః || 59

వాక్యైస్తు ఖలు మర్మాణి మమ భూయో నికృంతసి |
సుమంత్రః కరుణం శ్రుత్వా దృష్ట్వా దీనం చ పార్థివమ్ || 60

ప్రగృహీతాంజలిః ప్రహ్వః తస్మాద్దేశాదపాక్రమత్ |
యదా వక్తుం స్వయం దేవాత్ న శశాక మహీపతిః || 61

తదా సుమంత్రం మంత్రజ్ఞా కైకేయీ ప్రత్యువాచ హ |
సుమంత్ర రాజా రజనీం రామహర్షసముత్సుకః || 62

ప్రజాగర పరిశ్రాంతో నిద్రాయా వశమేయివాన్ |
తద్గచ్ఛ త్వరితం సూత రాజపుత్రం యశస్వినమ్ || 63

రామమానయ భద్రం తే నాత్ర కార్యా విచారణా |
స మన్యమానః కల్యాణం హృదయేన ననంద చ || 64

నిర్జగామ చ సంప్రీత్యా త్వరితో రాజశాసనాత్ |
సుమంత్రశ్చింతయామాస త్వరితం చోదితస్తయా || 65

వ్యక్తం రామోఽభిషేకార్థం ఇహాయాస్యతి ధర్మవిత్ |
ఇతి సూతో మతిం కృత్వా హర్షేణ మహతా వృతః || 66

నిర్జగామ మహాబాహో రాఘవస్య దిద్భక్షయా |
సాగరహ్రాదసంకాశాత్ సుమంత్రోఽంతఃపురాచ్ఛుభాత్ || 67

నిష్కృమ్య జనసంబాధం దదర్శ ద్వారమగ్రతః ||

తతః పురస్తాత్ సహసా వినిర్గతో
మహీపతీన్ ద్వారగతాన్ విలోకయన్ |
దదర్శ పౌరాన్ వివిధాన్మహాధనాన్
ఉపస్థితాన్ ద్వారముపేత్యవిష్ఠితాన్ || 68

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుర్దశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచదశస్సర్గః

15. సుమంత్ర ప్రేషణమ్

తే తు తాం రజనీముష్య బ్రాహ్మణా వేదపారగాః |
ఉపతస్థురుపస్థానం సహరాజపురోహితాః || 1

అమాత్యా బలముఖ్యాశ్చ ముఖ్యా యే నిగమస్య చ |
రాఘవస్యాభిషేకార్థే ప్రీయమాణాస్తు సంగతాః || 2

ఉదితే విమలే సూర్యే పుష్యే చాభ్యాగతేఽహని |
లగ్నే కర్కటకే ప్రాప్తే చంద్రే రామస్య చ స్థితే || 3

అభిషేకాయ రామస్య ద్విజేంద్రైరుపకల్పితమ్ |
కాంచనా జలకుంభాశ్చ భద్రపీఠం స్వలంకృతమ్ || 4

రథశ్చ సమ్యగాస్తీర్ణో భాస్వతా వ్యాఘ్రుచర్మణా |
గంగాయమునయోః పుణ్యాత్ సంగమాదాహ్వాతం జలమ్ || 5

యాశ్చాన్యాస్సరితః పుణ్యాః స్రాదాః కూపాస్సరాంసి చ |
ప్రాగ్వాహాశ్చోర్ధ్వవాహాశ్చ తిర్యగ్వాహా స్సమాహితాః || 6

తాభ్యశ్చైవ హృతం తోయం సముద్రేభ్యశ్చ సర్వశః |
సలాజాః క్షీరిభిశ్చన్నాః ఘటాః కాంచనరాజతాః || 7

పద్మోత్పలయుతా భాంతి వూర్ణాః పరమవారిణా |
కౌద్రం దధిఘృతం లాజాః దర్భా స్సుమనసః పయః || 8

వేశ్యాశ్చైవ శుభాచారాః సర్వాభరణభూషితాః |
చంద్రాంశువికచప్రఖ్యం కాంచనం రత్నభూషితమ్ || 9

- సజ్జం తిష్ఠతి రామస్య వాలవ్యజనముత్తమమ్ |
చంద్రమండలసంకాశం ఆతపత్రం చ పాండరమ్ || 10
- సజ్జం ద్యుతికరం శ్రీమత్ అభిషేకపురస్కృతమ్ |
పాండరశ్చ వృషస్సజ్జః పాండరోఽశ్వశ్చ సుస్థితః || 11
- ప్రస్రుతశ్చ గజశ్శ్రీమాన్ ఔపవాహ్యః ప్రతీక్షతే |
అష్టా చ కన్యా మాంగల్యాః సర్వాభరణభూషితాః || 12
- వాదిత్రాణి చ సర్వాణి వందినశ్చ తథాపరే |
ఇక్ష్వాకూణాం యథా రాజ్యే సంభ్రయేతాభిషేచనమ్ || 13
- తథా జాతీయమాదాయ రాజపుత్రాభిషేచనమ్ |
తే రాజపచనాత్తత్ర సమవేతా మహీపతిమ్ || 14
- అపశ్యంతోఽబ్రువన్ కో ను ప్రాజ్ఞో నః ప్రతివేదయేత్ |
న పశ్యామశ్చ రాజాసం ఉదితశ్చ దివాకరః || 15
- యౌవరాజ్యాభిషేకశ్చ సజ్జో రామస్య ధీమతః |
ఇతి తేషు బ్రువాణేషు సార్వభౌమాన్ మహీపతీన్ || 16
- అబ్రవీత్తానిదం సర్వాన్ సుమంత్రో రాజసత్కృతః |
రామం రాజ్ఞో నియోగేన త్వరయా ప్రస్థితోఽస్మ్యహమ్ || 17
- పూజ్యా రాజ్ఞో భవంతస్తు రామస్య తు విశేషతః |
అహం పృచ్ఛామి వచనాత్ సుఖమాయుష్మతామహమ్ || 18
- రాజ్జస్సంప్రతిబుద్ధస్య యచ్ఛాగమనకారణమ్ |
ఇత్యుక్త్వాంతఃపురద్వారం ఆజగామ పురాణవిత్ || 19

- సదా సక్తం చ యద్వేశ్య సుమంత్రః ప్రవివేశ హా|
తుష్టావాస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య చ విశాంపతేః|| 20
- శయనీయం నరేంద్రస్య తదాసాద్య వ్యతిష్ఠత|
సోఽత్యాసాద్య తు తద్వేశ్య తిరస్కరణిమంతరా|| 21
- ఆశీర్భిర్గుణయుక్తాభిః అభితుష్టావ రాఘవమ్|
సోమసూర్యా చ కాకుత్స్థ శివవైశ్రవణాపపి|| 22
- వరుణశ్చాగ్నిరింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే|
గతా భగవతీ రాత్రిః అహశ్శివముపస్థితమ్|| 23
- బుధ్యస్య నృపశార్దూల కురు కార్యమనంతరమ్|
బ్రాహ్మణా బలముఖ్యాశ్చ నైగమాశ్చాగతా నృప|| 24
- దర్శనం తేఽభి కాంక్షంతే ప్రతిబుధ్యస్య రాఘవ|
స్తువంతం తం తదా సూతం సుమంత్రం మంత్రకోవిదమ్|| 25
- ప్రతిబుధ్య తతో రాజా ఇదం వచనమబ్రవీత్|
రామమానయ సూతేతి యదస్యభిహితోఽనయా|| 26
- కిమిదం కారణం యేన మమాజ్ఞా ప్రతిహన్యతే|
న వైవ సంప్రసుప్తోఽహం ఆనయేహాశు రాఘవమ్|| 27
- ఇతి రాజా దశరథః సూతం తత్రాన్వశాత్పునః|
స రాజవచనం శ్రుత్వా శిరసా ప్రతిపూజ్య తమ్|| 28
- నిర్జగామ సృషావాసాత్ మన్యమానః ప్రియం మహత్|
ప్రపన్నో రాజమార్గం చ పతాకాధ్యజశోభితమ్|| 29

హృష్టః ప్రముదిత స్నాతో జగామాశు విలోకయన్ స సూతస్తత్ర శుశ్రావ రామాధికరణాః కథాః	30
అభిషేచనసంయుక్తాః సర్వలోకస్య హృష్టవత్ తతో దదర్శ రుచిరం కైలాస శిఖరప్రభమ్	31
రామవేశ్య సుమంత్రస్తు చక్రవేశ్యసమప్రభమ్ మహాకవాటసంయుక్తం వితర్దిశతశోభితమ్	32
కాంచనప్రతిమైకాగ్రం మణివిద్రుమతోరణమ్ శారదాభ్రఘనప్రఖ్యం దీప్తం మేరుగుహోపమమ్	33
మణిభిర్వరమాల్యానాం సుమహద్భిరలంకృతమ్ ముక్తామణిభిరాకీర్ణం చందనాగరుధూపితమ్	34
గంధాన్మనోజ్ఞాన్ విస్మజత్ దార్దురం శిఖరం యథా సారసైశ్చ మయూరైశ్చ నినదద్భిర్విరాజితమ్	35
సుకృతేహమ్మగాకీర్ణం సుకీర్ణం భక్తిభిస్తథా మనశ్చక్షుశ్చ భూతానాం ఆదదత్తిగృతేజసా	36
చంద్రభాస్కరసంకాశం కుబేరభవనోపమమ్ మహేంద్రధామప్రతిమం నానాపక్షిసమాకులమ్	37
మేరుశృంగసమం సూతో రామవేశ్య దదర్శ హా ఉపస్థితై స్సమాకీర్ణం జనైరంజలికారిభిః	38
ఉపాదాయ సమాక్రాంతైః తథా జానపదైర్లనైః రామాభిషేకసుముఖైః ఉన్ముఖైస్సమలంకృతమ్	39

మహామేఘసమప్రఖ్యం ఉదగ్రం సువిభూషితమ్ |
నానారత్నసమాకీర్ణం కుబ్జ కైరాతకాపృతమ్ || 40

స వాజయుక్తేన రథేన సారథిః
సరాకులం రాజకులం విలోకయన్ |
వరూథినా రామగృహాభిపాతినా
పురస్య సర్వస్య మనాంసి రంజయన్ || 41

తతః సమాసాద్య మహాధనం మహత్
ప్రహృష్టరోమా స బభూవ సారథిః |
మృగైర్మయూరైశ్చ సమాకులోల్పణం
గృహం వరార్హస్య శచీపతేరివ || 42

స తత్ర కైలాసనిభాస్వలంకృతాః
ప్రవిశ్య కక్రూస్త్యైదశాలయోపమాః |
ప్రియాన్నరాన్ రామమతే స్థితాన్ బహూన్
అపోహ్య శుద్ధాంతముపస్థితో రథీ || 43

స తత్ర శుశ్రావ చ హర్షయుక్తాః
రామాభిషేకార్థయుతా జనానామ్ |
నరేంద్రసూనోరభిమంగలార్థాః
సర్వస్య లోకస్య గిరః ప్రసృష్టాః || 44

మహేంద్రసదృప్రతిమం తు వేశ్య
రామస్య రమ్యం మృగపక్షిజుష్టమ్ |
దదర్శ మేరోరివ శృంగముచ్చం
విభ్రాజమానం ప్రభయా సుమంత్రః || 45

ఉపస్థితై రంజలికారిభిశ్చ
సోపాయనైర్దాసపదై రనేకైః |

కోట్యా పరాశ్చైశ్చ విముక్తయావైః
సమాకులం ద్వారపథం దదర్శ|| 46

తతో మహామేఘమహీధరాభం
ప్రభిన్నమత్యంకుశ మప్రసహ్యమ్|
రామోపవాహ్యం రుచిరం దదర్శ
శత్రుంజయం నాగముదగ్రకాయమ్|| 47

స్వలంకృతాన్ సాశ్వరథాన్ సకుంజరాన్
అమాత్యముఖ్యాన్ శతశశ్చ పల్లభాన్|
వ్యసోహ్య సూతస్సహితాన్ సమంతతః
సమృద్ధమంతఃపురమావివేశ|| 48

తదద్రికూటాచలమేఘసన్నిభం
మహావిమానోత్తమ వేశ్మసంఘవత్|
అవార్యమాణః ప్రవివేశ సారథిః
ప్రభూతరత్నం మకరో యథార్ణవమ్|| 49

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచదశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షోడశస్సర్గః

16. రామప్రస్థానమ్

స తదంతఃపురద్వారం సమతీత్య జనాకులమ్ |
ప్రవివిక్తాం తతః కక్త్యాం ఆససాద పురాణవితీ || 1

ప్రాసకార్ముకబిభ్రద్భిః యువభిర్ముష్టకుండలైః |
అప్రమాదిభిరేకాగ్రైః స్వసురక్తైరధిష్ఠితామ్ || 2

తత్ర కాషాయిణో వృద్ధాన్ వేత్రపాణీన్ స్వలంకృతాన్ |
దదర్శ నిష్ఠితాన్ ద్వారి స్త్ర్యధ్యక్షాన్ సుసమాహితాన్ || 3

తే సమీక్ష్య సమాయాంతం రామప్రియచికిర్షవః |
సహసోత్పతితా స్సర్వే స్వాసనేభ్య స్ససంభ్రమమ్ || 4

తానువాచ వినీతాత్మా సూతపుత్రః ప్రదక్షిణః |
క్షిప్రమాఖ్యాత రామాయ సుమంత్రో ద్వారి తిష్ఠతి || 5

తే రామముపసంగమ్య భర్తుః ప్రియచికిర్షవః |
సహభార్యాయ రామాయ క్షిప్రమేవాచచక్షిరే || 6

ప్రతివేదితమాజ్ఞాయ సూతమభ్యంతరం పితుః |
తత్రైవానాయయామాస రాఘవః ప్రియకామ్యయా || 7

తం వైశ్రవణసంకాశం ఉపవిష్టం స్వలంకృతమ్ |
దదర్శ సూతః పర్యంకే సౌపరే సోత్తరచ్ఛదే || 8

పరాహారుధిరాభేణ శుచినా చ సుగంధినా |
అనులిప్తం పరార్థ్యేన చందనేన పరంతపమ్ || 9

- స్థితయా పార్శ్వతశ్చాపి వాలవ్యజనహస్తయా |
ఉపేతం సీతయా భూయః చిత్రయా శశినం యథా || 10
- తం తపంతమివాదిత్యం ఉపపన్నం స్వతేజసా |
వనందే పరదం వందీ వినయజ్ఞో వినీతవత్ || 11
- ప్రాంజలిస్తు సుఖం పృష్ట్యా విహారశయనాసనే |
రాజపుత్రమువాచేదం సుమంత్రో రాజసత్కృతః || 12
- కౌసల్యా సుప్రజా రామ! పితా త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛతి |
మహిష్యా సహ కైకేయ్యా గమ్యతాం తత్ర మాచిరమ్ || 13
- ఏవముక్తస్తు సంహృష్టో నరసింహో మహాద్యుతిః |
తతస్సమ్మానయామాస సీతామిదమువాచ హా || 14
- దేవి దేవశ్చ దేవీ చ సమాగమ్య మదంతరే |
మంత్రయేతే ద్రువం కించిత్ అభిషేచన సంహితమ్ || 15
- లక్షయిత్వా హ్యభిప్రాయం ప్రియకామా సుదక్షిణా |
సంచోదయతి రాజానం మదర్థం మదిరేక్షణే || 16
- సా ప్రహృష్టా మహారాజం హితకామానుపర్తిసీ |
జననీ చార్థకామా మే కేకయాధిపతేస్సతా || 17
- దిష్ట్యా ఖలు మహారాజో మహిష్యా ప్రియయా సహ |
సుమంత్రం ప్రాహిణోద్దూతం అర్థకామకరం మమ || 18
- యాదృశీ పరిషత్తత్ర తాదృశో దూత ఆగతః |
ద్రువమద్యైవ మాం రాజా యౌపరాజ్యేఽభిషేక్యతి || 19

- హంత శీఘ్రమితో గత్వా ద్రక్ష్యామి చ మహీపతిమ్ |
సహ త్వం పరివారేణ సుఖమాస్వ రమస్వ చ || 20
- పతినమ్మానితా సీతా భర్తారమసితేక్షణా |
ఆద్వారమనువవ్రాజ మంగలాన్యభిదధ్యుషీ || 21
- రాజ్యం ద్విజాతిభిర్బుష్టం రాజసూయాభిషేచనమ్ |
కర్తమర్హతి తే రాజా వాసవసేవ లోకకృత్ || 22
- దీక్షితం ప్రతసంపన్నం వరాజినధరం శుచిమ్ |
కురంగశృంగపాణిం చ పశ్యంతీ త్వాం భజామ్యహమ్ || 23
- పూర్వాం దిశం వజ్రధరో దక్షిణాం పాతు తే యమః |
వరుణః పశ్చిమామాశాం ధనేశస్తాత్తరాం దిశమ్ || 24
- అథ సీతామనుజ్ఞాప్య కృతకౌతుకమంగలః |
నిశ్చక్రామ సుమంత్రేణ సహ రామో నివేశనాత్ || 25
- పర్వతాదివ నిష్క్రమ్య సింహో గిరిగుహాశయః |
లక్ష్మణం ద్వారి సోఽపశ్యత్ ప్రహ్వంజలిపుటం స్థితమ్ || 26
- అథ మధ్యమకక్తాయాం సమాగచ్ఛత్ సుహృజ్జనైః |
స సర్వానర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినంద్య చ || 27
- తతః పర్వతసంకాశం ఆరురోహ రథోత్తమమ్ |
వైయాఘ్రం పురుషవ్యాఘ్రా రాజతం రాజనందనః || 28
- మేఘనాదమనంబాధం మణివిద్రుమభూషితమ్ |
ముష్టంతమివ చక్షూంషి ప్రభయా సూర్యవర్చసం || 28

- కరేణుశిశుకల్పైశ్చ యుక్తం పరమవాజిభిః|
హరియుక్తం సహస్రాక్షో రథమింద్ర ఇవాశుగమ్|| 30
- ప్రయయౌ తూర్ణమాస్థాయ రాఘవో జ్వలితశ్శ్రియా|
స పర్జన్య ఇవాకాశే స్వనవాసభినాదయన్|| 31
- నికేతాన్నిర్యయౌ శ్రీమాన్ మహాభ్రాదివ చంద్రమాః|
ఛత్రచామరపాణిస్తు లక్ష్మణో రాఘవానుజః|| 32
- జుగోప భ్రాతరం భ్రాతా రథమాస్థాయ పృష్ఠతః|
తతో హలహలాశబ్దః తుముల స్సమజాయత|| 33
- తస్య నిష్క్రమమాణస్య జనౌఘస్య సమంతతః|
తతో హయవరా ముఖ్యాః నాగాశ్చ గిరిసన్నిభాః|| 34
- అనుజగ్ముస్తదా రామం శతశోఽథ సహస్రశః|
అగ్రతశ్చాస్య సన్నద్ధాః చందనాగరురూషితాః|| 35
- ఖడ్గచాపధరా శూరః జగ్మురాశంసవో జనాః|
తతో వాదిత్రశబ్దాశ్చ స్తుతిశబ్దాశ్చ వందినామ్|| 36
- సింహనాదాశ్చ శూరాణాం తథా శుశ్రువిరే పథి|
హర్మ్యవాతాయనస్థాభిః భూషితాభి స్సమంతతః|| 37
- కీర్యమాణ స్సుపుష్పౌష్పైః యయౌ స్త్రీభిరరిందమః|
రామం సర్వానవద్యాంగ్యో రామపిప్రీషయా తతః|| 38
- వచోభిరగ్రైః హర్మ్యస్థాః క్షితిస్థాశ్చ వపందిరే|
నూసం నందతి తే మాతా కౌసల్యా మాతృనందస|| 39

పశ్యంతీ సిద్ధయాత్రం త్వాం పితృయం రాజ్యమవస్థితమ్ |
సర్వసీమంతినీభ్యశ్చ సీతాం సీమంతినీం వరామ్ || 40

అమంస్యంత హి తా నార్యో రామస్య హృదయప్రియామ్ |
తయా సుచరితం దేవ్యా పురా నూనం మహత్తపః || 41

రోహిణీవ శశాంకేన రామసంయోగమాప యా |
ఇతి ప్రాసాదశృంగేషు ప్రమదాభిర్నరోత్తమః || 42

శుశ్రావ రాజమార్గస్థః ప్రియా వాచ ఉదాహృతాః |
అత్మసంపూజవై శ్శృణ్వన్ యయౌ రామౌ మహాపథమ్ || 43

స రాఘవస్తత్ర కథాప్రపంచాన్
శుశ్రావ లోకస్య సమాగతస్య |
ఆత్మాధికారా వివిధాశ్చ వాచః
ప్రహృష్టరూపస్య పురే జనస్య || 44

ఏష శ్రియం గచ్ఛతి రాఘవోఽద్య
రాజప్రసాదాద్విపులాం గమిష్యన్ |
ఏతే వయం సర్వసమ్బుద్ధకామాః
యేషామయం నో భవితా ప్రశాంతా || 45

లాభో జనస్యాస్య యదేష సర్వం
ప్రపత్యతే రాష్ట్రమిదం చిరాయ |
స హ్యప్రియం కించన జాతు కశ్చిత్
పశ్యేన్న దుఃఖం మనుజాధిపేఽస్మిన్ || 46

స ఘోషవద్భిశ్చ హయైర్మతంగజైః
పురస్సరై స్స్వస్తిక సూతమాగధైః |
మహీయమానః ప్రవరైశ్చ వాదకైః
అభిష్టుతో వైశ్రవణో యథా యయౌ || 47

కరేణుమాతంగ రథాశ్వసంకులం

మహాజనాఘ ప్రతిపూర్ణచత్వరమ్|

ప్రభూతరత్నం బహుపుణ్యసంచయం

దదర్శ రామో రుచిరం మహాపథమ్||

48

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షోడశస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తదశ స్కంధః

17. రామాగమనమ్

స రామో రథమాస్థాయ సంప్రహృష్టసుహృజ్జనః|

పతాకాధ్వజసంపన్నం మహార్థాగరుధూపితమ్||

1

అపశ్యన్నగరం శ్రీమాన్ నానాజనసమాకులమ్|

స గృహైరభ్రసంకాశైః పాండరైరుపశోభితమ్||

2

రాజమార్గం యయౌ రామో మధ్యేనాగరుధూపితమ్|

చందనానాం చ ముఖ్యానాం అగరూణాం చ సంచయైః||

3

ఉత్తమానాం చ గంధానాం క్రౌమకౌశాంబరస్య చ|

అవిధ్వాభిశ్చ ముక్తాభిః ఉత్తమైః స్పృటికైరపి||

4

శోభమానమసంబాధం తం రాజపథముత్తమమ్|

సంవృతం వివిధైః పణ్ణైః భక్తైరుచ్చావచైరపి||

5

దదర్శ తం రాజపథం దివి దేవపథం యథా|

దధ్యక్షతహవిర్లాజైః ధూపైరగరుచందనైః||

6

నానామాల్యోపగంధైశ్చ సదాభ్యర్చితచత్వరమ్|

ఆశీర్వాదాన్ బహూన్ శృణ్వన్ సుహృద్భిస్సముదీరితాన్||

7

- యథార్థం చాపి సంపూజ్య సర్వానేప నరాన్ యయౌ |
పితామహైరాచరితం తద్దైవ ప్రపితామహైః || 8
- అద్యోపాదాయ తం మార్గం అభిషిక్తోఽనుపాలయ |
యథా స్మ లాలితాః పిత్రా యథా పూర్వైః పితామహైః || 9
- తత స్సఖితరం రామే వత్స్యామస్సతి రాజని |
అలమద్య హి భుక్తేన పరమార్తైరలం చ సః || 10
- యథా పశ్యేమ నిర్యాంతం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితమ్ |
తతో హి సః ప్రియతరం నాన్యత్ కించిద్భవిష్యతి || 11
- యథాభిషేకో రామస్య రాజ్యేనామితతేజసః |
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సుహృదాం ఉదాసీనః కథా శ్శుభాః || 12
- ఆత్మసంపూజనీశ్శృణ్వన్ యయౌ రామౌ మహాపథమ్ |
న హి తస్మాన్మనః కశ్చిత్ చక్షుషీ వానరోత్తమాత్ || 13
- నరః శక్నోత్యపాక్రమ్ణం అతిక్రాంతేఽపి రాఘవే |
యశ్చ రామం న పశ్యేత్తు యం చ రామౌ న పశ్యతి || 14
- నిందిత స్సభవేల్లోకే స్వాత్మాప్యేనం విగర్హతే |
సర్వేషాం హి స ధర్మాత్మా వర్ణానాం కురుతే దయామ్ || 15
- చతుర్థాం హి పయఃస్థానాం తేన తే తమసుప్రతాః |
చతుష్పథాన్ దేవపథాన్ చైత్యాన్యాయతనాని చ || 16
- ప్రదక్షిణం పరిహరన్ జగామ స్పృహతే స్సుతః |
స రాజకులమాసాద్య మేఘసంఘాపమై శ్శుభైః || 17

ప్రాసాదశృంగైర్వివిధైః కైలాసశిఖరోపమైః |
 ఆవారయద్భిర్లగనం విమానైరివ పాండరైః || 18

వర్ణమాసగృహైశ్చాపి రత్నజాలపరిష్కృతైః |
 తత్స్పృథివ్యాం గృహపరం మహేంద్రభవనోపమమ్ || 19

రాజపుత్రః పితుర్వేశ్య ప్రవివేశ శ్రియా జ్వలన్ |
 స కక్ర్యా ధన్విభిర్గుప్తాః తిస్రోఽతిక్రమ్య వాజిభిః || 20

పదాతిరపరే కక్ర్యేద్వే జగామ సరోత్తమః |
 స సర్వా స్సమతిక్రమ్య కక్ర్యా దశరథాత్మజః || 21

సన్నివర్త్య జనం సర్వం శుద్ధాంతం పునరమభ్యగాత్ ||

తతః ప్రవిష్టే పితురంతికం తదా
 జన స్స సర్వో ముదితో నృపాత్మజే |
 ప్రతీక్షతే తస్య పునర్వినిర్గమం
 యథోదయం చంద్రమస స్సరిత్సతిః || 22

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తదశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టాదశస్సర్గః

18. వనవాసనిదేశః

స దదర్శాసనే రామో విషణ్ణం పితరం శుభే |
 కైకేయాసహితం దీనం ముఖేన పరిశుష్యతా || 1

స పితుశ్చరణౌ పూర్వం అభివాద్య వినీతవత్ |
 తతో వవందే చరణౌ కైకేయ్యా స్సుసమాహితః || 2

- రామేత్యుక్త్వా చ వచనం బాష్పపర్యాకులేక్షణః|
శశాక నృపతిర్దీనో నేక్షితుం నాభిభాషితుమ్|| 3
- తదపూర్వం నరపతేః దృష్ట్వా రూపం భయావహమ్|
రామోఽపి భయమాపన్నః పదా స్పృష్టేష్టేష పన్నగమ్|| 4
- ఇంద్రియైరప్రహృష్టైస్తం శోకసంతాపకర్శితం|
నిశ్శ్వసంతం మహారాజం వ్యథితాకులచేతనమ్|| 5
- ఊర్మిమాలిన మక్షోభ్యం క్షుభ్యంతమివ సాగరం|
ఉపప్లుతమివాదిత్యం ఉక్తానృతమృషిం యథా|| 6
- అచింత్యకల్పం హి పితుః తం శోకముపధారయన్|
బభూవ సంరభృతరః సముద్ర ఇవ పర్వణి|| 7
- చింతయామాస చ తదా రామః పితృహితే రతః|
కింస్విదద్యైవ నృపతిః న మాం ప్రత్యభినందతి|| 8
- అన్యదా మాం పితా దృష్ట్వా కుపితోఽపి ప్రసీదతి|
తస్య మామద్య సంప్రేక్ష్య కిమాయాసః ప్రవర్తతే|| 9
- స దీన ఇవ శోకార్తో విషణ్ణవదనద్యుతిః|
కైకేయీమభివాద్యైవ రామో వచసమబ్రవీత్|| 10
- కచ్చిన్మయా నాపరాధం అజ్ఞానాద్యేన మే పితా|
కుపితస్తన్మమాచక్ష్య త్వం చైవైనం ప్రసాదయ|| 11
- అప్రసన్నమనాః కిం ను సదా మాం ప్రతి వత్సలః|
విపర్ణవదనో దీనో న హి మామభిభాషతే|| 12

- శారీరో మాససో వాపి కచ్చిదేసం న బాధతే |
సంతాపో వాభితాపో వా దుర్లభం హి సదా సుఖమ్ || 13
- కచ్చిన్న కించిద్భరతే కుమారే ప్రియదర్శనే |
శశ్రుఘ్నై వా మహాసత్వే మాతృగాణాం వా మమాశుభమ్ || 14
- అతోషయన్మహారాజం అకుర్వన్ వా పితుర్వచః |
ముహూర్తమపి నేచ్ఛేయం జీవితం కుపితే నృపే || 15
- యతోమూలం సరః పశ్యేత్ ప్రాదుర్భావమిహాత్మనః |
కథం తస్మిన్న వర్తేత ప్రత్యక్షే సతి దైవతే || 16
- కచ్చిత్తే పరుషం కించిత్ అభిమానాత్పితా మమ |
ఉక్తో భవత్యా కోపేన యేనాస్య లులితం మనః || 17
- ఏతదాచక్ష్య మే దేవి! తత్వేన పరిపృచ్ఛతః |
కిం నిమిత్తమపూర్వోఽయం వికారో మనుజాధిపే || 18
- ఏవముక్తా తు కైకేయీ రాఘవేణ మహాత్మనా |
ఉవాచేదం సునిర్లజ్జా ధృష్టమాత్మహితం వచః || 19
- న రాజా కుపితో రామ వ్యసనం నాస్య కించన |
కించిన్మనోగతం త్వస్య త్వద్భయాన్నాభిభాషతే || 20
- ప్రియం త్వామప్రియం పక్తుం వాణీ నాస్యోపపర్తతే |
తదవశ్యం త్వయా కార్యం యదనేనాశ్రుతం మమ || 21
- ఏష మహ్యం పరం దత్వా పురా మామభిపూజ్య చ |
స పశ్చాత్తప్యతే రాజా యథాన్యః ప్రాకృతస్తథా || 22

- అతిస్పృజ్య దదానీతి వరం మమ విశాంపతిః|
స నిరర్థం గతజలే సేతుం బంధితుమిచ్ఛతి|| 23
- ధర్మమూలమిదం రామ విదితం చ సతామపి|
తత్సత్యం న త్యజేద్రాజా కుపితస్త్యత్యతే యథా|| 24
- యది తద్వక్ష్యతే రాజా శుభం వా యది వాఽశుభమ్|
కరిష్యసి తత స్సర్వం ఆఖ్యాస్యామి పునస్తవహమ్|| 25
- యది త్వభిహితం రాజ్ఞా త్వయి తన్న విపత్యతే|
తతోఽహమభిధాస్యామి న హ్యేష త్వయి వక్ష్యతి|| 26
- ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా కైకేయ్యా సముదాహృతమ్|
ఉవాచ వ్యథితో రామః తాం దేవీం నృపసన్నిధౌ|| 27
- అహో ధిజ్ఞార్హసే దేవి వక్తుం మామీదృశం వచః|
అహం హి వచనాద్రాజ్ఞః పతేయమపి పాపకే|| 28
- భక్తయేయం విషం తీక్ష్ణం మజ్జేయమపి చార్ణవే|
నియుక్తో గురుణా పిత్రా నృపేణ చ హితేన చ|| 29
- తద్ద్యూహి వచనం దేవి రాజ్ఞో యదభికాంక్షితమ్|
కరిష్యే ప్రతిజానే చ రామో ద్విర్వాభిభాషతే|| 30
- తమార్జవసమాయుక్తం అనార్యా సత్యవాదినమ్|
ఉవాచ రామం కైకేయీ వచనం భృశదారుణమ్|| 31
- పురా దైవాసురే యుద్ధే పిత్రా తే మమ రాఘవ|
రక్షితేన వరౌ దత్తా సశలేన మహారణే|| 32

తత్ర మే యాచితో రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్ |
గమనం దండకారణ్యే తప చాద్వైప రాఘవమ్ || 33

యది సత్యప్రతిజ్ఞం త్వం పితరం కర్తుమిచ్ఛసి |
ఆత్మానం చ నరశ్రేష్ఠ మమ వాక్యమిదం శృణు || 34

సన్నిదేశే పితుస్తిష్ఠ యథాఽనేన ప్రతిశ్రుతమ్ |
త్వయారణ్యం ప్రవేష్టవ్యం నవ వర్షాణి పంచ చ || 35

భరతస్త్వభిషిచ్యేత యదేతదభిషేచనమ్ |
త్వదర్థే విహితం రాజ్ఞా తేన సర్వేణ రాఘవమ్ || 36

సప్త సప్త చ వర్షాణి దండకారణ్యమాశ్రితః |
అభిషేకమిమం త్యక్త్వా జటాచీరధరో వస || 37

భరతః కోసలపురే ప్రశాస్తృ వసుధామిమామ్ |
నానారత్నసమాకీర్ణం సవాజిరథకుంజరామ్ || 38

ఏతేన త్వాం నరేంద్రోఽయం కారుణ్యేన సమాప్లుతః |
శోకసంక్లిష్టవదనో న శక్నోతి నిరీక్షితుమ్ || 39

ఏతత్కూరు నరేంద్రస్య వచనం రఘునందన |
సత్యేన మహతా రామ తారయస్వ నరాధిపమ్ || 40

ఇతీవ తస్యాం పరుషం వదంత్యాం
న చైవ రామః ప్రవివేశ శోకమ్ |
ప్రవివ్యథే చాపి మహానుభావో
రాజా తు పుత్రవ్యసనాభితప్తః || 41

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టాదశ స్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశస్సర్గః

19. రామప్రతిజ్ఞా

తదప్రియామమిత్రఘ్నా వచనం మరణోపమమ్ |
శ్రుత్వాన వివ్యథే రామః కైకేయీం చేదమబ్రవీత్ || 1

ఏవమస్తు గమిష్యామి వనం వస్తుమహంత్యితః |
జటాచీరధరో రాజ్ఞః ప్రతిజ్ఞామనుషాలయన్ || 2

ఇదం తు జ్ఞాతుమిచ్ఛామి కిమర్థం మాం మహీపతిః |
నాభినందతి దుర్ధరో యథాపూర్వమరిందమః || 3

మన్యుర్న చ త్వయా కార్యో దేవి బ్రూమి తవాగ్రతః |
యాస్యామి భవ సుప్రీతా వనం చీరజటాధరః || 4

హితేన గురుణా పిత్రా కృతజ్ఞేన నృపేణ చ |
నియుజ్యమానో విస్రబ్ధః కిం న కుర్యామహం ప్రియమ్ || 5

అలీకం మానసం త్వేకం హృదయం దహతీవ మే |
స్వయం యన్నాహ మాం రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్ || 6

అహం హి సీతాం రాజ్యం చ ప్రాణానిష్ఠాన్ ధనాని చ |
హృష్టో భ్రాత్రే స్వయం దద్యాం భరతాయాప్రచోదితః || 7

కిం పునర్మసుజేంద్రేణ స్వయం పిత్రా ప్రచోదితః |
తవ చ ప్రియకామార్థం ప్రతిజ్ఞామనుషాలయన్ || 8

తదాశ్వాసయ ప్రీమంతం కిం నిద్దం యన్మహీపతిః |
వసుధాస్త్వనయనో మందమశ్రూణి ముంచతి || 9

- గచ్ఛంతు చైవానయితుం దూతా శ్శీఘ్రజవైర్లయైః|
భరతం మాతులకులాత్ అద్యైవ నృపశాసనాత్|| 10
- దండకారణ్యమేషోఽహం ఇతో గచ్ఛామి సత్యరః|
అవిచార్య పితుర్వాక్యం సమావస్తుం చతుర్దశ|| 11
- సా హృష్టా తస్య తద్వాక్యం శ్రుత్వా రామస్య కైకయా|
ప్రస్థాసం శ్రద్ధధానా హి త్వరయామాస రాఘవమ్|| 12
- ఏవం భవతు యాస్యంతి దూతా శ్శీఘ్రజవైర్లయైః|
భరతం మాతులకులాత్ ఉపాపర్తయితుం సరాః|| 13
- తవ త్వహం క్షమం మన్యే నోత్సుకస్య విలంబనమ్|
రామ తస్మాదిత శ్శీఘ్రం వనం త్వం గంతుమర్హసి|| 14
- ప్రీడాన్విత స్వయం యచ్ఛ నృపస్త్వాం నాభిభాషతే|
వైతత్ కించిన్నరశ్రేష్ఠ మస్యరేషోఽపనియతామ్|| 15
- యావత్త్వం న వనం యాతః పురాదస్మాదభిత్వరన్|
పితా తావన్న తే రామ స్సాస్యతే భోక్త్యతేఽపి వా|| 16
- ధిక్కష్టమితి నిశ్శ్వస్య రాజా శోకపరిపుతః|
మూర్ఛితో న్యవతత్తస్మిన్ పర్యంకే హేమభూషితే|| 17
- రామోఽప్యుత్థాయ రాజాసం కైకేయ్యాభిప్రచోదితః|
కశయేవాహతో వాజీ వనం గంతుం కృతత్వరః|| 18
- తదప్రియమనార్యాయాః వచనం దారుణోదయమ్|
శ్రుత్వా గతవ్యథో రామః కైకేయాం వాక్యమబ్రవీత్|| 19

- నాహమర్థపరో దేవి లోకమాపస్తుముత్సహే |
విద్ధి మామృషిభిస్తుల్యం కేవలం ధర్మమాస్థితమ్ || 20
- యదత్రభవతః కించిత్ శక్యం కర్తుం ప్రియం మయా |
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య సర్వథా కృతమేవ తత్ || 21
- స హ్యతో ధర్మచరణం కించిదస్తి మహత్తరమ్ |
యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచనక్రియా || 22
- అనుక్తోఽప్యత్రభవతా భవత్యా వచనాదహమ్ |
వనే వత్స్యామి విజనే వర్షాణీహ చతుర్దశ || 23
- స నూనం మయి కైకేయి కించిదాశంససే గుణమ్ |
యద్రాజానమవోచస్త్వం మమేశ్వరతరా సతీ || 24
- యావన్మాతరమాప్యచ్ఛే సీతాం చానునయామ్యహమ్ |
తతోఽద్యైవ గమిష్యామి దండకానాం మహద్వనమ్ || 25
- భరతః పాలయేద్రాజ్యం శుశ్రూషేచ్చ పితుర్యథా |
తథా భవత్యా కర్తవ్యం స హి ధర్మస్సనాతనః || 26
- స రామస్య వచ శ్శుశ్రూత్వా భృశం దుఃఖహతః పితా |
శోకాదశక్నువన్ వక్తుం ప్రరురోద మహాస్వనమ్ || 27
- వందిత్వా చరణౌ రామౌ విసంజస్య పితుస్తథా |
కైకేయ్యాశ్చాప్యనార్యాయాః నిశ్చక్రామ మహాద్యుతిః || 28
- స రామః పితరం కృత్వా కైకేయాం చ ప్రదక్షిణమ్ |
నిష్క్రమ్యాంతఃపురాత్తస్మాత్ స్వం దదర్శ సుహృజ్జనమ్ || 29

- తం బాష్పపరిపూర్ణాక్షః పృష్ఠతోఽనుజగామ హా|
లక్ష్మణః పరమక్రుద్ధః సుమిత్రానందవర్ధనః|| 30
- ఆభిషేచనికం భాండం కృత్వా రామః ప్రదక్షిణమ్|
శనైర్జగామ సాపేక్షో దృష్టిం తత్రావిచాలయన్|| 31
- న చాస్య మహతీం లక్ష్మీం రాజ్యనాశోఽపకర్షతి|
లోకకాంతస్య కాంతత్వాత్ శీతరశ్మేరివ క్షపా|| 32
- న వనం గంతుకామస్య త్యజతశ్చ వసుంధరామ్|
సర్వలోకాతిగస్యేవ లక్ష్మ్యతే చిత్తవిక్రియా|| 33
- ప్రతిషిధ్య శుభం ఛత్రం వ్యజనే చ స్వలంకృతే|
విసర్జయిత్వా స్వజనం రథం పౌరాంస్తథా జనాన్|| 34
- ధారయన్మనసా దుఃఖం ఇంద్రియాణి నిగృహ్య చ|
ప్రవివేశాత్మవాన్ వేశ్మ మాతురప్రియశంసివాన్|| 35
- సర్వోహ్యభిజన శ్శ్రీమాన్ శ్రీమత స్సత్యవాదినః|
నాలక్షయత రామస్య కించిదాకారమాననే|| 36
- ఉచితం చ మహాబాహుః న జహౌ హర్షమాత్మనః|
శారద స్సముదీర్ఠాంశుః చంద్రస్తేజ ఇవాత్మజమ్|| 37
- వాచా మధురయా రామః సర్వం సమ్మాసయన్ జనమ్|
మాతు స్సమీపం ధర్మాత్మా ప్రవివేశ మహాయశాః|| 38
- తం గుణై స్సమతాం ప్రాప్తో భ్రాతా విపులవిక్రమః|
సౌమిత్రరనుపవ్రాజ ధారయన్ దుఃఖమాత్మజమ్|| 39

ప్రవిశ్య వేశ్మాతిభృశం ముదాన్వితం
 సమీక్ష్య తాం చార్థవిపత్తిమాగతామ్ |
 న చైవ రామోఽత్ర జగామ విక్రియాం
 సుహృజ్జనస్యాత్మవిపత్తిశంకయా ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే వింశస్సర్గః
 20. కౌసల్యాక్రందః

- తస్మింస్తు పురుషవ్యాక్రేఘు నిష్కామ్తి కృతాంజలౌ |
 ఆర్తశబ్దో మహాన్ జజ్ఞే స్త్రీణామంతఃపురే తదా | 1
- కృత్యేష్వచోదితః పిత్రా సర్వస్యాంతఃపురస్య చ |
 గతిర్య శ్శరణం చాపి స రామోఽద్య ప్రవత్స్యతి | 2
- కౌసల్యాయాం యథా యుక్తో జనన్యాం వర్తతే సదా |
 తథైవ వర్తతేఽస్మాసు జన్మప్రభృతి రాఘవః | 3
- న క్రుధ్యత్యభిశప్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్ణయన్ |
 క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ స ఇతోఽద్య ప్రవత్స్యతి | 4
- అబుద్ధిర్చత నో రాజా జీవలోకం చరత్యయమ్ |
 యో గతిం సర్వలోకానాం పరిత్యజతి రాఘవమ్ | 5
- ఇతి సర్వా మహిష్యస్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః |
 పతిమాచుక్రుశుశ్చైవ సస్వరం చాపి చుక్రుశుః | 6
- స హి చాంతఃపురే ఘోరమార్తశబ్దం మహీపతిః |
 పుత్ర శోకాభినంతప్తః శ్రుత్వా వ్యాలీయతాసనే | 7

- రామస్తు భృశమాయస్తో నిశ్శ్వసన్నివ కుంజరః|
జగామ సహితో బ్రాత్రా మాతురంతఃపురం వశీ|| 8
- సోఽపశ్యత్ పురుషం తత్ర వృద్ధం పరమపూజితమ్|
ఉపవిష్టం గృహద్వారి తిష్ఠతశ్చాపరాన్ బహూన్|| 9
- దృష్టైవతు తదా రామం తే సర్వే సహసోత్థితాః|
జయేన జయతాం శ్రేష్ఠం వర్ధయంతి స్మ రాఘవమ్|| 10
- ప్రవిశ్య ప్రథమాం కక్ష్యాం ద్వితీయాయాం దదర్శ సః|
బ్రాహ్మణాన్ వేదసంపన్నాన్ వృద్ధాన్ రాజ్ఞాభిసత్కృతాన్|| 11
- ప్రణమ్య రామస్తాన్ వృద్ధాన్స్తృతీయాయాం దదర్శ సః|
స్త్రియో వృద్ధాశ్చ బాలాశ్చ ద్వారరక్షణతత్పరాః|| 12
- వర్ధయిత్వా ప్రహృష్టాస్తాః ప్రవిశ్య చ గృహం స్త్రియః|
న్యవేదయంత త్వరితా రామ మాతుః ప్రియం తదా|| 13
- కౌసల్యాపి తదా దేవీ రాత్రిం స్థిత్యా సమాహితా|
ప్రభాతే త్వకరోత్పూజాం విష్ణోః పుత్రహితైషిణీ|| 14
- సా క్షౌమపసనా హృష్టా నిత్యం ప్రతపరాయణా|
అగ్నిం జుహోతి స్మ తదా మంత్రవత్కృతమంగలా|| 15
- ప్రవిశ్య చ తదా రామో మాతురంతఃపురం శుభమ్|
దదర్శ మాతరం తత్ర హావయంతీం హుతాశసమ్|| 16
- దేవకార్యనిమిత్తం చ తత్రాపశ్యత్సముద్యతామ్|
దధ్యక్షతఘృతం చైవ మోదకాన్ హవిషస్తథా|| 17

- లాజాన్ మాల్యాని శుక్లాని పాయసం కృసరం తథా |
సమిధః పూర్ణకుంభాంశ్చ దదర్శ రఘునందనః || 18
- తాం శుక్లక్షౌమసంచీతాం వ్రతయోగేన కర్మితామ్ |
తర్పయంతీం దదర్శాద్భిర్రేపతాం వరపర్ణినీమ్ || 19
- సా చిరస్యాత్మజం దృష్ట్వా మాతృనందనమాగతమ్ |
అభిచక్రామ సంహృష్టా కిశోరం బడబా యథా || 20
- స మాతరమభిక్రాంతాముపసంగృహ్య రాఘవః |
పరిష్వక్తశ్చ బాహుభ్యాముపాఘ్రూతశ్చ మూర్ధని || 21
- తమువాచ దురాధర్షం రాఘవం సుతమాత్మనః |
కౌసల్యా పుత్రవాత్సల్యాదిదం ప్రియహితం వచః || 22
- వృద్ధానాం ధర్మశీలానాం రాజర్షీణాం మహాత్మనామ్ |
ప్రాప్నుహ్యాయుశ్చ కీర్తిం చ ధర్మం చాప్యుచితం కులే || 23
- సత్యవ్రతిజ్ఞం పితరం రాజానం పశ్య రాఘవ |
అద్వైవ హి త్వాం ధర్మాత్మా యౌవరాజ్యేభిషేక్ష్యతి || 24
- దత్తమాసనమాలభ్య భోజనేన నిమంత్రితః |
మాతరం రాఘవః కించిత్ ప్రసార్యాంజలిమబ్రవీత్ || 25
- స స్వభావవినీతశ్చ గౌరవాచ్చ తదాసతః |
ప్రస్థితో దండకారణ్య మాప్రప్లుముపచక్రమే || 26
- దేవి నూనం న జానీషే మహద్భయముపస్థితమ్ |
ఇదం తవ చ దుఃఖాయ వైదేహ్య లక్ష్మణస్య చ || 27

- గమిష్యే దండకారణ్యం కిమనేనాసనేన మే|
విష్టరాసనయోగ్యో హి కాలోఽయం మాముపస్థితః|| 28
- చతుర్దశ హి వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే|
మధుమూలఫలైర్దీపన్ హిత్యా మునివదామిషమ్|| 29
- భరతాయ మహారాజో యౌవరాజ్యం ప్రయచ్ఛతి|
మాం పునర్దండకారణ్యే వివాసయతి తాపసమ్|| 30
- స షట్ చాష్టా చ వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే|
ఆసేవమానో వన్యాని ఫలమూలైశ్చ వర్తయన్|| 31
- సా నికృత్తేవ సాలస్య యష్టిః పరశునా వనే|
పపాత సహసా దేవీ దేవతేవ దివశ్చ్యుతా|| 32
- తామదుఃఖోచితాం దృష్ట్వా పతితాం కదలీమివ|
రామస్తాత్థాపయామాస మాతరం గతచేతసమ్|| 33
- ఉపావృతోత్థితాం దీనాం బడబామివ వాహితామ్|
పాంసుకుంఠితసర్వాంగీం విమమర్శ చ పాణినా|| 34
- సా రాఘవముపాసీన మదుఃఖార్థా సుఖోచితా|
ఉవాచ పురుషవ్యాఘ్రు ముపశ్యణ్యతి లక్ష్మణే|| 35
- యది పుత్ర స జాయేథా మమ శోకాయ రాఘవ|
స స్మ దుఃఖమతో భూయః పశ్యేయమహమప్రజాః|| 36
- ఏక ఏవ హి పంథ్యాయాశ్శోకో భవతి మాససః|
అప్రజాస్మీతి సంతాపో స హ్యన్యః పుత్ర విద్యతే|| 37

న దృష్టపూర్వం కల్యాణం సుఖం వా పతిపౌరుషే |
అపి పుత్రేతు పశ్యేయమితి రామాస్థితం మయా || 38

సా బహూన్యమనోజ్ఞాని వాక్యాని హృదయచ్చిదామ్ |
అహం శ్రోష్యే సపత్నీనామవరాణాం వరా సతీ || 39

అతో దుఃఖతరం కింసు ప్రమదానాం భవిష్యతి |
మమ శోకో విలాపశ్చ యాదృశోఽయమనంతకః || 40

త్వయి సన్నిహితేఽప్యేవమహమాసం నిరాకృతా |
కిం పునః ప్రోషితే తాత ధ్రువం మరణమేవ మే || 41

అత్యంతం నిగృహీతాస్మి భర్తుర్నిత్యమతంత్రితా |
పరివారేణ కైకేయ్యాస్సమా వాప్యథవాపరా || 42

యో హి మాం సేవతే కశ్చిదథవాప్యనువర్తతే |
కైకేయ్యాః పుత్రమన్వీక్ష్య స జనో నాభిభాషతే || 43

నిత్య క్రోధతయా తస్యాః కథం ను ఖరవాది తత్ |
కైకేయ్యా వదనం ద్రష్టుం పుత్ర శక్త్యామి దుర్గతా || 44

దశ సప్త చ వర్షాణి తవ జాతస్య రాఘవ |
ఆసితాని ప్రకాంక్షంత్యా మయా దుఃఖపరిక్షయమ్ || 45

తదక్షయమహం దుఃఖం నోత్సహే సహితుం చిరమ్ |
విప్రకారం సపత్నీనామేవం జీర్ణాపి రాఘవ || 46

అపశ్యంతీ తవ ముఖం పరిపూర్ణశశిప్రభమ్ |
కృపణా వర్తయిష్యామి కథం కృపణజీవికామ్ || 47

ఉపవాసైశ్చ యోగైశ్చ బహుభిశ్చ పరిశ్రమైః |
 దుఃఖం సంవర్జితో మోఘం త్వం హి దుర్గతయా మయా || 48

స్థిరం తు హృదయం మన్యే మమేదం యన్న దీర్యతే |
 ప్రావృషీప మహానద్యాః స్పృష్టం కూలం నవాంభసా || 49

మమైవ నూనం మరణం న విద్యతే
 న చాపకాశోఽస్తి యమక్షయే మమ |
 యదంతకోఽద్యైవ న మాం జిహీర్షతి
 ప్రసహ్య సింహో రుదతీం మృగీమివ || 50

స్థిరం హి నూనం హృదయం మమాయసం
 న భిద్యతే యద్భువి నాపదీర్యతే |
 అనేన దుఃఖేన చ దేహమర్పితం
 ధ్రువం హ్యకాలే మరణం న విద్యతే || 51

ఇదం తు దుఃఖం యదనర్థకాని మే
 వ్రతాని దానాని చ సంయమాశ్చ హి |
 తపశ్చ తప్తం యదపత్యకారణాత్
 సునిష్ఠలం బీజమివోష్ఠమూషరే || 52

యది హ్యకాలే మరణం స్వయేచ్ఛయా
 లభేత కశ్చిద్ధురు దుఃఖకర్షితః |
 గతాహమద్యైవ పరేత సంసదం
 వినా త్వయా ధేనురివాత్మజేన వై || 53

అథాపి కిం జీవితమద్య మే వృథా
 త్వయా వినా చంద్రనిభాననప్రభ |
 అనుప్రజిష్యామి వసం త్వయైవ గౌః
 సుదుర్బలా వత్సమివాసుకాంక్షయా || 54

భృశమనుఖమమర్షితా తదా

బహు విలలాప సమీక్ష్య రాఘవమ్ |

వ్యసనముపనిశామ్య సా మహాత్

సుతమివ బద్ధమవేక్ష్య కిన్నరీ ||

55

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే వింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకవింశస్సర్గః

21. కౌసల్యాలక్ష్మణప్రతిబోధనమ్

తథా తు విలపంతీం తాం కౌసల్యాం రామమాతరమ్ |

ఉవాచ లక్ష్మణో దీనః తత్కాలసదృశం వచః ||

1

న రోచతే మమాప్యేతత్ ఆర్యే యద్రాఘవో వనమ్ |

త్యక్త్యా రాజ్యశ్రియం గచ్ఛేత్ స్త్రీయా వాక్యవశం గతః ||

2

విపరీతశ్చ వృద్ధశ్చ విషయైశ్చ ప్రధర్షితః |

న్యపః కిమివ న బ్రూయాత్ చోద్యమాన స్సమన్మథః ||

3

నాస్యాపరాధం పశ్యామి నాపి దోషం తథా విధమ్ |

యేన నిర్వాస్యతే రాష్ట్రాత్ వనవాసాయ రాఘవః ||

4

న తం పశ్యామ్యహం లోకే పరోక్షమపి యో నరః |

స్వమిత్రోఽపి నిరస్తోఽపి యోఽస్య దోషముదాహరేత్ ||

5

దేవకల్పమృజుం దాంతం రిపూణామపి వత్సలమ్ |

అవేక్షమాణః కో ధర్మం త్యజేత్ పుత్రమకారణాత్ ||

6

తదిదం వచనం రాజ్ఞః పునర్బాల్య ముపేయుషః |

పుత్రః కో హృదయే కుర్యాత్ రాజవృత్తమనుస్మరన్ ||

7

- యావదేవ స జానాతి కశ్చిదర్థమిమం సరః|
తావదేవ మయా సార్థం ఆత్మన్థం కురు శాసనమ్|| 8
- మయా పార్శ్వే సధనుషా తవ గుప్తస్య రాఘవ|
క సన్మథోఽధికం కర్తుం కృతాంతస్యేవ తిష్ఠతః|| 9
- నిర్మనుష్యామిమాం సర్వాం అయోధ్యాం మనుజర్షభ|
కరిష్యామి శరైస్తేక్షైః యది స్థాస్యతి విప్రియే|| 10
- భరతస్యాథ పక్ష్యో వా యో వాస్య హితమిచ్ఛతి|
సర్వానేవ హనిష్యామి మృదుర్తి పరిభూయతే|| 11
- ప్రోత్సాహితోఽయం కైకేయ్యా స దుష్టో యది నః పితా|
అమిత్రభూతో నిస్సంగం వధ్యతాం బధ్యతామపి|| 12
- గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః|
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనమ్|| 13
- బలమేష కిమాశ్రిత్య హేతుం వా పురుషర్షభ|
దాతుమిచ్ఛతి కైకేయ్యై రాజ్యం స్థితమిదం తవ|| 14
- త్వయా చైవ మయా చైవ కృత్వా వైరమనుత్తమమ్|
కాన్య శక్తిః శ్రియం దాతుం భరతాయారినాశన|| 15
- అనురక్తోఽస్మి భావేన భ్రాతరం దేవి తత్త్యతః|
సత్యేన ధనుషా చైవ దత్తేనేష్టేన తే శపే|| 16
- దీప్తమగ్నిమరణ్యం వా యది రామః ప్రవేక్ష్యతి|
ప్రవిష్టం తత్ర మాం దేవి త్వం పూర్వమవధారయ|| 17

- హరామి వీర్యాద్దుఃఖం తే తమ స్నూర్య ఇవోదితః|
దేవీ పశ్యతు మే వీర్యం రాఘవశ్చైవ పశ్యతు|| 18
- హనిష్యే పితరం వృద్ధం కైకేయ్యాసక్తమానసమ్|
కృపణం చాస్థిరం బాలం వృద్ధభావేన గర్హితమ్|| 19
- ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా లక్ష్మణస్య మహాత్మనః|
ఉవాచ రామం కౌసల్యా రుదంతీ శోకలాలసా|| 20
- భ్రాతుస్తే వదతః పుత్ర లక్ష్మణస్య శ్రుతం త్వయా|
యదత్రానంతరం కార్యం కురుష్య యది రోచతే|| 21
- న చాధర్మ్యం వచ శ్శుశ్రావా సపత్న్యా మమ భాషితమ్|
విహాయ శోకనంతప్తాం మాం వనం గంతుమర్హసి|| 22
- ధర్మజ్ఞ యది ధర్మిష్ఠో ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి|
శుశ్రూష మామిహస్థస్త్వం చర ధర్మమనుత్తమమ్|| 23
- శుశ్రూషుర్జననీం పుత్రః స్వగృహే నియతో వసన్|
పరేణ తపసా యుక్తః కాశ్యపస్త్రిదివం గతః|| 24
- యథైవ రాజా పూజ్యస్తే గౌరవేణ తథా హ్యహమ్|
త్వాం నాహమనుజానామి న గంతవ్యమితో వనమ్|| 25
- త్వద్వియోగాన్న మే కార్యం జీవితేన సుఖేన వా|
త్వయా సహ మమ శ్రేయః తృణానామపి భక్షణమ్|| 26
- యది త్వం యాస్యసి వనం త్యక్త్వా మాం శోకలాలసామ్|
అహం ప్రాయమిహాసిష్యే న హి శక్త్యామి జీవితమ్|| 27

- తతస్త్యం ప్రాప్స్యేసే పుత్ర నిరయం లోకవిశ్రుతమ్ |
బ్రహ్మహత్యామివాధర్మాత్ సముద్ర స్సరితాం పతిః || 28
- విలపంతీం తథా దీనాం కౌసల్యాం జననీం తతః |
ఉవాచ రామో ధర్మాత్మా వచనం ధర్మసంహితమ్ || 29
- నాస్తి శక్తిః పితుర్వాక్యం సమతిక్రమితుం మమ |
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గంతుమిచ్ఛామ్యహం వనమ్ || 30
- ఋషిణా చ పితుర్వాక్యం కుర్వతా ప్రతచారిణా |
గౌర్వతా జాసతా ధర్మం కంఠునాపి విపశ్చితా || 31
- అస్మాకం చ కులే పూర్వం సగరస్యాజ్జయూ పితుః |
ఖనద్భిః సాగరైర్భూమిం అవాప్తస్సుమహాన్ వధః || 32
- జామదగ్న్యేన రామేణ రేణుకా జననీ స్వయమ్ |
కృత్తా పరశునారణ్యే పితుర్వచనకారిణా || 33
- ఏతైరవ్యైశ్చ బహుభిః దేవి దేవసమైః కృతమ్ |
పితుర్వచనమక్షీబం కరిష్యామి పితుర్హితమ్ || 34
- స ఖల్వేతస్మయైకేన క్రియతే పితృశాసనమ్ |
ఏతైరపి కృతం దేవి యే మయా తవ కీర్తితాః || 35
- నాహం ధర్మమపూర్వం తే ప్రతికూలం ప్రపర్తయే |
పూర్వైరయమభిప్రేతో గతో మార్గోఽనుగమ్యతే || 36
- తదేతత్తు మయా కార్యం క్రియతే భువి నాన్యథా |
పితుర్హి వచనం కుర్వన్ స కశ్చిన్నామహీయతే || 37

- తామేవముక్త్యా జననీం లక్ష్మణం పునరబ్రవీత్ |
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠః శ్రేష్ఠ స్సర్వధనుష్మతామ్ || 38
- తవ లక్ష్మణ జానామి మయి స్నేహమనుత్తమమ్ |
విక్రమం చైవ సత్త్వం చ తేజశ్చ సుదురాసదమ్ || 39
- మమ మాతుర్మహద్దుఃఖం అతులం శుభలక్షణ |
అభిప్రాయమవిజ్ఞాయ సత్యస్య చ శమస్య చ || 40
- ధర్మో హి పరమో లోకే ధర్మే సత్త్వం ప్రతిష్ఠితమ్ |
ధర్మసంశ్రితమేతచ్చ పితుర్వచనముత్తమమ్ || 41
- సంశ్రుత్య చ పితుర్వాక్యం మాతుర్వా బ్రాహ్మణస్య వా |
న కర్తవ్యం వృథా వీర ధర్మమాశ్రిత్య తిష్ఠతా || 42
- సోఽహం న శక్యమి పితుః నియోగమతివర్తితుమ్ |
పితుర్హి వచనాద్విర కైకేయాహం ప్రచోదితః || 43
- తదేనాం విసృజానార్యాం క్షత్రధర్మాశ్రితాం మతిమ్ |
ధర్మమాశ్రయ మా తైక్ష్యం మద్బుద్ధిరనుగమ్యతామ్ || 44
- తమేవముక్త్యా సౌహార్దాత్ భ్రాతరం లక్ష్మణాగ్రజః |
ఉవాచ భూయః కౌసల్యాం ప్రాంజలిశ్శిరసా నతః || 45
- అనుమన్యస్య మాం దేవి గమిష్యంత మితో వనమ్ |
శాపితాసి మమ ప్రాణైః కురు స్వస్త్వయనాని మే || 46
- తీర్థప్రతిజ్ఞశ్చ వనాత్ పునరేష్యామ్యహం పురీమ్ |
యయాతిరివ రాజర్షిః పురా హిత్వా పునర్దివమ్ || 47

శోక స్పందార్యతాం మాతః హృదయే సాధు మా శుచః |
 వనవాసాదిహైవ్యామి పునః కృత్వా పితుర్వచః || 48

త్వయా మయా చ వైదేహ్య లక్ష్మణేన సుమిత్రయా |
 పితుర్నియోగే స్థాతవ్యం ఏష ధర్మస్సనాతనః || 49

అంబ సంహృత్య సంభారాన్ దుఃఖం హృది నిగృహ్య చ |
 వనవాసకృతా బుద్ధిః మమ ధర్మానుపర్త్యతామ్ || 50

ఏతద్వచస్తస్య నిశమ్య మాతా
 సుధర్మ్య మవ్యగ్ర మవిక్లవం చ |
 మృతేవ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య దేవీ
 సమీక్ష్య రామం పునరిత్యువాచ || 51

యదైవ తే పుత్ర పితా తథాహం
 గురు స్వధర్మేణ సుహృత్తయా చ |
 న త్వానుజానామి న మాం విహాయ
 సుదుఃఖితామహర్హసి గంతుమేవమ్ || 52

కిం జీవితేనేహ వినా త్వయా మే
 లోకేన వా కిం స్వధయామృతేన |
 శ్రేయో ముహూర్తం తవ సన్నిధానం
 మమేహ కృత్స్నాదపి జీవలోకాత్ || 53

నరైరివోల్కాభిరపోహ్యమానో
 మహాగజోఽధ్వాన మనుప్రవిష్టః |
 భూయః ప్రజజ్వాల విలాపమేనం
 నిశమ్య రామః కరుణం జనన్యాః || 54

స మాతరం చైవ విసంజ్ఞకల్పాం
 ఆర్తం చ సౌమిత్రి మభిప్రతప్తమ్ |
 ధర్మే స్థితో ధర్మ్యమువాచ వాక్యం
 యథా స ఏవార్హతి తత్ర వక్తుమ్ ||

55

అహం హి తే లక్ష్మణ! నిత్యమేవ
 జానామి భక్తిం చ పరాక్రమం చ |
 మమ త్వభిప్రాయ మసన్నిరీక్ష్య
 మాత్రా సహాభ్యర్థసి మాం సుదుఃఖమ్ ||

56

ధర్మార్థకామాః కిల జీవలోకే
 సమీక్షితా ధర్మఫలోదయేషు |
 యే తత్ర సర్వే స్యురసంశయం మే
 భార్యేవ పశ్యాఽభిమతా సపుత్రా ||

57

యస్మింస్తు సర్వే స్యురసన్నివిష్టాః
 ధర్మో యత స్సౌత్తదుపక్రమేత |
 ద్వేష్యో భవత్యర్థపరో హి లోకే
 కామాత్మతా ఖల్వపి న ప్రశస్తా ||

58

గురుశ్చ రాజా చ పితా చ వృద్ధః
 క్రోధాత్ ప్రహర్షాద్యది వాపి కామాత్ |
 యద్వ్యాదిశేత్ కార్యమవేక్ష్య ధర్మం
 కస్తం న కుర్యాదన్యశంసవృత్తిః ||

59

స వై న శక్నోమి పితుః ప్రతిజ్ఞాం
 ఇమామకర్తుం సకలాం యథావత్ |
 స హ్యేవయోస్తాత గురుర్నియోగే
 దేవ్యాశ్చ భర్తా స గతి స్స ధర్మః ||

60

తస్మిన్ పునర్జీవతి ధర్మరాజే
 విశేషత స్వే పథి వర్తమానే |
 దేవీ మయా సార్థమితోఽపగచ్ఛేత్
 కథంస్విదన్యా విధవేవ నారీ ||

61

సా మానుమన్యస్య వనం ప్రజంతం
 కురుష్య నః స్వస్త్వయనాని దేవి |
 యథా సమాప్తే పునరాప్రజేయం
 యథా హి సత్యేన పునర్యయాతిః ||

62

యశో హ్యహం కేవలరాజ్యకారణాత్
 న పృష్ఠతః కర్తుమలం మహోదయమ్ |
 అదీర్ఘకాలే న తు దేవి జీవితే
 వృణేఽవరామద్య మహీమధర్మతః ||

63

ప్రసాదయన్నరవృషభ స్వమాతరం
 పరాక్రమాజ్జగమిషురేవ దండకాన్ |
 అథానుజం భృశమనుశాస్య దర్శనం
 చకార తాం హృది జననీం ప్రదక్షిణమ్ ||

64

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకవింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వావింశ స్సర్గః
 22. దైవప్రాబల్యమ్

అథ తం వ్యథయా దీనం సవిశేషమమర్చితమ్ |
 శ్వసంతమివ నాగేంద్రం రోషవిస్ఫారితేక్షణమ్ ||

1

- ఆసాద్య రామస్సామిత్రిం సుహృదం భ్రాతరం ప్రియమ్ |
ఉవాచేదం స ధైర్యేణ ధారయన్ సత్త్వమాత్మవాన్ || 2
- నిగృహ్య రోషం శోకం చ ధైర్యమాశ్రిత్య కేవలమ్ |
అవమానం నిరసేషుం గృహీత్వా హర్షముత్తమమ్ || 3
- ఉపక్లుప్తం హి యత్కించిత అభిషేకార్థమద్య మే |
సర్వం విసర్జయ క్షిప్రం కురు కార్యం నిరత్యయమ్ || 4
- సామిత్రే యోఽభిషేకార్థే మమ సంభారసంభ్రమః |
అభిషేకనిపుత్యర్థే సోఽస్తు సంభార సంభ్రమః || 5
- యస్యా మదభిషేకార్థే మానసం పరితప్యతే |
మాతా సా మే యథా న స్యాత్ సవిశంకా తథా కురు || 6
- తస్యా శ్శంకామయం దుఃఖం ముహూర్తమపి నోత్సహే |
మనసి ప్రతిసంజాతం సామిత్రేఽహముపేక్షితుమ్ || 7
- న బుద్ధిపూర్వం నాబుద్ధం స్మరామీహ కదాచన |
మాత్యుణాం వా పితుర్వాహం కృతమల్పం చ విప్రియమ్ || 8
- సత్యస్సత్యాభిసంధశ్చ నిత్యం సత్యపరాక్రమః |
పరలోకభయాద్భీతో నిర్భయోఽస్తు పితా మమ || 9
- తస్యాపి హి భవేదస్మిన్ కర్మణ్యప్రతిసంహృతే |
సత్యం నేతి మనస్తాపః తస్య తాపస్తపేచ్ఛ మామ్ || 10
- అభిషేకవిధానం తు తస్మాత్ సంహృత్య లక్షణం |
అన్యగేవాహమిచ్ఛామి వనం గంతుమితః పునః || 11

మమ ప్రవ్రాజనాదద్య కృతకృత్యా నృపాత్మజా|
సుతం భరతమవ్యగ్రం అభిషేచయతాం తతః|| 12

మయి చీరాజినధరే జటామండలధారిణి|
గతేఽరణ్యం చ కైకేయాః భవిష్యతి మనస్సుఖమ్|| 13

బుద్ధిః ప్రణీతా యేనేయం మనశ్చ సుసమాహితమ్|
తం తు నార్థామి సంక్షేప్టుం ప్రవ్రజిష్యామి మా చిరమ్|| 14

కృతాంతస్తేష సౌమిత్రే ద్రష్టవ్యో మత్ప్రవాసనే|
రాజ్యస్య చ వితీర్ణస్య పునరేవ నివర్తనే|| 15

కైకేయాః ప్రతిపత్తిర్ని కథం స్యాన్మమ పీడనే|
యది భావో న దైవోఽయం కృతాంతవిహితో భవేత్|| 16

జానాసి హి యథా సౌమ్య న మాతృషు మమాంతరమ్|
భూతపూర్వో విశేషో వా తస్యా మయి సుతేఽపి వా|| 17

సోఽభిషేకనిపుత్యర్థైః ప్రవాసార్థైశ్చ దుర్వచైః|
ఉగ్రైర్వాకైర్వరహం తస్యాః నాన్యదైవాత్ సమర్థయే|| 18

కథం ప్రకృతిసంపన్నా రాజపుత్రీ తథాగుణా|
బ్రూయాత్ సా ప్రాకృతేష స్త్రీ మత్ప్రీడాం భర్తృసన్నిధౌ|| 19

యదచింత్యం తు తద్దైవం భూతేష్యపి న హన్యతే|
వ్యక్తం మయి చ తస్యాం చ పతితో హి విపర్యయః|| 20

కశ్చ దైవేన సౌమిత్రే యోధుముత్సహతే పుమాన్|
యస్య న గ్రహణం కించిత్ కర్మణోఽన్యన్న దృశ్యతే|| 21

సుఖదుఃఖే భయక్రోధౌ లాభాలాభౌ భవాభవౌ |
 యచ్చ కించిత్తథా భూతం నను దైవస్య కర్మ తత్ || 22

ఋషయోఽప్యగ్రతపసో దైవేనాభిప్రపీడితాః |
 ఉత్సృజ్య నియమాంస్తీవ్రాన్ భ్రశ్యంతే కామమన్యుభిః || 23

అసంకల్పితమేవేహ యదకస్మాత్ ప్రవర్తతే |
 నివర్త్యారంభమారబ్ధం నను దైవస్య కర్మ తత్ || 24

ఏతయా తత్త్వయా బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా |
 వ్యాహతేఽప్యభిషేకే మే పరితాపో న విద్యతే || 25

తస్మాదపరితాప స్సన్ త్వమప్యనువిధాయ మామ్ |
 ప్రతినంహారయ క్షిప్రం ఆభిషేచనికిం క్రియామ్ || 26

ఏభిరేవ ఘటై స్సర్వైః అభిషేచనసంభృతైః |
 మమ లక్ష్మణ తాపస్యే ప్రతస్నానం భవిష్యతి || 27

అథవా కిం మమైతేన రాజ్యద్రవ్యమయేన తు |
 ఉద్భృతం మే స్వయం తోయం వ్రతాదేశం కరిష్యతి || 28

మా చ లక్ష్మణ సంతాపం కార్షీర్లక్ష్మ్యా విపర్యయే |
 రాజ్యం వా పనవాసో వా పనవాసో మహోదయః || 29

న లక్ష్మణాస్మిన్ ఖలు కర్మవిఘ్న
 మాతా యవీయస్యతిశంకనీయా |
 దైవాభిషన్నా హి వదత్యనిష్ఠం
 జానాసి దైవం చ తథా ప్రభావమ్ ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వావింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రయోవింశ స్సర్గః
23. లక్ష్మణక్రోధః

- ఇతి బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణోఽధశ్శిరా ముహూః|
శ్రుత్వా మధ్యం జగామేవ మనసా దుఃఖహర్షయోః|| 1
- తదా తు బద్ధ్వా భ్రుకుటీం భ్రువోర్మధ్యే నరర్షభః|
నిశశ్వాస మహాసర్వో బిలస్థ ఇవ రోషితః|| 2
- తస్య దుష్ప్రతివీక్షం తత్ భ్రుకుటీనహితం తదా|
బభౌ క్రుద్ధస్య సింహస్య ముఖస్య సదృశం ముఖమ్|| 3
- అగ్రహస్తం విధున్వంస్తు హస్తిహస్తమివాత్మనః|
తిర్యగూర్ధ్వం శరీరే చ పాతయిత్వా శిరోధరామ్|| 4
- అగ్రాక్లా వీక్షమాణస్తు తిర్యగ్భ్రాతరమబ్రవీత్|
అస్థానే సంభ్రమో యస్య జాతో వై సుమహానయమ్|| 5
- ధర్మదోషప్రసంగేన లోకస్యానతిశంకయా|
కథం హ్యేతదసంభ్రాంతః త్వద్విధో వక్తుమర్హతి|| 6
- యథా దైవమశౌండీరం శౌండీర క్షత్రియర్షభ|
కిం నామ కృపణం దైవం అశక్తమభిశంససి|| 7
- పాపయోస్తే కథం నామ తయో శ్శంకా స విద్యతే|
సంతి ధర్మోపథాః శ్లక్షణాః ధర్మాత్మన్ కిం స బుధ్యసే|| 8
- తయో సుచరితం స్వార్థం శాత్రాత్ పరిజహీర్షతోః|
యది నైవం వ్యవసితం స్వాధి ప్రాగేవ రాఘవ|| 9

తయోః ప్రాగేవ దత్తశ్చ స్యాద్వరః ప్రకృతశ్చ సః |
లోకవిద్విష్టమారబ్ధం త్వదన్యస్యాభిషేచనమ్ || 10

నోత్సహే సహితుం వీర తత్ర మే క్షంతుమర్హసి |
యేనేయమాగతా ద్వైధం తవ బుద్ధిర్మహామతే || 11

స హి ధర్మో మమ ద్వేష్యః ప్రసంగాద్యన్య ముహ్యాసి |
కథం త్వం కర్మణా శక్తః కైకేయీ వశపర్తినః || 12

కరిష్యసి పితుర్వాక్యం అధర్మిష్టం విగర్హితమ్ |
యద్యయం కిల్చిషాద్భేదః కృతోఽప్యేవం స గృహ్యతే || 13

జాయతే తత్ర మే దుఃఖం ధర్మసంగశ్చ గర్హితః |
తవాయం ధర్మసంయోగో లోకస్యాన్య విగర్హితః || 14

మనసాపి కథం కామం కుర్యాత్స్వం కామవృత్తయోః |
తయోస్త్వ హితయోర్నిత్యం శత్రోష్వః పిత్రభిధానయోః || 15

యద్యపి ప్రతిపత్తిస్తే దైవీ చాపి తయోర్మతమ్ |
తథాప్యపేక్షణీయం తే స మే తదపి రోచతే || 16

విక్లబో వీర్యహీనో యః స దైవమనువర్తతే |
వీరా స్సంభావితాత్మానః స దైవం పర్యుపాసతే || 17

దైవం పురుషకారేణ య స్సమర్థః ప్రబాధితుమ్ |
స దైవేన విపన్నార్థః పురుషసోఽవసీదతి || 18

ద్రక్ష్యంతి త్వద్య దైవస్య పౌరుషం పురుషస్య చ |
దైవమానుషయోరద్య వ్యక్తా వ్యక్తిర్భవిష్యతి || 19

- అద్య మత్పైరుషహతం దైవం ద్రక్ష్యంతి వై జనాః|
యద్దైవాదాహతం తేఽద్య దృష్టం రాజ్యాభిషేచనమ్|| 20
- అత్యంకుశమివోద్ధామం గజం మదబలోద్ధతమ్|
ప్రధావితమహం దైవం పౌరుషేణ నివర్తయే|| 21
- లోకపాలా స్సమస్తాస్తే నాద్య రామాభిషేచనమ్|
న చ కృత్వాస్త్రయో లోకాః విహస్యః కిం పునః పితా|| 22
- యైర్వివాసస్తవారణ్యే మిథో రాజన్ సమర్థితః|
అరణ్యే తే వివత్స్యంతి చతుర్దశ సమాస్తథా|| 23
- అహం తదాశాం ఛేత్వామి పితుస్తస్యాశ్చ యా తవ|
అభిషేక విఘాతేన పుత్రరాజ్యాయ వర్తతే|| 24
- మద్బలేన విరుద్ధాయ న స్వాదైవబలం తథా|
ప్రభవిష్యతి దుఃఖాయ యథోగ్రం పౌరుషం మమ|| 25
- ఊర్ధ్వం వర్షసహస్రాన్వై ప్రజాపాల్యమనంతరమ్|
ఆర్యపుత్రాః కరిష్యంతి వనవాసం గతే త్వయి|| 26
- పూర్వం రాజర్షిపృత్యా హి వనవాసో విధీయతే|
ప్రజా నిక్షిప్య పుత్రేషు పుత్రవత్ పరిపాలనే|| 27
- స చేద్రాజన్యనేకాగ్రే రాజ్యవిభ్రమశంకయా|
నైవమిచ్ఛసి ధర్మాత్మన్ రాజ్యం రామ త్వమాత్మని|| 28
- ప్రతిజానే చ తే వీర మా భూషం వీరలోకభాగ్|
రాజ్యం చ తవ రక్షేయం అహం వేలేప సాగరమ్|| 29

- మంగలైరభిషించస్వ తత్ర త్వం వ్యాపృతో భవ|
అహమేకో మహీపాలాన్ అలం వారయితుం బలాత్|| 30
- న శోభార్థావిమౌ బాహూ న ధనుర్భూషణాయ మే|
నాఽసిరాబంధనార్థాయ న శరాః స్తంభహేతవః|| 31
- అమిత్రదమనార్థం మే సర్వమేతచ్ఛతుష్టయమ్|
న చాహం కామయేఽత్యర్థం య స్సౌచ్యచ్ఛ్రుత్రుర్మతో మమ|| 32
- అసినా తీక్ష్ణ ధారేణ విద్యుచ్ఛులితపర్చసా|
ప్రగృహీతేన వై శత్రుం వజ్రిణం వా న కల్పయే|| 33
- ఖడ్గనిష్పేషనిష్పిష్టైః గహనా దుశ్చరా చ మే|
హస్త్యశ్వరథి హస్తోరుశిరోభిర్ భవితా మహీ|| 34
- ఖడ్గధారా హతా మేఽద్య దీప్యమానా ఇవాగ్నయః|
పతిష్ఠ్యంతి ద్విషో భూమౌ మేఘా ఇవ సవిద్యుతః|| 35
- బద్ధగోధాంగులిత్రాణే ప్రగృహీతశరాసనే|
కథం పురుషమానీ స్యాత్ పురుషాణాం మయి స్థితే|| 36
- బహుభిశ్చైచిక మత్యస్యన్నేకేన చ బహూన్ జనాన్|
వినియోక్త్యామ్యహం బాణాన్ నృ వాజి గజ మర్మసు|| 37
- అద్య మేఽస్త్రప్రభావస్య ప్రభావః ప్రభవిష్యతి|
రాజ్జశ్చాప్రభుతాం కర్తుం ప్రభుత్వం చ తవ ప్రభో|| 38
- అద్య చందనసారస్య కేయూరా మోక్షణస్య చ|
వసూనాం చ విమోక్షస్య సుహృదాం పాలనస్య చ|| 39

అనురూపావిమో బాహూ రామ కర్మ కరిష్యతః|
అభిషేచనవిఘ్నస్య కర్తృణాం తే నివారణే|| 40

బ్రవీహి కోఽద్యైవ మయా వియుజ్యతాం
తవాసుహృత్ ప్రాణయశ స్సుహృజ్జనైః|
యథా తవేయం వసుథా వశే భవేత్
తథైవ మాం శాధి తవాస్మి కింకరః|| 41

విమృజ్య బాష్పం పరిసాంత్య్య చాసకృత్
స లక్ష్మణం రాఘవపంశపర్షసః|
ఉవాచ సిత్యై వచనే వ్యవస్థితం
నిబోధ మామేష హి సౌమ్య సత్పథః|| 42

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రయోవింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుర్వింశస్సర్గః

24. కౌసల్యార్చనమాశ్వాసనమ్

తం సమీక్ష్య త్వవహితం పితుర్నిర్దేశపాలనే|
కౌసల్యా బాష్పనంరుద్ధా వచో ధర్మిష్ఠమబ్రవీత్|| 1

అదృష్టదుఃఖో ధర్మాత్మా సర్వభూతప్రియంవదః|
మయి జాతో దశరథాత్ కథముంచేస పర్తయేత్|| 2

యస్య భృత్యాశ్చ దాసాశ్చ మృష్టాన్యన్నాని భుంజతే|
కథం స భోక్త్యతే నాథో వనే మూలఫలాన్యయమ్|| 3

క ఏతచ్ఛ్రద్ధధేచ్ఛ్చిత్వా కస్య వా స భవేద్భయమ్|
గుణవాన్ దయితో రాజ్ఞో రాఘవో యద్వివాస్యతే|| 4

- నూనం తు బలవాన్ లోకే కృతాంత స్సర్వమాదిశేత్ |
లోకే రామాభిరామస్త్యం వనం యత్ర గమిష్యసి || 5
- అయం తు మామాత్మభవః తవాదర్శనమారుతః |
విలాపదుఃఖసమిధో రుదితాశ్రుహుతాహుతిః || 6
- చింతాబాష్పమహాధూమః తవాగమనచింతజః |
కర్షయిత్వా భృశం పుత్ర నిశ్శ్వాసాయాససంభవః || 7
- త్వయా విహీనామిహ మాం శోకాగ్నిరతులో మహాన్ |
ప్రథక్ష్యతి యథా కక్ష్యం చిత్రభాసుర్హిమాత్యయే || 8
- కథం ధేను స్వకం వత్సం గచ్ఛంతం నానుగచ్ఛతి |
అహం త్వానుగమిష్యామి పుత్ర యత్ర గమిష్యసి || 9
- తథా నిగదితం మాత్రా తద్వాక్యం పురుషర్షభః |
శ్రుత్వా రామోఽబ్రవీద్వాక్యం మాతరం భృశదుఃఖితామ్ || 10
- కైకేయ్యా వంచితో రాజా మయి చారణ్యమాశ్రితే |
భవత్యా చ పరిత్యక్తో న నూనం వర్తయిష్యతి || 11
- భర్తుః కిల పరిత్యాగో నృశంసః కేవలం స్త్రియాః |
స భవత్యా న కర్తవ్యో మనసాపి విగర్హితః || 12
- యావజ్జీవతి కాకుత్స్థః పితా మే జగతీపతిః |
శుశ్రూషా క్రియతాం తావత్ స హి ధర్మస్సనాతనః || 13
- ఏవముక్తా తు కౌసల్యా రామేణ శుభదర్శనా |
తథేత్యువాచ సుప్రీతా రామమక్లిష్టకారిణమ్ || 14

- రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా |
ప్రతోపవాసనిరతా యా నారీ పరమోత్తమా || 25
- భర్తారం నానువర్తేత సా తు పాపగతిర్భవేత్ |
భర్తుః శుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గముత్తమమ్ || 26
- అపి యా నిర్నుమస్కారా నిపృత్తా దేవపూజనాత్ |
శుశ్రూషామేవ కుర్వీత భర్తుః ప్రియహితే రతా || 27
- ఏష ధర్మః పురా దృష్టో లోకే వేదే శ్రుత స్స్మృతః |
అగ్నికార్యేషు చ సదా సుమనోభిశ్చ దేవతాః || 28
- పూజ్యాస్తే మత్కృతే దేవి బ్రాహ్మణాశ్చైవ సువ్రతాః |
ఏవం కాలం ప్రతీక్షస్వ మమాగమనకాంక్షిణీ || 29
- నియతా నియతాహారా భర్తృశుశ్రూషణే రతా |
ప్రాప్స్యసే పరమం కామం మయి ప్రత్యాగతే సతి || 30
- యది ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధారయిష్యతి జీవితమ్ |
ఏవముక్తా తు రామేణ బాష్పపర్యాకులేక్షణా || 31
- కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా రామం వచనమబ్రవీత్ |
గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తే శక్నోమి పుత్రక || 32
- వినిపర్తయితుం వీర నూనం కాలో దురత్యయః |
గచ్ఛ పుత్ర త్వమేకాగ్రో భద్రం తేఽస్తు సదా విభో || 33
- పునస్త్యయి నిపృత్తే తు భవిష్యామి గతక్లమా |
ప్రత్యాగతే మహాభాగే కృతార్థే చరితప్రతే || 34

పితురాన్వణ్యతాం ప్రాప్తే త్వయి లప్స్యే పరం సుఖమ్ |
 కృతాంతస్య గతిః పుత్ర దుర్విభావ్యా సదా భువి || 35

యస్త్యాం సంఛోదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ |
 గచ్ఛేదానీం మహాబాహో క్షేమేణ పునరాగతః || 36

నందయిష్యసి మాం పుత్ర సామ్నా వాక్యేన చారుణా |
 అపీదానీం సకాల స్వాస్థత్ వనాత్ప్రత్యాగతం పునః || 37

యత్త్వాం పుత్రక పశ్యేయం జటాపల్కలధారిణమ్ ||

తథా హి రామం వనవాసనిశ్చితం
 సమీక్ష్య దేవీ పరమేణ చేతసా |
 ఉవాచ రామం శుభలక్షణం వచో
 బభూవ చ స్వస్త్వయనాభికాంక్షిణీ || 38

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుర్వింశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచవింశ స్సర్గః

25. మాతృస్వస్త్వయనమ్

సాఽపనీయ తమాయాసం ఉపస్సృశ్య జలం శుచి |
 చకార మాతా రామస్య మంగలాని మనస్విణీ || 1

స శక్యసే వారయితుం గచ్ఛేదానీం రఘూత్తమ |
 శీఘ్రమేవ నిపర్తస్య పర్తస్య చ సతాం క్రమే || 2

యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యా చ నియమేన చ |
 స వై రాఘవశార్దూల ధర్మస్త్యామభిరక్షతు || 3

- యేభ్యః ప్రణమసే పుత్ర చైత్యేష్వాయతనేషు చ|
తే చ త్వామభిరక్షంతు వనే సహ మహర్షిభిః|| 4
- యాని దత్తాని తేఽస్త్రాణి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా|
తాని త్వామభిరక్షంతు గుణైస్సముదితం సదా|| 5
- పితృశుశ్రూషయా పుత్ర మాతృశుశ్రూషయా తథా|
సత్యేన చ మహాబాహో చిరం జీవాభిరక్షితః|| 6
- సమిత్కుశ పవిత్రాణి వేద్యశ్చాయతనాని చ|
స్థండిలాని చ విప్రాణాం శైలా వృక్షాః క్షుపా స్రాదాః|| 7
- పతంగాః పన్నగాః సింహాః త్వాం రక్షంతు సరోత్తమ|
స్వస్తి సాధ్యాశ్చ విశ్వే చ మరుతశ్చ మహర్షయః|| 8
- స్వస్తి ధాతా విధాతా చ స్వస్తి పూషా భగోఽర్యమా|
లోకపాలాశ్చ తే సర్వే వాసప్రముఖాస్తథా|| 9
- ఋతవశ్చైవ పక్షాశ్చ మాసాః సంవత్సరాః క్షపాః|
దినాని చ ముహూర్తాశ్చ స్వస్తి కుర్వంతు తే సదా|| 10
- స్మృతిర్మృతిశ్చ ధర్మశ్చ పాతు త్వాం పుత్ర సర్వతః|
స్కందశ్చ భగవాన్ దేవః సోమశ్చ స బృహస్పతిః|| 11
- సప్తర్షయో నారదశ్చ తే త్వాం రక్షంతు సర్వతః|
యే చాపి సర్వత సిన్ధాః దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః|| 12
- స్తుతా మయా వనే తస్మిన్ పాంతు త్వాం పుత్ర నిత్యశః|
శైలా స్సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవ చ|| 13
- ద్యౌ రంతరిక్షం పృథివీ నద్యస్సర్వాస్తథైవ చ|
సక్షత్రాణి చ సర్వాణి గ్రహాశ్చ సహదేవతాః|| 14

అహోరాత్రే తథా సంధ్యే పాంతు త్వాం వనమాశ్రితమ్ |
 ఋతవశ్చైవ షట్ పుణ్య మాసాస్సంవత్సరాస్తథా || 15

కలాశ్చ కాష్ఠాశ్చ తథా తప శర్మ దిశంతు తే |
 మహావనే విచరతో మునివేషస్య ధీమతః || 16

తవాదిత్యాశ్చ దైత్యాశ్చ భవంతు సుఖదాస్సదా |
 రాక్షసానాం పిశాచానాం రౌద్రాణాం క్రూరకర్మణామ్ || 17

క్రవ్యాదానాం చ సర్వేషాం మా భూతుప్త్రక తే భయమ్ |
 ప్రవగా వృశ్చికా దంశాః మశకాశ్చైవ కాననే || 18

సరీసృపాశ్చ కీటాశ్చ మా భూవన్ గహనే తప |
 మహాద్విపాశ్చ సింహాశ్చ వ్యాఘ్రా ఋక్షాశ్చ దంష్ట్రీణః || 19

మహిషా శ్శృంగిణో రౌద్రాః స తే ద్రుహ్యంతు పుత్రక |
 నృమాంసభోజినో రౌద్రాః యే చాన్యే సత్త్వజాతయః || 20

మా చ త్వాం హింసిషుః పుత్ర మయా సంపూజితాస్త్విహ |
 ఆగమాస్తే శివా స్సంతు సిద్ధ్యంతు చ పరాక్రమాః || 21

సర్వసంపత్తయే రామ స్వస్తిమాన్ గచ్ఛ పుత్రక |
 స్వస్తి తేఽస్తావంతరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యః పునః పునః || 22

సర్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో యే చ తే పరిపంథినః |
 శుక్ర స్సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధనదోఽథ యమస్తథా || 23

పాంతు త్వామర్చితా రామ దండకారణ్యవాసినమ్ |
 అగ్నిర్వాయుస్తథా ధూమో మంత్రాశ్చర్షిముఖాచ్యుతాః || 24

- ఉపస్పర్శనకాలే తు పాంతు త్వాం రఘునందన |
సర్వలోకప్రభుర్బ్రహ్మ భూతభర్తా తథర్షయః || 25
- యే చ శేషా స్సురాస్సర్వే రక్షంతు వనవాసినమ్ |
ఇతి మాల్యై స్సురగణాన్ గంధైశ్చాపి యశస్వినీ || 26
- స్తుతిభిశ్చానురూపాభిః ఆసర్చాయతలోచనా |
జ్వలనం సముపాదాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా || 27
- హావయామాస విధినా రామమంగలకారణాత్ |
ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధ శ్వేత్వతసర్షపాన్ || 28
- ఉపసంపాదయామాస కౌసల్యా పరమాంగనా |
ఉపాధ్యాయ స్సవిధినా హుత్వా శాంతిమనామయమ్ || 29
- హుతద్రవ్యాపశేషేణ బాహ్యం బలిమకల్పయత్ |
మధు దధ్యక్షత ఘృతైః స్వస్తి వాచ్య ద్విజాంస్తతః || 30
- వాచయామాస రామస్య వనే స్వస్త్వయనక్రియాః |
తతస్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్వినీ || 31
- దక్షిణాం ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేదమబ్రవీత్ |
యన్మంగలం సహస్రాక్షే సర్వదేవనమస్కృతే || 32
- వృత్రనాశే సమభవత్ తత్తే భవతు మంగలమ్ |
యన్మంగలం సుపర్ణస్య వినతాకల్పయత్పురా || 33
- అమృతం ప్రార్థయాసస్య తత్తే భవతు మంగలమ్ |
అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్ || 34
- అదితిర్మంగలం ప్రాదాత్ తత్తే భవతు మంగలమ్ |
త్రీన్ విక్రమాన్ ప్రక్రమతో విష్ణోరమితతేజసః || 35

యదాసీన్మంగలం రామ తత్తే భవతు మంగలమ్|
ఋతవ స్నాగరా ద్వీపాః వేదా లోకా దిశశ్చ తే|| 36

మంగలాని మహాబాహో దిశంతు శుభమంగలాః|
ఇతి పుత్రశ్య శేషాంశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ|| 37

గండైశ్చాపి సమాలభ్య రామమాయతలోచనా|
ఓషధీం చాపి సిద్ధార్థాం విశల్యకరణీం శుభామ్|| 38

చకార రక్షాం కౌసల్యా మంత్రైరభిజజాప చ|
ఉవాచాతిప్రహృష్టేవ సా దుఃఖవశవర్తినీ|| 39

వాఙ్మాత్రేణ న భావేన వాచా సంసజ్జ మానయా|
ఆనమ్య మూర్ధ్ని చాస్మ్రూయ పరిష్వజ్య యశస్వినీ|| 40

అవదత్ పుత్ర సిద్ధార్థో గచ్ఛ రామ యథాసుఖమ్|
అరోగం సర్వసిద్ధార్థం అయోధ్యాం పునరాగతమ్|| 41

పశ్యామి త్వాం సుఖం వత్స సుస్థితం రాజవర్తమి|
ప్రసప్తదుఃఖసంకల్పా హర్షవిద్యోతితాననా|| 42

ద్రక్ష్యామి త్వాం వనాత్ప్రాప్తం పూర్ణచంద్రమివోదితమ్|
భద్రాసనగతం రామ వనవాసాదిహాగతమ్|| 43

ద్రక్ష్యామి చ పునస్త్యాంతు తీర్థవంతం సితుర్వచః|
మంగలైరుపసంపన్నో వనవాసాదిహాగతః|| 44

వధ్వా మమ చ నిత్యం త్వం కామాన్ సంపర్షయ ప్రభో||

మయార్చితా దేవగణా శ్శివాదయో
మహర్షయో భూతమహాసురోరగాః|

అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే
 హితాని కాంక్షంతు దిశశ్చ రాఘవ|| 45

ఇతీవ చాశ్రుప్రతిపూర్ణలోచనా
 సమాప్య చ స్వస్త్వయనం యథావిధి|
 ప్రదక్షిణం వైవ చకార రాఘవం
 పునః పునశ్చాపి నిపీడ్య సస్వజే|| 46

తథా తు దేవ్యా స కృతప్రదక్షిణో
 నిపీడ్య మాతుశ్చరణౌ పునః పునః|
 జగామ సీతానిలయం మహాయశాః
 స రాఘవః ప్రజ్వలిత స్వయా శ్రియా|| 47

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచవింశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షడ్వింశ స్సర్గః
 26. సీతాప్రత్యవస్థాపనమ్

అభివాద్య చ కౌసల్యాం రామ స్సంప్రస్థితో వనమ్|
 కృతస్వస్త్వయనో మాత్రా ధర్మిష్ఠే వర్తమి స్థితః|| 1

విరాజయన్ రాజసుతో రాజమార్గం నరైర్వృతమ్|
 హృదయాని మమంథేవ జనస్య గుణవత్తయా|| 2

వైదేహీ చాపి తత్సర్వం స శుశ్రావ తపస్వినీ|
 తదేవ హృది తస్యాశ్చ యౌపరాజ్యాభిషేచనమ్|| 3

దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్టచేతనా|
 అభిజ్ఞా రాజధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే|| 4

ప్రవివేశాథ రామస్తు స్వం వేశ్య సువిభూషితమ్ |
ప్రహృష్టజనసంపూర్ణం హ్రీయా కించిదవాఙ్ముఖః || 5

అథ సీతా సముత్పత్య వేపమానా చ తం పతిమ్ |
అపశ్యచ్ఛోకసంతప్తం చింతావ్యాకులితేంద్రియమ్ || 6

తాం దృష్ట్వా స హి ధర్మాత్మా న శశాక మనోగతమ్ |
తం శోకం రాఘవస్సోధుం తతో విపృతతాం గతః || 7

వివర్ణవదనం దృష్ట్వా తం ప్రస్విన్నమమర్షణమ్ |
ఆహ దుఃఖాభినంతప్తా కిమిదానీమిదం ప్రభో || 8

అద్య బార్హస్పత శ్శ్రీమాన్ ఉక్తః పుష్యోఽను రాఘవ |
ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణైః ప్రాజ్ఞైః కేన త్వమసి దుర్మనాః || 9

న తే శతశలాకేన జలఘేననిభేన చ |
ఆవృతం వదనం వల్ల ఛత్రేణాపి విరాజతే || 10

వ్యజనాభ్యాం చ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్రనిభేక్షణమ్ |
చంద్రహాస ప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే న తవాననమ్ || 11

వాగ్మినో వందినశ్చాపి ప్రహృష్టాస్త్యాం సరర్షభ |
స్తువంతో నాత్ర దృశ్యంతే మంగలైస్సూతమాగధాః || 12

న తే క్షౌద్రం చ దధి చ బ్రాహ్మణా వేదపారగాః |
మూర్ధ్ని మూర్ధాభిషిక్తస్య దధతి స్మ విధానతః || 13

న త్వాం ప్రకృతయ స్సర్వాః శ్రేణీముఖ్యాశ్చ భూషితాః |
అనుప్రజితుమిచ్ఛంతి పౌరజానపదాస్తథా || 14

చతుర్భిర్వేగసంపన్నైర్ల యైః కాంచనభూషితైః |
ముఖ్యః పుష్యరథో యుక్తః కిం న గచ్ఛతి తేఽగ్రతః || 15

- న హస్తీ చాగ్రతః శ్రీమాంస్తప లక్షణపూజితః|
ప్రయాణే లక్ష్యతే వీర కృష్ణమేఘగిరి ప్రభః|| 16
- న చ కాంచనచిత్రం తే పశ్యామి ప్రియదర్శన|
భద్రాసనం పురస్కృత్య యాంతం వీరపురస్కృతమ్|| 17
- అభిషేకో యదా సజ్జః కిమిదానీమిదం తప|
అపూర్వో ముఖవర్ణశ్చ న ప్రహర్షశ్చ లక్ష్యతే|| 18
- ఇతీవ విలపంతీం తాం ప్రోవాచ రఘునందనః|
సీతే తత్రభవాంస్తాతః ప్రవ్రాజయతి మాం వనమ్|| 19
- కులే మహతి సంభూతే ధర్మజ్ఞే ధర్మచారిణి|
శృణు జానకి యేనేదం క్రమేణాభ్యాగతం మమ|| 20
- రాజ్ఞా సత్యప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ|
కైకేయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తా మహావరో|| 21
- తయాద్య మమ సజ్జేఽస్మిన్నభిషేకే నృపోద్యతే|
ప్రచోదిత స్ససమయో ధర్మేణ ప్రతినిర్జితః|| 22
- చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యం దండకే మయా|
పిత్రా మే భరతశ్చాపి యౌపరాజ్యే నియోజితః|| 23
- సోఽహం త్వామాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనమ్|
భరతస్య సమీపే తు నాహం కథ్యః కదాచన|| 24
- ఋద్ధియుక్తా హి పురుషా స సహన్తే పరస్తవమ్|
తస్మాన్న తే గుణాః కథ్యా భరతస్యాగ్రతో మమ|| 25
- అహం తే నానువక్తవ్యో విశేషేణ కదాచన|
అనుకూలతయా శక్యం సమీపే తస్య వర్తితుమ్|| 26

- తస్మైదత్తం నృపతినా యౌవరాజ్యం సనాతనమ్ |
స ప్రసాద్యస్త్యయా సీతే నృపతిశ్చ విశేషతః || 27
- అహం చాపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురో స్సమనుషాలయన్ |
వనమద్యైవ యాస్యామి స్థిరా భవ మనస్వినీ || 28
- యాతే చ మయి కల్యాణి వనం మునినిషేవితమ్ |
వ్రతోపవాసపరయా భవితవ్యం త్వయానఘే || 29
- కల్యముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి |
వందితవ్యో దశరథః పితా మమ నరేశ్వరః || 30
- మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాపకర్శితా |
ధర్మమేవాగ్రతః కృత్వా త్వత్త స్సమ్మానమర్హతి || 31
- వందితవ్యాశ్చ తే నిత్యం యాశ్శేషా మమ మాతరః |
స్నేహప్రణయసంభోగైస్సమా హి మమ మాతరః || 32
- భ్రాతృపుత్రసమౌ చాపి ద్రష్టవ్యౌ చ విశేషతః |
త్వయా భరతశత్రుఘ్నౌ వ్రాణైః ప్రియతరౌ మమ || 33
- విప్రియం న చ కర్తవ్యం భరతస్య కదాచన |
స హి రాజా ప్రభుశ్చైవ దేశస్య చ కులస్య చ || 34
- ఆరాధితా హి శీలేన ప్రయత్నైశ్చోపసేవితాః |
రాజాన స్సంప్రసీదంతి ప్రకుప్యంతి విపర్యయే || 35
- ఔరసానపి పుత్రాన్ హి త్యజంత్యహితకారిణః |
సమర్థాన్ సంప్రగృహ్ణంతి పరానపి నరాధిపాః || 36
- సా త్వం వసేహ కల్యాణి రాజ్ఞ స్సమనుషర్తినీ |
భరతస్య రతా ధర్మే సత్యవ్రతపరాయణా || 37

అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే
 త్వయా హి వస్తవ్యమిహైవ భామిని|
 యథా వ్యలీకం కురుషే న కస్య చిత్
 తథా త్వయా కార్యమిదం వచో మమ||

38

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షడ్వింశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తవింశ స్సర్గః

27. పతివ్రతాధ్యవసాయః

ఏవముక్తా తు వైదేహీ ప్రియార్థా ప్రియవాదినీ|
 ప్రణయాదేవ సంక్రుద్ధా భర్తారమిదమబ్రవీత్|| 1

కిమిదం భాషసే రామ వాక్యం లఘుతయా ధ్రువమ్|
 త్వయా యదపహాస్యం మే శ్రుత్వా నరపరాత్మజ|| 2

ఆర్యపుత్ర పితా మాతా భ్రాతా పుత్రస్తథా స్నుషా|
 స్వాని పుణ్యాని భుంజానాః స్వం స్వం భాగ్యముపాసతే|| 3

భర్తుర్భాగ్యం తు భార్యైకా ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ|
 అతశ్చైవాహమాదిష్టా వనే వస్తవ్యమిత్యపి|| 4

న పితా నాత్మజో నాత్మా న మాతా న సఖీజనః|
 ఇహ ప్రేత్య చ నారీణాం పతిరేకో గతి స్సదా|| 5

యది త్వం ప్రస్థితో దుర్గం వనమద్యైవ రాఘవ|
 అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్నంతీ కుశకంటకాన్|| 6

ఈర్ష్యా రోషౌ బహిష్కృత్య పీతశేషమివోదకమ్|
 నయ మాం వీర విస్రభః పాపం మయి న విద్యతే|| 7

- ప్రాసాదాగ్రైర్విమానైర్వా వైహాయసగతేన వా|
సర్వావస్థాగతా భర్తుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే|| 8
- అనుశిష్టాస్మి మాత్రా చ పిత్రా చ వివిధాశ్రయమ్|
నాస్మి సంప్రతివక్తవ్యా వర్తితవ్యం యథా మయా|| 9
- అహం దుర్లం గమిష్యామి వనం పురుషవర్జితమ్|
నానామృగగణాకీర్ణం శార్దూలవృకసేవితమ్|| 10
- సుఖం వనే వివత్స్యామి యథైవ భవనే పితుః|
అచింతయంతీ త్రీన్లోకాన్ చింతయంతీ పతివ్రతమ్|| 11
- శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా బ్రహ్మచారిణీ|
సహ రంశ్యే త్వయా వీర వనేషు మధుగంధిషు|| 12
- త్వం హి కర్తుం వనే శక్తో రామ సంపరిపాలనమ్|
అన్యస్యాపి జనస్యేహ కిం పునర్మమ మానద|| 13
- సహ త్వయా గమిష్యామి వనమద్య న సంశయః|
నాహం శక్యా మహాభాగ నివర్తయితుముద్యమాత్|| 14
- ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః|
న తే దుఃఖం కరిష్యామి నివసంతీ సహ త్వయా|| 15
- అగ్రతస్తే గమిష్యామి భోక్త్యే భుక్తవతి త్వయి|
ఇచ్ఛామి సరిత శ్చైలాన్ పల్వలాని వనాని చ|| 16
- ద్రష్టుం సర్వత్ర నిర్భీతా త్వయా నాథేన ధీమతా|
హంసకారండవాకీర్ణాః పద్మినీ స్నాన్ధు పుష్పితాః|| 17
- ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం త్వయా వీరేణ సంగతా|
అభిషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యతవ్రతా|| 18

సహ త్వయా విశాలాక్ష రంశ్యే పరమనందినీ|
 ఏవం వర్షసహస్రాణి శతం వాహం త్వయా సహ|| 19

వ్యతిక్రమం న వేత్స్యామి స్వర్గోఽపి న హి మే మతః|
 స్వర్గేఽపి చ వినా వాసో భవితా యది రాఘవ|| 20
 త్వయా మమ నరవ్యాఘ్రు నాహం తమపి రోచయే||

అహం గమిష్యామి వనం సుదుర్గమం
 మృగాయుతం వానరవారణైర్యతమ్|
 వనే నివత్స్యామి యథా పితుర్భ్రహే
 తవైవ పాదాపుపగృహ్య సంయతా|| 21

అనన్యభావామనురక్తచేతసం
 త్వయా వియుక్తాం మరణాయ నిశ్చితామ్|
 నయస్వ మాం సాధు కురుష్వ యాచనాం
 న తే మయాతో గురుతా భవిష్యతి|| 22

తథా బ్రువాణామపి ధర్మవత్సలో
 న చ స్మ సీతాం నృవరో నినీషతి|
 ఉవాచ సీతాం బహు సన్నివర్తనే
 వనే నివాసస్య చ దుఃఖితాం ప్రతి|| 23
 ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తవింశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టావింశస్సర్గః
28. వనదుఃఖప్రతిబోధనమ్

- స ఏవం బ్రువతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః |
స నేతుం కురుతే బుద్ధిం వనే దుఃఖాని చింతయన్ || 1
- సాంత్యయిత్వా పునస్తాం తు బాష్పపర్యాకులేక్షణామ్ |
నివర్తనార్థే ధర్మాత్మా వాక్యమేతదువాచ హ || 2
- సీతే మహాకులీనాఽసి ధర్మే చ నిరతా సదా |
ఇహాఽఽచరస్య ధర్మం త్వం యథా మే మనసస్సుఖమ్ || 3
- సీతే యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాబలే |
వనే దోషా హి బహవో పదతస్తాన్నిబోధ మే || 4
- సీతే విముచ్యతామేషా వనవాసకృతా మతిః |
బహుదోషం హి కాంతారం వనమిత్యభిధీయతే || 5
- హితబుద్ధ్యా ఖలు వచో మయైతదభిధీయతే |
సదా సుఖం న జానామి దుఃఖమేవ సదా వనమ్ || 6
- గిరినిర్హరసంభూతా గిరికందరవాసినామ్ |
సింహానాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనమ్ || 7
- క్రీడమానాశ్చ విప్రభా మత్తా శ్శూన్యే మహామృగాః |
దృష్ట్వా సమభివర్తంతే సీతే దుఃఖమతో వనమ్ || 8
- సగ్రాహో స్సరితశ్చైవ పంకవత్య స్సుదుస్తరాః |
మత్తైరపి గజైర్నిత్య మతో దుఃఖతరం వనమ్ || 9
- లతాకంటక సంకీర్ణాః కృకవా కూపనాదితాః |
నిరపాశ్చ సదుగ్ధాశ్చ మార్గా దుఃఖమతో వనమ్ || 10

- సుప్యతే పర్ణశాలాసు స్వయం భగ్నాసు భూతలే|
రాత్రిషు శ్రమఖిన్నేన తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్|| 11
- అహోరాత్రం చ సంతోషః కర్తవ్యో నియతాత్మనా|
ఫలైర్వృక్షావపతితైస్సీతే దుఃఖమతో వనమ్|| 12
- ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో యథాప్రాణేన మైథిలి|
జటాభారశ్చ కర్తవ్యో వల్కలాంబరధారిణా|| 13
- దేవతానాం పితౄణాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకమ్|
ప్రాప్తానామతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనమ్|| 14
- కార్యస్త్రిరభిషేకశ్చ కాలే కాలే చ నిత్యశః|
చరతా నియమేనైవ తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్|| 15
- ఉపహారశ్చ కర్తవ్యః కుసుమై స్వయమాహృతైః|
ఆర్షేణ విధినా వేద్యాం బాలే దుఃఖమతో వనమ్|| 16
- యథాలభేన సంతోషః కర్తవ్యస్తేన మైథిలి|
యతాహారైర్వనచరైః నిత్యం దుఃఖమతో వనమ్|| 17
- అతీవ వాతాస్తిమిరం బుభుక్షా చాత్ర నిత్యశః|
భయాని చ మహాంత్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనమ్|| 18
- సరీస్పృషాశ్చ బహవో బహురూపాశ్చ భామిని|
చరంతి పృథివీం దర్వాత్ తతో దుఃఖతరం వనమ్|| 19
- నదీనిలయనా స్సర్వా నదీకుటిలగామినః|
తిష్ఠంత్యావృత్య పంథానం తతో దుఃఖతరం వనమ్|| 20
- పతంగా పృశ్చికాః కీటా దంశాశ్చ మశకై స్సహ|
బాధంతే నిత్యమబలే తస్మాద్దుఃఖతరం వనమ్|| 21

ద్రుమాః కంటకినశ్చైవ కుశకాశాశ్చ భామిని |
 వనే వ్యాకులశాఖాగ్రాస్తేన దుఃఖతరం వనమ్ || 22

కార్యక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధాని చ |
 అరణ్యవాసే వసతో దుఃఖమేవ తతో వనమ్ || 23

క్రోధలోభౌ విమోక్షవ్యా కర్తవ్యా తపసే మతిః |
 న భేతవ్యం చ భేతవ్యే నిత్యం దుఃఖమతో వనమ్ || 24

తదలం తే వనం గత్వా క్షమం న హి వనం తప |
 విమృశన్నిహ పశ్యామి బహుదోషకరం వనమ్ || 25

వనం తు నేతుం న కృతా మతిస్తదా
 బభూవ రామేణ యదా మహాత్మనా |
 న తస్య సీతా వచనం చకార తత్
 తతోఽబ్రవీద్రామమిదం సుదుఃఖితా || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టావింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోసత్రింశ స్సర్గః

29. వనాసుగమనయాచ్ఛా నిర్బంధః

ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా సీతా రామస్య దుఃఖితా |
 ప్రసక్తాశ్రుముఖీ మందం ఇదం వచన మబ్రవీత్ || 1

యే త్వయా కీర్తితా దోషాః వనే వస్తవ్యతాం ప్రతి |
 గుణానిత్యేవ తాన్విద్ధి తవ స్నేహపురస్కృతాన్ || 2

మృగా సింహా గజాశ్చైవ శార్దూలాశ్శరభాస్తథా |
 చమరా స్సమరాశ్చైవ యే చాన్యే వనచారిణః || 3

- అదృష్టరూపపూర్వత్వార్వత్ సర్వే తే తప రాఘవ|
రూపం దృష్ట్యాఽపసర్వేయుః భయే సర్వే హి బిభ్యతి|| 4
- త్వయా చ సహ గంతవ్యం మయా గురుజనాజ్ఞయా|
త్వద్వియోగేన మే రామ త్యక్తవ్యమిహ జీవితమ్|| 5
- న చ మాం త్వత్సమీపస్థాం అపి శక్నోతి రాఘవ|
సురాణామీశ్వర శ్శక్రః ప్రధర్షయితుమోజసా|| 6
- పతిహీనా తు యా నారీ న సా శక్యతి జీవితమ్|
కామమేవంవిధం రామ త్వయా మమ నిదర్శితమ్|| 7
- అథ వాపి మహాప్రాజ్ఞ బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతమ్|
పురా పితృగృహే సత్యం వస్తవ్యం కిల మే వనే|| 8
- లక్షణిభ్యో ద్విజాతిభ్యః శ్రుత్వాహం వచనం పురా|
వనవాసకృతోత్సాహా నిత్యమేవ మహాబల|| 9
- ఆదేశో వనవాసస్య ప్రాప్తవ్య స్స మయా కిల|
సా త్వయా సహ తత్రాహం యాస్యామి ప్రియ నాన్యథా|| 10
- కృతాదేశా భవిష్యామి గమిష్యామి సహ త్వయా|
కాలశ్చాయం సముత్పన్నః సత్యవాగ్భవతు ద్విజః|| 11
- వనవాసే హి జానామి దుఃఖాని బహుధా కిల|
ప్రాప్యంతే నియతం వీర పురుషైరకృతాత్మభిః|| 12
- కన్యయా చ పితుర్గృహే వనవాస శ్శుభ్రో మయా|
భిక్షిణ్యా స్నాధువృత్తాయాః మమ మాతురిహాగ్రతః|| 13
- ప్రసాదితశ్చ వై పూర్వం త్వం వై బహువిధం ప్రభో|
గమనం వనవాసస్య కాంక్షితం హి సహ త్వయా|| 14

కృతక్షణాహం భద్రం తే గమనం ప్రతి రాఘవ |
వనవాసస్య శూరస్య చర్యా హి మమ రోచతే || 15

శుద్ధాత్మన్ ప్రేమభావాద్ధి భవిష్యామి వికల్మషా |
భర్తారమనుగచ్ఛంతీ భర్తా హి మమ దైవతమ్ || 16

ప్రేత్యభావేఽపి కల్యాణః సంగమో మే సహ త్వయా |
శ్రుతిర్ని శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం తపస్వినామ్ || 17

ఇహ లోకే చ పితృభిః యా స్త్రీ యస్య మహామతే |
అద్భిర్లతా స్వధర్మేణ ప్రేత్యభావేఽపి తస్య సా || 18

ఏవమస్మాత్ స్వకాం నారీం సుప్నత్తాం హి పత్నివ్రతామ్ |
నాభిరోచయసే నేతుం త్వం మాం కేనేహ హేతునా || 19

భక్తాం పత్నివ్రతాం దీనాం మాం సమాం సుఖదుఃఖయోః |
నేతుమర్హసి కాకుత్స్థ సమాససుఖదుఃఖినీమ్ || 20

యది మాం దుఃఖితామేవం వనం నేతుం న చేచ్ఛసి |
విషమగ్నిం జలం వాహం ఆస్థాస్యే మృత్యుకారణాత్ || 21

ఏవం బహువిధం తం సా యయాచే గమనం ప్రతి |
నానుమేనే మహాబాహుః తాం నేతుం విజనం వనమ్ || 22

ఏవముక్తా తు సా చింతాం మైథిలీ సముపాగతా |
స్నాపయంతీప గాముష్టైః అశ్రుభిర్నయనచ్యుతైః || 23

చింతయంతీం తథా తాం తు నివర్తయితుమాత్మవాన్ |
క్రోధావిష్టాం తు వైదేహీం కాకుత్స్థో బహ్వాసాంత్వయత్ || 24

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనత్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రింశస్సర్గః
30. వనగమనాభ్యుపపత్తిః

- సాంత్యమానా తు రామేణ మైథిలీ జనకాత్మజా|
వనవాసనిమిత్తాయ భర్తారమిదమబ్రవీత్|| 1
- సా తముత్తమసంవిగ్నా సీతా విపులవక్షసం|
ప్రణయాచ్ఛాభిమానాచ్ఛ పరిచిక్షేప రాఘవమ్|| 2
- కిం త్వమన్యత వైదేహాః పితా మే మిథిలాధిపః|
రామ జామాతరం ప్రాప్య స్త్రియం పురుషవిగ్రహమ్|| 3
- అన్యతం బత లోకోఽయం అజ్ఞానాద్యధి వక్ష్యతి|
తేజో నాస్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే|| 4
- కిం హి కృత్వా విషణ్ణస్త్వం కుతో వా భయమస్తి తే|
యత్పరిత్యక్తకామస్త్వం మామనన్యపరాయణమ్|| 5
- ద్యుమత్యేనసుతం వీర సత్యవంతుమనువ్రతామ్|
సావిత్రీమివ మాం విధి త్వమాత్మవశపర్తివీమ్|| 6
- న త్వహం మనసాప్యన్యం ద్రష్టాస్మి త్వద్వృతేనఘం|
త్వయా రాఘవ గచ్ఛేయం యథాన్యైకులపాంసనీ|| 7
- స్వయం తు భార్యాం కౌమారీం చిరమధ్యుషితాం సతీమ్|
శైలూష ఇవ మాం రామ పరేభ్యో దాతుమిచ్ఛసి|| 8
- యస్య పథ్యం చ రామాత్థ యస్య చార్థేఽవరుధ్యసే|
త్వం తస్య భవ వశ్యశ్చ విధేయశ్చ సదానఘం|| 9
- స మామనాదాయ వనం న త్వం ప్రస్థాతుమర్హసి|
తపో వా యది వారణ్యం స్వర్గోవా స్యాత్త్వయా సహా|| 10

- న చ మే భవితా తత్ర కశ్చిత్ పథి పరిశ్రమః |
 పృష్టతస్తవ గచ్ఛంత్యాః విహారశయనేష్యివ || 11
- కుశకాశశరేషీకా యే చ కంటకినో ద్రుమాః |
 తూలాజనసమస్పర్శాః మార్గే మమ సహ త్వయా || 12
- మహావాత సముద్ధూతం యన్మామపకరిష్యతి |
 రజో రమణ తన్మన్యే పరార్థ్యమివ చందనమ్ || 13
- శాద్వలేషు యథా శిశ్యే వనాంతే వనగోచరా |
 కుఠాస్తరణతల్పేషు కిం స్యాత్ సుఖకరం తతః || 14
- పత్రం మూలం ఫలం యత్త్వం అల్పం వా యది వా బహు |
 దాస్యసి స్వయమాహృత్య తన్మేఽమృతరసోపమమ్ || 15
- న మాతుర్న పితుస్తత్ర స్మరిష్యామి న వేశ్మనః |
 ఆర్తవాన్యుపభుంజానా పుష్పాణి చ ఫలాని చ || 16
- న చ తత్ర గతః కించిత్ ద్రష్టుమర్హసి విప్రియమ్ |
 మత్కృతే న చ తే శోకో న భవిష్యామి దుర్భరా || 17
- యస్త్యయా సహ స స్వర్గో నిరయో యస్త్యయా వినా |
 ఇతి జానన్ పరాం ప్రీతిం గచ్ఛ రామ మయా సహ || 18
- అథ మామేవమవ్యగ్రాం వనం నైవ నయిష్యసి |
 విషమదైశ్యవ పాస్యామి మా విశం ద్విషతాం పశమ్ || 19
- పశ్చాదపి హి దుఃఖేన మమ నైవాస్తి జీవితమ్ |
 ఉజ్జితాయాస్త్యయా నాథ తదైవ మరణం వరమ్ || 20
- ఇమం హి సహితుం శోకం ముహూర్తమపి నోత్సహే |
 కిం పునర్దశపర్షాణి త్రీణి చైకం చ దుఃఖితా || 21

- ఇతి సా శోకసంతప్తా విలప్య కరుణం బహు|
చుక్రోశ పతిమాయస్తా భృశమాలింగ్య సస్వరమ్|| 22
- సా విధ్వా బహుభిర్వాక్యైః దిగ్గైరివ గజాంగనా|
చిర సన్నియతం బాష్పం ముమోచాగ్నిమివారణేః|| 23
- తస్యాః స్ఫటికసంకాశం వారి సంతాపసంభవమ్|
నేత్రాభ్యాం పరిసుస్రావ పంకజాభ్యామివోదకమ్|| 24
- తత్ప్రితామల చంద్రాభం ముఖమాయతలోచనమ్|
పర్యశుష్యత బాష్పేణ జలోద్భృతమివాంబుజమ్|| 25
- తాం పరిష్యజ్య బాహుభ్యాం విసంజ్ఞామివ దుఃఖితామ్|
ఉవాచ వచనం రామః పరివిశ్వాసయంస్తదా|| 26
- న దేవి తవ దుఃఖేన స్వర్గమప్యభిరోచయే|
న హి మేఽస్తి భయం కించిత్ స్వయమ్భోరివ సర్వతః|| 27
- తవ సర్వమభిప్రాయం అవిజ్ఞాయ శుభాననే|
వాసం న రోచయేఽరణ్యే శక్తిమానపి రక్షణే|| 28
- యత్స్పృష్టాసి మయా సార్థం వనవాసాయ మైథిలి|
న విహతుం మయా శక్యా కీర్తిరాత్మవతా యథా|| 29
- ధర్మస్తు గజనాసోరు సద్భిరాచరితః పురా|
తం చాహమనువర్తేఽద్య యథా సూర్యం సువర్చలా|| 30
- న ఖల్వహం న గచ్ఛేయం వనం జనకనందిని|
వచనం తన్నయతి మాం పితు స్సత్యోపబృంహితమ్|| 31
- ఏష ధర్మస్తు సుశ్రోణి పితుర్మాతుశ్చ వశ్యతా|
అతశ్చ తం వ్యతిక్రమ్య నాహం జీవితముత్సహే|| 32

స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుమ్ |
 అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారైరభిరాధ్యతే || 33

యత్యయం తత్యయో లోకాః పవిత్రం తత్సమం భువి |
 నాన్యదస్తి శుభాపాంగే తేనేదమభిరాధ్యతే || 34

స సత్యం దానమానౌ వా స యజ్ఞాశ్చాస్తదక్షిణాః |
 తథా బలకరా స్సీతే యథా సేవా పితుర్హితా || 35

స్వర్లో ధనం వా ధాన్యం వా విద్యాః పుత్రా సుఖాని చ |
 గురువృత్త్యనురోధేన స కించిదపి దుర్లభమ్ || 36

దేవగంధర్వగోలోకాన్ బ్రహ్మలోకాన్స్తథా సరాః |
 ప్రాప్నువంతి మహాత్మానో మాతాపితృపరాయణాః || 37

స మాం పితా యథా శాస్తి సత్యధర్మపథే స్థితః |
 తథా వర్తితుమిచ్ఛామి స హి ధర్మస్సనాతనః || 38

మమ సన్నామతి స్సీతే త్వాం నేతుం దండకాపనమ్ |
 వసిష్ఠ్యామీతి సా త్వం మాం అనుయాతుం సునిశ్చితా || 39

సా హి సృష్టానపద్యాంగీ వనాయ మదిరేక్షణే |
 అనుగచ్ఛస్వ మాం భీరు సహధర్మచరీ భవ || 40

సర్వథా సదృశం సీతే మమ స్వస్య కులస్య చ |
 వ్యవసాయమనుక్రాంతా సీతే త్వమతిశోభనమ్ || 41

ఆరభస్వ గురుశ్రోణి వనవాసక్షమాః క్రియాః |
 నేదానీం త్వదృతే సీతే స్వర్లోఽపి మమ రోచతే || 42

బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని భిక్షుకేభ్యశ్చ భోజనమ్ |
 దేహి చాశంసమానేభ్యః సంత్యరస్వ చ మాచిరమ్ || 43

భూషణాని మహార్థాణి వరవస్త్రాణి యాని చ |
 రమణీయాశ్చ మే కేచిత్ క్రీడార్థాశ్చాప్యపస్కరాః || 44

శయనీయాని యానాని మమ చాన్యాని యాని చ |
 దేహి స్వభృత్యవర్గస్య బ్రాహ్మణానామనంతరమ్ || 45

అనుకూలం తు సా భర్తుః జ్ఞాత్వా గమనమాత్మసః |
 క్షిప్రం ప్రముదితా దేవీ దాతుమేవోపచక్రమే || 46

తతః ప్రహృష్టా పరిపూర్ణమానసా
 యశస్విని భర్తురవేక్ష్య భాషితమ్ |
 ధనాని రత్నాని చ దాతుమంగనా
 ప్రచక్రమే ధర్మభృతాం మనస్విని || 47

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రింశస్సర్గః

అథ ఏకత్రింశ స్సర్గః

31. లక్ష్మణ వనాసుగమనాభ్యనుజ్ఞా

ఏవం శ్రుత్వా తు సంవాదం లక్ష్మణః పూర్వమాగతః |
 బాష్పపర్యాకులముఖః శోకం సోధుమశక్నువన్ || 1

స బ్రాతుశ్చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునందనః |
 సీతామువాచాతియశాః రాఘవం చ మహావ్రతమ్ || 2

యది గంతుం కృతా బుద్ధిః వనం మృగగజాయుతమ్ |
 అహం త్వానుగమిష్యామి వనమగ్రే ధనుర్ధరః || 3

మయా సమేతోఽరణ్యాని బహూని విచరిష్యసి |
 పక్షిభిర్మృగయాదైశ్చ సంఘుష్టాని సమంతతః || 4

- న దేవలోకాక్రమణం నామరత్వమహం వృణే|
ఐశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామయే న త్వయా విసా|| 5
- ఏవం బ్రువాణస్సామిత్రిః వనవాసాయ నిశ్చితః|
రామేణ బహుభిస్సాంత్యైః నిషిద్ధః పునరబ్రవీత్|| 6
- అనుజ్ఞాతశ్చ భవతా పూర్వమేవ యదస్మ్యహమ్|
కిమిదానీం పునరిదం క్రియతే మే నివారణమ్|| 7
- యదర్థం ప్రతిషేధో మే క్రియతే గంతుమిచ్ఛతః|
ఏతదిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం సంశయోఽయం మమానఘ|| 8
- తతోఽబ్రవీస్మహాతేజాః రామో లక్ష్మణమగ్రతః|
స్థితం ప్రాగ్గామినం వీరం యాచమానం కృతాంజలిమ్|| 9
- స్నిగ్ధో ధర్మరతో వీర సతతం సత్పథే స్థితః|
ప్రియః ప్రాణసమో వశ్యో బ్రాతా చాపి సఖా చ మే|| 10
- మయాద్య సహ సామిత్రే త్వయి గచ్ఛతి తద్వనమ్|
కో భవిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం వా యశస్వినీమ్|| 11
- అభివర్షతి కామైర్యః పర్జన్యః పృథివీమివ|
స కామపాశపర్యస్తో మహాతేజా మహీపతిః|| 12
- సా హి రాజ్యమిదం ప్రాప్య నృపస్యాశ్వపతేస్సృతా|
దుఃఖితానాం సపత్నీనాం న కరిష్యతి శోభనమ్|| 13
- న స్మరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం చ సుదుఃఖితామ్|
భరతో రాజ్యమాసాద్య కైకేయ్యాం పర్యవస్థితః|| 14
- తామార్యాం స్వయమేవేహ రాజానుగ్రహణేనవా|
సామిత్రే భర కౌసల్యాం ఉక్తమర్థమిమం చర|| 15

- ఏవం మయి చ తే భక్తిః భవిష్యతి సుదర్శితా |
 ధర్మజ్ఞ గురుపూజాయాం ధర్మశ్చాప్యతులో మహాన్ || 16
- ఏవం కురుష్య సౌమిత్రే మత్కృతే రఘునందన |
 అస్మాభిర్విప్రహీణాయాః మాతుర్నో స భవేత్ సుఖమ్ || 17
- ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణః శ్లక్షణ్ణ యా గిరా |
 ప్రత్యువాచ తదా రామం వాక్యజ్ఞో వాక్యకోవిదమ్ || 18
- తవైవ తేజసా వీర భరతః పూజయిష్యతి |
 కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ ప్రయతో నాత్ర సంశయః || 19
- యది దుఃస్థో న రక్షేత భరతో రాజ్యముత్తమమ్ |
 ప్రాప్య దుర్మనసా వీర గర్వేణ చ విశేషతః || 20
- తమహం దుర్మతిం క్రూరం వధిష్యామి న సంశయః |
 తత్ప్రక్యానపి తాన్ సర్వాన్ త్రైలోక్యమపి కిం తు సా || 21
- కౌసల్యా బిభృయాదార్యా సహస్రమపి మద్విధాన్ |
 యస్యా స్సహస్రం గ్రామాణాం సంప్రాప్తముపజీవినామ్ || 22
- తదాత్మభరణే చైవ మమ మాతుస్తథైవ చ |
 పర్యాప్తా మద్విధానాం చ భరణాయ మనస్వినీ || 23
- కురుష్య మామనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే |
 కృతార్థోఽహం భవిష్యామి తవచార్థః ప్రకల్పతే || 24
- ధనురాదాయ సశరం ఖనిత్రపిటకాధరః |
 అగ్రతస్తే గమిష్యామి పంథానమనుదర్శయన్ || 25
- ఆహరిష్యామి తే నిత్యం మూలాని చ ఫలాని చ |
 వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహారాణి తపస్వినామ్ || 26

- భవాంస్తు సహ వైదేహ్య గిరిసానుషు రంస్యతే |
అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రత స్వప్నతశ్చ తే || 27
- రామస్త్యనేన వాక్యేన సుప్రీతః ప్రత్యువాచ తమ్ |
ప్రజాపృచ్ఛస్య సౌమిత్రే సర్వమేవ సుహృజ్జనమ్ || 28
- యే చ రాజ్ఞో దదౌ దివ్యే మహాత్మా వరుణ స్వయమ్ |
జనకస్య మహాయజ్ఞే ధనుషీ రౌద్రదర్శనే || 29
- అభేద్యకవచే దివ్యే తూణీ చాక్షయసాయకౌ |
ఆదిత్యవిమలౌ చోభా ఖణ్డౌ కేహమపరిష్కృతౌ || 30
- సత్కృత్య నిహితం సర్వం ఏతదాచార్యసద్మని |
సర్వమాయుధమాదాయ క్షిప్రమాప్రజ లక్ష్మణ || 31
- స సుహృజ్జనమామంత్ర్య వనవాసాయ నిశ్చితః |
ఇక్షా వ్యకుగురుమాగమ్య జగ్రాహాయుధముత్తమమ్ || 32
- తద్దివ్యం రఘుశార్దూలః సత్కృతం మాల్యభూషితమ్ |
రామాయ దర్శయామాస సౌమిత్రి స్సర్వమాయుధమ్ || 33
- తమువాచాత్మవాన్ రామః ప్రీత్యా లక్ష్మణమాగతమ్ |
కాలే త్వమాగత స్సౌమ్య క్షాంతే మమ లక్ష్మణ || 34
- అహం ప్రదాతుమిచ్ఛామి యదిదం మామకం ధనమ్ |
బ్రాహ్మణేభ్యస్తప్స్విభ్యః త్వయా సహ పరంతప || 35
- వసంతీహ దృఢం భక్త్యా గురుషు ద్విజసత్తమాః |
తేషామపి చ మే భూయః సర్వేషాం చోపజీవినామ్ || 36

పసిష్టపుత్రం తు సుయజ్ఞమార్యం
 త్వమానయాశు ప్రవరం ద్విజానామ్ |
 అభిప్రయాస్యామి పనం సమస్తాన్
 అభ్యర్చ్య శిష్టాసపరాన్ ద్విజాతీన్ ||

37

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకత్రింశ స్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వాత్రింశ స్సర్గః
 32. విత్తవిశ్రాణనమ్

తత శ్శాసనమాజ్ఞాయ బ్రాతుః శుభతరం ప్రియమ్ |
 గత్వా స ప్రవివేశాశు సుయజ్ఞస్య నివేశనమ్ || 1

తం విప్రమగ్న్యూగారస్థం పందిత్వా లక్ష్మణోఽబ్రవీత్ |
 సఖేఽభ్యాగచ్ఛ పశ్య త్వం వేశ్మ దుష్కరకారిణః || 2

తతస్సంధ్యాముపాస్యాశు గత్వా సౌమిత్రిణా సహ |
 జుష్టం తత్ప్రావిశల్లక్ష్మ్య రమ్యం రామనివేశనమ్ || 3

తమాగతం వేదవిదం ప్రాంజలి స్సీతయా సహ |
 సుయజ్ఞమభిచక్రామ రాఘవోఽగ్నిమివార్చితమ్ || 4

జాతరూపమయైర్ముఖ్యైః అంగదైః కుండలై శ్శుభ్రైః |
 సహేమ సూత్రైర్మణిభిః కేయూరైర్వలయైరపి || 5

అన్యైశ్చ రత్నైర్బహుభిః కాకుత్స్థః ప్రత్యపూజయత్ |
 సుయజ్ఞం స తదోవాచ రామ స్సీతాప్రచోదితః || 6

హారం చ హేమసూత్రం చ భార్యాయై సౌమ్య హారయ |
 రశనాం చాధునా సీతా దాతుమిచ్ఛతి తే సఖే || 7

- అంగదాని విచిత్రాణి కేయూరాణి శుభాని చ |
ప్రయచ్ఛతి సఖే తుభ్యం భార్యాయై గచ్ఛతీ వనమ్ || 8
- పర్యంకమగ్యస్తరణం నానారత్నవిభూషితమ్ |
తమపీచ్ఛతి వైదేహీ ప్రతిష్ఠాపయితుం త్వయి || 9
- నాగ శ్శత్రుంజయో నామ మాతులోఽయం దదౌ మమ |
తం తే నిష్కసహస్రేణ దదామి ద్విజపుంగవ || 10
- ఇత్యుక్త స్స హి రామేణ సుయజ్ఞః ప్రతిగృహ్య తత్ |
రామలక్ష్మణసీతానాం ప్రయుయోజాశిషశ్శివాః || 11
- అథ భ్రాతరమవ్యగ్రం ప్రియం రామః ప్రియంవదమ్ |
సౌమిత్రం తమువాచేదం బ్రహ్మేవ త్రిదశేశ్వరమ్ || 12
- అగస్త్యం కౌశికం చైవ తావుభౌ బ్రాహ్మణోత్తమౌ |
అర్చయాహూయ సౌమిత్రే రత్నై స్సన్యమివాంబుభిః || 13
- తర్పయస్య మహాబాహో గోసహస్రైశ్చ మానద |
సువర్ణై రాజతైశ్చైవ మణిభిశ్చ మహాధవైః || 14
- కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ భక్తః పర్యుపతిష్ఠతి |
ఆచార్యస్తైత్తిరీయాణాం అభిరూపశ్చ వేదవిత్ || 15
- తస్య యానం చ దాసీశ్చ సౌమిత్రే సంప్రదాపయ |
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్తుష్యతి స ద్విజః || 16
- సూతశ్చిత్రరథశ్చార్జ్యః సవయాస్సుచిరోషితః |
తోషయౌనం మహారైశ్చ రత్నైర్వస్త్రైర్గవైస్తథా || 17
- పశుకాభిశ్చ సర్వాభిః గవాం దశశతేన చ |
యే చేమే కరకాలాపాః బహవో దండమాణవాః || 18

నిత్యస్వాధ్యాయశీలత్వాత్ నాన్యత్ కుర్వంతి కించన |
అలసా స్వాదుకామాశ్చ మహతాం చాపి సమ్మతాః || 19

తేషామశీతియానాని రత్నపూర్ణాని దాపయ |
శాలివాహసహస్రం చ ద్వే శతే భద్రకాంస్తథా || 20

వ్యంజనార్థం చ సౌమిత్రే గోసహస్రముపాకురు |
మేఖలీనాం మహాసంఘః కౌసల్యాం సముపస్థితః || 21

తేషాం సహస్రం సౌమిత్రే ప్రత్యేకం సంప్రదాపయ |
అంబా యథా చ సా సందేత్ కౌసల్యా మమ దక్షిణామ్ || 22

తథా ద్విజాతీంస్తాన్ సర్వాన్ లక్ష్మణార్చయ సర్వశః |
తతః స పురుషవ్యాఘ్రః తద్ధనం లక్ష్మణ స్వయమ్ || 23

యథోక్తం బ్రాహ్మణేంద్రాణాం అదదాద్ధనదో యథా |
అథాబ్రవీద్బాష్పకలాన్ తిష్ఠతశ్చోపజీవినః || 24

సంప్రదాయ బహు ద్రవ్యం ఏకైకస్యోపజీవనమ్ |
లక్ష్మణస్య చ తద్వేశ్మ గృహం చ యదిదం మమ || 25

అశూన్యం కార్యమేకైకం యావదాగమనం మమ |
ఇత్యుక్త్వా దుఃఖితం సర్వం జనం తముపజీవినమ్ || 26

ఉవాచేదం ధనాధ్యక్షం ధనమానీయతామితి |
తతోఽస్య ధనమాజప్రూః సర్వమేవోపజీవినః || 27

స రాశిః సుమహాంస్తత్ర దర్శనీయో హ్యదృశ్యత |
తత స్స పురుషవ్యాఘ్రః తద్ధనం సహలక్ష్మణః || 28

ద్విజేభ్యో బాలవృద్ధేభ్యః కృపణేభ్యో హ్యదాపయత్ |
తత్రాసీత్పింగలో గార్గ్యః త్రిజతో నామ వై ద్విజః || 29

- ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యం ఫాలకుద్దాల లాంగలీ|
తం వృద్ధం తరుణీ భార్యా బాలానాదాయ దారకాన్|| 30
- అబ్రవీద్బ్యాహ్మణం వాక్యం దారిద్ర్యేణాభిపీడితా|
అపాస్య ఫాలం కుద్దాలం కురుష్య వచనం మమ|| 31
- రామం దర్శయ ధర్మజ్ఞం యది కించిదవాప్స్యసి|
భార్యాయా వచనం శ్రుత్వా శాటీమాచ్ఛాద్యదుశ్చదామ్|| 32
- స ప్రాతిష్ఠత పంథానం యత్ర రామనివేశనమ్|
భృగ్వంగిరస్నమం దీప్త్యా త్రిజటం జననంసది|| 33
- ఆ పంచమాయాః కక్ష్యాయాః నైసం కశ్చిదవారయత్|
స రాజపుత్రమాసాద్య త్రిజటో వాక్యమబ్రవీత్|| 34
- నిర్ధనో బహుపుత్రోఽస్మి రాజపుత్ర మహాయశః|
ఉంఛవృత్తిర్వనే నిత్యం ప్రత్యవేక్షస్య మామితి|| 35
- తమువాచ తదా రామః పరిహాస సమన్వితమ్|
గవాం సహస్రమప్యేకం న తు విశ్రాణితం మయా|| 36
- పరిక్షిపసి దండేన యావత్తాపదవాప్స్యసి|
స శాటీం త్వరితః కట్యాం సంభ్రాంతః పరివేష్ట్య తామ్|| 37
- ఆవిధ్య దండం చిక్షేప సర్వప్రాణేన వేగితః|
స తీర్త్వా సరయూపారం దండస్తస్య కరాచ్ఛ్చుతః|| 38
- గోప్రజే బహుసాహస్రేన పపాతోక్షణసన్నిధౌ|
తం పరిష్వజ్య ధర్మాత్మా ఆ తస్మాత్ సరయూతటాత్|| 39
- ఆనయామాస తా గోపైః త్రిజటాయాశ్రమం ప్రతి|
ఉవాచ చ తతో రామః తం గార్జ్యమభిసాంత్యయన్|| 40

మన్యుర్ను ఖలు కర్తవ్యః పరిహాసో హ్యాయం మమ॥

ఇదం హి తేజస్తవ యద్ధురత్యయం
తదేవ జిజ్ఞాసితుమిచ్ఛతా మయా |
ఇమం భవానర్థమభిప్రచోదితో
వృణీష్య కిం చేదపరం వ్యవస్యతి॥

41

బ్రవీమి సత్యేన న తేఽస్తి యంత్రణా
ధనం హి యద్యన్మమ విప్రకారణాత్ |
భవత్సు సమ్యక్ప్రతిపాదనేన తత్
మయార్జితం ప్రీతియశస్కరం భవేత్॥

42

తతస్సభార్యస్త్రిజటో మహామునిః
గవామనీకం ప్రతిగృహ్య మోదితః |
యశోబల ప్రీతిసుఖోపబృంహిణీః
తదాశిషః ప్రత్యవదన్మహాత్మనః॥

43

స చాపి రామః పరిపూర్ణమానసో
మహాధనం ధర్మబలైరుపార్జితమ్ |
నియోజయామాస సుహృజ్జనే చిరాత్
యథార్హస్మానవచః ప్రచోదితః॥

44

ద్విజః సుహృద్భృత్యజనోఽథవా తదా
దరిద్రభిక్షా చరణశ్చ యోఽభవత్ |
న తత్ర కశ్చిన్న బభూవ తర్పితో
యథార్హస్మానన దానసంభ్రవైః॥

45

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వాత్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రయస్త్రింశస్సర్గః
33. పౌరవాక్యమ్

- దత్త్వా తు సహ వైదేహ్యః బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం బహు |
జగ్మతుః పితరం ద్రష్టుం సీతయా సహ రాఘవౌ || 1
- తతో గృహీతే దుష్ప్రికై త్వశోభేతాం తదాయుధే |
మాలాదామభిరాబధే సీతయా సమలంకృతే || 2
- తతః ప్రాసాదహర్యాణి విమానశిఖరాణి చ |
అధిరుహ్య జనశ్శ్రీమాన్ ఉదాసీనో వ్యలోకయత్ || 3
- స హి రథ్యాస్మై శక్యంతే గంతుం బహుజనాకులః |
ఆరుహ్య తస్మాత్ ప్రాసాదాత్ దీనః పశ్యంతి రాఘవమ్ || 4
- పదాతిం సానుజం దృష్ట్వా ససీతం చ జనాస్తదా |
ఊచుర్బహువిధా వాచః శోకోపహతచేతసః || 5
- యం యాంతమనుయాతి స్మ చతురంగబలం మహత్ |
తమేకం సీతయా సార్థం అనుయాతి స్మ లక్ష్మణః || 6
- ఐశ్వర్యస్య రసజ్జస్సన్ కామినాం చైవ కామదః |
నేచ్ఛత్యేవాన్మతం కర్తుం పితరం ధర్మగౌరవాత్ || 7
- యా స శక్యా పురా ద్రష్టుం భూతైరాకాశగైరపి |
తామద్య సీతాం పశ్యంతి రాజమార్గతాం జనాః || 8
- అంగరాగోచితాం సీతాం రక్తచందన సేవినీమ్ |
వర్షముష్ణం చ శీతం చ నేష్యత్యాశు వివర్షతామ్ || 9
- అద్య నూనం దశరథః సత్త్వమావిశ్య భాషతే |
స హి రాజా ప్రియం పుత్రం వివాసయితుమిచ్ఛతి || 10

- నిర్గుణస్యాపి పుత్రస్య కథం స్యాద్విప్రవాసనమ్ |
కిం పునర్యస్య లోకోఽయం జితో వృత్తేన కేవలమ్ || 11
- ఆన్యశంస్యమనుక్రోశః శ్రుతం శీలం దమశ్శమః |
రాఘవం శోభయంత్యేతే షడ్గుణాః పురుషర్షభమ్ || 12
- తస్మాత్తస్యోపఘాతేన ప్రజాః పరమపీడితాః |
ఔదకానీవ సత్త్వాని గ్రీష్యే సలిలసంక్షయాత్ || 13
- పీడయా పీడితం సర్వం జగదస్య జగత్పతేః |
మూలస్యేవోపఘాతేన వృక్షః పుష్పఫలోపగః || 14
- మూలం హ్యేష మనుష్యాణాం ధర్మసారో మహాద్యుతిః |
పుష్పం ఫలం చ పత్రం చ శాఖాశ్చాస్యేతరే జనాః || 15
- తే లక్ష్మణ ఇవ క్షిప్రం సపత్న్యః సహబాంధవాః |
గచ్ఛంతమనుగచ్ఛామో యేన గచ్ఛతి రాఘవః || 16
- ఉద్యానాని పరిత్యజ్య క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ |
ఏకదుఃఖసుఖా రామం అనుగచ్ఛామ ధార్మికమ్ || 17
- సముద్భృతనిధానాని పరిధ్వస్తాజిరాణి చ |
ఉపాత్తధనధాన్యాని హృతసారాణి సర్వశః || 18
- రజసాభ్యవకీర్ణాని పరిత్యక్తాని దైవతైః |
మూషకైః పరిధావద్భిః ఉద్భితైరావృతాని చ || 19
- అపేతోదకధూమాని హీనసమ్మార్జనాని చ |
ప్రసప్త బలికర్మేజ్యా మంత్రహోమ జపాని చ || 20
- దుష్కాలేనేవ భగ్నాని భిన్నభాజనవంతి చ |
అస్మత్త్యక్తాని వేశ్మాని కైకేయీ ప్రతిపద్యతామ్ || 21

- వనం నగరమేవాస్తు యేన గచ్ఛతి రాఘవః |
అస్మాభిశ్చ పరిత్యక్తం పురం సంపద్యతాం వనమ్ || 22
- బిలాని దంష్ఠ్ఠిణస్సర్వే సానూని మృగపక్షిణః |
త్యజంత్యస్మద్భయాదీభిః గజాస్సింహా వనాన్యపి || 23
- అస్మత్త్యక్తం ప్రపద్యంతాం సేవ్యమానం త్యజంతు చ |
తృణ మాంస ఫలాదానాం దేశం వ్యాల మృగద్విజమ్ || 24
- ప్రపద్యతాం హి కైకేయీ సపుత్రా సహ బాంధవైః |
రాఘవేణ వనే సర్వే సహ వత్స్యామ నిర్వృతాః || 25
- ఇత్యేవం వివిధా వాచో నానాజనసమీరితాః |
శుశ్రావ రాఘవ శ్శుశ్ర్వా న విచక్రేఽస్య మానసమ్ || 26
- స తు వేశ్య పితుర్దూరాత్ కైలాసశిఖరప్రభమ్ |
అభిచక్రామ ధర్మాత్మా మత్తమాతంగవిక్రమః || 27
- వినీతవీరపురుషం స ప్రవిశ్య నృపాలయమ్ |
దదర్శావస్థితం దీనం సుమంత్రమవిదూరతః || 28
- ప్రతీక్షమాణోఽభిజనం తదార్థం
అనార్తరూపః ప్రహసన్నివాథ |
జగామ రామః పితరం దిద్దుక్షుః
పితుర్నిదేశం విధివచ్చిక్రీర్షుః || 29
- తత్పూర్వమైక్వా కసుతో మహాత్మా
రామో గమిష్యన్ నృపమార్తరూపమ్ |
వ్యతిష్ఠత ప్రేక్ష్య తదా సుమంత్రం
పితుర్మహాత్మా ప్రతిహారణార్థమ్ || 30

పితుర్నిదేశేన తు ధర్మవత్సలో

వనప్రవేశే కృతబుద్ధినిశ్చయః|

స రాఘవః ప్రేక్ష్య సుమంత్రమబ్రవీత్

నివేదయస్వాగమనం నృపాయ మే||

31

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రయస్త్రింశ స్సర్గః

34. అథ అయోధ్యాకాండే చతుస్త్రింశ స్సర్గః

దశరథసమాశ్వాసనమ్

తతః కమలపత్రాక్షః శ్యామో నిరుపమో మహాన్|

ఉవాచ రామస్తం సూతం పితురాభ్యాహి మామితి||

1

స రామప్రేషితః క్షిప్రం సంతాపకలుషేంద్రియః|

ప్రవిశ్య నృపతిం సూతో నిశ్శ్వసంతం దదర్శ హ||

2

ఉపరక్తమివాదిత్యం భస్మచ్ఛన్నమివానలమ్|

తటాకమివ నిస్తోయం అపశ్యజ్జగతీపతిమ్||

3

ఆలోక్య తం మహావ్రాజ్ఞః పరమాకుల చేతసం|

రామమేవానుశోచంతం సూతః ప్రాంజలిరాసదత్||

4

తం వర్షయిత్వా రాజానం సూతః పూర్వం జయాశిషా|

భయవిక్లవయా వాచా మందయా శ్లక్ష్మమబ్రవీత్||

5

అయం స పురుషవ్యాఘ్రేహా ద్వారి తిష్ఠతి తే సుతః|

బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దత్వా సర్వం చైవోపజీవినామ్||

6

స త్వాం పశ్యతు భద్రం తే రామస్సత్యపరాక్రమః|

సర్వాన్ సుహృద ఆపృచ్ఛ్య త్వామిదానీం దిదృక్షత్||

7

- గమిష్యంతం మహారణ్యం తం పశ్య జగతీపతే|
వృతం రాజగుణైస్సరైవః ఆదిత్యమివ రశ్మిభిః|| 8
- స సత్యవాదీ ధర్మాత్మా గాంభీర్యాత్ సాగరోపమః|
ఆకాశ ఇవ నిష్పంకో నరేంద్రః ప్రత్యువాచ తమ్|| 9
- సుమంత్రానయ మే దారాన్ యే కే చిదిహ మాసుకాః|
దారైః పరివృతస్సరైవః ద్రష్టుమిచ్ఛామి ధార్మికమ్|| 10
- సోఽంతఃపురమతీత్యైవ స్త్రియస్తా వాక్య మబ్రవీత్|
ఆర్యాహ్వాయతి వో రాజా గమ్యతాం తత్ర మాచిరమ్|| 11
- ఏవముక్తాస్త్రియస్సర్వాః సుమంత్రేణ స్పృహజ్ఞయా|
ప్రచక్రముస్తద్భవనం భర్తురాజ్ఞాయ శాసనమ్|| 12
- అర్థసప్తశతాస్తాస్తు ప్రమదాస్తామ్రులోచనాః|
కౌసల్యాం పరివార్యాథ శనైర్లగ్నూర్ ధృతవ్రతాః|| 13
- ఆగతేషు చ దారేషు సమవేక్ష్య మహీపతిః|
ఉవాచ రాజా తం సూతం సుమంత్రానయ మే సుతమ్|| 14
- స సూతో రామమాదాయ లక్ష్మణం మైథిలీం తదా|
జగామాభిముఖస్తూర్ణం సకాశం జగతీపతే|| 15
- స రాజా పుత్రమాయాంతం దృష్ట్వా దూరాత్ కృతాంజలిమ్|
ఉత్పపాతాసనాత్పూర్ణం ఆర్తస్త్రిజనసంవృతః|| 16
- సోఽభిదుద్రావ వేగేన రామం దృష్ట్వా విశాంపతిః|
తమసంప్రాప్య దుఃఖార్తః పపాత భువి మూర్ఛితః|| 17
- తం రామోఽభ్యపతత్ క్షిప్రం లక్ష్మణశ్చ మహారథః|
విసంజ్ఞమివ దుఃఖేన సశోకం నృపతిం తదా|| 18

- స్త్రీసహస్రనినాదశ్చ సంజజ్ఞే రాజవేశ్మని |
హాహా రామేతి సహసా భూషణధ్వనిమూర్ఛితః || 19
- తం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం తావుభౌ రామలక్ష్మణౌ |
పర్యంకే సీతయా సార్థం రుదంతస్సమవేశయన్ || 20
- అథ రామో ముహూర్తేన లబ్ధసంజ్ఞం మహీపతిమ్ |
ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా శోకార్ణవపరిప్లుతమ్ || 21
- ఆపుచ్ఛే త్వాం మహారాజ సర్వేషామీశ్వరోఽసి నః |
ప్రస్థితం దండకారణ్యం పశ్య త్వం కుశలేన మామ్ || 22
- లక్ష్మణం చానుజానీహి సీతా చాన్వేతి మాం వనమ్ |
కారణైర్భూభిస్తథ్యైః వార్యమాణౌ న చేచ్ఛతః || 23
- అనుజానీహి సర్వాన్నః శోకముత్సృజ్య మానద |
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ప్రజాపతిరివాత్మజాన్ || 24
- ప్రతిక్రమాణమవ్యగ్రం అనుజ్ఞాం జగతీపతిః |
ఉవాచ రాజా సంప్రేక్ష్య వనవాసాయ రాఘవమ్ || 25
- అహం రాఘవ కైకేయ్యా వరదానేన మోహితః |
అయోధ్యాయాస్త్యమేవాద్య భవ రాజా నిగృహ్య మామ్ || 26
- ఏవముక్తో నృపతినా రామో ధర్మభృతాం పరః |
ప్రత్యువాచాంజలిం కృత్వా పితరం వాక్యకోవిదః || 27
- భవాన్ వర్షసహస్రాయ పృథివ్యా నృపతే పతిః |
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి న మే కార్యం త్వయానృతమ్ || 28
- నవ పంచ చ పర్షాణి వనవాసే విహృత్య తే |
పునః పాదౌ గ్రహీష్యామి ప్రతిజ్ఞాంతే నరాధిప || 29

రుదన్నార్తః ప్రియం పుత్రం సత్యపాశేన సంయతః|
కైకేయ్యా చోద్యమానస్తు మిథో రాజా తమబ్రవీత్|| 30

శ్రేయసే వృద్ధయే తాత పునరాగమనాయ చ|
గచ్ఛస్వారిష్టమవ్యగ్రః పంథానమకుతోభయమ్|| 31

న హి సత్యాత్మనస్తాత ధర్మాభిమనసస్తప|
వినివర్తయితుం బుద్ధిః శక్యతే రఘునందన|| 32

అద్య త్వదానీం రజనీం పుత్ర మా గచ్ఛ సర్వథా|
ఏకాహం దర్శనేనాపి సాధు తావచ్ఛరామ్యహమ్|| 33

మాతరం మాం చ సంపశ్యన్ వసేమామద్య శర్వరీమ్|
తర్విత స్సర్వకామైస్త్యం శ్యః కల్యే సాధయిష్యసి|| 34

దుష్కరం క్రియతే పుత్ర సర్వథా రాఘవ త్వయా|
మత్ప్రియార్థం ప్రియాంస్త్యక్వా యద్యాసి విజనం వనమ్|| 35

న చైతన్యే ప్రియం పుత్ర శపే సత్యేన రాఘవ|
ఛన్నయా చలితస్త్యస్మి స్త్రియా ఛన్నాగ్నికల్పయా|| 36

వంచనా యా తు లభా మే తాం త్వం నిస్తర్తుమిచ్ఛసి|
అనయా వృత్తసాదిన్యా కైకేయ్యాభిప్రచోదితః|| 37

న చైతదాశ్చర్యతమం యత్త్వం జ్యేష్ఠస్సుతో మమ|
అపాన్వత కథం పుత్ర పితరం కర్తుమిచ్ఛసి|| 38

అథ రామస్తథా శ్రుత్వా పితురార్తస్య భాషితమ్|
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా దీనో వచనమబ్రవీత్|| 39

ప్రాప్స్వామి యాసద్య గుణాన్ కో మే శ్వస్థాన్ ప్రదాస్యతి|
అపక్రమణమేవాతః సర్వకామైరహం వృణే|| 40

- ఇయం సరాష్ట్రా సజనా ధనధాన్యసమాకులా|
మయా విస్పష్టా వసుధా భరతాయ ప్రదీయతామ్|| 41
- వనవాసకృతా బుద్ధిః న చ మేఽద్య చలిష్యతి|
యస్తుష్టేన వరో దత్తః కైకేయై వరద త్వయా|| 42
- దీయతాం నిఖిలేనైవ సత్యస్త్యం భవ పార్థివ|
అహం నిదేశం భవతో యథోక్తమనుసాలయన్|| 43
- చతుర్దశ సమా వత్స్యే వనే వనచరైస్సహ|
మా విమర్శో వసుమతీ భరతాయ ప్రదీయతామ్|| 44
- న హి మే కాంక్షితం రాజ్యం సుఖమాత్మని వా ప్రియమ్|
యథా నిదేశం కర్తుం వై తవైవ రఘునందన|| 45
- అపగచ్ఛతు తే దుఃఖం మా భూర్బాష్పపరిప్లుతః|
న హి క్షుభ్యతి దుర్ధర్షః సముద్రస్సరితాం పతిః|| 46
- నైవాహం రాజ్యమిచ్ఛామి న సుఖం న చ మైథిలీమ్|
నైవ సర్వానిమాన్ కామాన్ న స్వర్గం నైవ జీవితమ్|| 47
- త్వామహం సత్యమిచ్ఛామి నాన్యతం పురుషర్షభ|
ప్రత్యక్షం తవ సత్యేన సుకృతేన చ తే శపే|| 48
- న చ శక్యం మయా తాత స్థాతుం క్షణమపి ప్రభో|
న శోకం ధారయస్వైవం న హి మేఽస్తి విపర్యయః| 49
- అర్థితో హ్యస్మి కైకేయ్యా వనం గచ్ఛేతి రాఘవ|
మయా చోక్తం ప్రజామీతి తత్ సత్యమనుసాలయే|| 50
- మా చోక్తం తాం కృథా దేవ వనే రంస్యామహే వయమ్|
ప్రశాంతహరిణాకీర్ణే నానాశకుననాదితే|| 51

పితా హి దైవతం తాత దేవతానామపి స్మృతమ్ |
 తస్మాద్దైవతమిత్యేవ కరిష్యామి పితుర్వచః || 52

చతుర్దశసు వర్షేషు గతేషు నరసత్తమ |
 పునర్ద్యక్ష్యసి మాం ప్రాప్తం సంతాపోఽయం విముచ్యతామ్ || 53

యేన సంస్తంభనీయోఽయం సర్వో బాష్పగలో జనః |
 స త్వం పురుషశార్దూల కిమర్థం విక్రియాం గతః || 54

పురం చ రాష్ట్రం చ మహీ చ కేపలా
 మయా నిస్సృష్టా భరతాయ దీయతామ్ |
 అహం నిదేశం భవతోఽనుపాలయన్
 వనం గమిష్యామి చిరాయ సేవితుమ్ || 55

మయా నిస్సృష్టాం భరతో మహీమిమాం
 సశైలఖండాం సపురాం సకాననామ్ |
 శివాం సుసీమామనుశాస్తు కేపలం
 త్వయా యదుక్తం నృపతే తథాస్తు తత్ || 56

న మే తథా పార్థివ ధీయతే మనో
 మహాత్ను కామేషు న చాత్మనః ప్రియే |
 యథా నిదేశే తవ శిష్టసమ్మతే
 వ్యవైతు దుఃఖం తవ మత్కృతేఽనఘం || 57

తదద్య వైవానఘ రాజ్యమవ్యయం
 న సర్వకామాన్న సుఖం న మైథిలీమ్ |
 న జీవితం త్వామన్యతేన యోజయన్
 వృణీయ సత్యం వ్రతమస్తు తే తథా || 58

ఫలాని మూలాని చ భక్షయన్ వనే
 గిరింశ్చ పశ్యన్ సరిత స్సరాంసి చ|
 వనం ప్రవిశ్యైవ విచిత్రపాదపం
 సుఖీ భవిష్యామి తవాస్తు నిర్వృతిః||

59

ఏవం స రాజా వ్యసనాభిపన్నః
 శోకేన దుఃఖేన చ తామ్యమాసః|
 ఆలింగ్య పుత్రం సువినష్టసంజ్ఞో
 మోహం గతో వైవ చిచ్ఛ కించిత్||

60

దేవ్యస్తత స్సంరురుదుస్సమేతాః
 తాం వర్ణయిత్వా సరదేవపత్నీమ్|
 రుదన్ సుమంత్రోఽపి జగామ మూర్ఛాం
 హాహాకృతం తత్ర బభూవ సర్వమ్||

61

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుస్త్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచత్రింశస్సర్గః

35. సుమంత్ర గర్హణమ్

తతో నిర్ధూయ సహసా శిరో నిశ్శ్వస్య చాసకృత్|
 పాణిం పాణౌ వినిష్ఠిష్య దంతాన్ కటకటాప్య చ||

1

లోచనే కోపసంరక్తే వర్ణం పూర్వోచితం జహత్|
 కోపాభిభూతస్సహసా సంతాపమశుభం గతః||

2

మనస్సమీక్షమాణశ్చ సూతో దశరథస్య సః|
 కంపయన్నివ కైకేయ్యాః హృదయం వాక్చరైశ్శితైః||

3

వాక్యవజ్రైరనుపఘ్నైః నిర్భిందన్నివ చాశుగైః|
 కైకేయ్యా స్సర్వమర్మాణి సుమంత్రః ప్రత్యభాషత||

4

- యస్యాస్తవ పతిస్త్యక్తో రాజా దశరథస్వయమ్ |
 భర్తా సర్వస్య జగతః స్థావరస్య చరస్య చ || 5
- న హ్యకార్యతమం కించిత్ తవ దేవీహ విద్యతే |
 పతిఘ్నం త్వామహం మన్యే కులఘ్నుమసి చాంతతః || 6
- యన్మహేంద్రమివాజయ్యం దుష్ప్రకంప్యమివాచలమ్ |
 మహోదధిమివాక్షోభ్యం సంతాపయసి కర్మభిః || 7
- మాపమంస్థా దశరథం భర్తారం వరదం పతిమ్ |
 భర్తురిచ్చా హి నారీణాం పుత్రకోట్యా విశిష్యతే || 8
- యథావయో హి రాజ్యాని ప్రాపువంతి నృపక్షయే |
 ఇక్షా కుకులనాథేఽస్మిన్ తల్లోపయితు మిచ్ఛసి || 9
- రాజా భవతు తే పుత్రో భరతశ్శాస్త్ర మేదినీమ్ |
 వయం తత్ర గమిష్యామో యత్ర రామో గమిష్యతి || 10
- న హి తే విషయే కశ్చిత్ బ్రాహ్మణో వస్తుమర్హతి |
 తాదృశం త్వమమర్యాదం అద్య కర్మ చికిర్షసి || 11
- ఆశ్చర్యమివ పశ్యామి యస్యాస్తే వృత్తమీదృశమ్ |
 ఆచరంత్యా న విదృతా సద్యో భవతి మేదినీ || 12
- మహాబ్రహ్మర్షిస్సృష్టా హి జ్వలంతో భీమదర్శనాః |
 ధిగ్వాగ్గండా న హింసంతి రామప్రవ్రాజనే స్థితామ్ || 13
- ఆమ్రం ఛిత్వా కుఠారేణ నిబం పరిచరేత్తు యః |
 యశ్చైవం పయసా సించేత్ వైవాస్య మధురో భవేత్ || 14
- అభిజాతం హి తే మన్యే యథా మాతుస్తథైవ చ |
 న హి నింబాత్ ప్రవేత్ క్షాద్రం లోకే నిగదితం వచః || 15

- తప మాతురసద్ధ్యాహం విద్యుః పూర్వం యథాశ్రుతమ్ |
పితుస్తే వరదః కశ్చిత్ దదౌ వరమనుత్తమమ్ || 16
- సర్వభూతరుతం తస్మాత్ సంజ్ఞే వసుధాధిపః |
తేన తిర్యగ్గతానాం చ భూతానాం విదితం పచః || 17
- తతో జృంభస్య శయనే విరుతాద్ భూరివర్చసః |
పితుస్తే విదితో భావః స తత్ర బహుధాహసత్ || 18
- తత్ర తే జననీ క్రుద్ధా మృత్యుపాశమభీష్పతీ |
హాసం తే నృపతే సౌమ్య జిజ్ఞాసామీతి చాబ్రవీత్ || 19
- నృపశోచాచ తాం దేవీం దేవి శంసామి తే యది |
తతో మే మరణం సద్యో భవిష్యతి న సంశయః || 20
- మాతా తే పితరం దేవి తతః కేకయ మబ్రవీత్ |
శంస మే జీవ వా మా వా న మామపహసిష్యసి || 21
- ప్రియయా చ తథోక్తస్సన్ కేకయః పృథివీపతిః |
తస్మై తం వరదాయార్థం కథయామాస తత్త్వతః || 22
- తత స్స వరదస్సాధుః రాజానం ప్రత్యభాషత |
యది త్వం శంససే రాజన్ మరణం తే భవేద్ ధ్రువమ్ || 23
- మ్రియతాం ధ్వంసతాం వేయం మా కృథాస్త్వం మహీపతే |
స తచ్చుత్వా వచస్తస్య ప్రసన్నమనసో నృపః || 24
- మాతరం తే నిరస్యాశు విజహార కుబేరపత్ |
తథా త్వమపి రాజానం దుర్జనాచరితే పథి || 25
- అసద్ధ్యాహమిమం మోహాత్ కురుషే పాపదర్శినీ |
సత్యశ్చాద్య ప్రవాదోఽయం లౌకికః ప్రతిభాతి మా || 26

- పితౄణాం సమనుజాయంతే నరా మాతరమంగనాః |
నైవం భవ గృహణేదం యథాహ వసుధాధిపః || 27
- భర్తృరిచ్ఛాముపాస్వేహ జనస్యాస్య గతిర్భవ |
మా త్వం ప్రోత్సాహితా పాపైః దేవరాజ సమప్రభమ్ || 28
- భర్తారం లోకభర్తారం అసద్ధర్మముపాదధాః |
న హి మిథ్యా ప్రతిజ్ఞాతం కరిష్యతి తవాసఘః || 29
- శ్రీమాన్ దశరథో రాజా దేవి రాజీవలోచనః |
జ్యేష్ఠో వదాస్యః కర్మణ్యః స్వధర్మస్యాభిరక్షితా || 30
- రక్షితా జీవలోకస్య బ్రూహి రామోఽభిషిచ్యతామ్ |
పరివాదో హి తే దేవి మహాస్లోకే చరిష్యతి || 31
- యది రామో వనం యాతి విహాయ పితరం నృపమ్ |
స్వరాజ్యం రాఘవః పాతు భవ త్వం విగతజ్వరా || 32
- న హి తే రాఘవాదన్యః క్షమః పురవరే వనన్ |
రామే హి యౌపరాజ్యస్థే రాజా దశరథో వనమ్ || 33
- ప్రవేక్ష్యతి మహేష్వాసః పూర్వపృథ్విమనుస్మరన్ |
ఇతి సాంత్యైశ్చ తీక్ష్ణైశ్చ కైకేయాం రాజసంసది || 34
- సుమంత్రః క్షోభయామాస భూయ ఏవ కృతాంజలిః |
నైవ సా క్షుభ్యతే దేవి న చ స్మ పరిదూయతే || 35
- న చాస్యా ముఖపర్ణస్య లక్ష్మ్యతే విక్రియా తదా ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
పంచత్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షట్ త్రింశస్సర్గః

36. సిద్ధార్థప్రతిబోధనమ్

తతః సుమంత్రమైక్వాకః పీడితోఽత్ర ప్రతిజ్ఞయా |
సబాష్పమతినిశ్శ్వస్య జగాదేదం పునః పునః || 1

సూత రత్నసుసంపూర్ణా చతుర్విధబలా చమూః |
రాఘవస్యాసుయాత్రార్థం క్షిప్రం ప్రతివిధీయతామ్ || 2

రూపాజీవాశ్చ వాదినోఽపణిజశ్చ మహాధనాః |
శోభయంతు కుమారస్య వాహినీం సుప్రసారితాః || 3

యే చైనముపజీవంతి రమతే యైశ్చ వీర్యతః |
తేషాం బహువిధం దత్త్వా తానప్యత్ర నియోజయ || 4

ఆయుధాని చ ముఖ్యాని నాగరాశ్శకటాని చ |
అనుగచ్ఛంతు కాకుత్స్థం వ్యాధాశ్చారణ్యగోచరాః || 5

నిఘ్నన్ మృగాన్ కుంజరాంశ్చ పిబంశ్చారణ్యకం మధు |
నదీశ్చ వివిధాః పశ్యన్ స రాజ్యస్య స్మరిష్యతి || 6

ధాన్యకోశశ్చ యః కశ్చిత్ ధనకోశశ్చ మామకః |
తౌ రామమనుగచ్ఛేతాం వసంతం నిర్జనే వనే || 7

యజన్ పుణ్యేషు దేశేషు విసృజంశ్చాస్త్రదక్షిణాః |
ఋషిభిశ్చ సమాగమ్య ప్రవత్స్యతి సుఖం వనే || 8

భరతశ్చ మహాబాహుః అయోధ్యాం పాలయిష్యతి |
సర్వకామైస్సహ శ్రీమాన్ రామస్సంసాధ్యతామితి || 9

ఏవం బ్రువతి కాకుత్స్నే కైకేయ్యా భయమాగతమ్ |
ముఖం చాప్యగమచ్ఛోషం స్వరశ్చాపి న్యరుధ్యత || 10

సా విషణ్ణా చ సంత్రస్తా ముఖేన పరిశుష్యతా |
రాజానమేవాభిముఖీ కైకేయీ వాక్య మబ్రవీత్ || 11

రాజ్యం గతధనం సాధో పీతమండాం సురామిప |
నిరాస్వాద్యతమం శూన్యం భరతో నాభిపత్స్యతే || 12

కైకేయ్యాం ముక్తలజ్ఞాయాం వదంత్యామతిదారుణమ్ |
రాజా దశరథో వాక్యం ఉవాచాయతలోచనామ్ || 13

వహంతం కిం తుదసి మాం నియుజ్య ధురి మాఽహితే |
అనార్యే కృత్యమారబ్ధం కిం స పూర్వముపారుధః || 14

తస్యైతత్ క్రోధసంయుక్తం ఉక్తం శ్రుత్వా వరాంగనా |
కైకేయీ ద్విగుణం క్రుద్ధా రాజానమిదమబ్రవీత్ || 15

తవైవ వంశే సగరో జ్యేష్ఠపుత్ర ముపారుధత్ |
అసమంజ ఇతి భ్యాతం తథాయం గంతుమర్హతి || 16

ఏవముక్తో ధిగిత్యేవ రాజా దశరథోఽబ్రవీత్ |
ప్రీడితశ్చ జనస్సర్వః సా చ తన్నావబుధ్యత || 17

తత్ర పృథో మహామాత్యః సిద్ధార్థో నామ నామతః |
శుచిర్చహుమతో రాజ్ఞః కైకేయీమిదమబ్రవీత్ || 18

అసమంజో గృహీత్వా తు క్రీడతః పథి దారకాన్ |
సరయ్యాః ప్రక్షిపన్మృన్న రమతే తేన దుర్మతిః || 19

తం దృష్ట్యా నాగరాస్పర్శే క్రుద్ధా రాజాసమబ్రువన్ |
 అసమంజం వృషీశ్చైకం అస్మాన్ వా రాష్ట్రవర్షస || 20

తానువాచ తతో రాజా కిన్నిమిత్త మిదం భయమ్ |
 తాశ్చాపి రాజ్ఞా సంపృష్టాః వాక్యం ప్రకృతయోఽబ్రువన్ || 21

క్రీడతస్త్యేవ నః పుత్రాన్ బాలానుద్భ్రాంతచేతనః |
 సరయ్యాం ప్రక్షిపన్ మార్ఘాత్ అతులాం ప్రీతిమశ్చుతే || 22

స తాసాం వచనం శ్రుత్వా ప్రకృతీనాం సరాధిపః |
 తం తత్యాజాహితం పుత్రం తాసాం ప్రియచికిర్షయా || 23

తం యానం శీఘ్రమారోప్య సభార్యం సపరిచ్ఛదమ్ |
 యావజ్జీవం వివాస్యోఽయం ఇతి స్వాసన్వశాత్ప్వితా || 24

స ఫాలపిటకం గృహ్య గిరిదుర్గాణ్యలోకయత్ |
 దిశస్సర్వాత్త్వనుచరన్ స యథా పాపకర్మకృత్ || 25

ఇత్యేవమత్యజద్రాజా సగరో వై సుధార్మికః |
 రామః కిమకరోత్పాపం యేనైవముపరుధ్యతే || 26

స హి కంచన పశ్యామో రాఘవస్యాగుణం వయమ్ |
 దుర్లభో హ్యస్య నిరయః శశాంకస్యేవ కల్మషమ్ || 27

అథవా దేవి దోషం త్వం కంచిత్ పశ్యసి రాఘవే |
 తమద్య బ్రూహి తత్త్వేన తతో రామో వివాస్యతే || 28

అదుష్టస్య హి సంత్యాగః సత్పథే నిరతస్య చ |
 నిర్దహేదపి శక్రస్య ద్యుతిం ధర్మనిరోధనాత్ || 29

తదలం దేవి రామస్య శ్రియా విహితయా త్వయా |
 లోకతోఽపి హి తే రక్ష్యః పరివాదశ్శుభాననే || 30

శ్రుత్వా తు సిద్ధార్థవచో రాజా శ్రాంతతరస్వనః |
 శోకోపహతయా వాచా కైకేయీమిద మబ్రవీత్ || 31

ఏతద్వచో నేచ్ఛసి పాపవృత్తే
 హితం న జానాసి మమాత్మనో వా |
 ఆస్థాయ మూర్ఘం కృపణం కుచేష్టా
 చేష్టా హి తే సాధుపథాదపేతా || 32

అనుప్రజిష్యామ్యహమద్య రామం
 రాజ్యం పరిత్యజ్య ధనం సుఖం చ
 సహైవ రాజ్ఞా భరతేన చ త్వం
 యథా సుఖం భుంక్త్య చిరాయ రాజ్యమ్ || 33

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షట్త్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తత్రింశ స్సర్గః

37. చీరప్రతిగ్రహనిమిత్త వసిష్ఠక్రోధః

మహామాత్రవచస్సుత్వా రామో దశరథం తదా |
 అభ్యభాషత వాక్యం తు వినయజ్ఞో వినీతవత్ || 1

త్యక్తభోగస్య మే రాజన్ వనే వనేన జీవతః |
 కిం కార్యమనుయాత్రేణ త్యక్తసంగస్య సర్వతః || 2

యో హి దత్త్వా గజశ్రేష్ఠం కక్తాయాం కురుతే మనః |
 రజ్ఞుస్సేహాన కిం తస్య త్యజతః కుంజరోత్తమమ్ || 3

- తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ కిం ధ్వజిన్యా జగత్పతే |
సర్వాణ్యేవానుజానామి చీరాణ్యేవానయంతు మే || 4
- ఖనిత్రపిటకే చోభే సమానయత గచ్ఛతః |
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వసతో మమ || 5
- అథ చీరాణి కైకేయీ స్వయమాహృత్య రాఘవమ్ |
ఉవాచ పరిధత్స్వేతి జనోఘ్ని నిరపత్రపా || 6
- స చీరే పురుషవ్యాఘ్రుః కైకేయ్యాః ప్రతిగృహ్య తే |
సూక్ష్మవస్త్రమవక్షిప్య మునివస్త్రాణ్యవస్త్ర హ || 7
- లక్ష్మణశ్చాపి తత్రైవ విహాయ వసనే శుభే |
తాపసాచ్ఛాదనే చైవ జగ్రాహ పితురగ్రతః || 8
- అథాత్మపరిధానార్థం సీతా కౌశేయవాసినీ |
సంప్రేక్ష్య చీరం సంత్రస్తా పృషతీ వాగురామివ || 9
- సా వ్యపత్రపమాణేవ ప్రగృహ్య చ సుదుర్మనాః |
కైకేయ్యాః కుశచీరే తే జానకీ శుభలక్షణా || 10
- అశ్రుసంపూర్ణనేత్రా చ ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ |
గంధర్వరాజప్రతిమం భర్తారమిద మబ్రవీత్ || 11
- కథం ను చీరం బద్ధుంతి మునయో వసవాసినః |
ఇతి హ్యకుశలా సీతా సా ముమోహ ముహుర్ముహుః || 12
- కృత్వా కంఠే చ సా చీరం ఏకమాదాయ పాణినా |
తస్థౌ హ్యకుశలా తత్ర వ్రీడితా జనకాత్మజా || 13
- తస్యాస్తత్ క్షిప్రమాగమ్య రామో ధర్మభృతాం పరః |
చీరం బబంధ సీతాయాః కౌశేయస్యోపరి స్వయమ్ || 14

- రామం ప్రేక్ష్య తు సీతాయాః బద్ధంతం చీరముత్తమమ్ |
అంతఃపురగతా నార్యః ముముచుర్వారి నేత్రజమ్ || 15
- ఊచుశ్చ పరమాయస్తాః రామం జ్వలితతేజసమ్ |
వత్స నైపం నియుక్తేయం వనవాసే మనస్వినీ || 16
- పితుర్వాక్యానురోధేన గతస్య విజనం వనమ్ |
తావద్దర్శనమస్యాం నః సఫలం భవతు ప్రభో || 17
- లక్ష్మణేన సహాయేన వనం గచ్ఛస్య పుత్రక |
నేయమర్హతి కల్యాణీ వస్తుం తాపసపద్మనే || 18
- కురు నో యాచనాం పుత్ర సీతా తిష్ఠతు భామినీ |
ధర్మనిత్యస్వయం స్థాతుం న హీదానీం త్వమిచ్ఛసి || 19
- తాసామేవంవిధా వాచః శృణ్వన్ దశరథాత్మజః |
బబంధైవ తదా చీరం సీతయా తుల్యశీలయా || 20
- చీరే గృహీతే తు తయా సమీక్ష్య నృపతేర్లురుః |
నివార్య సీతాం కైకేయాం పసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ || 21
- అతిప్రవృత్తే దుర్మేధే కైకేయి! కులపాంసని |
పంచయిత్వా చ రాజానం న ప్రమాణేఽపతిష్ఠసే || 22
- న గంతవ్యం వనం దేవ్యా సీతయా శీలవర్జితే |
అనుష్ఠాస్యతి రామస్య సీతా ప్రకృతమాసనమ్ || 23
- ఆత్మా హి దారాస్సర్వేషాం దారసంగ్రహపర్తినామ్ |
ఆత్మేయమితి రామస్య పాలయిష్యతి మేదినీమ్ || 24
- అథ యాస్యతి వైదేహీ వనం రామేణ సంగతా |
వయమప్యనుయాస్యామః పురం చేదం గమిష్యతి || 25

అంతపాలాశ్చ యాస్యంతి సదారో యత్ర రాఘవః|
సహోపజీవ్యం రాష్ట్రం చ పురం చ సపరిచ్ఛదమ్|| 26

భరతశ్చ స శత్రుఘ్నః చీరవాసా వనేచరః|
వనే వసంతం కాకుత్స్థం అనువత్స్యతి పూర్వజమ్|| 27

తతశ్చూన్యాం గతజనాం వసుధాం పాదపైస్సహ|
త్వమేకా శాధి దుర్వృత్తా ప్రజానామహితే రతా|| 28

న హి తద్భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో న భూపతిః|
తద్వనం భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో నివత్స్యతి|| 29

న హ్యదత్తాం మహీం పిత్రా భరతశ్శాస్తుమర్హతి|
త్వయి వా పుత్రవద్వస్తుం యది జాతో మహీపతేః|| 30

యద్యపి త్వం క్షితితలాత్ గగనం చోత్పతిష్యసి|
పితృవంశచరిత్రజ్ఞః సోఽన్యథా న కరిష్యతి|| 31

తత్త్వయా పుత్రగర్ధిన్యా పుత్రస్య కృతమప్రియమ్|
లోకే హి న స విద్యేత యో న రామమనువ్రతః|| 32

ద్రక్ష్యస్యద్యైవ కైకేయి పశు వ్యాల మృగ ద్విజాన్|
గచ్ఛతస్సహ రామేణ పాదపాంశ్చ తదున్ముఖాన్|| 33

అథోత్తమాన్యాభరణాని దేవి
దేహి స్మషాయై వ్యపనీయ చీరమ్|
న చీరమస్యాః ప్రవిధీయతేతి
న్యవారయత్తద్వసనం వసిష్ఠః|| 34

ఏకస్య రామస్య వనే నివాసః
త్వయా వృతః కేకయరాజపుత్ర|

విభూషితేయం ప్రతికర్మనిత్యా
 వసత్వరణ్యే సహ రాఘవేణ|| 35

యానైశ్చ ముఖ్యైః పరిచారకైశ్చ
 సుసంవృతా గచ్ఛతు రాజపుత్రీ|
 వస్త్రైశ్చ సర్వైస్సహితా విధానైః
 నేయం పృతా తే వరసంప్రదానే|| 36

తస్మిన్స్తథా జల్పతి విప్రముఖ్యే
 గురౌ సృపస్యాప్రతిమప్రభావే|
 నైవ స్మ సీతా వినివృత్తభావా
 ప్రియస్య భర్తుః ప్రతికారకామా|| 37

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తత్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టాత్రింశస్సర్గః
 38. జనాక్రోశః

తస్యాం చీరం వసానాయాం నాథవత్సామనాథవత్|
 ప్రచుక్రోశ జనస్సర్వో ధిక్త్వాం దశరథం త్వితి|| 1

తేన తత్ర ప్రణాదేన దుఃఖితస్స మహీపతిః|
 చిచ్ఛేద జీవితే శ్రద్ధాం ధర్మే యశసి చాత్మనః|| 2

స నిశ్చ్యస్యోష్ణమైక్వాకః తాం భార్యామిద మబ్రవీత్|
 కైకేయి కుశచీరేణ స సీతా గంతుమర్హతి|| 3

సుకుమారీ చ బాలా చ సతతం చ సుఖోచితా|
 నేయం వసస్య యోగ్యేతి సత్యమాహ గురుర్మమ|| 4

- ఇయం హి కస్యాపకరోతి కంచిత
 తపస్వినీ రాజవరస్య కన్యా|
 యా చీరమాసాద్య జనస్య మధ్యే
 స్థితా విసంజ్ఞా శ్రమణీవ కాచిత|| 5
- చీరాణ్యపాస్యాజ్జనకస్య కన్యా
 నేయం ప్రతిజ్ఞా మమ దత్తపూర్వా|
 యథాసుఖం గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
 వనం సమగ్రా సహ సర్వరత్నైః|| 6
- అజీవనార్హేణ మయా సృశంసా
 కృతా ప్రతిజ్ఞా నియమేన తాపత్|
 త్వయా హి బాల్యాత్ ప్రతిపన్నమేతత్
 తన్మాం దహేద్వేణమివాత్మపుష్పమ్|| 7
- రామేణ యది తే పాపే కించిత్కృతమశోభనమ్|
 అపకారః క ఇహ తే వైదేహ్యో దర్శితోఽధమే|| 8
- మృగీవోత్పల్లనయనా మృదుశీలా తపస్వినీ|
 అపకారం కమిహ తే కరోతి జనకాత్మజా|| 9
- నను పర్యాప్తమేతత్తే పాపే రామనివాసనమ్
 కిమేభిః కృపణైర్భూయః పాతకైరపి తే కృతైః|| 10
- ప్రతిజ్ఞాతం మయా తాపత్ త్వయోక్తం దేవి శృణ్వతా|
 రామం యదభిషేకాయ త్వమిహాగతమబ్రవీః|| 11
- తత్త్వేతత్ సమతిక్రమ్య నిరయం గంతుమిచ్ఛసి|
 మైథిలీమపి యా హి త్వం ఈక్షసే చీరవాసినీమ్|| 12

ఇతివ రాజా విలపన్మహాత్మా
 శోకస్య నాంతం స దదర్శ కించిత్ |
 భృశాతురత్వాచ్చ పపాత భూమౌ
 తేనైవ పుత్రవ్యసనే నిమగ్నః || 13

ఏవం బ్రువంతం పితరం రామస్సంప్రస్థితో వనమ్ |
 అవాక్చిరసమాసీనం ఇదం పచన మబ్రవీత్ || 14

ఇయం ధార్మిక కౌసల్యా మమ మాతా యశస్వినీ |
 వృద్ధా చాక్షుద్రశీలా చ న చ త్వాం దేవ గర్హతే || 15

మయా విహీనాం పరద ప్రపన్నాం శోకసాగరమ్ |
 అదృష్టపూర్వవ్యసనాం భూయ స్సంమంతుమర్హసి || 16

పుత్రశోకం యథా నార్చేత్ త్వయా పూజ్యేన పూజితా |
 మాం హి సంచితయంతీయం త్వయి జీవేత్తపస్వినీ || 17

ఇమాం మహేంద్రోప మజాతగర్ధినీం
 తథా విధాతుం జననీం మమార్హసి |
 యథా వనస్థే మయి శోకకర్శితా
 న జీవితం యస్య యమక్షయం ప్రజేత్ || 18

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టాత్రింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః

39. వనగమనా పృచ్ఛా

రామస్య తు వచశ్శుశ్రూత్వా మునివేషధరం చ తమ్ |
సమీక్ష్య సహ భార్యాభిః రాజా విగతచేతనః || 1

నైసం దుఃఖేన సంతప్తః ప్రత్యవైక్షత రాఘవమ్ |
న చైసమభినంప్రేక్ష్య ప్రత్యభాషత దుర్మనాః || 2

స ముహూర్తమివాసంజ్ఞో దుఃఖితశ్చ మహీపతిః |
విలలాప మహాబాహుః రామమేవానుచింతయన్ || 3

మన్యే ఖలు మయా పూర్వం వివత్సా బహవః కృతాః |
ప్రాణీనో హింసితా వాపి తస్మాద్దిదముపస్థితమ్ || 4

స త్వేవానాగతే కాలే దేహాత్ చ్యవతి జీవితమ్ |
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానస్య మృత్యుర్మమ న విద్యతే || 5

యోఽహం పాపకసంకాశం పశ్యామి పురతస్స్థితమ్ |
విహాయ వసనే సూక్ష్మే తాపసాచ్ఛాదమాత్మజమ్ || 6

ఏకస్యాః ఖలు కైకేయ్యాః కృతేఽయుం క్లిశ్యతే జనః |
స్వార్థే ప్రయతమానాయాః సంశ్రిత్య నికృతిం త్విమామ్ || 7

ఏవముక్త్వా తు వచనం బాషేష్పణ పిహితేంద్రియః |
రామేతి సకృదేవోక్త్వా వ్యాహర్తుం న శశాక హ || 8

సంజ్ఞాం తు ప్రతిలభ్యైవ ముహూర్తాత్స మహీపతిః |
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుమంత్రమిదమబ్రవీత్ || 9

ఔపవాహ్యం రథం యుక్త్వా త్వమాయాహి హయోత్తమైః |
ప్రాపయైసం మహాభాగం ఇతో జనపదాత్ పరమ్ || 10

- ఏవం మన్యే గుణవతాం గుణానాం ఫలముచ్యతే |
పిత్రా మాత్రా చ యస్సాధుః వీరో నిర్వాస్యతే వనమ్ || 11
- రాజ్ఞో వచనమాజ్ఞాయ సుమంత్ర శ్శీఘ్రువిక్రమః |
యోజయిత్వా యయౌ తత్ర రథమశ్వైరలంకృతమ్ || 12
- తం రథం రాజపుత్రాయ సూతః కనకభూషితమ్ |
ఆచచక్షేంజలిం కృత్వా యుక్తం పరమవాజిభిః || 13
- రాజా సత్స్వరమాహూయ వ్యాప్యతం విత్తసంచయే |
ఉవాచ దేశకాలజ్ఞం నిశ్చితం సర్వతశ్శుచిమ్ || 14
- వాసాంసి చ మహార్థాణి భూషణాని వరాణి చ |
సర్వాణ్యేతాని సంఖ్యాయ వైదేహ్యః క్షిప్రమాసయ || 15
- సరేంద్రేణైవముక్తస్తు గత్వా కోశగృహం తతః |
ప్రాయచ్ఛత్ సర్వమాహృత్య సీతాయై క్షిప్రమేవ తత్ || 16
- సా సుజాతా సుజాతాని వైదేహీ ప్రస్థితా వనమ్ |
భూషయామాస గాత్రాణి త్వైర్విచిత్రైర్విభూషణైః || 17
- వ్యరాజయత వైదేహీ వేశ్య తత్ సువిభూషితా |
ఉద్యతోఽంశుమతః కాలే ఖం ప్రభేవ వివస్వతః || 18
- తత్ర సీతా మహాభాగా వపందే శ్వశ్రుపాదయోః |
తాం భుజాభ్యాం పరిష్వజ్య శ్వశ్రూర్వచనమబ్రవీత్ || 19
- అనాచరంతీం కృపణం మూర్ఖ్యుపాశ్రూయ మైథిలీమ్ |
అసత్యస్సర్వలోకేఽస్మిన్ సతతం సత్యతాః ప్రియైః || 20
- భర్తారం నానుమన్యంతే వినిపాతగతం స్త్రీయః |
ఏష స్వభావో నారీణాం అనుభూయ పురా సుఖమ్ || 21

- అల్పామప్యాపదం ప్రాప్య దుష్యంతి ప్రజహత్యపి |
అసత్యశీలా వికృతాః దుర్గాహ్య హృదయాస్సదా || 22
- యువత్యః పాపాసంకల్పాః క్షణమాత్రవిరాగిణః |
న కులం న కృతం విద్యా న దత్తం నాపి సంగ్రహాః || 23
- స్త్రీణాం గృహ్లాతి హృదయం అనిత్యహృదయా హి తాః |
సాధ్వీనాం తు స్థితానాం హి శీలే సత్యే శ్రుతే స్థితే | 24
- స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే |
న త్వయా నాపమంతవ్యః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనమ్ || 25
- తవ దేవతమస్త్యైషః నిర్ధనస్సధనోఽపి వా |
విజ్ఞాయ వచనం సీతా తస్యా ధర్మార్థసంహితమ్ || 26
- కృతాంజలిరువాచేదం శ్వశ్రూమభిముఖే స్థితా |
కరిష్యే సర్వమేవాహం ఆర్యా యదనుశాస్తి మామ్ || 27
- అభిజ్ఞాస్మి యథా భర్తుః పర్తితవ్యం శ్రుతం చ మే |
న మామసజ్జనేనార్యా సమానయితుమర్హతి || 28
- ధర్మాద్విచలితుం నాహం అలం చంద్రమివ ప్రభా |
నాతంత్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రో వర్తతే రథః || 29
- నాపతిస్సుఖమేధేత యా స్యాదపి శతాత్మజా |
మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః || 30
- అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ |
సాహమేపంగతా జ్యేష్ఠా శ్రుతధర్మపరాపరా || 31
- ఆర్యే కిమవమన్యేయం స్త్రీణాం భర్తా హి దైవతమ్ |
సీతాయా వచనం శ్రుత్వా కౌసల్యా హృదయంగమమ్ || 32

శుభసత్త్వా ముమోచాశ్రు సహసా దుఃఖహర్షజమ్ |
తాం ప్రాంజలిరభిక్రమ్య మాతృమధ్యేఽతిసత్కృతామ్ || 33

రామః పరమధర్మాత్మా మాతరం వాక్యమబ్రవీత్ |
అంబ మా దుఃఖితా భూస్త్వం పశ్యేస్త్వం పితరం మమ || 34

క్షయో హి వనవాసస్య క్షిప్రమేవ భవిష్యతి |
సుప్తాయాస్తే గమిష్యంతి నవవర్షాణి పంచ చ || 35

సా సమగ్రమిహ ప్రాప్తం మాం ద్రక్ష్యసి సుహృద్వృతమ్ |
ఏతాపదభినీతార్థం ఉక్త్యా స జననీం వచః || 36

త్రయ శ్శతశతార్థాశ్చ దదర్శావేక్ష్య మాతరః |
తాశ్చాపి స తథైవార్తాః మాతృర్లశరథాత్మజః || 37

ధర్మయుక్తమిదం వాక్యం నిజగాద కృతాంజలిః |
సంవాసాత్ పరుషం కించిత్ అజ్ఞానాదపి యత్ కృతమ్ || 38

తన్నే సమనుజానీత సర్వాశ్చామంత్రయామి వః |
వచనం రాఘవస్యైతత్ ధర్మయుక్తం సమాహితమ్ || 39

శుశ్రువుస్తాస్మిన్మయస్సర్వాః శోకోపహతచేతసః |
జజ్ఞేఽథ తాసాం సన్నాదః క్రౌంచీనామివ నిస్స్వసః || 40
మానవేంద్రస్య భార్యాణాం ఏవం వదతి రాఘవే ||

మురజపణవమేఘఘోషవత్
దశరథవేశ్మ బభూవ యత్పురా |
విలపిత పరిదేవనాకులం
వ్యసనగతం తదభూత్ సుదుఃఖితమ్ || 41

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చత్వారింశస్సర్గః
40. పౌరాద్యనువ్రజ్యా

- అథ రామశ్చ సీతా చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః |
ఉపసంగృహ్య రాజానం చక్రుర్దీనాః ప్రదక్షిణమ్ || 1
- తం చాపి సమనుజ్ఞాప్య ధర్మజ్ఞస్సీతయా సహ |
రాఘవశ్శోకసంమూఢో జననీమభ్యవాదయత్ || 2
- అన్వక్షం లక్ష్మణో భ్రాతుః కౌసల్యామభ్యవాదయత్ |
అథ మాతుస్సుమిత్రాయాః జగ్రాహ చరణౌ పునః || 3
- తం వందమానం రుదతీ మాతా సౌమిత్రి మబ్రవీత్ |
హితకామా మహాబాహుం మూర్ఘ్నైస్సామ్రూయ లక్ష్మణమ్ || 4
- స్వప్తస్త్వం వనవాసాయ స్వసురక్తస్సుహృజ్జనే |
రామే ప్రమాదం మా కార్షిః పుత్ర భ్రాతరి గచ్ఛతి || 5
- వ్యసనీ వా సమృద్ధో వా గతిరేష తవానఘ |
ఏష లోకే సతాం ధర్మో యజ్ఞైష్ఠవశగో భవేత్ || 6
- ఇదం హి పృత్రముచితం కులస్యాస్య సనాతనమ్ |
దానం దీక్షా చ యజ్ఞేషు తనుత్యాగో మృధేషు చ || 7
- లక్ష్మణం త్వేవముక్త్యా సా సంసిద్ధం ప్రియరాఘవమ్ ||
సుమిత్రా గచ్ఛ గచ్ఛేతి పునః పునరువాచ తమ్ || 8
- రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్ |
అయోధ్యామటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత యథాసుఖమ్ || 9
- తతస్సుమంత్రః కాకుత్స్థం ప్రాంజలిర్వాక్య మబ్రవీత్ |
వినీతో వినయజ్ఞశ్చ మాతలిర్వాసవం యథా || 10

- రథమారోహ భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః|
క్షిప్రం త్వాం ప్రాపయిష్యామి యత్ర మాం రామ వక్ష్యసి|| 11
- చతుర్దశ హి పర్వాణి పస్తవ్యాని వనే త్వయా|
తాన్యపక్రమితవ్యాని యాని దేవ్యాసి చోదితః|| 12
- తం రథం సూర్యసంకాశం సీతా హృష్టేన చేతసా|
ఆరురోహ పరారోహ కృత్వా లంకారమాత్మనః|| 13
- వనవాసం హి సంఖ్యాయ వాసాన్స్యాభరణాని చ|
భర్తారమనుగచ్ఛంత్యై సీతాయై శ్వశురో దదౌ|| 14
- తద్దైవాయుధజాలాని భ్రాతృభ్యాం కవచాని చ|
రథోపస్థే ప్రతిన్యస్య సచర్మకఠినం చ తత్|| 15
- అథో జ్వలనసంకాశం చామీకరవిభూషితమ్|
తమారురుహతుస్తూర్ణం భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ|| 16
- సీతాతృతీయానారూఢాన్ దృష్ట్వాధృష్టమచోదయత్|
సుమంత్రస్సమ్మతానశ్వాన్ వాయువేగసమాన్ జవే|| 17
- ప్రతియాతే మహారణ్యం చిరరాత్రాయ రాఘవే|
బభూవ నగరే మూర్ఛా బలమూర్ఛా జనస్య చ|| 18
- తత్సమాకులసంభ్రాంతం మత్తసంకుపిత ద్విపమ్|
హయశింజితనిర్హోషం పురమాసీన్మహాస్వనమ్|| 19
- తతస్సబాలవృథా సా పురీ పరమపీడితా|
రామమేవాభిదుద్రావ ఘర్మార్తా సలిలం యథా|| 20
- పార్శ్వతః పృష్ఠతశ్చాపి లంబమానాస్తదున్ముఖాః|
బాష్పపూర్ణముఖాస్సర్వే తమూచుర్బృశనిశ్శ్వనాః|| 21

- సంయచ్చ వాజినాం రశ్మీన్ సూత యాహి శనైశ్శనైః|
ముఖం ద్రక్ష్యామ రామస్య దుర్లభం నో భవిష్యతి|| 22
- ఆయసం హృదయం నూనం రామమాతురసంశయమ్|
యద్దేవగర్భప్రతిమే వసం యాతి స భిద్యతే|| 23
- కృతకృత్యా హి వైదేహీ ఛాయేవాసుగతా పతిమ్|
న జహాతి రతా ధర్మే మేరుమర్కప్రభా యథా|| 24
- అహో లక్ష్మణ సిద్ధార్థః సతతం ప్రియవాదినమ్|
భ్రాతరం దేవసంకాశం యస్తస్య పరిచరిష్యసి|| 25
- మహాత్యేషా హి తే సిద్ధిః ఏష చాభ్యుదయో మహాన్|
ఏష స్వర్గస్య మార్గశ్చ యదేసమనుగచ్ఛసి|| 26
- ఏవం వదంతస్తే సోఢుం స శేకుర్బాష్పమాగతమ్|
నరాస్తమనుగచ్ఛంతః ప్రియమిక్ష్వాకునందనమ్|| 27
- అథ రాజా పృతస్స్త్రిభిః దీనాభిర్దీనచేతనః|
నిర్జగామ ప్రియం పుత్రం ద్రక్ష్యామీతి బ్రువన్ గృహాత్|| 28
- శుశ్రువే చాగ్రతస్స్త్రిణాం రుదంతీనాం మహాస్వనః|
యథా నాదః కరేణానాం బద్ధే మహతి కుంజరే|| 29
- పితా హి రాజా కాకుత్స్థః శ్రీమాన్ సన్నస్తదాభవత్|
పరిపూర్ణశ్శశీ కాలే గ్రహేణోపప్లుతో యథా|| 30
- స చ శ్రీమానచింత్యాత్మా రామో దశరథాత్మజః|
సూతం సంవోదయామాస త్వరితం వాహ్యతామితి|| 31
- రామో యాహీతి సూతం తం తిష్ఠేతి స జనస్తదా|
ఉభయం నాశకత్ సూతః కర్తుమధ్యని చోదితః|| 32

నిర్లచ్చతి మహాబాహూ రామే పౌరజనాశ్రుభిః|
పతితైరభ్యవహితం ప్రశశామ మహీరజః|| 33

రుదితాశ్రు పరిద్యూనం హాహాకృతమచేతనమ్|
ప్రయాణే రాఘవస్యాసీత్ పురం పరమపీడితమ్|| 34

సుస్రావ నయనైస్స్యిణాం అస్రమాయాససంభవమ్|
మీనసంక్షోభచలితైః సలిలం పంకజైరివ|| 35

దృష్ట్వా తు నృపతిశ్శ్రీమాన్ ఏకచిత్తగతం పురమ్|
నిపపాతైవ దుఃఖేన కృత్తమూల ఇవ ద్రుమః|| 36

తతో హలహలాశబ్దో జజ్జే రామస్య పృష్ఠతః|
నరాణాం ప్రేక్ష్య రాజానం సీదంతం భృశదుఃఖితమ్|| 37

హా రామేతి జనాః కేచిత్ రామమాతేతి చాపరే|
అంతఃపురం సమ్మద్ధం చ క్రోశంతః పర్యదేవయన్|| 38

అన్వీక్షమాణో రామస్తు విషణ్ణం భ్రాంతచేతనమ్|
రాజానం మాతరం చైవ దదర్శానుగతౌ పథి|| 39

స బద్ధ ఇవ పాశేన కిశోరో మాతరం యథా|
ధర్మపాశేన సంక్షిప్తః ప్రకాశం నాభ్యుదైక్షత|| 40

పదాతినౌ చ యానార్తౌ అదుఃఖార్తౌ సుఖోచితౌ|
దృష్ట్వా సంచోదయామాస శీఘ్రం యాహీతి సారథిమ్|| 41

న హి తత్ పురుషవ్యాఘ్రౌ దుఃఖదం దర్శనం పితుః|
మాతుశ్చ సహితుం శక్తః తోత్రార్థిత ఇవ ద్విషః|| 42

ప్రత్యగారమివాయాంతీ వత్సలా వత్సకారణాత్|
బద్ధవత్సా యథా ధేనుః రామమాతాభ్యధావత|| 43

తథా రుదంతీం కౌసల్యాం రథం తమనుధావతీమ్ |
 క్రోశంతీం రామ రామేతి హా సీతే లక్ష్మణేతి చ || 44

రామలక్ష్మణసీతార్థం ప్రపంతీం వారి నేత్రజమ్ |
 అసకృత్ మైక్షత స తాం సృత్యంతీమివ మాతరమ్ || 45

తిష్ఠేతి రాజా చుక్రోశ యాహి యాహీతి రాఘవః |
 సుమంత్రస్య బభూవాత్మా చక్రయోరివ చాంతరా || 46

నాశ్రౌషమితి రాజానం ఉపాలభోఽపి పక్ష్యసి |
 చిరం దుఃఖస్య పాపిష్ఠం ఇతి రామస్తమబ్రవీత్ || 47

రామస్య చ వచః కుర్వన్ అనుజ్ఞాప్య చ తం జనమ్ |
 ప్రజతోఽపి హయాన్ శీఘ్రం చోదయామాస సారథిః || 48

న్యవర్తత జనో రాజ్ఞో రామం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్ |
 మనసాప్యశ్రువేగైశ్చ న న్యవర్తత మానుషమ్ || 49

యమిచ్ఛేత్ పునరాయాంతం నైనం దూరమనుప్రజేత్ |
 ఇత్యమాత్యా మహారాజం ఊచుర్దశరథం వచః || 50

తేషాం వచస్సర్వగుణోపపన్నం
 ప్రస్విన్నగాత్రః ప్రవిషణ్ణరూపః |
 నిశమ్య రాజా కృపణస్సభార్యో
 వ్యవస్థితస్తం సుతమీక్షమాణః ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 చత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏక చత్వారింశస్సర్గః
41. నగర సంక్షోభః

- తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే వినిర్యాతే కృతాంజలౌ |
ఆర్తశబ్దోఽథ సంజ్ఞే స్త్రీణా మంతఃపురే మహాన్ || 1
- అనాథస్య జనస్యాస్య దుర్బలస్య తపస్వినః |
యో గతిశ్శరణం చాసీత్ స నాథః క్వ ను గచ్ఛతి || 2
- స క్రుధ్యత్యభిశఙ్తోఽపి క్రోధనీయాని వర్ణయన్ |
క్రుధ్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ సమదుఃఖః క్వ గచ్ఛతి || 3
- కౌసల్యాయాం మహాతేజాః యథా మాతరి వర్తతే |
తథా యో వర్తతేఽస్మామ మహాత్మా క్వ ను గచ్ఛతి || 4
- కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రాజ్ఞా సంచోదితో వనమ్ |
పరిత్రాతా జనస్యాస్య జగతః క్వ ను గచ్ఛతి || 5
- అహో నిశ్చేతనో రాజా జీవలోకస్య సంప్రియమ్ |
ధర్మ్యం సత్యవ్రతం రామం వనవాసే ప్రవత్స్యతి || 6
- ఇతి సర్వా మహిష్యస్తాః వివత్సా ఇవ ధేనవః |
రురుదుశ్చైవ దుఃఖార్తాః సస్వరం చ విచుక్రుశుః || 7
- స తమంతఃపురే ఘోరం ఆర్తశబ్దం మహీపతిః |
పుత్రశోకాభిసంతప్తః శ్రుత్వా చాసీత్ సుదుఃఖితః || 8
- నాగ్నిహోత్రాణ్యహూయంత నాపచన్ గృహమేధినః |
అకుర్వన్ ప్రజాః కార్యం సూర్యశ్చాంతరధీయత || 9
- వ్యసృజన్ కవలాన్నాగాః గావో వత్సాన్ పాయయన్ |
పుత్రం ప్రథమజం లభ్యా జననీ నాభ్యనందత || 10

త్రిశంకుర్లోహితాంగశ్చ బృహస్పతి బుధావపి |
దారుణాః సోమమభ్యేత్య గ్రహాస్సర్వే వ్యవస్థితాః || 11

నక్షత్రాణి గతార్చింషి గ్రహాశ్చ గతతేజసః |
విశాఖాస్తు సధూమాశ్చ నభసి ప్రచకాశిరే || 12

కాలికానిలవేగేన మహోదధిరివోత్థితః |
రామే వనం ప్రవ్రజితే నగరం ప్రచచాల తత్ || 13

దిశః పర్యాకులాస్సర్వాః తిమిరేణేవ సంప్యతాః |
న గ్రహో నాపి నక్షత్రం ప్రచకాశే న కించన || 14

అకస్మాన్నాగరస్సర్వో జనో దైన్యముపాగమత్ |
ఆహారే వా విహారే వా న కశ్చిదకరోన్మనః || 15

శోకపర్యాయసంతప్తః సతతం దీర్ఘముచ్ఛ్వాసన్ |
అయోధ్యాయాం జనస్సర్వః చుక్రోశ జగతీపతిమ్ || 16

బాష్పపర్యాకులముఖో రాజమార్గగతో జనః |
న హృష్టో లక్ష్మ్యతే కశ్చిత్ సర్వశ్శోకపరాయణః || 17

న వాతి పవనశ్శీతో న శశీ సౌమ్యదర్శనః |
న సూర్యస్తపతే లోకం సర్వం పర్యాకులం జగత్ || 18

అనర్థినస్సుతాస్మీణాం భర్తారో భ్రాతరస్తథా |
సర్వే సర్వం పరిత్యజ్య రామమేవాన్వచింతయన్ || 19

యే తు రామస్య సుహృదః సర్వే తే మూఢచేతసః |
శోకభారేణ చాక్రాంతాః శయనం నైవ భేజిరే || 20

తతస్త్యయోధ్యా రహితా మహాత్మనా
పురందరేణేవ మహీ సపర్వతా |

చచాల ఘోరం భయశోకపీడితా

సనాగయోధాశ్యగణా ననాద చ||

21

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
ఏకచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్విచత్వారింశస్సర్గః

42. దశరథాక్రందః

యావత్తు నిర్యతస్తస్య రజోరూపమదృశ్యత|
నైవేక్ష్యాకువరస్తావత్ సంజహారాతృచక్షుషీ|| 1

యావద్రాజా ప్రియం పుత్రం పశ్యత్యత్యంతధార్మికమ్|
తాపద్య్వపర్థతేవాస్య ధరణ్యాం పుత్రదర్శనే|| 2

స పశ్యతి రజోఽప్యస్య యదా రామస్య భూమిపః|
తదార్తశ్చ విషణ్ణశ్చ పపాత ధరణీతలే|| 3

తస్య దక్షిణమన్వాగాత్ కౌసల్యా బాహుమంగనా|
వామం చాస్యాన్వగాత్ పార్శ్వం కైకేయా భరతప్రియా|| 4

తాం నయేన చ సంపన్నో ధర్మేణ వినయేన చ|
ఉవాచ రాజా కైకేయాం సమీక్ష్య వ్యథితేంద్రియః|| 5

కైకేయి మా మమాంగాని స్పృక్షీస్త్యం దుష్టచారిణీ|
స హి త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామి న భార్యా న చ బాంధవీ|| 6

యే చ త్వామనుజీవంతి నాహం తేషాం న తే మమ|
కేవలార్థపరాం హి త్వాం త్యక్తధర్మాం త్యజామ్యహమ్|| 7

అగృహ్ణాం యచ్చ తే పాణిం అగ్నిం పర్యణయం చ యత్|
అనుజానామి తత్సర్వం అస్మిన్లోకే పరత్ర చ|| 8

భరతశ్చేత్ ప్రతీతస్సాన్వద్రాజ్యం ప్రాప్యేదమవ్యయమ్ |
యన్నే స దద్యాత్ పితరథం మాం మా తద్దత్తమాగమత్ || 9

అథ రేణుసముద్వస్తం తముత్థాప్య నరాధిపమ్ |
న్యవర్తత తదా దేవీ కౌసల్యా శోకకర్కితా || 10

హత్వేవ బ్రాహ్మణం కామాత్ స్పృష్ట్యాగ్నిమిప పాణినా |
అన్వతప్యత ధర్మాత్మా పుత్రం సంచింత్య తాపసమ్ || 11

నివృత్యైవ నివృత్యైవ సీదతో రథవర్తను |
రాజ్ఞో నాతిబభౌ రూపం గ్రస్తస్యాంశుమతో యథా || 12

విలలాప చ దుఃఖార్తః ప్రియం పుత్రమనుస్మరన్ |
నగరాంతమనుప్రాప్తం బుద్ధ్యా పుత్రమథాబ్రవీత్ || 13

వాహనానాం చ ముఖ్యానాం వహతాం తం మమాత్మజమ్ |
పదాని పథి దృశ్యంతే స మహాత్మా న దృశ్యతే || 14

యస్సుఖేషూపధానేషు శేతే చందనరూషితః |
వీజ్యమానో మహాత్మాభిః స్త్రీభిర్మమ సుతోత్తమః || 15

స నూనం క్వచిదేవాద్య వృక్షమూలముపాశ్రితః |
కాష్ఠం వా యది వాశ్మానం ఉపధాయ శయిష్యతే || 16

ఉత్థాస్యతి చ మేదిన్యాః కృపణః పాంసుగుంఠితః |
వినిశ్శ్వసన్ ప్రస్రవణాత్ కరేణానామివర్షభః || 17

ద్రక్ష్యంతి నూనం పురుషాః దీర్ఘబాహుం వనేచరాః |
రామముత్థాయ గచ్ఛంతం లోకనాథమనాథవత్ || 18

సా నూనం జనకస్యేష్టా సుతా సుఖసదోచితా |
కంటకాక్రమణ్కాంతా వనమద్య గమిష్యతి || 19

- అనభిజ్ఞా వనానాం సా నూనం భయముపైష్యతి |
శ్వాపదానర్థితం శ్రుత్వా గంభీరం రోమహర్షణమ్ || 20
- సకామా భవ కైకేయి విధవా రాజ్యమాపస |
న హి తం పురుషవ్యాఘ్రం వినా జీవితముత్సహే || 21
- ఇత్యేవం విలపన్ రాజా జనోఘేనాభిసంవృతః |
అపస్మాత ఇవారిష్టం ప్రవివేశ గృహోత్తమమ్ || 22
- శూన్యచత్వరవేశ్మాంతాం సంవృతాపణదేవతామ్ |
క్లాంతదుర్బలదుఃఖార్తాం నాత్యాకీర్ణమహాపథామ్ || 23
- తామవేక్ష్య పురీం సర్వాం రామమేవానుచింతయన్ |
విలపన్ ప్రావిశద్రాజా గృహం సూర్య ఇవాంబుదమ్ || 24
- మహాహ్రాదమివాక్తోభ్యం సుపర్ణేన హృతోరగమ్ |
రామేణ రహితం వేశ్య వైదేహ్య లక్ష్మణేన చ || 25
- అథ గద్గదశబ్దస్తు విలపన్ మనుజాధిపః |
ఉవాచ మృదు మందార్థం వచనం దీనమస్వరమ్ || 26
- కౌసల్యాయా గృహం శీఘ్రం రామ మాతుర్నయంతు మామ్ |
న హ్యన్యత్ర మమాశ్వాసో హృదయస్య భవిష్యతి || 27
- ఇతి బ్రువంతం రాజానం అనయన్ ద్వారదర్శినః |
కౌసల్యాయా గృహం తత్ర న్యవేశ్యత వినీతవత్ || 28
- తతస్తత్ర ప్రవిష్టస్య కౌసల్యాయా నివేశనమ్ |
అధిరుహ్యాపి శయనం బభూవ లులితం మనః || 29
- పుత్రద్వయవిహీనం చ స్నుషయాపి విపర్జితమ్ |
అపశ్యద్భవనం రాజా నష్టచంద్రమివాంబరమ్ || 30

తచ్చ దృష్ట్యా మహారాజో భుజముద్యమ్య వీర్యవాన్ |
ఉచ్చైస్వరేణ చుక్రోశ హా రాఘవ జహాసి నౌ || 31

సుఖితా బత తం కాలం జీవిష్యంతి నరోత్తమాః |
పరిష్వజంతో యే రామం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతమ్ || 32

అథ రాత్ర్యాం ప్రపన్నాయాం కాలరాత్ర్యామివాత్మనః |
అర్థరాత్రే దశరథః కౌసల్యామిదమబ్రవీత్ || 33

రామం మేఽనుగతా దృష్టిః అద్యాపి న నివర్తతే |
న త్వా పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మాం పాణినా స్పృశ || 34

తం రామమేవానువిచింతయంతం
సమీక్ష్య దేవీ శయనే నరేంద్రమ్ |
ఉపోపవిశ్యాధికమార్తరూపా
వినిశ్చ్యసంతీ విలలాప కృచ్ఛ్రమ్ || 35

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
ద్విచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః
43. కౌసల్యాపరిదేవితమ్

తత స్సమీక్ష్య శయనే సన్నం శోకేన పార్థివమ్ |
కౌసల్యా పుత్రశోకార్తా తమువాచ మహీపతిమ్ || 1

రాఘవే సరశార్దూలే విషం ముక్త్యా విజిహ్మాగా |
విచరిష్యతి కైకేయీ నిర్ముక్తే హి పన్నగీ || 2

వివాస్య రామం సుభగా లభకామా సమాహితా |
త్రాసయిష్యతి మాం భూయో దుష్టాహిరివ వేశ్మని || 3

అథాస్మిన్నగరే రామః చరన్ బైక్షం గృహే వసేత్ |
కామకారో వరం దాతుం అపి దాసం మమాత్మజమ్ || 4

పాతయిత్వా తు కైకేయ్యా రామం స్థానాద్యథేష్టతః |
ప్రవిధో రక్షసాం భాగః పర్వణీవాహితాగ్నినా || 5

గజరాజగతిర్వీరో మహాబాహుర్ధనుర్ధరః |
వనమావిశతే నూసం సభార్య స్సహలక్ష్మణః || 6

వనే త్వదృష్టదుఃఖానాం కైకేయ్యనుమతే త్వయా |
త్యక్తానాం వనవాసాయ కా న్వవస్థా భవిష్యతి || 7

తే రత్నహీనాస్తరుణాః ఫలకాలే వివాసితాః |
కథం వత్స్యంతి కృపణాః ఫలమూలైః కృతాశనాః || 8

అపీదానీం స కాలస్యాత్ మమ శోకక్షయశ్శివః |
సభార్యం యత్సహ భ్రాత్రా పశ్యేయమిహ రాఘవమ్ || 9

సుప్త్యైవోపస్థితౌ వీరో కదాయోధ్యాం గమిష్యతః |
యశస్విన్ హృష్టజనా సూచ్ఛ్రితధ్వజమాలినీ || 10

కదా ప్రేక్ష్య సరవ్యాఘ్రౌ అరణ్యాత్ పునరాగతౌ |
నందిష్యతి పురీ హృష్టౌ సముద్ర ఇవ పర్వణి || 11

కదాయోధ్యాం మహాబాహుః పురీం వీరః ప్రవేక్ష్యతి |
పురస్కృత్య రథే సీతాం వృషభో గోవధూమివ || 12

కదా ప్రాణిసహస్రాణి రాజమార్గే మమాత్మజౌ |
లాజైరపకిరిష్యంతి ప్రవిశంతావరిందమౌ || 13

ప్రవిశంతౌ కదాయోధ్యాం ద్రక్ష్యామి శుభకుండలౌ |
ఉదగ్రాయుధనిస్త్రింశౌ సశృంగావివ పర్వతౌ || 14

కదా సుమనసః కన్యా ద్విజాతీనాం ఫలాని చ |
 ప్రదిశంత్యః పురీం హృష్టాః కరిష్యంతి ప్రదక్షిణమ్ || 15

కదా పరిణతో బుధ్ధ్యా వయసా చామరప్రభః |
 అభ్యుపైష్యతి ధర్మజ్ఞః త్రివర్ష ఇవ లాలయన్ || 16

నిస్సంశయం మయా మన్యే పురా వీర కదర్యయా |
 పాతు కామేషు వత్సేషు మాతృవాణాం శాతితాస్మనాః || 17

సాహం గౌరివ సింహేన వివత్సా వత్సలా కృతా |
 కైకేయ్యా పురుషవ్యాఘ్రు బాలవత్సేవ గౌర్బలాత్ || 18

న హి తావద్గుణైర్జుష్టం సర్వశాస్త్రవిశారదమ్ |
 ఏకపుత్రా వినా పుత్రం అహం జీవీతుముత్సహే || 19

న హి మే జీవితే కించిత్ సామర్థ్యమిహ కల్ప్యతే |
 అపశ్యంత్యాః ప్రియం పుత్రం మహాబాహుం మహాబలమ్ || 20

అయం హి మాం దీపయతే సముత్థితః
 తనూజశోకప్రభవో హుతాశనః |
 మహీమిమాం రశ్మిభిరుద్ధతప్రభో
 యథా నిదాఘే భగవాన్ దివాకరః || 21

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రిచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః

44. సుమిత్రాశ్వాసనమ్

విలపంతీం తథా తాం తు కౌసల్యాం ప్రమదోత్తమామ్ |
 ఇదం ధర్మే స్థితా ధర్మ్యం సుమిత్రా వాక్యమబ్రవీత్ || 1

- తవార్యే సద్గుణైర్మృక్తః పుత్రస్స పురుషోత్తమః |
కిం తే విలపితేనైవం కృపణం రుదితేన వా || 2
- యస్తవార్యే గతః పుత్రస్త్యక్వా రాజ్యం మహాబలః |
సాధు కుర్వన్మహాత్మానం పితరం సత్యవాదినమ్ || 3
- శిష్టైరాచరితే సమ్యక్ శశ్వత్ ప్రేత్యఫలోదయే |
రామో ధర్మే స్థితః శ్రేష్ఠో న స శోచ్యః కదాచన || 4
- పర్వతే చోత్తమాం వృత్తిం లక్ష్మణోఽస్మిన్ సదానఘః |
దయావాన్ సర్వభూతేషు లాభస్తస్య మహాత్మనః || 5
- అరణ్యవాసే యద్దుఃఖం జానతీ వై సుఖోచితా |
అనుగచ్ఛతి వైదేహీ ధర్మాత్మానం తవాత్మజమ్ || 6
- కీర్తిభూతాం పతాకాం యో లోకే భ్రామయతి ప్రభుః |
ధర్మసత్యవ్రతధనః కిం న ప్రాప్తస్తవాత్మజః || 7
- వ్యక్తం రామస్య విజ్ఞాయ శౌచం మాహాత్యైముత్తమమ్ |
న గాత్రమంశుభి స్సూర్యస్సంతాపయితుమర్హతి || 8
- శివ స్సర్వేషు కాలేషు కాననేభ్యో వినిస్సృతః |
రాఘవం యుక్తశీతోష్ఠస్సేవిష్యతి సుఖోఽనిలః || 9
- శయానమనఘం రాత్రౌ పితేవాభిపరిష్వజన్ |
రశ్మిభిస్సంస్పృశన్ శీతైశ్చంద్రమా హ్లాదయిష్యతి || 10
- దదౌ చాస్త్రాణి దివ్యాని యస్మై బ్రహ్మ మహౌజసే |
దానవేంద్రం హతం దృష్ట్వా తిమిధ్వజసుతం రణే || 11
- స శూరః పురుషవ్యాఘ్రః స్వబాహుబలమాశ్రితః |
అసంత్రస్తోఽప్యరణ్యస్థో వేశ్మనీవ నివత్యతి || 12

- యస్యేషుపథమాసాద్య వినాశం యాంతి శత్రవః|
కథం న పృథివీ తస్య శాసనే స్థాతుమర్హతి|| 13
- యా శ్రీశ్శార్కం చ రామస్య యా చ కల్యాణసత్త్వతా|
నివృత్తారణ్యవాస స్స క్షిప్రం రాజ్యమవాప్స్యతి|| 14
- సూర్యస్యాపి భవేత్సూర్యో హ్యగ్నేరగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః|
శ్రియ శ్శీఘ్రం భవేదగ్యా కీర్త్యాః కీర్తిః క్షమాక్షమా|| 15
- దైవతం దైవతానాం చ భూతానాం భూతసత్త్వమః|
తస్యకే హ్యగుణా దేవి వనే వాప్యథవా పురే|| 16
- పృథివ్యా సహ వైదేహ్యో శ్రియా చ పురుషర్షభః||
క్షిప్రం తిస్మభిరేతాభిస్సహ రామోఽభిషేక్స్యతే|| 17
- దుఃఖజం విస్మజంత్యస్రం నిష్కౌముతముదీక్ష్మయమ్|
అయోధ్యాయాం జనాస్సర్వే శోకవేగసమాహతాః|| 18
- కుశచీరధరం వీరం గచ్ఛంతమపరాజితమ్|
సీతేవాసుగతా లక్ష్మీస్తస్య కిం నామ దుర్లభమ్|| 19
- ధనుర్గహవరో యస్య బాణఖడ్గాస్త్రభృత్స్వయమ్|
లక్ష్మణో ప్రజతి హ్యగ్రే తస్య కిం నామ దుర్లభమ్|| 20
- నివృత్తవనవాసం తం ద్రష్టాసి పునరాగతమ్|
జహి శోకం చ మోహం చ దేవి సత్యం బ్రవీమి తే|| 21
- శిరసా చరణావేతౌ పందమాసమనిందితే|
పునర్దృక్ష్యసి కల్యాణి పుత్రం చంద్రమివోదితమ్|| 22
- పునః ప్రవిష్టం దృష్ట్యా తమభిషిక్తం మహాశ్రియమ్|
సముత్స్యక్ష్యసి నేత్రాభ్యాం క్షిప్రమాసందజం పయః|| 23

మా శోకో దేవి దుఃఖం వా న రామే దృశ్యతేఽశివమ్ |
క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి పుత్రం త్వం ససీతం సహలక్ష్మణమ్ || 24

త్వయా శేషో జనశ్చాయం సమాశ్వాస్యో యథానఘే |
కిమిదానీమిదం దేవి కరోషి హృది విక్లవమ్ || 25

నార్థా త్వం శోచితుం దేవి యస్యాస్తే రాఘవస్సుతః |
సహి రామాత్పరో లోకే విద్యతే సత్పథే స్థితః || 26

అభివాదయమానం తం దృష్ట్వా ససుహృదం సుతమ్ |
ముదాశ్రు మోక్ష్యసే క్షిప్రం మేఘలేభేవ వార్షికీ || 27

పుత్రస్తే వరదః క్షిప్రమయోధ్యాం పునరాగతః |
పాణిభ్యాం మృదుపీనాభ్యాం చరణౌ పీడయిష్యతి || 28

అభివాద్య నమస్యంతం శూరం ససుహృదం సుతమ్ |
ముదాఽస్త్రైః ప్రోక్ష్యసి పునర్మేఘరాజిరివాచలమ్ || 29

ఆశ్వాసయంతీ వివిధైశ్చ వాకైః
వాక్యోపచారే కుశలానవద్యా |
రామస్య తాం మాతరమేవముక్త్యా
దేవీ సుమిత్రా విరరామ రామా || 30

నిశమ్య తల్లక్ష్మణమాత్మవాక్యం
రామస్య మాతుర్నర దేవపత్న్యః |
సద్యశ్శరీరే విననాశ శోకః
శరద్గతో మేఘ ఇవాల్పతోయః || 31

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే
 పంచచత్వారింశస్సర్గః
 45. పౌరయాచనమ్

- అనురక్తా మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్ |
 అనుజగ్ముః ప్రయాంతం తం వనవాసాయ మానవాః || 1
- నివర్తితేఽపి చ బలాత్ సుహృద్ధర్మేణ రాజని |
 నైవ తే సస్వవర్తంత రామస్యానుగతా రథమ్ || 2
- అయోధ్యానిలయానాం హి పురుషాణాం మహాయశాః |
 బభూవ గుణనంపన్నః పూర్ణచంద్ర ఇవ ప్రియః || 3
- స యాచ్యమానః కాకుత్స్థః స్వాభిః ప్రకృతిభిస్తదా |
 కుర్వాణః పితరం సత్యం వనమేవాస్వపద్యత || 4
- అవేక్షమాణ స్సస్నేహం చక్లుషా ప్రపిబన్వివ |
 ఉవాచ రామ స్నేహిహేన తాః ప్రజాస్సాస్వః ప్రజా ఇవ || 5
- యా ప్రీతిర్బహుమానశ్చ మయ్యయోధ్యానివాసినామ్ |
 మత్ప్రియార్థం విశేషేణ భరతే సా విధీయతామ్ || 6
- స హి కల్యాణ చారిత్రః కైకేయ్యానందపర్షసః |
 కరిష్యతి యథావద్వః ప్రియాణి చ హితాని చ || 7
- జ్ఞానవృద్ధో వయోబాలో మృదుర్వీర్యగుణాన్వితః |
 అనురూపః స వో భర్తా భవిష్యతి భయాపహః || 8
- స హి రాజగుణైర్మృక్తో యువరాజస్సమీక్షితః |
 అపి చాపి మయా శిష్టైః కార్యం వో భర్తృశాసనమ్ || 9

- న సంతప్యేద్యథా చాసౌ వనవాసం గతే మయి |
మహారాజస్తథా కార్యో మమ ప్రియచికిర్షయా || 10
- యథా యథా దాశరథిః ధర్మమేవాస్థితోఽభవత్ |
తథా తథా ప్రకృతయో రామం పతిమకామయన్ || 11
- బాష్పేణ పిహితం దీనం రామస్సౌమిత్రిణా సహ |
చకర్షేవ గుణైర్బద్ధం జనం పురనివాసినమ్ || 12
- తే ద్విజాస్త్రివిధం వృద్ధాః జ్ఞానేన వయసౌజసా |
వయఃప్రకంపశిరసో దూరాదూచురిదం వచః || 13
- వహంతో జవనా రామం భో భో జాత్యాస్తురంగమాః |
నివర్తధ్వం న గంతవ్యం హితా భవత భర్తరి || 14
- కర్ణవంతి హి భూతాని విశేషేణ తురంగమాః |
యూయం తస్మాన్నివర్తధ్వం యాచనాం ప్రతివేదితాః || 15
- ధర్మత స్స విశుద్ధాత్మా వీర శ్శుభదృఢవ్రతః |
ఊపవాహ్యస్తు వో భర్తా నాపవాహ్యః పురాద్వనమ్ || 16
- ఏవమార్తప్రలాపాంస్తాన్ వృద్ధాన్ ప్రలపతో ద్విజాన్ |
అవేక్ష్య సహసా రామో రథాదవతతార హ || 17
- పద్భ్యామేవ జగామాథ ససీతస్సహలక్ష్మణః |
సన్నికృష్టపదన్యాసో రామో వనపరాయణః || 18
- ద్విజాతీంస్తు పదాతీంస్తాన్ రామశ్చారిత్రవత్సలః |
న శశాక ఘృణాచక్షుః పరిమోక్షుం రథేన సః || 19
- గచ్ఛంతమేవ తం దృష్ట్వా రామం సంభ్రాంతచేతసః |
ఊచుః పరమసంతప్తాః రామం వాక్యమిదం ద్విజాః || 20

బ్రాహ్మణ్యం కృత్స్నమేతత్త్వాం బ్రహ్మణ్యమనుగచ్ఛతి |
ద్విజస్కంధాధిరూఢాస్త్యాం అగ్నయోఽప్యనుయాంత్యమీ || 21

వాజపేయసముత్థాని భత్రాణ్యేతాని పశ్య సః |
ప్యష్ఠతోఽనుప్రయాతాని మేఘానివ జలాత్యయే || 22

అనవాప్తాతపత్రస్య రశ్మిసంతాపితస్య తే |
ఏభిశ్చాయాం కరిష్యామః సైవశ్చత్రైర్వాజపేయికైః || 23

యా హి న స్సతతం బుద్ధిః వేదమంత్రానుసారిణీ |
త్యత్యతే సా కృతా వత్స వనవాసానుసారిణీ || 24

హృదయేష్యేవ తిష్ఠంతి వేదా యే సః పరం ధనమ్ |
వత్స్యంత్యపి గృహేష్యేవ దారాశ్చారిత్రరక్షితాః || 25

న పునర్నిశ్చయః కార్యః త్వద్గతౌ సుకృతా మతిః |
త్వయి ధర్మవ్యపేక్షే తు కిం స్యాద్ధర్మమపేక్షితుమ్ || 26

యాచితో నో నివర్తస్వ హంసశుక్లశిరోరుహైః |
శిరోభిర్నిభృతాచార మహీపతనపాంసులైః || 27

బహూనాం వితతా యజ్ఞాః ద్విజానాం య ఇహాగతాః |
తేషాం సమాప్తిరాయత్తా తవ వత్స నివర్తనే || 28

భక్తిమంతి హి భూతాని జంగమాజంగమాని చ |
యాచమానేషు రామ త్వం భక్తిం భక్తేషు దర్శయ || 29

అనుగంతుమశక్తాస్త్యాం మూలైరుద్ధతవేగినః |
ఉన్నతా వాయువేగేన విక్రోశంతీవ పాదపాః || 30

నిశ్చేష్టాహారసంచారాః పృక్షైకస్థాసవిష్ఠితాః |
పక్షిణోఽపి ప్రయాచన్తే సర్వభూతానుకంపినమ్ || 31

ఏవం విక్రోశతాం తేషాం ద్విజాతీనాం నివర్తనే|
 దద్యునే తమసా తత్ర వారయంతీవ రాఘవమ్|| 32

తతస్సుమంత్రోఽపి రథాద్విముచ్య
 శ్రాంతాన్ హయాన్ సంపరివర్త్య శీఘ్రమ్|
 పీతోదకాంస్తోయపరిప్లుతాంగాన్
 అచారయద్వై తమసా విదూరే|| 33

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 పంచచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే
 షట్ చత్వారింశస్సర్గః
 46. పౌరమోహనమ్

తతస్సు తమసా తీరం రమ్యమాశ్రిత్య రాఘవః|
 సీతాముద్వీక్ష్య సౌమిత్రిం ఇదం వచనమబ్రవీత్|| 1

ఇయమద్య నిశా పూర్వా సౌమిత్రే ప్రహితా వనమ్|
 వనవాసస్య భద్రం తే స నోత్కంఠితుమర్హసి|| 2

పశ్య శూన్యాన్యరణ్యాని రుదంతీవ సమంతతః|
 యథానిలయమాయద్భిః నిలీనాని మృగద్విజైః|| 3

అద్యాయోధ్యా తు నగరీ రాజధానీ పితుర్మమ|
 సస్త్రిపుంసా గతానస్మాన్ శోచిష్యతి స సంశయః|| 4

- అనురక్తాహి మనుజాః రాజానం బహుభిర్ఘృణైః|
త్వాం చ మాం చ నరవ్యాఘ్రు శత్రుఘ్నుభరతౌ యథా|| 5
- పితరం చానుశోచామి మాతరం చ యశస్విసీమ్|
అపి వాంధౌ భవేతాం తు రుదంతౌ తాపభీక్షశః|| 6
- భరతః ఖలు ధర్మాత్మా పితరం మాతరం చ మే|
ధర్మార్థకామసహితైః వాక్యైరాశ్వాసయిష్యతి|| 7
- భరతస్యాన్మృశంసత్వం విచింత్యాహం పునః పునః|
నానుశోచామి పితరం మాతరం చాపి లక్ష్మణ|| 8
- త్వయా కార్యం నరవ్యాఘ్రు మామనువ్రజతా కృతమ్|
అన్వేష్యవ్యాహి వైదేహ్య రక్షణార్థే సహాయతా|| 9
- అద్భిరేవ తు సౌమిత్రే వత్స్యామ్యద్య నిశామిమామ్|
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం వన్యేఽపి వివిధే సతి|| 10
- ఏవముక్త్వా తు సౌమిత్రం సుమంత్రమపి రాఘవః|
అవ్రమత్తస్త్యమశ్వేషు భవ సౌమ్యేత్యువాచ హ|| 11
- సోఽశ్వాన్ సుమంత్రస్సంయమ్య సూర్యేఽస్తం సముపాగతే|
ప్రభూతయవసాన్ కృత్వా బభూవ ప్రత్యసంతరః|| 12
- ఉపాస్యతు శివాం సంధ్యాం దృష్ట్వా రాత్రిముపస్థితామ్|
రామస్య శయనం చక్రే సూత స్సౌమిత్రిణా సహ|| 13
- తాం శయాం తమసాతీరే వీక్ష్య వృక్షదలైః కృతామ్|
రామ స్సౌమిత్రిణా సార్థం సభార్య స్సంవివేశ హ|| 14
- సభార్యం సంప్రసృప్తం తు భ్రాతరం వీక్ష్య లక్ష్మణః|
కథయామాస సూతాయ రామస్య వివిధాన్ గుణాన్|| 15

- జాగ్రతో హ్యేప తాం రాత్రిం సౌమిత్రేరుదితో రవిః |
సూతస్య తమసాతీరే రామస్య బ్రువతో గుణాన్ || 16
- గోకులాకులతీరాయాః తమసాయా విదూరతః |
అవసత్తత్ర తాం రాత్రిం రామః ప్రకృతిభిస్సహ || 17
- ఉత్థాయ తు మహాతేజాః ప్రకృతీస్తా నిశామ్య చ |
అబ్రవీద్భ్రాతరం రామో లక్ష్మణం పుణ్యలక్షణమ్ || 18
- అస్మద్వ్యయపేక్షాన్ సౌమిత్రే నిర్వ్యయపేక్షాన్ గృహేష్యపి |
వృక్షమూలేషు సంసుప్తాన్ పశ్య లక్ష్మణ సాంప్రతమ్ || 19
- యథైతే నియమం పౌరాః కుర్వస్త్యస్మన్నివర్తనే |
అపి ప్రాణానసిష్యంతి న తు త్యక్త్యంతి నిశ్చయమ్ || 20
- యావదేవ తు సంసుప్తాః తావదేవ వయం లఘు |
రథమారుహ్య గచ్ఛామః పంథానమకుతోభయమ్ || 21
- అతో భూయోఽపి నేదానీం ఇక్ష్యాకుపురవాసినః |
స్వపేయురనురక్తా మాం వృక్షమూలాని సంశ్రితాః || 22
- పౌరా హ్యోత్మకృతాద్దుఃఖాత్ విప్రమోక్ష్యా నృపాత్మజైః |
న తు ఖల్వాత్మనా యోజ్యాః దుఃఖేన పురవాసినః || 23
- అబ్రవీల్లక్ష్మణో రామం సాక్షాద్ధర్మమివ స్థితమ్ |
రోచతే మే తథా ప్రాజ్ఞ క్షిప్ర మారుహ్యతామితి || 24
- అథ రామోఽబ్రవీత్ శ్రీమాన్ సుమంత్రం యుజ్యతాం రథః |
గమిష్యామి తతోఽరణ్యం గచ్ఛ శీఘ్రమితః ప్రభో || 25
- సూతస్తత స్సంత్యరితః స్యందనం తైర్లయోత్తమైః |
యోజయిత్వాథ రామాయ ప్రాంజలిః ప్రత్యవేదయత్ || 26

అయం యుక్తో మహాబాహుః రథస్థై రథినాం వరః
 త్వరయారోహ భద్రం తే ససీత స్సహలక్ష్మణః॥ 27

తం స్యందనమధిష్ఠాయ రాఘవ స్సపరిచ్ఛదః
 శీఘ్రగామాకులాపర్తాం తమసామతరన్నదీమ్॥ 28

స సంతీర్య మహాబాహుః శ్రీమాన్ శివమకంఠకమ్
 ప్రాపద్యత మహామార్గం అభయం భయదర్శినామ్॥ 29

మోహనార్థం తు పౌరాణాం సూతం రామోఽబ్రవీద్యచః
 ఉదఙ్ముఖః ప్రయాహి త్వం రథమాస్థాయ సారథే॥ 30

ముహూర్తం త్వరితం గత్వా నివర్తయ రథం పునః
 యథా న విద్యుః పౌరా మాం తథా కురు సమాహితః॥ 31

రామస్య వచనం శ్రుత్వా తథా చక్రే స సారథిః
 ప్రత్యాగమ్య చ రామస్య స్యందనం ప్రత్యవేదయత్॥ 32

తౌ సంప్రయుక్తం తు రథం సమాస్థితౌ
 తదా ససీతౌ రఘువంశవర్ధనౌ
 ప్రచోదయామాస తతస్తురంగమాన్
 స సారథిర్యేన పథా తపోవనమ్॥ 33

తతస్సమాస్థాయ రథం మహారథః
 ససారథిర్దాశరథిర్వనం యయౌ
 ఉదఙ్ముఖం తం తు రథం చకార సః
 ప్రయాణమాంగల్యనిమిత్తదర్శనాత్॥ 34

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 షట్చత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః
47. పౌరనివృత్తిః

- ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పౌరాస్తే రాఘవం వినా |
శోకోపహతనిశ్చేష్టాః బభూవుర్వృతచేతసః || 1
- శోకజాశ్రుపరిద్యూనా వీక్షమాణాస్సమంతతః |
ఆలోకమపి రామస్య న పశ్యంతి స్మ దుఃఖితాః || 2
- తే విషాదార్తవదనాః రహితాస్తేన ధీమతా |
కృపణాః కరుణా వాచో వదంతి స్మ మనస్వినః || 3
- ధిగస్తు ఖలు నిద్రాం తాం యయాపహృతచేతసః |
నాద్య పశ్యామ్యహే రామం పృథూరస్కం మహాభుజమ్ || 4
- కథం నామ మహాబాహుః స తథావితథక్రియః |
భక్తం జనం పరిత్యజ్య ప్రవాసం రాఘవో గతః || 5
- యో న స్సదా పాలయతి పితా పుత్రానివౌరసాన్ |
కథం రఘూణాం స శ్రేష్ఠః త్యక్త్వా నో విపినం గతః || 6
- ఇహైవ నిధనం యామో మహాప్రస్థానమేవ వా |
రామేణ రహితానాం హి కిమర్థం జీవితం హితమ్ || 7
- సంతి శుష్కాణి కాష్ఠాని ప్రభూతాని మహాంతి చ |
తైః ప్రజ్వాల్య చితాం సర్వే ప్రవిశామోఽథ పాపకమ్ || 8
- కిం వక్త్యామో మహాబాహుః అనసూయః ప్రియంవదః |
నీతస్స రాఘవోఽస్మాభిః ఇతి వక్తుం కథం క్షమమ్ || 9
- సా నూనం నగరీ దీనా దృష్ట్వాస్మాన్ రాఘవం వినా |
భవిష్యతి నిరాసందా సస్త్రిబాలవయోఽధికా || 10

నిర్యాతాస్తేన వీరేణ సహ నిత్యం జితాత్మనా |
 రహితాస్తేన చ పునః కథం పశ్యామ తాం పురీమ్ || 11

ఇతీప బహుధా వాచో బాహుముద్యమ్య తే జనాః |
 విలంపతి స్మ దుఃఖార్తాః విపత్నా ఇవ ధేనపః || 12

తతో మార్గానుసారేణ గత్వా కించిత్ క్షణం పునః |
 మార్గనాశాద్విషాదేన మహతా సమభిప్లుతాః || 13

రథస్య మార్గనాశేన న్యవర్తంత మనస్వినః |
 కిమిదం కిం కరిష్యామో ధైవేనోపహతా ఇతి || 14

తతో యథాగతేనైవ మార్గేణ క్లాంతచేతసః |
 అయోధ్యామగమన్ సర్వే పురీం వ్యథితసజ్జనామ్ || 15

అలోక్య నగరీం తాం చ క్షయవ్యాకులమానసాః |
 ఆవర్తయంత తేఽశ్రూణి నయనైశ్శోకపీడితైః || 16

ఏషా రామేణ నగరీ రహితా నాతిశోభతే |
 ఆపగా గరుడేనేప హ్రాదాదుద్భృతపన్నగా || 17

చంద్రహీనమివాకాశం తోయహీనమివార్ణవమ్ |
 అపశ్యనిహతానందం నగరం తే విచేతసః || 18

తే తాని వేశ్మాని మహాధనాని
 దుఃఖేన దుఃఖోపహతా విశంతః |
 నైవ ప్రజజ్ఞాస్స్వజనం పరం వా
 నిరీక్షమాణాః ప్రవిసష్టహర్షాః || 19

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టచత్వారింశస్సర్గః

48. పౌరాంగనావిలాపః

- తేషామేవం విషణ్ణానాం తాడితానామతీవ చ|
బాష్పవిప్లుతనేత్రాణాం సశోకానాం మమూర్షయా|| 1
- అనుగమ్య నివృత్తానాం రామం సగరవాసినామ్|
ఉద్ధతానీవ సత్త్వాని బభూవురమనస్వినామ్|| 2
- స్వం స్వం నిలయమాగమ్య పుత్రదారైస్సమాప్వతాః|
అశ్రూణి ముముచుస్సర్వే బాష్పేణ పిహితాసనాః|| 3
- న చాహ్యుష్యన్న చామోదన్ వణిజో న ప్రసారయన్|
న చాశోభంత పణ్యాని నాపచన్ గృహమేధినః|| 4
- నష్టం దృష్ట్వా నాభ్యనందన్ విపులం వా ధనాగమమ్|
పుత్రం ప్రథమజం లభ్యా జననీ నాభ్యనందత|| 5
- గృహే గృహే రుదంత్యశ్చ భర్తారం గృహమాగతమ్|
వ్యగర్హయంత దుఃఖార్తాః వాగ్విస్తోత్తైరివ ద్విపాన్|| 6
- కిం ను తేషాం గృహైః కార్యం కిం దారైః కిం ధనేన వా|
పుత్రైర్వా కిం సుఖైర్వాపి యే న పశ్యంతి రాఘవమ్|| 7
- ఏకస్సత్పురుషో లోకే లక్ష్మణస్సహ సీతయా|
యోఽనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం రామం పరిచరన్ వనే|| 8
- ఆపగాః కృతపుణ్యాస్తాః పద్మిన్యశ్చ సరాంసి చ|
యేషు స్నాన్యతి కాకుత్స్థో విగాహ్యా సలిలం శుచి|| 9
- శోభయిష్యంతి కాకుత్స్థం అటవ్యో రమ్యకాననాః|
ఆపగాశ్చ మహానూపాః సానుమంతశ్చ పర్వతాః|| 10

- కాననం వాపి శైలం వా యం రామోఽభిగమిష్యతి |
ప్రియాతిథిమివ ప్రాప్తం నైనం శక్త్యంత్యనర్చితుమ్ || 11
- విచిత్రకుసుమాపీడాః బహుమంజరిధారిణః |
రాఘవం దర్శయిష్యంతి సగా భ్రమరశాలినః || 12
- అకాలే చాపి ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ |
దర్శయిష్యంత్యనుక్రోశాత్ గిరయో రామమాగతమ్ || 13
- ప్రప్రవిష్యంతి తోయాని విమలాని మహీధరాః |
విదర్శయంతో వివిధాన్ భూయశ్చిత్రాంశ్చ నిర్ఘరాన్ || 14
- పాదపాః పర్వతాగ్రేషు రమయిష్యంతి రాఘవమ్ |
యత్ర రామో భయం నాత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవః || 15
- స హి శూరో మహాబాహుః పుత్రో దశరథస్య చ |
పురా భవతి నో దూరాత్ అనుగచ్ఛామ రాఘవమ్ || 16
- పాదచ్ఛాయా సుఖా భర్తుః తాదృశస్య మహాత్మనః |
స హి నాథో జనస్యాస్య స గతి స్స పరాయణమ్ || 17
- వయం పరిచరిష్యామః సీతాం యూయం తు రాఘవమ్ |
ఇతి పౌరస్త్రియో భర్తృన్ దుఃఖార్తాస్తత్తదబ్రువన్ || 18
- యుష్మాకం రాఘవోఽరణ్యే యోగక్షేమం విధాస్యతి |
సీతా నారీజనస్యాస్య యోగక్షేమం కరిష్యతి || 19
- కో న్వనేనాప్రతీతేన సోత్కంఠితజనేన చ |
సంప్రీయేతామనోజ్ఞేన వాసేన హృతచేతసా || 20
- కైకేయ్యా యది చేద్రాజ్యం స్యాదధర్మ్యమనాథవత్ |
స హి నో జీవితేనార్థః కుతః పుత్రైః కుతో ధనైః || 21

- యయా పుత్రశ్చ భర్తా చ త్యక్తావైశ్వర్యకారణాత్ |
కం సా పరిహరేదన్యం కైకేయా కులపాంసనీ | 22
- కైకేయ్యా న వయం రాజ్యే భృతకా నివసేమహి |
జీవంత్యా జాతు జీవంత్యః పుత్రైరపి శపామహే | 23
- యా పుత్రం పార్థివేంద్రస్య ప్రవాసయతి నిర్లబ్ధా |
కస్తాం ప్రాప్య సుఖం జీవేత్ అధర్మ్యాం దుష్టచారిణీమ్ | 24
- ఉపద్రుతమిదం సర్వం అనాలంబమనాయకమ్ |
కైకేయ్యా హి కృతే సర్వం వినాశముపయాస్యతి | 25
- న హి ప్రప్రజితే రామే జీవిష్యతి మహీపతిః |
మృతే దశరథే వ్యక్తం విలాసస్తదనంతరమ్ | 26
- తే విషం పిబతాలోడ్య క్షీణపుణ్యాస్సుదుర్గతాః |
రాఘవం వానుగచ్ఛద్ధ్వం అశ్రుతిం వాపి గచ్ఛత | 27
- మిథ్యా ప్రవ్రాజితో రామః ససీతస్సహలక్ష్మణః |
భరతే సంనిస్సృష్టాస్స్యః సౌనికే పశవో యథా | 28
- పూర్ణచంద్రాసనశ్శ్యామో గూఢజత్రురరిందమః |
ఆజానుబాహుః పద్మాక్షో రామో లక్ష్మణపూర్వజః | 29
- పూర్వాభిభాషీ మధురః సత్యవాదీ మహాబలః |
సౌమ్యశ్చ సర్వలోకస్య చంద్రవత్ ప్రియదర్శనః | 30
- నూనం పురుషశార్దూలో మత్తమాతంగవిక్రమః |
శోభయిష్యత్య్రణ్యాని విచరన్ స మహారథః | 31
- తాస్తథా విలపంత్యస్తు నగరే నాగరస్త్రియః |
చుక్రశుర్దుఃఖసంతప్తాః మృత్యోరివ భయాగమే | 32

ఇత్యేవం విలపంతీనాం స్త్రిణాం వేశ్మసు రాఘవమ్ |
 జగామాస్తం దినకరో రజనీ చాభ్యవర్తత || 33

సప్తజ్వలనసంపాతా ప్రశాంతాధ్యాయసం కథా |
 తిమిరేణాభిలిప్తేప సా తదా నగరీ బభౌ || 34

ఉపశాంతపణిక్పణ్యా సప్తహర్షా నిరాశ్రయా |
 అయోధ్యా నగరీ చాసీత్ సప్తతారమివాంబరమ్ || 35

తథా స్త్రియో రామనిమిత్తమాతురాః
 యథా సుతే భ్రాతరి వా వివాసితే |
 విలప్య దీనా రురుదుర్విచేతసః
 సుతైర్హి తాసామధికో హి సోఽభవత్ || 36

ప్రశాంతగీతోత్సవస్మత్తవాదనా
 వ్యపాస్తహర్షా సిహితాపణోదయా |
 తదా హ్యయోధ్యా నగరీ బభూవ సా
 మహార్ణవస్సంక్షిప్తోదకో యథా || 37

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 అష్టచత్వారింశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనపంచాశస్సర్గః
 49. జానపదాక్రోశః

రామోఽపి రాత్రిశేషేణ తేనైవ మహదంతరమ్ |
 జగామ పురుషవ్యాఘ్రః పితురాజ్ఞామనుస్మరన్ || 1

తథైవ గచ్ఛతస్తస్య వ్యపాయాద్రజనీ శివా |
 ఉపాస్య స శివాం సంధ్యాం విషయాంతం వ్యగాహత || 2

గ్రామాన్ వికృష్టసీమాంతాన్ పుష్పితాని వనాని చ |
పశ్యన్నతియయా శీఘ్రం శరైరిప హయోత్తమైః || 3

శృణ్వన్ వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్ |
రాజానం ధిగ్దశరథం కామస్య పశమాస్థితమ్ || 4

హా నృశంసాద్య కైకేయా పాపా పాపానుబంధినీ |
తీక్ష్ణా సంభిన్నమర్యాదా తీక్ష్ణ కర్మణి వర్తతే || 5

యా పుత్రమీదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికమ్ |
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సానుక్రోశం జితేంద్రియమ్ || 6

కథం నామ మహాభాగా సీతా జనకనందినీ |
సదా సుఖేష్వభిరతా దుఃఖాన్యనుభవిష్యతి || 7

అహో దశరథో రాజా నిస్సేహ సన్వసుతం ప్రియమ్ |
ప్రజానామనఘం రామం పరిత్యక్తుమిహేచ్ఛతి || 8

ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామసంవాసవాసినామ్ |
శృణ్వన్నతియయా వీరః కోసలాన్ కోసలేశ్వరః || 9

తతో వేదశ్రుతిం నామ శివవారిపహం నదీమ్ |
ఉత్తిర్యాభిముఖః ప్రాయాత్ అగస్త్యాధ్యుషితాం దిశమ్ || 10

గత్వా తు సుచిరం కాలం తతశ్శీతపహం నదీమ్ |
గోమతీం గోయుతానూపామతరత్ సాగరంగమామ్ || 11

గోమతీం చాప్యతిక్రమ్య రాఘవశ్శీఘ్రగైర్ల యైః |
మయురహంసాభిరుతాం తతార స్యందికాం నదీమ్ || 12

స మహీం మనునా రాజ్ఞా దత్తామిక్వాకవే పురా |
స్థితాం రాష్ట్రావృతాం రామో వైదేహీమన్వదర్శయత్ || 13

సూత ఇత్యేవ చాభాష్య సారథిం తమభీక్షశః|
 మత్తహంసస్వరశ్శ్రీమాన్ ఉవాచ పురుషర్షభః|| 14

కదాహం పునరాగమ్య సరయ్యాః పుష్పితే వనే|
 మృగయాం పర్యటిష్యామి మాత్రా పిత్రా చ సంగతః|| 15

నాత్యర్థమభికాంక్షామి మృగయాం సరయావనే|
 రతిర్హ్యేషాఽతులా లోకే రాజర్షిగణసమ్మతా|| 16

రాజర్షీణాం హి లోకేఽస్మిన్ రత్యర్థం మృగయా వనే|
 కాలే వృతాం తాం మనుజైర్ ధన్వినామభికాంక్షితామ్|| 17

స తమధ్వానమైక్వాన్వకస్నూతం మధురయా గిరా|
 తం తమర్థమభిప్రేత్య యయా వాక్యముదీరయన్|| 18

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకోనపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచాశస్సర్గః
 50. గుహసంగతమ్

విశాలాన్ కోసలాన్ రమ్యాన్ యాత్వా లక్ష్మణపూర్వజః|
 అయోధ్యాభిముఖో ధీమాన్ ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్|| 1

ఆపుచ్ఛే త్వాం పురిశ్రేష్ఠే కాకుత్స్థ పరిపాలితే|
 దైవతాని చ యాని త్వాం పాలయంత్యావసంతి చ|| 2

నివృత్తవనవాసస్త్వామస్యణో జగతీపతేః|
 పునర్దృక్వామి మాత్రా చ పిత్రా చ సహ సంగతః|| 3

- తతో రుచిరతామ్రాక్షో భుజముద్యమ్య దక్షిణమ్ |
అశ్రుపూర్ణముఖో దీనోబ్రవీజ్ఞానపదం జనమ్ || 4
- అనుక్రోశో దయా చైవ యథార్థం మయి పః కృతః |
చిరం దుఃఖస్య పాపీయో గమ్యతామర్థసిద్ధయే || 5
- తేభివాద్య మహాత్మానం కృత్వా చాపి ప్రదక్షిణమ్ |
విలపంతో నరా ఘోరం వ్యతిష్ఠంత క్వచిత్ క్వచిత్ || 6
- తథా విలపతాం తేషామతృప్తానాం చ రాఘవః |
అచక్షుర్విషయం ప్రాయాత్ యథార్కః క్షణదాముఖే || 7
- తతో ధాన్యధనోపేతాన్ దానశీలజనాన్ శుభాన్ |
అకుతశ్చిద్భయాన్ రమ్యాంశ్చైత్యయాపసమావృతాన్ || 8
- ఉద్యానామ్రవణోపేతాన్ సంపన్నసలిలాశయాన్ |
తుష్టపుష్టజనాకీర్ణాన్ గోపగోకులసేవితాన్ || 9
- రక్షణీయాన్నరేంద్రాణాం బ్రహ్మ ఘోషాభినాదితాన్ |
రథేన పురుషవ్యాఘ్రుః కోసలానత్యవర్తత || 10
- మధ్యేన ముదితస్నేహం రమ్యోద్యానసమాకులమ్ |
రాజ్యం భోగ్యం నరేంద్రాణాం యయౌ ధృతిమతాం పరః || 11
- తత్ర త్రిపథగాం దివ్యాం శివతోయామశైవలామ్ |
దదర్శ రాఘవో గంగాం పుణ్యామృషినిషేవితామ్ || 12
- ఆశ్రమైరవిదూరస్థైః శ్రీమద్భిన్నమలంకృతామ్ |
కాలేఽస్పరోభిర్భ్రష్టాభిః సేవితాంభోస్రదాం శివామ్ || 13
- దేవదానవగంధర్వైః కిన్నరైరుపశోభితామ్ |
నాగగంధర్వపత్నీభిః సేవితాం సతతం శివామ్ || 14

- దేవక్రీడశతాకీర్తాం దేవోద్యానశతాయుతామ్ |
దేవార్థమాకాశగమాం విఖ్యాతాం దేవపద్మినీమ్ || 15
- జలాఘాతాఢ్టహాసోగ్రాం ఘననిర్మలహాసినీమ్ |
క్వచిద్వేణీకృతజలాం క్వచిదావర్తశోభితామ్ || 16
- క్వచిత్ స్త్రీమితగంభీరాం క్వచిద్వేగజలాకులామ్ |
క్వచిద్గంభీరనిర్హోషాం క్వచిద్భైరవనిస్వనామ్ || 17
- దేవసంఘాఘ్రతజలాం నిర్మలోత్పలశోభితామ్ |
క్వచిదాభోగపులినాం క్వచిన్నిర్మలవాలుకామ్ || 18
- హంససారససంఘుష్టాం చక్రవాకోపకూజితామ్ |
సదా మత్తైశ్చ విహగైరభినన్నాదితాంతరామ్ || 19
- క్వచిత్తీరరుహైర్వృక్షైర్మాలాభిరిప శోభితామ్ |
క్వచిత్సుల్లోత్పలచ్ఛన్నాం క్వచిత్పద్మవనాకులామ్ || 20
- క్వచిత్కుముదషండైశ్చ కుడ్మలైరుపశోభితామ్ |
నానాపుష్పరజోధ్వస్తాం సమదామివ చ క్వచిత్ || 21
- వ్యపేతమలసంఘాతాం మణినిర్మలదర్శనామ్ |
దిశాగజైర్వనగజైర్మత్తైశ్చ వరవారణైః || 22
- దేవరాజోపవాహ్యైశ్చ సన్నాదితవనాంతరామ్ |
ప్రమదామివ యత్నేన భూషితాం భూషణోత్తమైః || 23
- ఫలైః పుష్పైః కిసలయైర్వృతాం గుల్మైర్ ద్విజైస్తథా |
శింశుమారైశ్చ నక్రైశ్చ భుజంగైశ్చ నిషేవితామ్ || 24
- విష్ణుపాదచ్యుతాం దివ్యామపాపాం పాపనాశినీమ్ |
తాం శంకరజటాజూటాత్ భ్రష్టాం సాగరతేజసామ్ || 25

- సముద్రమహిషీం గంగాం సారసక్రాంచనాదితామ్ |
ఆససాద మహాబాహు శ్శృంగిబేరపురం ప్రతి || 26
- తామూర్మికలిలాపర్తామన్వవేక్ష్య మహారథః |
సుమంత్రమబ్రవీత్ సూతమిహైవాద్య వసామహే || 27
- అవిదూరాదయం నాద్య బహుపుష్పప్రవాలవాన్ |
సుమహానింగుదీవృక్షో వసామోఽత్రైవ సారథే || 28
- ద్రక్ష్యామస్సరితాం శ్రేష్ఠాం సమ్మాన్యసలిలాం శివామ్ |
దేవ దానవ గంధర్వ మృగ పన్నగ పక్షిణామ్ || 29
- లక్ష్మణశ్చ సుమంత్రశ్చ బాధమిత్యేవ రాఘవమ్ |
ఉక్త్వా తమింగుదీవృక్షం తదోపయయతుర్హయైః || 30
- రామోఽభియాయ తం రమ్యం వృక్షమిక్ష్వాకునందనః |
రథాదవాతరత్తస్మాత్ సభార్యస్సహలక్ష్మణః || 31
- సుమంత్రోఽప్యవతీర్యాథ మోచయిత్వా హయోత్తమాన్ |
వృక్షమూలగతం రామముపతస్థే కృతాంజలిః || 32
- తత్ర రాజా గుహో నామ రామస్యాత్మసమస్సఖా |
నిషాదజాత్యో బలవాన్ స్థపతిశ్చేతి విశ్రుతః || 33
- స శ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం రామం విషయమాగతమ్ |
వృద్ధైః పరివృతోఽమాత్యైర్ జ్ఞాతిభిశ్చాప్యుపాగతః || 34
- తతో నిషాదాధిపతిం దృష్ట్వా దూరాదుపస్థితమ్ |
సహ సౌమిత్రిణా రామ స్సమాగచ్ఛద్గుహేన సః || 35
- తమూర్తః సంపరిష్యజ్య గుహో రాఘవమబ్రవీత్ |
యథాయోధ్యా తథేయం తే రామ కిం కరవాణి తే || 36

- ఈదృశం హి మహాబాహో కః ప్రాప్యత్యతిథిం ప్రియమ్ |
తతో గుణవదన్నాద్యముపాదాయ పృథగ్విధమ్ || 37
- అర్హ్యం చోపానయత్ క్షిప్రం వాక్యం చేదమువాచ హ |
స్వాగతం తే మహాబాహో తవేయమఖిలా మహీ || 38
- వయం ప్రేష్యా భవాన్ భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రశాధి నః |
భక్త్యం భోజ్యం చ పేయం చ లేహ్యం చేదముపస్థితమ్ || 39
- శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ తే |
గుహమేవం బ్రువాణం తం రాఘవః ప్రత్యభాషత || 40
- అర్చితాశ్చైవ హృష్టాశ్చ భవతా సర్వథా వయమ్ |
పద్భ్యామభిగమాచైవ స్నేహసందర్శనేన చ || 41
- భుజాభ్యాం సాధువృత్తాభ్యాం పీడయన్ వాక్యమబ్రవీత్ |
ద్విష్ట్యా త్వాం గుహా పశ్యామి నీరోగం సహ బాంధవైః || 42
- అపి తే కుశలం రాష్ట్రే మిత్రేషు చ ధనేషు చ |
యదేతద్భవతా కించిత్ ప్రీత్యా సముపకల్పితమ్ || 43
- సర్వం తదనుజానామి న హి వర్తే ప్రతిగ్రహే |
కుశచీరాజనధరం ఫలమూలాశినం చ మామ్ || 44
- విద్ధి ప్రణిహితం ధర్మే తాపసం వనగోచరమ్ |
అశ్వానాం ఖాదనేనాహమర్థీ నాన్యేన కేన చిత్ || 45
- ఏతావతాత్రభవతా భవిష్యామి సుపూజితః |
ఏతే హి దయితా రాజ్ఞః పితుర్దశరథస్య మే || 46
- ఏతైస్సువిహితైరశ్వైర్భవిష్యామ్యహమర్చితః |
అశ్వానాం ప్రతిపానం చ ఖాదనం చైవ సోఽన్వశాత్ || 47

గుహస్తత్రైవ పురుషాంస్త్వరితం దీయతామితి |
 తతశ్చీరోత్తరాసంగస్సంధ్యామన్వాస్య పశ్చిమామ్ || 48

జలమేవాదదే భోజ్యం లక్ష్మణేనాహృతం స్వయమ్ |
 తస్య భూమౌ శయానస్య పాదౌ ప్రక్షాల్య లక్ష్మణః || 49

సభార్యస్య తతోఽభ్యేత్య తస్థౌ వృక్షముపాస్థితః |
 గుహోఽపి సహ సూతేన సౌమిత్రిమనుభాషయన్ || 50
 అన్వజాగ్రత్తతో రామమప్రమత్తో ధనుర్ధరః ||

తథా శయానస్య తతోఽస్య ధీమతో
 యశస్వినో దాశరథేర్మహాత్మనః |
 అదృష్టదుఃఖస్య సుఖోచితస్య సౌ
 తదా వ్యతీయాయ చిరేణ శర్వరీ || 51

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏక పంచాశస్సర్గః

51. గుహలక్ష్మణజాగరణమ్

తం జాగ్రతమదంభేన భ్రాతురర్థాయ లక్ష్మణమ్ |
 గుహస్సంతాపసంతప్తో రాఘవం వాక్యమబ్రవీత్ || 1

ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థముపకల్పితా |
 ప్రత్యాశ్వసిహి సాధ్వస్యాం రాజపుత్ర యథాసుఖమ్ || 2

ఉచితోఽయం జనస్సర్వః క్లేశానాం త్వం సుఖోచితః |
 గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామః కాకుత్స్థస్య వయం నిశామ్ || 3

- న హి రామాత్ ప్రియతరో మమాస్తి భువి కశ్చన|
బ్రవీమ్యేతదహం సత్యం సత్యేవైవ చ తే శపే|| 4
- అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః|
ధర్మావాప్తిం చ విపులాం అర్థకామౌ చ పుష్కలా|| 5
- సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా|
రక్షిష్యామి ధనుష్యాణిః సర్వతో జ్ఞాతిభిన్నహ|| 6
- న హి మేఽవిదితం కించిత్ వనేఽస్మింశ్చరతస్నదా|
చతురంగం హ్యపి బలం సుమహత్ ప్రసహేమహి|| 7
- లక్ష్మణస్తం తదోవాచ రక్ష్యమాణాస్త్యయాసఘ|
నాత్ర భీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా|| 8
- కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా|
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధం జీవితం వా సుఖాని వా|| 9
- యో న దేవాసురైస్సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి|
తం పశ్య సుఖనంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా|| 10
- యో మంత్ర తపసా లభో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః|
ఏకో దశరథస్యేష్టః పుత్ర స్సద్భుశలక్షణః|| 11
- అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి|
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి|| 12
- వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాస్మిన్మయః|
నిర్ఘోషోపరతం తాత మన్యే రాజనివేశనమ్|| 13
- కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ|
నాశంసే యది జీవంతి సర్వే తే శర్వరీమిమామ్|| 14

- జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాస్వవేక్షయా|
తద్దుఃఖం యది కౌసల్యా వీరసూర్విసశిష్యతి|| 15
- అనురక్తజనాకీర్ణా సుఖాలోకప్రియాపహా|
రాజవ్యసనసంతప్తా సా పురీ వినశిష్యతి|| 16
- కథం పుత్రం మహాత్మానం జ్యేష్ఠం ప్రియమపశ్యతః|
శరీరం ధారయిష్యంతి ప్రాణా రాజ్ఞో మహాత్మనః|| 17
- వినష్టే నృపతౌ పశ్చాత్ కౌసల్యా వినశిష్యతి|
అనంతరం చ మాతాపి మమ నాశముపైష్యతి|| 18
- అతిక్రాంతమతిక్రాంతం అనవాప్య మనోరథమ్|
రామే రాజ్యమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి|| 19
- సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలేఽప్యవస్థితే|
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపమ్|| 20
- రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథామ్|
హర్మ్యప్రాసాదసంపన్నాం గణికాపరశోభితామ్|| 21
- రథాశ్వగజసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితామ్|
సర్వకల్యాణసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్|| 22
- ఆరామోద్యానసంపన్నాం సమాజోత్సవశాలినీమ్|
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితుర్మమ|| 23
- అపి జీవేద్దశరథో వనవాసాత్ పునర్వయమ్|
ప్రత్యాగమ్య మహాభాగం అపి పశ్యేమ సువ్రతమ్|| 24
- అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయమ్|
నివృత్తే వనవాసేఽస్మిన్ ఆయోధ్యాం ప్రవిశేమహి|| 25

పరిదేవయమాసస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః|
 తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాత్యవర్తత|| 26

తథా హి సత్యం బ్రువతి ప్రజాహితే
 సరేంద్రపుత్రే గురుసౌహృదాద్గుహః|
 ముమోచ బాష్పం వ్యసనాభిపీడితో
 జ్వరాతురో నాగ ఇవ వ్యథాతురః|| 27

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్విపంచాశస్సర్గః
 52. గంగావతరణమ్

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్తా మహాయశాః|
 ఉవాచ రామస్సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్ష్మణమ్|| 1

భాస్కరోదయకాలోఽసౌ గతా భగవతీ నిశా|
 అసౌ సుకృష్ణో విహగః కోకిలస్తాత కూజతి|| 2

బర్హిణానాం చ నిర్హోషః శ్రూయతే నదతాం పనే|
 తరామ జాహ్నువీం సౌమ్య శీఘ్రగాం సాగరంగమామ్|| 3

విజ్ఞాయ రామస్య వచః సౌమిత్రిత్రితనందనః|
 గుహమామంత్ర్య సూతం చ సోఽతిష్ఠద్భ్రాతురగ్రతః|| 4

స తు రామస్య వచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ|
 స్థపతిస్తార్థమాహూయ సచివానిదమబ్రవీత్|| 5

అస్య వాహనసంయుక్తాం కర్ణగ్రాహవతీం శుభామ్ |
 సుప్రతారాం దృఢాం తీర్థే శీఘ్రం నాపముపాహర || 6

తన్నిశమ్య గుహదేశం గుహమాత్యగణో మహాన్ |
 ఉపోహ్య రుచిరాం నాపం గుహాయ ప్రత్యవేదయత్ || 7

తతస్స ప్రాంజలిర్భూత్వా గుహో రాఘవమబ్రవీత్ |
 ఉపస్థితేయం నౌర్దేవ భూయః కిం కరవాణి తే || 8

తవామరసుతప్రఖ్య తర్తుం సాగరగాం నదీమ్ |
 నౌరియం పురుషవ్యాఘ్రం తాం త్వమారోహ సుప్రత || 9

అథోవాచ మహాతేజాః రామో గుహమిదం పచః |
 కృతకామోఽస్మి భవతా శీఘ్రమారోప్యతామితి || 10

తతః కలాపాన్ సన్నహ్య ఖడ్గౌ బద్ధ్వా చ ధన్వినౌ |
 జగ్ముతుర్యేన తౌ గంగాం సీతయా సహ రాఘవౌ || 11

రామమేవం తు ధర్మజ్ఞం ఉపగమ్య వినీతవత్ |
 కిమహం కరవాణీతి సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ || 12

తతోఽబ్రవీద్దాశరథిస్సుమంత్రం
 స్పృశన్ కరేణోత్తమదక్షిణేన |
 సుమంత్ర శీఘ్రం పునరేవ యాహి
 రాజ్ఞ స్సకాశే భవ చాప్రమత్తః || 13

నివర్తస్వేత్యువాచైవ హ్యేతాపథి కృతం మమ |
 రథం విహాయ పద్భ్యాం తు గమిష్యామో మహాపసమ్ || 14

ఆత్మానం త్వభ్యనుజ్ఞాతం అవేక్ష్యార్తస్స సారథిః |
 సుమంత్రః పురుషవ్యాఘ్రం ఐక్ష్వాకమిదమబ్రవీత్ || 15

- నాతిక్రాంతమిదం లోకే పురుషేణేహ కేన చిత్ |
తప సభ్రాత్యభార్యస్య వాసః ప్రాకృతపద్వనే || 16
- న మన్యే బ్రహ్మచర్యేఽస్తి స్వధీతే వా ఫలోదయః |
మార్దవార్జవయోర్వాపి త్వాం చేద్వ్యసనమాగతమ్ || 17
- సహ రాఘవ వైదేహ్యే భ్రాత్రా చైవ వనే వసన్ |
త్వం గతిం ప్రాప్స్యసే వీర త్రీన్ లోకాంస్తు జయన్నివ || 18
- వయం ఖలు హతా నామ యత్వయాప్యృపవంచితాః |
కైకేయ్యా వశమేష్యామః పాపాయా దుఃఖభాగినః || 19
- ఇతి బ్రువన్నాత్మ సమం సుమంత్రస్సాన్సరథిస్తదా |
దృష్ట్వా దూరగతం రామం దుఃఖార్తో రురుదే చిరమ్ || 20
- తతస్తు విగతే బాషే సూతం స్పృష్టోదకం శుచిమ్ |
రామస్తు మధురం వాక్యం పునః పునరువాచ తమ్ || 21
- ఇక్ష్వాకూణాం త్వయా తుల్యం సుహృదం నోపలక్షయే |
యథా దశరథో రాజా మాం న శోచేత్తథా కురు || 22
- శోకోపహత చేతాశ్చ వృద్ధశ్చ జగతీపతిః |
కామ భారాపసన్నశ్చ తస్మాదేతద్బ్రవీమి తే || 23
- యద్యదాజ్ఞాపయేత్ కించిత్ స మహాత్మా మహీపతిః |
కైకేయ్యాః ప్రియకామార్థం కార్యం తదవిశంకయా || 24
- ఏతద్దర్శం హి రాజ్యాని ప్రశాసతి సరాధిపాః |
యదేషాం సర్వకృత్యేషు మనో న ప్రతిహస్యతే || 25
- యద్యథా స మహారాజో నాలీకమధిగచ్ఛతి |
న చ తామ్యతి దుఃఖేన సుమంత్ర కురు తత్తథా || 26

- అదృష్టదుఃఖం రాజానం వృద్ధమార్యం జితేంద్రియమ్ |
బ్రూయాస్త్యమభివాద్యైవ మమ హేతోరిదం వచః || 27
- నైవాహమనుశోచామి లక్ష్మణో న చ మైథిలీ |
అయోధ్యాయాశ్చ్యుతాశ్చేతి వనే పత్యామహేతి చ || 28
- చతుర్దశసు వర్షేషు నివృత్తేషు పునః పునః |
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ద్రక్ష్యసి క్షిప్రమాగతాన్ || 29
- ఏవముక్త్వా తు రాజానం మాతరం చ సుమంత్ర మే |
అన్యాశ్చ దేవీస్సహితాః కైకేయాం చ పునః పునః || 30
- ఆరోగ్యం బ్రూహి కౌసల్యాం అథ పాదాభివందనమ్ |
సీతాయా మమ చార్యస్య వచనాలలక్ష్మణస్య చ || 31
- బ్రూయాశ్చ హి మహారాజం భరతం క్షిప్రమానయ |
ఆగతశ్చాపి భరతః స్థాప్యో నృపమతే పదే || 32
- భరతం చ పరిష్వజ్య యౌవరాజ్యేభిషిచ్య చ |
ఆత్మసంతాపజం దుఃఖం న త్వామభిభవిష్యతి || 33
- భరతశ్చాపి వక్తవ్యో యథా రాజని వర్తసే |
తథా మాతృషు వర్తేథాః సర్వాస్వేవావిశేషతః || 34
- యథా చ తవ కైకేయా సుమిత్రా చ విశేషతః |
తద్దైవ దేవీ కౌసల్యా మమ మాతా విశేషతః || 35
- తాతస్య ప్రియకామేన యౌవరాజ్యమవేక్షతా |
లోకయోరుభయోశ్చక్యం నిత్యదా సుఖమేధితుమ్ || 36
- నివర్తమానో రామేణ సుమంత్రశ్శోకకర్చితః |
తస్సర్వం వచనం శ్రుత్వా స్నేహాత్ కాకుత్స్థమబ్రవీత్ || 37

యదహం నోపచారేణ బ్రూయాం స్నేహాదవిక్షపమ్ |
 భక్తిమానితి తత్తావత్ వాక్యం త్వం క్షంతుమర్హసి || 38

కథం హి త్వద్విహీనోఽహం ప్రతియాస్యామి తాం పురీమ్ |
 తవ తాపద్వియోగేన పుత్రశోకాకులామివ || 39

సరామమపి తావన్మే రథం దృష్ట్వా తదా జనః |
 వినా రామం రథం దృష్ట్వా విదీర్యేతాపి సా పురీ || 40

దైన్యం హి నగరీ గచ్ఛేత్ దృష్ట్వా శూన్యమిమం రథమ్ |
 సూతావశేషం స్వం హైన్యం హతవీరమిహాఽహవే || 41

దూరేఽపి నిపసంతం త్వాం మానసేనాగ్రతస్మి తమ్ |
 చింతయంత్యోఽద్య నూసం త్వాం నిరాహారాః కృతాః ప్రజాః || 42

దృష్టం తద్ధి త్వయా రామ! యాదృశం త్వత్ప్రవాసనే |
 ప్రజానాం సంకులం పృత్యం త్వచ్ఛోకక్లాంతచేతసామ్ || 43

ఆర్తనాదో హి యః పౌరైః ఉన్ముక్తస్త్వత్ప్రవాసనే |
 సరథం మాం నిశామ్యైవ కుర్యుశ్శతగుణం తతః || 44

అహం కిం చాపి పక్త్యామి దేవీం తవ సుతో మయా |
 నీతోఽసౌ మాతులకులం సంతాపం మా కృథా ఇతి || 45

అసత్యమపి నైవాహం బ్రూయాం పచనమీదృశమ్ |
 కథమప్రియమేవాహం బ్రూయాం సత్యమిదం పచః || 46

మమ తావన్నియోగస్థాః త్వద్బంధుజనవాహినః |
 కథం రథం త్వయా హీనం ప్రవక్ష్యంతి హయోత్తమాః || 47

తన్న శక్త్యామ్యహం గంతుం అయోధ్యాం త్వద్పతేఽనఘ |
 వనవాసాసుయానాయ మామనుజ్ఞాతుమర్హసి || 48

- యది మే యాచమానస్య త్యాగమేవ కరిష్యసి|
సరథోఽగ్నిం ప్రవేక్ష్యామి త్యక్త మాత్ర ఇహ త్వయా|| 49
- భవిష్యంతి వనే యాని తపోవిఘ్నకరాణి తే|
రథేన ప్రతిబాధిష్యే తాని సత్త్వాని రాఘవ|| 50
- త్వత్కృతేన మయావాప్తం రథచర్యాకృతం సుఖమ్|
ఆశంసే త్వత్కృతేనాహం వనవాసకృతం సుఖమ్|| 51
- ప్రసీదేచ్ఛామి తేఽరణ్యే భవతుం ప్రత్యనంతరః|
ప్రీత్యాభిహితమిచ్ఛామి భవ మే ప్రత్యనంతరః|| 52
- ఇమే చాపి హయా వీర యది తే వనవాసినః|
పరిచర్యాం కరిష్యంతి ప్రాప్స్యంతి పరమాం గతిమ్|| 53
- తవ శుశ్రూషణం మూర్ధ్నా కరిష్యామి వనే వసన్|
అయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహామ్యహమ్|| 54
- న హి శక్యా ప్రవేష్టుం సా మయాయోధ్యా త్వయా వినా|
రాజధానీ మహేంద్రస్య యథా దుష్కృతకర్మణా|| 55
- వనవాసే క్షయం ప్రాప్తే మమైష హి మనోరథః|
యదనేన రథేనైవ త్వాం వహేయం పురీం పునః|| 56
- చతుర్దశ హి వర్షాణి సహితస్య త్వయా వనే|
క్షణభూతాని యాస్యంతి శతసంఖ్యాన్యతోఽన్యథా|| 57
- భృత్యవత్సల తిష్ఠంతం భర్తృపుత్రగతే పథి|
భక్తం భృత్యం స్థితం స్థిత్యాం త్వం న మాం హాతుమర్హసి|| 58
- ఏవం బహువిధం దీనం యాచమానం పునః పునః|
రామో భృత్యానుకంపీ తు సుమంత్రమిదమబ్రవీత్|| 59

- జానామి పరమాం భక్తిం మయి తే భర్తృవత్సల|
శృణు చాపి యదర్థం త్వాం ప్రేషయామి పురీమితః|| 60
- నగరీం త్వాం గతం దృష్ట్వా జననీ మే యవీయసీ|
కైకేయా ప్రత్యయం గచ్ఛేత్ ఇతి రామో వనం గతః|| 61
- పరితుష్టా హి సా దేవి వనవాసం గతే మయి|
రాజానం నాతిశంకేత మిథ్యావాదీతి ధార్మికమ్|| 62
- ఏష మే ప్రథమః కల్పో యదమ్భా మే యవీయసీ|
భరతారక్షితం స్నితం పుత్రరాజ్యమవాప్నుయాత్|| 63
- మమ ప్రియార్థం రాజ్జశ్చ సరథస్త్యం పురీం ప్రజ|
సందిష్టశ్చాసి యానర్థాన్ తాంస్తాన్ బ్రూయాస్తథాతథా|| 64
- ఇత్యుక్త్వా వచనం సూతం సాంత్యయిత్వా పునః పునః|
గుహం వచనమక్లిబ్ధో రామో హేతుమదబ్రవీత్|| 65
- నేదానీం గుహ యోగ్యోఽయం వాసో మే సజనే పనే|
అవశ్యం హ్యశ్రమే వాసః కర్తవ్యస్తద్గతో విధిః|| 66
- సోఽహం గృహీత్వా నియమం తపస్విజనభూషణమ్|
హితకామః పితుర్భూయః సీతాయా లక్ష్మణస్య చ|| 67
- జటాః కృత్వా గమిష్యామి న్యగ్రోధక్షీరమానయ|
తత్ క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహః క్షిప్రముపాహరత్|| 68
- లక్ష్మణస్యాత్మనశ్చైవ రామస్తేనాకరోజ్జటాః|
దీర్ఘబాహుర్పరవ్యాఘ్రో జటిలత్వమధారయత్|| 69
- తౌ తదా చీరపసనౌ జటామండలధారిణౌ|
అశోభేతామృషిసమౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ|| 70

తతో వైఖానసం మార్గం ఆస్థితస్సహ లక్ష్మణః |
 వ్రతమాదిష్టవాన్ రామః సహాయం గుహమబ్రవీత్ || 71

అప్రమత్తో బలే కోశే దుర్గే జనపదే తథా |
 భవేథా గుహ రాజ్యం హి దురారక్షతమం మతమ్ || 72

తతస్తం సమనుజ్ఞాయ గుహమిక్ష్వాకునందనః |
 జగామ తూర్ణమవ్యగ్రః సభార్యస్సహలక్ష్మణః || 73

స తు దృష్ట్వా నదీతీరే నాపమిక్ష్వాకునందనః |
 తీర్థిర్ఘ్నశ్శీఘ్రగాం గంగాం ఇదం లక్ష్మణమబ్రవీత్ || 74

ఆరోహ త్వం సరవ్యాఘ్రు స్థితాం నాపమిమాం శనైః |
 సీతాం చారోపయాస్వక్షం పరిగృహ్య మనస్విసీమ్ || 75

స భ్రాతుశ్శాసనం శ్రుత్వా సర్వమప్రతికూలయన్ |
 ఆరోప్య మైథిలీం పూర్వం ఆరురోహాత్మవాంస్తతః || 76

అథారురోహ తేజస్వీ స్వయం లక్ష్మణపూర్వజః |
 తతో నిషాదాధిపతిః గుహా జ్ఞాతీనచోదయత్ || 77

రాఘవోఽపి మహాతేజాః నాపమారుహ్య తాం తతః |
 బ్రహ్మవత్ క్షత్రవచ్చైవ జజాప హితమాత్మనః || 78

ఆచమ్య చ యథాశాస్త్రం నదీం తాం సహ సీతయా |
 ప్రాణమత్ ప్రీతిసంహృష్టో లక్ష్మణశ్చామితప్రభః || 79

అనుజ్ఞాయ సుమంత్రం చ సబలం చైవ తం గుహమ్ |
 ఆస్థాయ నాపం రామస్తు చోదయామాస నావికాన్ || 80

తతస్సైశ్చోద్రితా సా నౌః కర్ణధార సమాహితా |
 శివస్స్యవేగాభిహతా గంగా సలిలమత్యగాత్ || 81

- మధ్యం తు సమనుప్రాప్య భాగీరథ్యాస్త్యనిందితా |
వైదేహీ ప్రాంజలిర్భూత్వా తాం నదీమిదమబ్రవీత్ || 82
- పుత్రో దశరథస్యాయం మహారాజస్య ధీమతః |
నిదేశం పారయిత్వేమం గంగే త్వదభిరక్షితః || 83
- చతుర్దశ హి వర్షాణి సమగ్రాణ్యుష్య కాననే |
భ్రాత్రా సహ మయా చైవ పునః ప్రత్యాగమిష్యతి || 84
- తతస్త్వాం దేవి సుభగే క్షేమేణ పునరాగతా |
యక్ష్యే ప్రముదితా గంగే సర్వకామసమృద్ధినీ || 85
- త్వం హి త్రిపథగా దేవి బ్రహ్మలోకం సమీక్షసే |
భార్యా చోదధిరాజస్య లోకేఽస్మిన్ సంప్రదృశ్యసే || 86
- సా త్వాం దేవి సమస్యామి ప్రశంసామి చ శోభనే |
ప్రాప్త రాజ్యే సరవ్యాఘ్నే శివేన పునరాగతే || 87
- గవాం శతసహస్రాణి వస్త్రాణ్యన్నం చ పేశలమ్ |
బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదాస్యామి తవ ప్రియచికిర్షయా || 88
- సురాఘటసహస్రేణ మాంసభూతాదనేన చ |
యక్ష్యే త్వాం ప్రయతా దేవి పురీం పునరుపాగతా || 89
- యాని త్వత్తీరవాసీని దైవతాని వసంతి చ |
తాని సర్వాణి యక్ష్వామి తీర్థాన్యాయతనాని చ || 90
- పునరేవ మహాబాహుః మయా భ్రాత్రా చ సంగతః |
అయోధ్యాం వనవాసాత్తు ప్రవిశత్వనఘోఽనఘే || 91
- తథా సంభాషమాణా సా సీతా గంగామనిందితా |
దక్షిణా దక్షిణం తీరం క్షిప్రమేవాభ్యుపాగమత్ || 92

తీరం తు సమనుప్రాప్య నావం హిత్వా నరర్షభః |
ప్రాతిష్ఠత సహ భ్రాత్రా వైదేహ్య చ పరంతపః || 93

అథాబ్రవీన్మహాబాహుః సుమిత్రానందపర్షసమ్ |
భవ సంరక్షణార్థాయ సజనే విజనేఽపి వా || 94

అవశ్యం రక్షణం కార్యం అదృష్టే విజనే వనే |
అగ్రతో గచ్ఛ సామిత్రే సీతా త్వామనుగచ్ఛతు || 95

పుష్కతోఽహం గమిష్యామి త్వాం చ సీతాం చ పాలయన్ |
అన్యోన్యస్యేహ నో రక్షా కర్తవ్యా పురుషర్షభ || 96

న హి తాపదతిక్రాంతా సుకరా కాచస క్రియా |
అద్య దుఃఖం తు వైదేహీ వనవాసస్య వేత్స్యతి || 97

ప్రసప్తజనసంబాధం క్షేత్రారామవివర్జితమ్ |
విషమం చ ప్రపాతం చ వనం హ్యద్య ప్రవేక్ష్యతి || 98

శ్రుత్వా రామస్య వచనం ప్రతస్థే లక్ష్మణోఽగ్రతః |
అనంతరం చ సీతాయాః రాఘవో రఘునందనః || 99

గతం తు గంగాపరపారమాశు
రామం సుమంత్రః ప్రతతం నిరీక్ష్య |
అధ్వప్రకర్తాద్వినివృత్తదృష్టిః
ముమోచ బాష్పం వ్యథితస్తపస్వీ || 100

స లోకపాలప్రతిమప్రభావః
తీర్త్వా మహాత్మా వరదో మహానదీమ్ |
తతస్సమృద్ధాన్ శుభసస్యమాలినః
క్రమేణ వత్సాన్ ముదితానుపాగమత్ || 101

తౌ తత్ర హత్వా చతురో మహామృగాన్
 వరాహమృశ్యం పృషతం మహారురుమ్ |
 ఆదాయ మేధ్యం త్వరితం బుభుక్షితౌ
 వాసాయ కాలే యయతుర్వనస్పతిమ్ ||

102

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ద్విపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రిపంచాశస్సర్గః
 53. రామసంక్షోభః

స తం వృక్షం సమాసాద్య సంధ్యామన్వాస్య పశ్చిమామ్ |
 రామో రమయతాం శ్రేష్ఠః ఇతి హోవాచ లక్ష్మణమ్ || 1

అద్యేయం ప్రథమా రాత్రిః జాతా జనపదాద్భహిః |
 యా సుమంత్రేణ రహితా తాం నోత్కంఠితుమర్హసి || 2

జాగర్తవ్యమతందిభ్యాం అద్య ప్రభృతి రాత్రిషు |
 యోగక్షేమో హి సీతాయాః పర్తతే లక్ష్మణావయోః || 3

రాత్రిం కథంచిదేవేమాం సామిత్రే వర్తయామహే |
 ఉపావర్తామహే భూమౌ ఆస్తిర్య స్వయమార్జితైః || 4

స తు సంవిశ్య మేదిన్యాం మహార్హశయనోచితః |
 ఇమాస్సామిత్రయే రామో వ్యాజహార కథాశ్శుభాః || 5

ధ్రువమద్య మహారాజో దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ |
 కృతకామా తు కైకేయా తుష్టా భవితుమర్హతి || 6

సా హి దేవీ మహారాజం కైకేయా రాజ్యకారణాత్ |
 అపి న చ్యావయేత్ ప్రాణాన్ దృష్ట్వా భరతమాగతమ్ || 7

- అనాథశ్చ హి వృద్ధశ్చ మయా చైవ వినాకృతః|
కిం కరిష్యతి కామాత్మా కైకేయ్యా వశమాగతః|| 8
- ఇదం వ్యసనమాలోక్య రాజ్ఞశ్చ మతివిభ్రమమ్|
కామ ఏవార్థధర్మాభ్యాం గరీయానితి మే మతిః|| 9
- కో హ్యవిద్వానపి పుమాన్ ప్రమదాయాః కృతే త్యజేత్|
భందానువర్తినం పుత్రం తాతో మామివ లక్ష్మణ|| 10
- సుఖీ బత సభార్యశ్చ భరతః కైకయీసుతః|
ముదితాన్ కోసలానేకో యో భోక్త్యత్యధిరాజవత్|| 11
- స హి సర్వస్య రాజ్యస్య సుఖమేకం భవిష్యతి|
తాతే చ వయసాతీతే మయి చారణ్యమాస్థితే|| 12
- అర్థధర్మౌ పరిత్యజ్య యః కామమనువర్తతే|
ఏవమాపద్యతే క్షిప్రం రాజా దశరథో యథా|| 13
- మన్యే దశరథాంతాయ మమ ప్రవ్రాజనాయ చ|
కైకేయీ సౌమ్య సంప్రాప్తా రాజ్యాయ భరతస్య చ|| 14
- అపీదానీం స కైకేయీ సౌభాగ్యమదమోహితా|
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ సంప్రబాధేత మత్కృతే|| 15
- మా స్మ మత్కారణాద్దేవీ సుమిత్రా దుఃఖమావసేత్|
అయోధ్యామిత ఏవ త్వం కల్యే ప్రవిశ లక్ష్మణ|| 16
- అహమేకో గమిష్యామి సీతయా సహ దండకాన్|
అనాథాయా హి నాథస్త్వం కౌసల్యాయా భవిష్యసి|| 17
- క్షుద్రకర్మా హి కైకేయీ ద్వేషాదన్యాయ్యమాచరేత్|
పరిదద్యా హి ధర్మజ్ఞే భరతే మమ మాతరమ్|| 18

- నూనం జాత్యంతరే కస్మిన్ స్త్రియః పుత్రైర్వియోజితాః|
జనన్యా మమ సౌమిత్రే తస్మాదేతదుపస్థితమ్|| 19
- మయా హి చిరపుష్టేన దుఃఖసంపర్థితేన చ|
విప్రయుజ్యేత కౌసల్యా ఫలకాలే ధిగస్తు మామ్|| 20
- మా స్మ సీమంతినీ కాచిత్ జనయేత్ పుత్రమీద్యుశమ్|
సౌమిత్రే యోఽహమంబాయాః దద్మి శోకమనంతకమ్|| 21
- మన్యే ప్రీతివిశిష్టా సా మత్తో లక్ష్మణ సారికా|
యస్యాస్తచ్ఛూయతే వాక్యం శుకపాదమరేర్షశ|| 22
- శోచంత్యా అల్పభాగ్యాయాః స కించిదుపకుర్వతా|
పుత్రేణ కిమపుత్రాయాః మయా కార్యమరిందమ|| 23
- అల్పభాగ్యా హి మే మాతా కౌసల్యా రహితా మయా|
శేతే పరమదుఃఖార్తా పతితా శోకసాగరే|| 24
- ఏకో హ్యహమయోధ్యాం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ|
తరేయమిషుభః క్రుద్ధో నను వీర్యమకారణమ్|| 25
- అధర్మభయ భీతశ్చ పరలోకస్య చానఘ|
తేన లక్ష్మణ నాద్యాహం ఆత్మానమభిషేచయే|| 26
- ఏతదన్యచ్చ కరుణం విలప్య విజనే వనే|
అశ్రుపూర్ణముఖో రామో నిశి తూష్ణీముపావిశత్|| 27
- విలప్యోపరతం రామం గతార్చిషమివానలమ్|
సముద్రమివ నిర్వేగం ఆశ్వాసయత లక్ష్మణః|| 28
- ధ్రువమద్య పురీ రాజన్ అయోధ్యా యుధినాం పర|
నిష్క్రూభా త్వయి నిష్కాంతే గతచంద్రేవ శర్వరీ|| 29

నైతదౌపయికం హ్యార్య యదిదం పరితప్యసే |
విషాదయసి సీతాం చ మాం చైవ పురుషర్షభ || 30

న చ సీతా త్వయా హీనా న చాహమపి రాఘవ |
ముహూర్తమపి జీవావో జలాన్మత్స్యావివోద్ధృతౌ || 31

న హి తాతం న శత్రుఘ్నం న సుమిత్రాం పరంతప |
ద్రష్టుమిచ్ఛేయమద్యాహం స్వర్గం చాపి త్వయా వినా || 32

తతస్తత్ర సుఖాసీనౌ నాతిదూరే నిరీక్ష్వతామ్ |
న్యగ్రోధే సుకృతాం శయాం భజాతే ధర్మవత్సలా || 33

స లక్ష్మణస్యోత్తమ పుష్కలం వచో
నిశమ్య చైవం వనవాసమాదరాత్ |
సమాస్సమస్తా విదధే పరంతపః
ప్రపద్య ధర్మం సుచిరాయ రాఘవః || 34

తతస్తు తస్మిన్ విజనే వనే తదా
మహాబలౌ రాఘవవంశపర్థనౌ |
న తౌ భయం సంభ్రమ మభ్యుపేయతుః |
యథైవ సింహౌ గిరిసానుగోచరా || 35

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
త్రిపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుఃపంచాశస్సర్గః

54. భరద్వాజాశ్రమాభిగమనమ్

తే తు తస్మిన్మహావృక్షే ఉషిత్వా రజనీం శివామ్ |
విమలేఽభ్యుదితే సూర్యే తస్మాద్దేశాత్ ప్రతస్థిరే || 1

- యత్ర భాగీరథీం గంగాం యమునాఽభిప్రవర్తతే |
జగ్ముస్తం దేశముద్దిశ్య విగాహ్య సుమహద్వనమ్ || 2
- తే భూమిభాగాన్ వివిధాన్ దేశాంశ్చాపి మనోరమాన్ |
అదృష్టపూర్వాన్ పశ్యంతః తత్ర తత్ర యశస్వినః || 3
- యథాక్షేమేణ సంపశ్యన్ పుష్పితాన్ వివిధాన్ ద్రుమాన్ |
నివృత్తమాత్రే దివసే రామస్సామిత్రిమబ్రవీత్ || 4
- ప్రయాగమభితః పశ్య సౌమిత్రే ధూమముత్తమమ్ |
అగ్నేర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః || 5
- నూనం ప్రాప్తాస్మై సంభేదం గంగాయమునయోర్వయమ్ |
యథా హి శ్రూయతే శబ్దో వారిణో వారిఘర్షజః || 6
- దారూణి పరిభిన్నాని వనజైరుపజీవిభిః |
భరద్వాజాశ్రమే చైతే దృశ్యంతే వివిధా ద్రుమాః || 7
- ధన్వినౌ తౌ సుఖం గత్వా లంబమానే దివాకరే |
గంగాయమునయోస్సంధౌ ప్రాపతుర్నిలయం మునేః || 8
- రామస్త్వాశ్రమమాసాద్య త్రాసయన్ మృగపక్షిణః |
గత్వా ముహూర్తమధ్వానం భరద్వాజముపాగమత్ || 9
- తతస్త్వాశ్రమమాసాద్య మునేర్దర్శనకాంక్షిణౌ |
సీతయానుగతౌ వీరౌ దూరాదేవావతస్థతుః || 10
- స ప్రవిశ్య మహాత్మానం ఋషిం శిష్యగణైర్వృతమ్ |
సంశితవ్రతమేకాగ్రం తపసా లభ్యచక్షుషమ్ || 11
- హుతాగ్నిహోత్రం దృష్టైవ మహాభాగం కృతాంజలిః |
రామస్సామిత్రిణా సార్థం సీతయా చాభ్యవాదయత్ || 12

- న్యవేదయత చాత్మానం తస్మై లక్ష్మణపూర్వజః|
పుత్రౌ దశరథస్యావాం భగవన్ రామలక్ష్మణౌ|| 13
- భార్యా మమేయం వైదేహీ కల్యాణీ జనకాత్మజా|
మాం చాసుయాతా విజనం తపోవనమనిందితా|| 14
- పిత్రా ప్రవ్రాజ్యమానం మాం సౌమిత్రరనుజః ప్రియః|
అయమన్వగమద్భ్రాతౌ వనమేవ దృఢవ్రతః|| 15
- పిత్రా నియుక్తా భగవన్ ప్రవేక్ష్యామస్తపోవనమ్|
ధర్మమేవ చరిష్యామః పత్ర మూలఫలాశనాః|| 16
- తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః|
ఉపాసయత ధర్మాత్మా గామర్ష్యముదకం తతః|| 17
- నానావిధానన్నరసాన్ పన్యమూలఫలాశ్రయాన్|
తేభ్యో దదౌ తప్తతపాః వాసం చైవాన్వకల్పయత్|| 18
- మృగపక్షిభిరాసీనో మునిభిశ్చ సమంతతః|
రామమాగతమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాహ తం మునిః|| 19
- ప్రతిగృహ్య చ తామర్చాం ఉపవిష్టం సరాఘవమ్|
భరద్వాజోఽబ్రవీద్వాక్యం ధర్మయుక్తమిదం తదా|| 20
- చిరస్య ఖలు కాకుత్స్థ పశ్యామి త్వామిహాగతమ్|
శ్రుతం తవ మయా చేదం వివాసనమకారణమ్|| 21
- అవకాశో వివిక్తోఽయం మహానద్యోస్సమాగమే|
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ పసత్విహ భవాన్ సుఖమ్|| 22
- ఏవముక్తస్స వచనం భరద్వాజేన రాఘవః|
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం రామస్సర్వహితే రతః|| 23

- భగవన్నిత ఆసన్నః పౌరజానపదో జనః |
సుదర్శమిహ మాం ప్రేక్ష్య మన్యేఽహమిమమాశ్రమమ్ || 24
- ఆగమిష్యతి వైదేహీం మాం చాపి ప్రేక్షకో జనః |
అనేన కారణేనాహం ఇహ వాసం స రోచయే || 25
- ఏకాంతే పశ్య భగవన్ ఆశ్రమస్థానముత్తమమ్ |
రమతే యత్ర వైదేహీ సుఖార్థా జనకాత్మజా || 26
- ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరద్వాజో మహామునిః |
రాఘవస్య తతో వాక్యం అర్థగ్రాహకమబ్రవీత్ || 27
- దశక్రోశ ఇతస్తాత గిరిర్యస్మిన్నిపత్యసి |
మహర్షిసేవితః పుణ్యః సర్వతశ్శుభదర్శనః || 28
- గోలాంగూలానుచరితో వాసర ఋక్ష నిషేవితః |
చిత్రకూట ఇతి ఖ్యాతో గంధమాదనసన్నిభః || 29
- యావతా చిత్రకూటస్య నరశ్శ్చింగాణ్యవేక్షతే |
కల్యాణాని సమాధత్తే స పాపే కురుతే మనః || 30
- ఋషయస్తత్ర బహవో విహృత్య శరదాం శతమ్ |
తపసా దివమారూఢాః కపాలశిరసా సహ || 31
- ప్రవివిక్తమహం మన్యే తం వాసం భవతస్సుఖమ్ |
ఇహ వా వసవాసాయ వస రామ మయా సహ || 32
- స రామం సర్వకామైస్తం భరద్వాజః ప్రియాతిథిమ్ |
సభార్యం సహ చ భ్రాత్రా ప్రతిజగ్రాహ ధర్మవితీ || 33
- తస్య ప్రయాగే రామస్య తం మహర్షిముపేయుషః |
ప్రపన్నా రజనీ పుణ్యా చిత్రాః కథయతః కథాః || 34

సీతాత్పతీయః కాకుత్స్థః పరిశ్రాంతస్సుఖోచితః|
 భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే తాం రాత్రిమవసత్ సుఖమ్|| 35

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం భరద్వాజముపాగమత్|
 ఉవాచ సరశార్ధూలో మునిం జ్వలితతేజసం|| 36

శర్వరీం భగవన్నద్య సత్యశీల తవాశ్రమే|
 ఉషితా స్మై సుఖం గంతుం అనుజానాతు నో భవాన్|| 37

రాత్ర్యాం తు తస్యాం వ్యుష్టాయాం భరద్వాజోఽబ్రవీదిదమ్|
 మధుమూలఫలోపేతం చిత్రకూటం ప్రజేతి హ|| 38

వాసమౌపయికం మన్యే తవ రామ మహాబల|
 నానాసగగణోపేతః కిన్నరోరగసేవితః|| 39

మయూరనాదాభిరుతో గజరాజనిషేవితః|
 గమ్యతాం భవతా శైలః చిత్రకూట స్సవిశ్రుతః|| 40

పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ బహుమూలఫలాయుతః|
 తత్ర కుంజరయూథాని మృగయూథాని చాభితః|| 41

విచరంతి వనాంతేఽస్మిన్ తాని ద్రక్ష్యసి రాఘవ|
 సరిత్ప్రవణప్రస్థాన్ దరీకందరనిర్లరాన్||
 చరతస్సీతయా సార్థం సందిష్యతి మనస్తవ|| 42

ప్రహృష్టకోయష్టిక కోకిలస్వయైః
 వినాదితం తం పసుధాధరం శివమ్|
 మృగైశ్చ మత్తైర్బహుభిశ్చ కుంజరైః
 సురమ్యమాసాద్య సమాపసాశ్రమమ్|| 43

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుఃపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచపంచాశస్సర్గః

55. యమునాతరణమ్

ఉషిత్వా రజనీం తత్ర రాజపుత్రావరిందమౌ |
మహర్షిమభివాద్యాథ జగ్ముతుస్తం గిరిం ప్రతి || 1

తేషాం స్వస్త్వయసం చైవ మహర్షి స్సచకార హ |
ప్రస్థితాంచైవ తాన్ ప్రేక్ష్య పితా పుత్రానివాన్వగాత్ || 2

తతః ప్రచక్రమే వక్తుం వచనం స మహామునిః |
భరద్వాజో మహాతేజాః రామం సత్యపరాక్రమమ్ || 3

గంగాయమునయో స్సంధిం ఆసాద్య మనుజర్షభౌ |
కాలిందీమనుగచ్ఛేతాం నదీం పశ్చాన్ముఖాశ్రితామ్ || 4

అథాసాద్య తు కాలిందీం శీఘ్రస్రోతసమాపగామ్ |
తస్యాస్తీర్థం ప్రచరితం పురాణం ప్రేక్ష్య రాఘవౌ || 5

తత్ర యూయం ప్లవం కృత్వా తరతాంశుమతీం నదీమ్ |
తతో న్యగ్రోధమాసాద్య మహాంతం హరితచ్ఛదమ్ || 6

పరీతం బహుభిర్వృక్షైః శ్యామం సిద్ధోపసేవితమ్ |
తస్మై సీతాంజలిం కృత్వా ప్రయుంజీతాశిషశ్శివాః || 7

సమాసాద్య తు తం పృక్షం వసేద్వాతిక్రమేత వా |
క్రోశమాత్రం తతో గత్వా నీలం ద్రక్ష్యథ కాననమ్ || 8

సల్లకీబదరీమిశ్రం రమ్యం పంచైశ్చ యామునైః |
స పంథాశ్చిత్రకూటస్య గతస్సుబహుశో మయా || 9

రమ్యో మార్దవయుక్తశ్చ దావైశ్చైవ వివర్జితః |
ఇతి పంథానమాదిశ్య మహర్షిస్సన్న్వవర్తత || 10

- అభివాద్య తథేత్యుక్త్వా రామేణ వినివర్తితః|
ఉపావృత్తే మునౌ తస్మిన్ రామౌ లక్ష్మణమబ్రవీత్|| 11
- కృతపుణ్యాస్ను సౌమిత్రే మునిర్యన్తోఽనుకంపతే|
ఇతి తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ మంత్రయిత్వా మనస్వినౌ|| 12
- సీతామేవాగ్రతః కృత్వా కాలిన్దీం జగ్ముతుర్నదీమ్|
అథాసాద్య తు కాలిందీం శీఘ్రస్రోతోపహం నదీమ్|| 13
- చింతామాపేదిరే సద్యో నదీజల తితీర్షవః|
తౌ కాష్ఠసంఘాటమతో చక్రతుస్తు మహాప్లవమ్|| 14
- శుష్కైర్వంశైస్సమాస్తీర్ణం ఉశీరైశ్చ సమావృతమ్|
తతో వేతసశాఖాశ్చ జంబూశాఖాశ్చ వీర్యవాన్|| 15
- చకార లక్ష్మణశ్చిత్త్వా సీతాయాస్సుఖమాననమ్|
తత్ర శ్రియమివాచింత్యాం రామౌ దాశరథిః ప్రియామ్|| 16
- ఈషత్సంలజ్జమానాం తాం అధ్యారోపయత ప్లవమ్|
పార్శ్వే తత్ర చ వైదేహ్యః వసనే భూషణాని చ|| 17
- ప్లవే కఠినకాజం చ రామశ్చక్రే సహాయుధైః|
ఆరోప్య ప్రథమం సీతాం సంఘాటం పరిగృహ్య చ|| 18
- తతః ప్రతేరతుర్యుక్తౌ ప్రీతౌ దశరథాత్మజౌ|
కాలిందీమధ్యమాయాతా సీతా త్వేనామపందత|| 19
- స్వస్తి దేవి తరామి త్వాం పారయేన్మే పతిర్వృతమ్|
యక్ష్యే త్వాం గోసహస్రేణ సురాఘటశతేన చ|| 20
- స్వస్తి ప్రత్యాగతే రామే పురీమిక్త్వాకుపాలితామ్|
కాలిందీమథ సీతా తు యాచమానా కృతాంజలిః|| 21

- తీరమేవాభిసంప్రాప్తా దక్షిణం పరవర్ణినీ|
తతః ప్లవేనాంశుమతీం శీఘ్రగామూర్మిమాలినీమ్|| 22
- తీరజైర్చహుభిర్వృక్షైః సంతేరుర్యమునాం నదీమ్|
తే తీర్థాః ప్లవముత్స్పృజ్య స్రస్థాయ యమునాపనాత్|| 23
- శ్యామం న్యగ్రోధమాసేదుః శీతలం హరితచ్ఛదమ్|
న్యగ్రోధం తముపాగమ్య వైదేహీ వాక్యమబ్రవీత్|| 24
- నమస్తేఽస్తు మహావృక్ష పారయేన్మే పతిర్వృతమ్|
కౌసల్యాం చైవ పశ్యేయం సుమిత్రాం చ యశస్వినీమ్|| 25
- ఇతి సీతాంజలిం కృత్వా పర్యగచ్ఛద్వనస్పతిమ్|
అవలోక్య తతస్సీతాం ఆయాచంతీమనిందితామ్|| 26
- దయితాం చ విధేయాం చ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్|
సీతామాదాయ గచ్ఛ త్వం అగ్రతో భరతాసుజ|| 27
- పుష్పతోఽహం గమిష్యామి సాయుధో ద్విపదాం పర|
యద్యత్ఫలం ప్రార్థయతే పుష్పం వా జనకాత్మజా|| 28
- తత్తత్ ప్రదద్యా వైదేహ్యః యత్రాస్యా రమతే మనః|
గచ్ఛతోస్తు తయోర్మధ్యే బభూవ జనకాత్మజా|| 29
- మాతంగయోర్మధ్యగతా శుభా నాగపథూరిప|
ఏకైకం పాదపం గుల్మం లతాం వా పుష్పశాలినీమ్|| 30
- అదృష్టపూర్వాం పశ్యంతీ రామం పప్రచ్ఛ సాఽబలా|
రమణీయాన్ బహువిధాన్ పాదపాన్ కుసుమోత్కరాన్|| 31
- సీతావచనసంరబ్ధః ఆనయామాస లక్ష్మణః|
విచిత్రవాలుకాం నీలాం హంససారస నాదితామ్|| 32

రేమే జనకరాజస్య సుతా ప్రేక్ష్య తదా నదీమ్ |
 క్రోశమాత్రం తతో గత్వా భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ || 33

బహూన్మేధ్యాన్ మృగాన్ హత్వా చేరతుర్యమునావనే ||

విహృత్య తే బర్హిణపూగనాదితే
 శుభే వనే వాసర వారణాయుతే |
 సమం నదీప ప్రముపేత్య సమ్మతం
 నివాసమాజగ్మరదీనదర్శనాః || 34

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 పంచపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షట్పంచాశస్సర్గః
 56. చిత్రకూటనివాసః

అథ రాత్య్రాం వ్యతీతాయా మవసుప్త మనంతరమ్ |
 ప్రబోధయామాస శనైర్లక్ష్మణం రఘునందనః || 1

సౌమిత్రే శృణు వన్యానాం వల్లు వ్యాహరతాం స్వనమ్ |
 సంప్రతిష్ఠామహే కాలః ప్రస్థానస్య పరంతప || 2

స సుప్తస్సమయే భ్రాత్రా లక్ష్మణః ప్రతిబోధితః |
 జహౌ నిద్రాం చ తంద్రిం చ ప్రసక్తం చ పథి శ్రమమ్ || 3

తత ఉత్థాయ తే సర్వే స్పృష్ట్యా నద్యాశ్శివం జలమ్ |
 పంథానమృషిణాఽద్దిష్టం చిత్రకూటస్య తం యయుః || 4

- తతస్సంప్రస్థితః కాలే రామస్సౌమిత్రిణా సహ |
సీతాం కమలపత్రాక్షీ మిదం వచన మబ్రవీత్ || 5
- ఆదీప్తానివ వైదేహి సర్వతః పుష్పితాన్నగాన్ |
స్వైః పుష్పైః కింశుకాన్ పశ్య మాళినశ్శిశిరాత్యయే || 6
- పశ్య భల్లాతకాన్ బిల్వాన్ వానరైరుపసేవితాన్ |
ఫలపుష్పైరవనతాన్ నూనం శక్త్యామ జీవితుమ్ || 7
- పశ్య ద్రోణప్రమాణాని లంబమానాని లక్ష్మణ |
మధూని మధుకారీభి స్సంభృతాని నగే నగే || 8
- ఏష క్రోశతి నత్యూహస్తం శిఖీ ప్రతికూజతి |
రమణీయే వనోద్దేశే పుష్పసంస్తర సంకఠే || 9
- మాతంగయూథాసుస్పృతం పక్షిసంఘాసునాదితమ్ |
చిత్రకూటమిమం పశ్య ప్రవృద్ధశిఖరం గిరిమ్ || 10
- సమభూమితలే రమ్యే ద్రుమైర్బహుభిరాప్యతే |
పుణ్యే రంస్యామహే తాత చిత్రకూటస్య కాసనే || 11
- తతస్త్వా పాదచారేణ గచ్ఛంతౌ సహ సీతయా |
రమ్యమాసేదతుశ్శైలం చిత్రకూటం మనోరమమ్ || 12
- తం తు పర్వతమాసాద్య నానాపక్షిగణాయుతమ్ |
బహుమూలఫలం రమ్యం సంపన్నం సరసోదకమ్ || 13
- మనోజ్ఞోఽయం గిరిస్సౌమ్య నానాద్రుమలతాయుతః |
బహుమూలఫలో రమ్యః స్వాజీవః ప్రతిభాతి మే || 14
- ముసయశ్చ మహాత్మానో వంసత్యస్మిన్ శిలోచ్ఛయే |
అయం వాసో భవేత్తాపదత్ర సౌమ్య రమేమహి || 15

- ఇతి సీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః |
అభిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకిమభివాదయన్ || 16
- తాన్ మహర్షిః ప్రముదితః పూజయామాస ధర్మవితీ |
ఆస్యతామితి చోవాచ స్వాగతం తు నివేద్య చ || 17
- తతోఽబ్రవీన్మహాబాహుర్ లక్ష్మణం లక్ష్మణాగ్రజః |
సన్నివేద్య యథాన్యాయమాత్మానమృషయే ప్రభుః || 18
- లక్ష్మణానయ దారూణి దృఢాని చ వరాణి చ |
కురుష్వావసథం సౌమ్య వాసే మేఽభిరతం మనః || 19
- తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సౌమిత్రిర్వివిధాన్ ద్రుమాన్ |
ఆజహార తతశ్చక్రే పర్ణ శాలామరిందమః || 20
- తాం నిష్ఠితాం బద్ధకటాం దృష్ట్వా రామస్సుదర్శనామ్ |
శుశ్రూషమాణమేకాగ్రమిదం వచనమబ్రవీత్ || 21
- ఐణేయం మాంసమాహృత్య శాలాం యక్ష్వామహే వయమ్ |
కర్తవ్యం వాస్తు శమనం సౌమిత్రే చిరజీవిభిః || 22
- మృగం హత్వానయ క్షిప్రం లక్ష్మణేహ శుభేక్షణ |
కర్తవ్యశ్శాస్త్రదృష్టో హి విధిధర్మమనుస్మర || 23
- బ్రాతుర్వచనమాజ్ఞాయ లక్ష్మణః పరవీరహా |
చకార స యథోక్తం చ తం రామః పునరబ్రవీత్ || 24
- ఐణేయం శ్రవయన్వైతచ్ఛాలాం యక్ష్వామహే వయమ్ |
త్వర సౌమ్య ముహూర్తోఽయం ధ్రువశ్చదివసోఽప్యయమ్ || 25
- స లక్ష్మణః కృష్ణమృగం హత్వా మేధ్యం ప్రతాపవాన్ |
అథ చిక్షేప సౌమిత్రిస్సమిధే జాతవేదసి || 26

- తం తు పక్వం సమాజ్ఞాయ నిష్టప్తం చిన్నశోణితమ్ |
 లక్ష్మణః పురుషవ్యాఘ్రమథ రాఘవ మబ్రవీత్ || 27
- అయం కృష్ణస్సమాప్తాంగశ్శతః కృష్ణ మృగో యథా |
 దేవతాం దేవసంకాశ యజస్వ కుశలోహ్యసి || 28
- రామస్సాత్వా తు నియతో గుణవాన్ జప్యకోవిదః |
 సంగ్రహేణాకరోత్సర్వాన్ మంత్రాన్ సత్రాపసానికాన్ || 29
- ఇష్ట్యా దేవగణాన్ సర్వాన్ వివేశ సదనం శుచిః |
 బభూవ చ మనోహ్లాదో రామస్యామితతేజసః || 30
- వైశ్వదేవబలిం కృత్వా రాద్రం వైష్ణవమేవ చ |
 వాస్తు సంశమనీయాని మంగలాని ప్రవర్తయన్ || 31
- జపం చ న్యాయతః కృత్వా స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి |
 పాపసంశమనం రామశ్చకార బలిముత్తమమ్ || 32
- వేదిస్థలవిధానాని చైత్యాన్యాయతనాని చ |
 ఆశ్రమస్యానురూపాణి స్థాపయామాస రాఘవః || 33
- వన్యైర్మాల్యైః ఫలైర్మూలైః పక్ష్యైర్మాంషైర్వధావిధి |
 అద్భిర్లపైశ్చ వేదోక్తైర్లైశ్చ ససమిత్కుశైః || 34
- తౌ తర్పయిత్వా భూతాని రాఘవౌ సహ సీతయా |
 తదా వివిశతుశ్శాలాం సుశుభాం శుభలక్షణామ్ || 35
- తాం వృక్షపర్ణాచ్ఛదనాం మనోజ్ఞాం
 యథాప్రదేశం సుకృతాం వివాతామ్ |
 వాసాయ సర్వే వివిశుస్సమేతాః
 సభాం యథా దేవగణాస్సుధర్మామ్ || 36

అనేకనానా మృగ పక్షిసంకులే
 విచిత్ర పత్ర స్తబ్ధకైర్ల్యమైర్యుతే|
 వనోత్తమే వ్యాల మృగానునాదితే
 తథా విజహ్రుస్సుసుఖం జితేంద్రియాః|| 37

సురమ్యమాసాద్య తు చిత్రకూటం
 నదీం చ తాం మాల్యవతీం సుతీర్థామ్|
 ననంద రామో మృగపక్షిజుష్టాం
 జహౌ చ దుఃఖం పురవిప్రవాసాత్|| 38

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షట్పంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తపంచాశస్సర్గః

57. సుమంత్రోపావర్తనమ్

కథయిత్వా సుదుఃఖార్తః సుమంత్రేణ చిరం సహ|
 రామే దక్షిణ కూలస్థే జగామ స్వగృహం గుహాః|| 1

భరద్వాజాభిగమనం ప్రయాగే చ సభాజనమ్|
 ఆ గిరేర్గమనం తేషాం తత్రస్థైరభిలక్షితమ్|| 2

అనుజ్ఞాతస్సుమంత్రోఽథ యోజయిత్వా హయోత్తమాన్|
 అయోధ్యామేవ నగరీం ప్రయయా గాఢదుర్మనాః|| 3

స వనాని సుగంధీని సరితశ్చ సరాంసి చ|
 పశ్యన్నతియయౌ శీఘ్రం గ్రామాణి నగరాణి చ|| 4

- తతస్నాయాహ్నుసమయే ద్వితీయేఽహని సారథిః|
అయోధ్యాం సమనుప్రాప్య నిరానందాం దదర్శ హ|| 5
- స శూన్యామివ నిశ్శబ్దాం దృష్ట్వా పరమదుర్మనాః|
సుమంత్రశ్చింతయామాస శోకవేగసమాహతః|| 6
- కచ్చిన్న సగజా సాశ్వా సజనా సజనాధిపా|
రామ సంతాపదుఃఖేన దగ్ధా శోకాగ్నినా పురీ|| 7
- ఇతి చింతాపరస్నాతో వాజిభిశ్శీఘ్రపాతిభిః|
నగరద్వారమాసాద్య త్వరితః ప్రవివేశ హ|| 8
- సుమంత్రమభియాంతం తం శతశోఽథ సహస్రశః|
క్వ రామ ఇతి పృచ్ఛంతః సూతమభ్యద్రవన్నరాః|| 9
- తేషాం శశంస గంగాయాం అహమాప్యచ్ఛ్య రాఘవమ్|
అనుజ్ఞాతో నివృత్తోఽస్మి ధార్మికేణ మహాత్మనా|| 10
- తే తీర్థా ఇతి విజ్ఞాయ బాష్పపూర్ణముఖా జనాః|
అహో ధిగితి నిశ్శ్వాస్య హా రామేతి చ చుక్రుశుః|| 11
- శుశ్రావ చ వచస్తేషాం వృందం వృందం చ తిష్ఠతామ్|
హతాస్న్య ఖలు యే నేహ పశ్యామ ఇతి రాఘవమ్|| 12
- దానయజ్ఞ వివాహేషు సమాజేషు మహత్సు చ|
స ద్రక్ష్యామః పునర్జాతు ధార్మికం రామమంతరా|| 13
- కిం సమర్థం జనస్యాస్య కిం ప్రియం కిం సుఖావహమ్|
ఇతి రామేణ సగరం పితృవత్ పరిపాలితమ్|| 14
- వాతాయనగతానాం చ స్త్రీణామన్వంతరాపణమ్|
రామశోకాభితప్తానాం శుశ్రావ పరిదేవనమ్|| 15

- స రాజమార్గమధ్యేన సుమంత్రః పిహితాననః |
యత్ర రాజా దశరథః తదేవోపయయౌ గృహమ్ || 16
- సోఽవతీర్య రథాచ్ఛ్రుం రాజవేశ్య ప్రవిశ్య చ |
కక్వాస్సప్తాభిచక్రామ మహాజనసమాకులాః || 17
- హర్మ్యైర్విమానైః ప్రాసాదైః అవేక్ష్యాథ సమాగతమ్ |
హాహాకారకృతా నార్యో రామాదర్శనకర్పితాః || 18
- ఆయత్యైర్విమలైర్నైః అశ్రువేగపరిఘ్నతైః |
అన్యోన్యమభివీక్షంతే అవ్యక్తమూర్తరాస్మిన్మయః || 19
- తతో దశరథస్త్రిణాం ప్రాసాదేభ్యస్తతస్తతః |
రామశోకాభితప్తానాం మందం శుశ్రావ జల్పితమ్ || 20
- సహ రామేణ నిర్యాతో వినా రామమిహాగతః |
సూతః కిం నామ కౌసల్యాం క్రోశంతీం ప్రతివక్ష్యతి || 21
- యథా చ మన్యే దుర్జీవం ఏవం న సుకరం ధ్రువమ్ |
అచ్ఛిద్య పుత్రే నిర్యాతే కౌసల్యా యత్ర జీవతి || 22
- సత్య రూపం తు తద్వాక్యం రాజ్ఞస్త్రిణాం నిశామయన్ |
ప్రదీప్తమివ శోకేన వివేశ సహసా గృహమ్ || 23
- స ప్రవిశ్యాష్టమీం కక్వాం రాజానం దీనమాతురమ్ |
పుత్రశోకపరిద్యానం అపశ్యత్వాండరే గృహే || 24
- అభిగమ్య తమాసీనం నరేంద్రమభివాద్య చ |
సుమంత్రో రామవచనం యథోక్తం ప్రత్యవేదయత్ || 25
- స తూష్టిమేవ తచ్ఛుత్వా రాజా విభ్రాంత చేతనః |
మూర్ఛితో న్యపతద్దూఢమౌ రామశోకాభిపీడితః || 26

తతోఽంతఃపురమావిధం మూర్చితే పృథివీపతా |
ఉచ్చిత్య బాహూ చుక్రోశ నృపతౌ పతితే క్షితౌ || 27

సుమిత్రయా తు సహితా కౌసల్యా పతితం పతిమ్ |
ఉత్థాపయామాస తదా వచనం చేదమబ్రవీత్ || 28

ఇమం తస్య మహాభాగ దూతం దుష్కరకారిణః |
వనవాసాదనుప్రాప్తం కస్మాన్న ప్రతిభాషసే || 29

అద్యేమమనయం కృత్వా వ్యపత్రపసి రాఘవ |
ఉత్తిష్ట సుకృతం తేఽస్తు శోకే న స్యాత్ సహాయతా || 30

దేవ యస్యా భయాద్రామం నానుప్పచ్ఛసి సారథిమ్ |
నేహ తిష్ఠతి కైకేయీ విస్రబ్ధం ప్రతిభాష్యతామ్ || 31

సా తథోక్త్వా మహారాజం కౌసల్యా శోకలాలసా |
ధరణ్యాం నిపపాతాశు బాష్పవిప్లుతభాషిణీ || 32

విలపంతీం తథా దృష్ట్వా కౌసల్యాం పతితాం భువి |
పతిం చావేక్ష్య తాస్సర్వాః సమంతాద్రురుదుస్స్మియః || 33

తతస్తమంతఃపురనాదముత్థితం
సమీక్ష్య వృద్ధాస్తరుణాశ్చ మానవాః |
స్త్రియశ్చ సర్వా రురుదుస్సమంతతః
పురం తదాసీత్పునరేవ సంకులమ్ || 34

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
సప్తపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టపంచాశస్సర్గః
58. రామసందేశఖ్యానమ్

- ప్రత్యాశ్వస్తో యదా రాజా మోహాత్ప్రత్యాగతస్మృతిః |
అథాజుహావ తం సూతం రామవృత్తాంతకారణాత్ || 1
- అథ సూతో మహారాజం కృతాంజలిరుపస్థితః |
రామమేవానుశోచంతం దుఃఖశోకసమన్వితమ్ || 2
- వృద్ధం పరమసంతప్తం నవగ్రహమివ ద్విపమ్ |
వినిశ్శ్వసంతం ధ్యాయంతం అస్వస్థమివ కుంజరమ్ || 3
- రాజా తు రజసా సూతం ధ్వస్తాంగం సముపస్థితమ్ |
అశ్రు పూర్ణముఖం దీనం ఉవాచ పరమార్థవత్ || 4
- క్వ సు వత్స్యతి ధర్మాత్మా వృక్షమూలముపాశ్రితః |
సోఽత్యంతసుఖితస్నూత కిమశిష్యతి రాఘవః || 5
- దుఃఖస్యానుచితో దుఃఖం సుమంత్ర శయనోచితః |
భూమిపాలాత్మజో భూమౌ శేతే కథమనాథవత్ || 6
- యం యాంతమనుయాంతి స్మ పదాతి రథకుంజరాః |
స వత్స్యతి కథం రామో విజనం వనమాశ్రితః || 7
- వ్యాలైర్మృగైరాచరితం కృష్ణసర్పనిషేవితమ్ |
కథం కుమారౌ వైదేహ్యౌ సార్థం వనముపస్థితౌ || 8
- సుకుమార్యా తపస్విన్యా సుమంత్ర సహ సీతయా |
రాజపుత్రౌ కథం పాదైః అవరుహ్య రథాధతౌ || 9
- సిద్ధార్థః ఖలు సూత త్వం యేన దృష్టౌ మమాత్మజౌ |
వనాంతం ప్రవిశంతౌ తౌ అవశ్విన్నావివ మందరమ్ || 10

- కిమువాచ వచో రామః కిమువాచ చ లక్ష్మణః|
సుమంత్ర వనమాసాద్య కిమువాచ చ మైథిలీ|| 11
- ఆసితం శయితం భుక్తం సూత రామస్య కీర్తయ|
జీవిష్యామ్యహమేతేన యయాతిరిప సాధుషు|| 12
- ఇతి సూతో నరేంద్రేణ చోదితస్సజ్జమానయా|
ఉవాచ వాచా రాజానం సబాష్పపరిరభయా|| 13
- అబ్రవీన్నాం మహారాజ ధర్మమేవానుపాలయన్|
అంజలిం రాఘవః కృత్వా శిరసాభిప్రణమ్య చ|| 14
- సూత మద్వచనాత్తస్య తాతస్య విదితాత్మనః|
శిరసా వందనీయస్య వంద్యా పాదౌ పునః పునః|| 15
- సర్వమంతఃపురం వాచ్యం సూత మద్వచనాత్త్వయా|
ఆరోగ్యమవిశేషేణ యథార్హమభివాదనమ్|| 16
- మాతా చ మమ కౌసల్యా కుశలం చాభివాదనమ్|
అప్రమాదం చ వక్తవ్యా బ్రూయాశ్చైనామిదం వచః|| 17
- ధర్మనిత్యా యథాకాలం అగ్న్యోగారపరా భవ|
దేవి దేవస్య పాదౌ చ దేవవత్ పరిపాలయ|| 18
- అభిమానం చ మానం చ త్యక్త్వా వర్తస్వమాత్మషు|
అను రాజానమార్యాం చ కైకేయీమంబ కారయ|| 19
- కుమారే భరతే పృత్తిః పర్తితవ్యా చ రాజవత్|
అర్థజ్యేష్ఠా హి రాజానో రాజధర్మమనుస్మర|| 20
- భరతః కుశలం వాచ్యో వాచ్యో మద్వచనేన చ|
సర్వాస్యేవ యథాన్యాయం వృత్తిం వర్తస్వ మాత్మషు|| 21

- వక్షస్యశ్చ మహాబాహుః ఇక్ష్వాకుకులనందనః |
 పితరం యౌపరాజ్యస్థో రాజ్యస్థమనుపాలయ || 22
- అతిక్రాంతవయా రాజా మా స్మైనం వ్యపరోరుధః |
 కుమారరాజ్యే జీవ త్వం తస్యైవాజ్ఞా ప్రవర్తనాత్ || 23
- అబ్రవీచ్ఛాపి మాం భూయో భృశమశ్రూణి వర్తయన్ |
 మాతేవ మమ మాతా తే ద్రష్టవ్యా పుత్రగర్ధినీ || 24
- ఇత్యేవం మాం మహారాజ బ్రువన్నేవ మహాయశాః |
 రామో రాజీవతామ్రాక్షో భృశమశ్రూణ్యవర్తయత్ || 25
- లక్ష్మణస్తు సుసంక్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్ వాక్యమబ్రవీత్ |
 కేనాయమపరాధేన రాజపుత్రో వివాసితః || 26
- రాజ్ఞా తు ఖలు కైకేయ్యాః లఘుత్వాశ్రిత్య శాసనమ్ |
 కృతం కార్యమకార్యం వా వయం యేనాభిపీడితాః || 27
- యది ప్రవ్రాజితో రామో లోభకారణకారితమ్ |
 వరదాననిమిత్తం వా సర్వథా దుష్కృతం కృతమ్ || 28
- ఇదం తావద్యథాకామం ఈశ్వరస్య కృతే కృతమ్ |
 రామస్య తు పరిత్యాగే న హేతుముపలక్షయే || 29
- అసమీక్య సమారబ్ధం విరుద్ధం బుద్ధిలాఘవాత్ |
 జనయిష్యతి సంక్రోశం రాఘవస్య వివాసనమ్ || 30
- అహం తావన్మహారాజే పితృత్వం నోపలక్షయే |
 బ్రాతా భర్తా చ బంధుశ్చ పితా చ మమ రాఘవః || 31
- సర్వలోకప్రియం త్యక్త్వా సర్వలోకహితే రతమ్ |
 సర్వలోకం విరుద్ధ్యేమం కథం చానేన కర్మణా || 32

సర్వప్రజాభిరామం హి రామం ప్రవ్రాజ్య ధార్మికమ్ |
 సర్వలోకం విరుధ్యేమం కథం రాజా భవిష్యసి || 33

జానకీ తు మహారాజ నిశ్శ్వసంతీ తపస్విని |
 భూతోపహతచిత్తేప విష్ణితా విస్మితా స్థితా || 34

అదృష్టపూర్వవ్యసనా రాజపుత్రీ యశస్విని |
 తేన దుఃఖేన రుదతీ నైవ మాం కించిదబ్రవీత్ || 34

ఉద్వీక్షమాణా భర్తారం ముఖేన పరిశుష్యతా |
 ముమోచ సహసా బాష్పం మాం ప్రయాంతముదీక్ష్య సా || 35

తథైవ రామోఽశ్రుముఖః కృతాంజలిః
 స్థితోఽభవల్లక్ష్మణబాహుపాలితః |
 తథైవ సీతా రుదతీ తపస్విని
 నిరీక్షతే రాజరథం తథైవ మామ్ || 36

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 అష్టపంచాశస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోసషష్ఠితమస్సర్గః
 59. దశరథవిలాపః

ఇతి బ్రువంతం తం సూతం సుమంత్రం మంత్రిసత్తమమ్ |
 బ్రూహి శేషం పునరితి రాజా పచనమబ్రవీత్ || 1

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రో బాష్పవిక్లవః |
 కథయామాస భూయోఽపి రామసందేశవిస్తరమ్ || 2

జటాః కృత్వా మహారాజ చీరవల్కలధారిణౌ |
 గంగాముత్తీర్య తౌ వీరౌ ప్రయాగాభిముఖౌ గతౌ || 3

- అగ్రతో లక్ష్మణో యాతి పాలయన్ రఘునందనమ్ |
అనంతరం చ సీతాథ రాఘవో రఘునందనః || 4
- తాంస్తథా గచ్ఛతో దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మ్య వశస్తదా |
మమ త్వశ్వా నివృత్తస్య న ప్రావర్తంత వర్తమి || 5
- ఉష్ణమశ్రు ప్రముచంతో రామే సంప్రస్థితే వనమ్ |
ఉభాభ్యాం రాజపుత్రాభ్యాం అథ కృత్వాహమంజలిమ్ || 6
- ప్రస్థితో రథమాస్థాయ తద్దుఃఖమపి ధారయన్ |
గుహేన సార్థం తత్రైవ స్థితోఽస్మి దివసాన్ బహూన్ || 7
- ఆశయా యది మాం రామః పునః శబ్దాపయేదితి |
విషయే తే మహారాజ రామవ్యసనకర్శితాః || 8
- అపి వృక్షాః పరిష్టానాః సపుష్పాంకురకోరకాః |
ఉపతప్తోదకా నద్యః పల్వలాని సరాంసి చ || 9
- పరిశుష్కపలాశాని వనాన్యుపవనాని చ |
న చ సర్పంతి సత్త్వాని వ్యాలా న ప్రచరంతి చ || 10
- రామశోకాభిభూతం తత్ నిఘ్నాజమభవద్వనమ్ |
లీనపుష్కరపత్రాశ్చ నరేంద్ర కలుషోదకాః || 11
- సంతప్తపద్మాః పద్మినో లీనమీనవిహంగమాః |
జలజాని చ పుష్పాణి మాల్యాని ఫలజాని చ || 12
- నాద్య భాంత్యల్పగంధీని ఫలాని చ యథాపురమ్ |
అత్రోద్యానాని శూన్యాని ప్రలీనవిహగాని చ || 13
- న వాభిరామానారామాన్ పశ్యామి మనుజర్షభ |
ప్రవిశంతమయోధ్యాం మాం న కశ్చిదభినందతి || 14

- నరా రామమపశ్యంతో నిశ్శ్వసంతి ముహుర్ముహూః|
దేవ! రాజరథం దృష్ట్వా వినా రామమిహాగతమ్|| 15
- దుఃఖాదశ్రుముఖస్సర్వో రాజమార్గతో జనః|
హరైర్మైర్విమానైః ప్రాసాదైః అవేక్ష్య రథమాగతమ్|| 16
- హాహాకారకృతా నార్యో రామదర్శనకర్శితాః|
ఆయతైర్విమలైర్నేత్రైః అశ్రువేగపరిఘ్రతైః|| 17
- అన్యోన్యమభివీక్షంతే అవ్యక్తమార్తరాస్త్రియః|
నామిత్రాణాం స మిత్రాణాం ఉదాసీనజనస్య చ|| 18
- అహమార్తతయా కించిత్ విశేషముపలక్షయే|
అప్రహృష్టమనుష్యా చ దీననాగతురంగమా|| 19
- ఆర్తస్వరపరిగ్లానా వినిశ్శ్వసితనిస్స్వనా|
నిరాసందా మహారాజ రామప్రవాజనాతురా|| 20
- కౌసల్యా పుత్ర హీనేప అయోధ్యా ప్రతిభాతి మా|
సూతస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా పరమదీనయా|| 21
- బాష్పోపహతయా వాచా తం సూతమిదమబ్రవీత్|
కైకేయ్యా హి నియుక్తేన పాపాభిజనభావయా|| 22
- న మయా మంత్రకుశలైః వృద్ధైస్సహ సమర్థితమ్|
న సుహృద్భిర్న చామాత్రైః మంత్రయిత్యా న నైగమైః|| 23
- మయాయమర్థస్సమ్మోహాత్ స్త్రీహేతో స్సహసా కృతః|
భవితవ్యతయా నూనం ఇదం వా వ్యసనం మహాత్|| 24
- కులస్యాస్య వినాశాయ ప్రాప్తం సూత యదృచ్ఛయా|
సూత యద్యస్తి తే కించిత్ మయా తు సుకృతం కృతమ్|| 25

- త్వం ప్రాపయాశు మాం రామం ప్రాణా స్సంత్యరయంతి మామ్ |
యద్యద్యాపి మమైవాజ్ఞా నివర్తయతు రాఘవమ్ || 26
- న శక్యామి వినా రామం ముహూర్తమపి జీవితమ్ |
అథ వాపి మహాబాహుః గతో దూరం భవిష్యతి || 27
- మామేవ రథమారోప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ |
వృత్తదంష్ట్రో మహేష్వాసః క్వాసౌ లక్ష్మణపూర్వజః || 28
- యది జీవామి సాధ్యేనం పశ్యేయం సీతయా సహ |
లోహితాక్షం మహాబాహుం ఆముక్తమణికుండలమ్ || 29
- రామం యది న పశ్యేయం గమిష్యామి యముక్తయమ్ |
అతో ను కిం దుఃఖతరం యోఽహమిక్ష్వాకునందనమ్ || 30
- ఇమామవస్థామాపన్నో నేహ పశ్యామి రాఘవమ్ |
హా రామ రామానుజ హా హా వైదేహి తపస్విని || 31
- న మాం జానీత దుఃఖేన మ్రియమాణమనాథవత్ |
స తేన రాజా దుఃఖేన భృశమర్చితచేతనః || 32
- అవగాఢ స్సుదుష్పారం శోకసాగరమబ్రవీత్ |
రామశోకమహావేగః సీతావిరహపారగః || 33
- శ్వసితోర్మిమహావర్తో బాష్పఘ్నేనజలావిలః |
బాహువిక్షేపమీనౌఘా విక్రందితమహాస్వనః || 34
- ప్రకీర్ణకేశశైవాలః కైకేయీ బడబాముఖః |
మమాశ్రువేగప్రభవః కుబ్జావాక్యమహాగ్రహః || 35
- వరవేలో నృశంసాయాః రామప్రవ్రాజనాయతః |
యస్మిన్ బత నిమగ్నోఽహం కౌసల్యే రాఘవం వినా || 36

దుస్తరో జీవతా దేవి మయాయం శోకసాగరః|| 37

అశోభనం యోఽహమిహోద్య రాఘవం
దిదృక్షమాణో న లభే సలక్ష్మణమ్|
ఇతీప రాజా విలపన్మహాయశాః|
పపాత తూర్ణం శయనే స మూర్ఛితః|| 38

ఇతి విలపతి పార్థివే ప్రసక్ష్టే
కరుణతరం ద్విగుణం చ రామహేతోః|
వచన మనునిశమ్య తస్య దేవీ
భయమగమత్సురేవ రామమాతా|| 39

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనషష్ఠితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షష్ఠితమస్సర్గః

60. కౌసల్యాసమాశ్వాసనమ్

తతో భూతోపస్పృష్టేవ వేపమానా పునః పునః|
ధరణ్యాం గతసత్త్వేవ కౌసల్యా సూతమబ్రవీత్|| 1

నయ మాం యత్ర కాకుత్స్థః సీతా యత్ర చ లక్ష్మణః|
తాన్ వినా క్షణమప్యత్ర జీవీతుం నోత్సహే హ్యహమ్|| 2

నివర్తయ రథం శీఘ్రం దండకాన్నయ మామపి|
అథ తాన్నానుగచ్ఛామి గమిష్యామి యమక్షయమ్|| 3

బాష్పవేగోపహతయా స వాచా సజ్జమానయా|
ఇదమాశ్వాసయన్ దేవీం సూతః ప్రాంజలిరబ్రవీత్|| 4

త్యజ శోకం చ మోహం చ సంభ్రమం దుఃఖజం తథా |
వ్యవధూయ చ సంతాపం వనే వత్స్యతి రాఘవః || 5

లక్ష్మణశ్చాపి రామస్య పాదౌ పరిచరన్ వనే |
ఆరాధయతి ధర్మజ్ఞః పరలోకం జితేంద్రియః || 6

విజనేఽపి వనే సీతా వాసం ప్రాప్య గృహేషివ |
విస్రబ్ధం లభతేఽభీతా రామే విన్యస్త మానసా || 7

నాస్యా దైన్యం కృతం కించిత్ సుసూక్ష్మమపి లక్ష్మణే |
ఉచితేవ ప్రవాసానాం వైదేహీ ప్రతిభాతి మే || 8

నగరోపవనం గత్వా యథా స్మ రమతే పురా |
తథైవ రమతే సీతా నిర్జనేషు వనేష్వపి || 9

బాలేవ రమతే సీతాఽబాలచంద్రనిభాననా |
రామా రామే హ్యదీనాత్మా విజనేఽపి వనే సతీ || 10

తద్గతం హృదయం హ్యస్యాః తదధీనం చ జీవితమ్ |
అయోధ్యాపి భవేత్తస్యాః రామ హీనా తథా వసమ్ || 11

పథి పృచ్ఛతి వైదేహీ గ్రామాంశ్చ నగరాణి చ |
గతిం దృష్ట్వా నదీనాం చ పాదపాన్ వివిధానపి || 12

రామం వా లక్ష్మణం వాపి దృష్ట్వా జానాతి జానకీ |
అయోధ్యాక్రోశమాత్రే తు విహారవిప సంశ్రితా || 13

ఇదమేవ స్మరామ్యస్యాః సహస్రైవోపజల్పితమ్ |
కైకేయాసంశ్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభాతి మామ్ || 14

ధ్వంసయిత్వా తు తద్వాక్యం ప్రమాదాత్ పర్యుపస్థితమ్ |
హ్లాదనం వచనం సూతో దేవ్యా మధురమబ్రవీత్ || 15

అధ్వనా వాత వేగేన సంభ్రమేణాతపేన చ |
న విగచ్ఛతి వైదేహ్యః చంద్రాంశుసదృశీ ప్రభా || 16

సదృశం శతపత్రస్య పూర్ణచంద్రోపమప్రభమ్ |
వదనం తద్వదాన్యాయాః వైదేహ్య న వికంపతే || 17

అలక్తరసరక్తాభౌ అలక్తరసవర్జితౌ |
అద్యాపి చరణౌ తస్యాః పద్మకోశసమప్రభౌ || 18

నూపురోద్ధుష్టహేలేప ఖేలం గచ్ఛతి భామినీ |
ఇదానీమపి వైదేహీ తద్రాగాన్స్వస్తభూషణా || 19

గజం వా వీక్ష్య సింహం వా వ్యాఘ్రం వా పసమాశ్రితా |
నాహారయతి సంత్రాసం బాహూ రామస్య సంశ్రితా || 20

న శోచ్యాస్తే న చాత్మా తే శోచ్యో నాపి జనాధిపః |
ఇదం హి చరితం లోకే ప్రతిష్ఠాస్యతి శాశ్వతమ్ || 21

విధూయ శోకం పరిహృష్టమానసాః
మహర్షియాతే పథి సువ్యవస్థితాః |
వనే రతా వన్యఫలాశనాః పితుః
శుభాం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయంతి తే || 22

తథాపి సూతేన సుయుక్తవాదినా
నివార్యమాణా సుతశోకకర్శితా |
న చైవ దేవీ విరరామ కూజితాత్
ప్రియేతి పుత్రేతి చ రాఘవేతి చ || 23

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షష్టితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకషష్ఠితమస్సర్గః
61. కౌసల్యోపాలంభః

- వనం గతే ధర్మరతే రామే రమయతాం పరే |
కౌసల్యా రుదతీ స్వార్తా భర్తారమిదమబ్రవీత్ || 1
- యద్యపిత్రిషు లోకేషు ప్రథితం తే మహద్యశః |
సానుక్రోశో వదాన్యశ్చ ప్రియవాదీ చ రాఘవః || 2
- కథం నరవరశ్రేష్ఠ పుత్రౌ తౌ సహ సీతయా |
దుఃఖితౌ సుఖసంవృద్ధౌ వనే దుఃఖం సహిష్యతః || 3
- సా నూనం తరుణీ శ్యామా సుకుమారీ సుభోచితా |
కథముష్ణం చ శీతం చ మైథిలీ ప్రసహిష్యతే || 4
- భుక్త్వాశనం విశాలాక్షీ సూపదం శాన్వితం శుభమ్ |
వన్యం నైవారమాహారం కథం సీతోపభోక్త్యతే || 5
- గీతవాదిత్రనిర్హోషం శ్రుత్వా శుభమనిందితా |
కథం క్రవ్యాదసింహానాం శబ్దం శ్రోష్యత్యశోభనమ్ || 6
- మహేంద్రధ్వజసంకాశః క్వను శేతే మహాభుజః |
భుజం పరిఘసంకాశం ఉపధాయ మహాబలః || 7
- పద్మవర్ణం సుకేశాంతం పద్మనిశ్శ్వాసముత్తమమ్ |
కదా ద్రక్ష్యామి రామస్య పదనం పుష్కరేక్షణమ్ || 8
- వజ్రసారమయం నూనం హృదయం మే న సంశయః |
అపశ్యంత్యా న తం యదైవ ఫలతీదం సహస్రధా || 9
- యత్త్వయా కరుణం కర్మ వ్యపోహ్యా మమ బాంధవాః |
నిరస్తాః పరిధావంతి సుఖార్థాః కృపణా వనే || 10

- యది పంచదశే వర్షే రాఘవః పునరేష్యతి |
జహ్యద్రాజ్యం చ కోశం చ భరతో నోపలక్ష్యతే || 11
- భోజయంతి కిల శ్రాద్ధే కేచిత్ స్వానేప బాంధవాన్ |
తతః పశ్చాత్ సమీక్షంతే కృతకార్యా ద్విజర్షభాన్ || 12
- తత్ర యే గుణవంతశ్చ విద్వాంసశ్చ ద్విజాయతః |
న పశ్చాత్తేఽనుమన్యంతే సుధామపి సురోత్తమాః || 14
- బ్రాహ్మణేష్వపి తృప్తేషు భుక్తశేషం ద్విజర్షభాః |
నాభ్యుపైతుమలం ప్రాజ్ఞాః శృంగచ్ఛేదమివర్షభాః || 14
- ఏవం కనీయసా బ్రాత్రా భుక్తం రాజ్యం విశాం పతే |
బ్రాతా జ్యేష్ఠో పరిష్కశ్చ కిమర్థం నావమన్యతే || 15
- నావరేణాఽహృతం భక్త్యం వ్యాఘ్రుః ఖాదితుమిచ్ఛతి |
ఏవమేవ నరవ్యాఘ్రుః పరలీఢం న మన్యతే || 16
- హవిరాజ్యం పురోడాశాః కుశా యూపాశ్చ ఖాదిరాః |
నైతాని యాతయామాని కుర్వన్తి పునరధ్వరే || 17
- తథా హ్యస్తమిదం రాజ్యం హృతసారాం సురామివ |
నాభిమంతుమలం రామో నష్టసోమమివాధ్వరమ్ || 18
- నైవవిధమసత్కారం రాఘవో మర్షయిష్యతి |
బలవానివ శార్దూలో వాలధేరభిమర్శనమ్ || 19
- నైతన్య సహితా లోకాః భయం కుర్యుర్మహమ్బుధే |
అధర్మం త్విహ ధర్మాత్మా లోకం ధర్మేణ యోజయేత్ || 20
- నన్యసా కాంచనైర్చాణైః మహావీర్యో మహాభుజః |
యుగాంత ఇవ భూతాని సాగరాసపి నిర్వహేత్ || 21

స తాదృశ సింహబలో వృషభాక్షో సరర్షభః |
 స్వయమేవ హతః పిత్రా జలజేనాత్మజో యథా || 22

ద్విజాతి చరితో ధర్మః శాస్త్ర్యదృష్టస్సనాతనః |
 యది తే ధర్మనిరతే త్వయా పుత్రే వివాసితే || 23

గతిరేకా పతిర్నార్యాః ద్వితీయా గతిరాత్మజః |
 తృతీయా జ్ఞాతయో రాజన్ చతుర్థీ నేహ విద్యతే || 24

తత్ర త్వం చైవ మే నాసి రామశ్చ వనమాశ్రితః |
 న వనం గంతుమిచ్ఛామి సర్వథా నిహతా త్వయా || 25

హతం త్వయా రాజ్యమిదం సరాష్ట్రం
 హతస్తథాత్మా సహ మంత్రిభిశ్చ |
 హతా సపుత్రాస్మి హతాశ్చ పౌరాః
 సుతశ్చ భార్యా చ తవ ప్రహృష్టా || 26

ఇమాం గిరం దారుణశబ్దసంశ్రితాం
 నిశమ్య రాజా విముమోహ దుఃఖితః |
 తతస్స శోకం ప్రవివేశ పార్థివః
 స్వదుష్కృతం చాపి పునస్తదా స్మరన్ || 27

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకషష్ఠితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్విషష్టితమస్సర్గః
62. కౌసల్యా ప్రసాదనమ్

- ఏవం తు క్రుద్ధయా రాజా రామమాత్రా సశోకయా |
శ్రావితః పరుషం వాక్యం చింతయామాస దుఃఖితః || 1
- చింతయిత్వా స చ నృపో ముమోహ వ్యాకులేంద్రియః |
అథ దీర్ఘేణ కాలేన సంజ్ఞామాప పరంతపః || 2
- స సంజ్ఞాముపలభ్యైవ దీర్ఘముష్ణం చ నిశ్శ్వసన్ |
కౌసల్యాం పార్శ్వతో దృష్ట్వా పునశ్చింతాముపాగమత్ || 3
- తస్య చింతయమానస్య ప్రత్యభాత్ కర్మ దుష్కృతమ్ |
యదనేన కృతం పూర్వం అజ్ఞానాచ్ఛబ్దవేధినా || 4
- విమనాస్తేన శోకేన రామశోకేన చ ప్రభుః |
ద్వాభ్యామపి మహారాజః శోకాభ్యామన్వతస్యత || 5
- దహ్యమాన స్సశోకాభ్యాం కౌసల్యామాహ భూపతిః |
వేపమానోఽంజలిం కృత్వా ప్రసాదార్థమవాఙ్ముఖః || 6
- ప్రసాదయే త్వాం కౌసల్యే రచితోఽయం మయాంజలిః |
వత్సలా చాన్యశంసా చ త్వం హి నిత్యం పరేష్వపి || 7
- భర్తా తు ఖలు నారీణాం గుణవాన్నిర్గుణోఽపి వా |
ధర్మం విమృశమానానాం ప్రత్యక్షం దేవి దైవతమ్ || 8
- సా త్వం ధర్మపరా నిత్యం దృష్టలోక పరాపరా |
నార్హసే విప్రియం వక్తుం దుఃఖితాపి సుదుఃఖితమ్ || 9
- తద్వాక్యం కరుణం రాజ్ఞః శ్రుత్వా దీనస్య భాషితమ్ |
కౌసల్యా వ్యసృజద్బాష్పం ప్రణాలీప నవోదకమ్ || 10

సా మూర్ధ్ని బద్ధ్వా రుదతీ రాజ్ఞః పద్మమివాంజలిమ్ |
సంభ్రమాదబ్రవీత్ త్రస్తా త్వరమాణాక్షరం వచః || 11

ప్రసీద శిరసా యాచే భూమౌ నిపతితాస్మి తే |
యాచితాస్మి హతా దేవ హంతవ్యాహం న హి త్వయా || 12

నైషా హి సా స్త్రీ భవతి శ్లాఘనీయేన ధీమతా |
ఉభయోర్లోకయోర్వీర పత్యా యా సంప్రసాద్యతే || 13

జానామి ధర్మం ధర్మజ్ఞ త్వాం జానే సత్యవాదినమ్ |
పుత్రశోకార్తయా తత్తు మయా కిమపి భాషితమ్ || 14

శోకో నాశయతే ధైర్యం శోకో నాశయతే శ్రుతమ్ |
శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోకసమో రిపుః || 15

శక్యమాపతితస్సోఢుం ప్రహారో రిపుహస్తతః |
సోఢుమాపతితశ్శోకః సుసూక్ష్మోఽపి న శక్యతే || 16

వనవాసాయ రామస్య పంచరాత్రోఽద్య గణ్యతే |
యశ్శోకహతహర్షాయాః పంచవర్షోపమో మమ || 17

తం హి చింతయమానాయాః శోకోఽయం హృది పర్షతే |
నదీనామివ వేగేన సముద్రసలిలం మహత్ || 18

ఏవం హి కథయన్త్యాస్తు కౌసల్యాయాశ్శుభం వచః |
మందరశ్శిరభూత్ సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత || 19

అథ ప్రసాదితో వాక్యైః దేవ్యా కౌసల్యయా సృపః |
శోకేన చ సమాక్రాంతో నిద్రాయా పశమేయివాన్ || 20

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్విషష్టితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రిషష్టితమస్సర్గః
63. ఋషికుమారపథాఖ్యానమ్

- ప్రతిబుద్ధో ముహూర్తేన శోకోపహతచేతనః |
అథ రాజా దశరథః చింతామభ్యవపద్యత || 1
- రామలక్ష్మణయోశ్చైవ వివాసాద్వాసవోపమమ్ |
ఆవివేశోపసర్గస్తం తమస్సూర్యమివాసురమ్ || 2
- సభార్యే నిర్గతే రామే కౌసల్యాం కోసలేశ్వరః |
వివక్షురసితాపాంగీం స్మృత్వా దుష్కృతమాత్మనః || 3
- స రాజా రజనీం షష్ఠీం రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్ |
అర్థరాత్రే దశరథస్సంస్మరన్ దుష్కృతం కృతమ్ || 4
- స రాజా పుత్రశోకార్తః స్మృత్వా దుష్కృత మాత్మనః |
కౌసల్యాం పుత్రశోకార్తాం ఇదం వచనమబ్రవీత్ || 5
- యదాచరతి కల్యాణి శుభం వా యది వాఽశుభమ్ |
తదేవ లభతే భద్రే కర్తా కర్మజమాత్మనః || 6
- గురు లాఘవమర్థానాం ఆరంభే కర్మణాం ఫలమ్ |
దోషం వా యో స జానాతి స బాల ఇతి హోచ్యతే || 7
- కశ్చిదామ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ నిషించతి |
పుష్పం దృష్ట్వా ఫలే గృధ్నుః స శోచతి ఫలాగమే || 8
- అవిజ్ఞాయ ఫలం యో హి కర్మ త్యేవానుధావతి |
స శోచేత్ ఫలవేలాయాం యథా కింశుకసేచకః || 9
- సోఽహమామ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ న్యేషేచయమ్ |
రామం ఫలాగమే త్యక్త్వా పశ్చాచ్ఛోచామి దుర్మతిః || 10

- లబ్ధశబ్దేన కాసల్యే కుమారేణ ధనుష్కృతా |
 కుమార శ్శబ్దవేధీతి మయా పాపమిదం కృతమ్ || 11
- తదిదం మేఽనుసంప్రాప్తం దేవి దుఃఖం స్వయం కృతమ్ |
 సమ్మోహాదివ బాలేన యథా స్యాద్భక్తితం విషమ్ || 12
- యథాన్యః పురుషః కశ్చిత్ పలానైర్మోహితో భవేత్ |
 ఏవం మయాప్యవిజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమయం ఫలమ్ || 13
- దేవ్యనూథా త్వమభవో యువరాజో భవామ్యహమ్ |
 తతః ప్రావృడనుప్రాప్తా మమ కామవివర్ధినీ || 14
- ఉపాస్యహి రసాన్ భౌమాన్ తప్త్వా చ జగదంశుభిః |
 పరేతాచరితాం భీమాం రవిరావిశతే దిశమ్ || 15
- ఉష్ణమంతర్దధే సద్యః స్నిగ్ధా దదృశిరే ఘనాః |
 తతో జహృషిరే సర్వే భేకసారంగబర్హణః || 16
- క్లిన్నపక్షోత్తరాస్నుతాః కృచ్ఛాద్భివ పతత్త్రిణః |
 వృష్టివాతావధూతాగ్రాన్ పాదపానభిపేదిరే || 17
- పతితేనాంభసా ఛన్నః పతమానేన చాసకృత్ |
 ఆబభౌ మత్తసారంగః తోయరాశిరివాచలః || 18
- పాండరారుణవర్ణాని స్తోత్రాంసి విమలాన్యపి |
 సుస్రుపుర్గిరిధాతుభ్యః సభస్మాని భుజంగవత్ || 19
- తస్మిన్నతిసుఖే కాలే ధనుష్మానిషుమాన్ రథీ |
 వ్యాయామ కృతసంకల్పః సరయూమన్యగాం నదీమ్ || 20
- నిపానే మహిషం రాత్రౌ గజం వాభ్యాగతం నదీమ్ |
 వన్యం వా శ్వాపదం కంచిత్ జిఘాంసురజితేంద్రియః || 21

- అథాంధకారే త్వశ్శౌషం జలే కుంభస్య పూర్యతః|
అచక్షుర్విషయే ఘోషం వారణస్యేవ సర్వతః|| 22
- తతోఽహం శరముద్ధృత్య దీప్తమాశీవిజోపమమ్|
శబ్దం ప్రతి గజప్రేపుః అభిలక్ష్య త్వపాతయమ్|| 23
- అముంచం నిశితం బాణం అహమాశీవిజోపమమ్|
తత్ర వాగుషసి వ్యక్తా ప్రాదురాసీద్వనౌకసః|| 24
- హా హేతి పతతస్తాయే బాణాభిహతమర్మణః|
తస్మిన్నిపతితే బాణే వాగభూత్తత్ర మానుషీ|| 25
- కథమస్మద్విధే శస్త్రం నిపతేత్తు తపస్విని|
ప్రవివిక్తాం నదీం రాత్రౌ ఉదాహారోఽహమాగతః|| 26
- ఇషుణాభిహతః కేన కస్య వా కిం కృతం మయా|
ఋషేర్హి న్యస్త దండస్య వనే వన్యేన జీవతః|| 27
- కథం ను శస్త్రేణ వధో మద్విధస్య విధీయతే|
జటాభారధరస్యైవ వల్కలాజినవాససః|| 28
- కో వధేన మమార్థీ స్యాత్ కిం వాస్యాపకృతం మయా|
ఏవం నిష్ఫలమారబ్ధం కేవలాసర్థసంహితమ్|| 29
- న కశ్చిత్సాధు మన్యేత యథైవ గురుతల్పగమ్|
నాహం తథానుశోచామి జీవితక్షయమాత్మనః|| 30
- మాతరం పితరం చోభౌ అనుశోచామి మద్వధే|
తదేతన్నిధునం వృద్ధం చిరకాలభృతం మయా|| 31
- మయి పంచత్వమాపన్నే కాం వృత్తిం వర్తయిష్యతి|
వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ అహం చైకేషుణా హతః|| 32

- కేన స్మ నిహతాస్సర్వే సుబాలేనాకృతాత్మనా|
తాం గిరం కరుణాం శ్రుత్వా మమ ధర్మానుకాంక్షిణః|| 33
- కరాభ్యాం సశరం చాపం వ్యథితస్యాపతద్భువి|
తస్యాహం కరుణం శ్రుత్వా నిశి లాలపతో బహు|| 34
- సంబ్రాంతశ్శోకవేగేన భృశమాసం విచేతనః|
తం దేశమహమాగమ్య దీనసత్త్వ స్సుదుర్మనాః|| 35
- అపశ్యమిషుణా తీరే సరయ్యాస్తాపసం హతం|
అవకీర్ణజటాభారం ప్రవిధ్ధకలశోదకమ్|| 36
- పాంసుశోణితద్గ్ధాంగం శయానం శరపీడితం|
స మాముద్వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం త్రస్తమస్వస్థచేతసమ్|| 37
- ఇత్యువాచ వచః క్రూరం దిధక్షన్నిప తేజసా|
కిం తవాపకృతం రాజన్ వనే నివసతా మయా|| 38
- జహీర్షురంభో గుర్వర్థం యదహం తాడితస్త్వయా|
ఏకేన ఖలు బాణేన మర్మణ్యభిహతే మయి|| 39
- ద్వాపంధౌ నిహతౌ వృద్ధౌ మాతా జనయితా చ మే|
తౌ కథం దుర్బలాపంధౌ మత్ప్రతీక్షౌ పిపాసితౌ|| 40
- చిరమాశాకృతాం తృష్టాం కష్టాం సంధారయిష్యతః|
న నూనం తపసో వాస్తి ఫలయోగః శ్రుతస్య వా|| 41
- పితా యన్మాం న జానాతి శయానం పతితం భువి|
జానన్నపి చ కిం కుర్యాత్ అశక్తిరపరిక్రమః|| 42
- భిద్యమాసమివాశక్తః త్రాతుమన్యో నగో నగమ్|
పితుస్త్వమేవ మే గత్వా శీఘ్రమాచక్ష్య రాఘవ|| 43

న త్వామనుదహేహత్ క్రుద్ధో వనం వహ్నిరివైధితః |
ఇయమేకపదీ రాజన్ యతో మే పితురాశ్రమః || 44

తం ప్రసాదయ గత్వా త్వం న త్వాం స కుపిత శ్శపేత్ |
విశల్యం కురు మాం రాజన్ మర్మ మే నిశితశ్శరః || 45

రుణద్ధి మృదు సోత్సేధం తీరమంబురయో యథా |
సశల్యః క్లిశ్యతే ప్రాణైః విశలోఽ వినశిష్యతి || 46

ఇతి మామవిశచ్చింతా తస్య శల్యాపకర్షణే |
దుఃఖితస్య చ దీనస్య మమ శోకాతురస్య చ || 47

లక్షయామాస హృదయే చింతాం మునిసుతస్తదా |
తామ్యమానం స మాం కృచ్ఛాత్ ఉవాచ పరమార్తపత్ || 48

సీదమానో వివృత్తాంగో వేష్టమానో గతః క్షయమ్ |
సంస్తభ్య శోకం ధైర్యేణ స్థిరచిత్తో భవామ్యహమ్ || 49

బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపం హృదయాదపనీయతామ్ |
న ద్విజాతిరహం రాజన్ మా భూతే మనసో వ్యథా || 50

శూద్రాయామస్మి వైశ్యేన జాతో జనపదాధిప |
ఇత్యేవం వదతః కృచ్ఛాత్ బాణాభిహతమర్మణః || 51

విఘ్నార్ణతో విచేష్టస్య వేపమానస్య భూతలే |
తస్య త్వాతామ్యమానస్య తం బాణమహముద్ధరమ్ || 52

స మాముద్వీక్య్య సంత్రస్తో జహౌ ప్రాణాంస్తపోధనః ||

జలార్ద్రగాత్రం తు విలస్య కృచ్ఛాత్
మర్మప్రణం సంతతముచ్ఛ్వసంతమ్ |

తతస్సరయ్యాం తమహం శయాసం

సమీక్ష్య భద్రేఽస్మి భృశం విషణ్ణః॥

53

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్రిషష్టితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుఃషష్టితమస్సర్గః

64. దశరథదిష్టాంతః

వధమప్రతిరూపం తు మహర్షేస్తస్య రాఘవః|

విలపన్నేవ ధర్మాత్మా కౌసల్యాం పునరబ్రవీత్॥

1

తదజ్ఞానాన్మహత్వాపం కృత్వా సంకులితేంద్రియః|

ఏకస్త్యచింతయం బుద్ధ్యా కథం ను సుకృతం భవేత్॥

2

తతస్తం ఘటమాదయ పూర్ణం పరమవారిణా|

ఆశ్రమం తమహం ప్రాప్య యథాఖ్యాతపథం గతః॥

3

తత్రాహం దుర్బలాపంధౌ వృద్ధావపరిణాయకౌ|

అపశ్యం తస్య పితరౌ లూనపక్షాచివ ద్విజౌ॥

4

తన్నిమిత్తాభిరాసీనౌ కథాభిరపరిక్రమౌ|

తామాశాం మత్కృతే హీనౌ ఉదాసీనావనాథవత్॥

5

శోకోపహతచిత్తశ్చ భయసంత్రస్తచేతనః|

తచ్ఛాశ్రమపదం గత్వా భూయశ్శోకమహం గతః॥

6

పదశబ్దం తు మే శ్రుత్వా మునిర్వాక్యమభాషత|

కించిరాయసి మే పుత్ర పానీయం క్షిప్రమానయ॥

7

యన్నిమిత్తమిదం తాత సలిలే క్రీడితం త్వయా|

ఉత్కంఠితా తే మాతేయం ప్రవిశ క్షిప్రమాశ్రమమ్॥

8

- యద్య్యలీకం కృతం పుత్ర మాత్రా తే యది వా మయా |
న తన్మనసి కర్తవ్యం త్వయా తాత తపస్వినా || 9
- గతిస్త్వమగతీనాం చ చక్షుస్త్వం హీనచక్షుషామ్ |
సమాసక్తాస్త్వయి ప్రాణాః కిం త్వం నో నాభిభాషసే || 10
- మునిమవ్యక్తయా వాచా తమహం సజ్జమానయా |
హీనవ్యంజనయా ప్రేక్ష్య భీతభీత ఇవాబ్రువమ్ || 11
- మనసః కర్మ చేష్టాభిః అభిసంస్తభ్య వాగ్బలమ్ |
ఆచచక్షే త్వహం తస్మై పుత్రవ్యసనజం భయమ్ || 12
- క్షత్రియోఽహం దశరథో నాహం పుత్రో మహాత్మనః |
సజ్జనావమతం దుఃఖం ఇదం ప్రాప్తం స్వకర్మజమ్ || 13
- భగవంశ్చాపహస్తోఽహం సరయుతీరమాగతః |
జిఘాంసుశ్శ్వాపదం కంచిత్ నిపానే చాగతం గజమ్ || 14
- తత్ర శ్రుతో మయా శబ్దో జలే కుంభస్య పూర్యతః |
ద్విషోఽయమితి మత్వాయం బాణేనాభిహతో మయా || 15
- గత్వా నద్యాస్తతస్తీరం అపశ్యమిషుణా హృది |
వినిర్భిన్నం గతప్రాణం శయానం భువి తాపసమ్ || 16
- తతస్తస్యైవ వచనాత్ ఉపేత్య పరితప్యతః |
స మయా సహసా బాణః ఉద్ధృతో మర్మణస్తదా || 17
- స చోద్ధృతేన బాణేన సహసా స్వర్గమాస్థితః |
భవంతౌ పితరౌ శోచన్ అంధావితి విలప్య చ || 18
- అజ్ఞానాద్భవతః పుత్రః సహసాభిహతో మయా |
శేషమేవంగతే యత్యాత్ తత్ప్రసీదతు మే మునిః || 19

- స తచ్చుత్వా వచః క్రూరం మయోక్త మఘశంసినా |
నాశకత్తిప్రమాయాసం అకర్తుం భగవాన్ మునిః || 20
- స బాష్పపూర్ణనయనో నిశ్శ్వసన్ శోకకర్కితః |
మామువాచ మహాతేజాః కృతాంజలిముపస్థితమ్ || 21
- యద్యేతదశుభం కర్మ న త్వం మే కథయేస్స్వయమ్ |
ఫలేన్మూర్ధా స్మ తే రాజన్ సద్యశ్శతసహస్రధా || 22
- క్షత్రియేణ వధో రాజన్ వాసప్రస్థే విశేషతః |
జ్ఞానపూర్వం కృతస్నానాత్ చ్యావయేదపి వజ్రిణమ్ || 23
- సప్తధా తు ఫలేన్మూర్ధా మునౌ తపసి తిష్ఠతి |
జ్ఞానాద్విస్మజతశ్శస్త్రం తాదృశే బ్రహ్మవాదిని || 24
- అజ్ఞానాద్ధి కృతం యస్మాత్ ఇదం తేనైవ జీవసి |
అపి హ్యద్య కులం న స్యాత్ ఇక్ష్వాకూణాం కుతో భవాన్ || 25
- నయ నౌ నృప తం దేశం ఇతి మాం చాభ్యభాషత |
అద్య తం ద్రష్టుమిచ్ఛాపః పుత్రం పశ్చిమదర్శనమ్ || 26
- రుధిరేణానులిప్తాంగం ప్రకీర్ణాజనవాసనమ్ |
శయాసం భువి నిస్సంజ్ఞం ధర్మరాజవశం గతమ్ || 27
- అథాహమేకస్తం దేశం నీత్వా తౌ భృశదుఃఖితౌ |
అస్పర్శయమహం పుత్రం తం మునిం సహ భార్యయా || 28
- తౌ పుత్రమాత్మనస్స్పృష్ట్యా తమాసాద్య తపస్వినౌ |
నిపేతతుశ్శరీరేఽస్య పితా చాస్యేదమబ్రవీత్ || 29
- నాభివాదయసే మాద్య న చ మామభిభాషసే |
కిం ను శేషేఽద్య భూమౌ త్వం వత్స కిం కుపితోహ్యసి || 30

- న త్వహం తే ప్రియః పుత్ర మాతరం పశ్య ధార్మిక|
కిం ను నాలింగసే పుత్ర సుకుమారం వచో వద|| 31
- కస్య వాపరరాత్రేఽహం శ్రోష్యామి హృదయంగమమ్|
అధీయానస్య మధురం శాస్త్రం వాన్యద్విశేషతః|| 32
- కో మాం సంధ్యాముపాస్యైవ స్నాత్వా హుతహుతాశనః|
శ్లాఘయిష్యత్యుపాసీనః పుత్రశోకభయార్దితమ్|| 33
- కందమూలఫలం హృత్వా కో మాం ప్రియమివాతిథిమ్|
భోజయిష్యత్యకర్మణ్యం అప్రగ్రహమనాయకమ్|| 34
- ఇమామంధాం చ వృద్ధాం చ మాతరం తే తపస్వినీమ్|
కథం వత్స భరిష్యామి కృపణాం పుత్రగర్ధినీమ్|| 35
- తిష్ఠ మా మా గమః పుత్ర యమస్య సదనం ప్రతి|
శ్వో మయా సహ గంతాసి జనన్యా చ సమేధితః|| 36
- ఉభావపి చ శోకార్తౌ అనాథౌ కృపణౌ వనే|
క్షిప్రమేవ గమిష్యావః త్వయా సహ యమక్షయమ్|| 37
- తతో వైవస్వతం దృష్ట్వా తం ప్రవక్ష్యామి భారతీమ్|
క్షమతాం ధర్మరాజో మే బిభృయాత్ పితరావయమ్|| 38
- దాతుమర్హతి ధర్మాత్మా లోకపాలో మహాయశాః|
ఈదృశస్య మమాక్షయాం ఏకామభయదక్షిణామ్|| 39
- అపాపోఽసి యదా పుత్ర నిహతః పాపకర్మణా|
తేన సత్యేన గచ్ఛాశు యే లోకాశ్శస్త్రయోధినామ్|| 40
- యాం హి శూరా గతిం యాంతి సంగ్రామేష్వనివర్తినః|
హతాస్త్యభిముఖాః పుత్ర గతిం తాం పరమాం వ్రజ|| 41

- యాం గతిం సగరశ్చైబ్యో దిలీపో జనమేజయః|
సహుషో ధుంధుమారశ్చ ప్రాప్తాస్తాం గచ్ఛ పుత్రక|| 42
- యా గతిస్సర్వసాధూనాం స్వాధ్యాయాత్తపసశ్చ యా|
యా భూమిదస్యాహితాగ్నేః ఏకపత్నీవ్రతస్య చ|| 43
- గోసహస్రప్రదాత్పాణాం గురుసేనాభృతామపి|
దేహన్యాసకృతాం యా చ తాం గతిం గచ్ఛ పుత్రక|| 44
- స హి త్వస్మత్కులే జాతో గచ్ఛత్యకుశలాం గతిమ్|
స తు యాస్యతి యేన త్వం నిహతో మమ బాంధవః|| 45
- ఏవం స కృపణం తత్ర పర్యదేవయతాసకృత్|
తతోఽస్మై కర్తుముదకం ప్రవృత్తస్సహ భార్యయా|| 46
- స తు దివ్యేన రూపేణ మునిపుత్రస్సర్వకర్మభిః|
స్వర్గమధ్యారుహత్ క్షిప్రం శక్రేణ సహ ధర్మవిత్|| 47
- అబభాషే చ తౌ వృద్ధౌ శక్రేణ సహ తాపసః|
ఆశ్వాస్య చ ముహూర్తం తు పితరౌ వాక్యమబ్రవీత్|| 48
- స్థానమస్మి మహాత్ ప్రాప్తో భవతోః పరిచారణాత్|
భవంతావపి చ క్షిప్రం మమ మూలముపైష్యతః|| 49
- ఏవముక్త్వా తు దివ్యేన విమానేన వపుష్మతా|
ఆరురోహ దివం క్షిప్రం మునిపుత్రో జితేంద్రియః|| 50
- స కృత్వా తూదకం తూర్ణం తాపసస్సహ భార్యయా|
మామువాచ మహాతేజాః కృతాంజలిముపస్థితమ్|| 51
- అద్యైవ జిహి మాం రాజన్ మరణే నాస్తి మే వ్యథా|
యచ్ఛరేణైకపుత్రం మాం త్వమకార్షీరపుత్రకమ్|| 52

త్వయా తు యదవిజ్ఞానాత్ నిహతో మే సుతశ్శుచిః|
తేన త్వామభిశప్ప్యామి సుదుఃఖమతిదారుణమ్|| 53

పుత్రవ్యసనజం దుఃఖం యదేతన్మమ సాంప్రతమ్|
ఏవం త్వం పుత్రశోకేన రాజన్ కాలం గమిష్యసి|| 54

అజ్ఞానాత్తు హతో యస్మాత్ క్షత్రియేణ త్వయా మునిః|
తస్మాత్త్వాం నావిశత్యాశు బ్రహ్మహత్యా నరాధిప|| 55

త్వామప్యేతాద్యశో భావః క్షిప్రమేవ గమిష్యతి|
జీవితాంతకరో ఘోరో దాతారమివ దక్షిణా|| 56

ఏవం శాపం మయి న్యన్య విలప్య కరుణం బహు|
చితామారోప్య దేహం తత్ మిథునం స్వర్గమభ్యయాత్|| 57

తదేతచ్చింతయానేన స్మృతం పాపం మయా స్వయమ్|
తదా బాల్యాత్ కృతం దేవి శబ్దవేధ్యసుకర్షిణా|| 58

తస్యాయం కర్మణో దేవి విపాకస్సముపస్థితః|
అపత్యైస్సహ సంభుక్తో వ్యాధిమన్నరసో యథా|| 59

తస్మాన్మామాగతం భద్రే తస్యోదారస్య తద్వచః|
యదహం పుత్రశోకేన సంత్యక్త్యామ్యద్య జీవితమ్|| 60

చక్షుర్భ్యాం త్వాం న పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మాం స్పృశ|
ఇత్యుక్త్వాస రుదంస్త్రోస్తో భార్యామాహ చ భూమిపః|| 61

యమక్షయమనుప్రాప్తాః ద్రక్ష్యంతి న హి మానవాః|
యది మాం సంస్పృశేద్రామః సకృదద్య లభేత వా|| 62

ధనం వా యౌవరాజ్యం వా జీవేయమితి మే మతిః|
ఏతన్మే సదృశం దేవి యన్మయా రాఘవే కృతమ్|| 63

- సదృశం తత్తు తస్యైవ యదనేన కృతం మయి |
దుర్వృత్తమపి కః పుత్రం త్యజేద్భువి విచక్షణః || 64
- కశ్యప్రవ్రాజ్యమానో వా నాసూయేత్ పితరం సుతః |
చక్షుషా త్వాం న పశ్యామి స్మృతిర్మమ విలుప్యతే || 65
- దూతా వైవస్వతస్యైతే కౌసల్యే త్వరయంతి మామ్ |
అతస్తు కిం దుఃఖతరం యదహం జీవితక్షయే || 66
- న హి పశ్యామి ధర్మజ్ఞం రామం సత్యపరాక్రమమ్ |
తస్యాదర్శనజశ్శోకః సుతస్యాప్రతికర్మణః || 67
- ఉచ్చోషయతి మే వ్రాణాన్ వారి స్తోకమివాతపః |
న తే మనుష్యా దేవాస్తే యే చారుశుభకుండలమ్ || 68
- ముఖం ద్రక్ష్యంతి రామస్య వర్షే పంచదశే పునః |
పద్మపత్రేక్షణం సుభ్రు సుదంష్ట్రం చారునాసికమ్ || 69
- ధన్యా ద్రక్ష్యంతి రామస్య తారాధిపనిభం ముఖమ్ |
సదృశం శారదస్యేందోః పుల్లస్య కమలస్య చ || 70
- సుగంధి మమ రామస్య ధన్యా ద్రక్ష్యంతి తన్ముఖమ్ |
నివృత్తపనవాసం తం అయోధ్యాం పునరాగతమ్ || 71
- ద్రక్ష్యంతి సుఖినో రామం శుక్రం మార్గగతం యథా |
కౌసల్యే చిత్తమోహేన హృదయం సీదతీవ మే || 72
- వేదయే న చ సంయుక్తాన్ శబ్దస్పర్శరసాసహమ్ |
చిత్తనాశాద్విపద్యంతే సర్వాణ్యేవేంద్రియాణి మే || 73
- క్షీణస్నేహస్య దీపస్య సంసక్తా రశ్మయో యథా |
అయమాత్మభవశ్శోకో మామనాథమచేతసమ్ || 74

సంసాదయతి వేగేన యథా కూలం నదీరయః|
 హా రాఘవ మహాబాహో హా మమాయాసనాశన|| 75

హా పితృప్రియ మే నాథ హాద్య క్వాసి గతస్సుత|
 హా కౌసల్యే వినశ్యామి హా సుమిత్రే తపస్విని|| 76

హా సృశంసే మమూమిత్రే కైకేయి కులపాంసని|
 ఇతి రామస్య మాతుశ్చ సుమిత్రాయాశ్చ సన్నిధౌ|| 77
 రాజా దశరథశ్శోచన్ జీవితాంతముపాగమత్|

తథా తు దీనం కథయన్పరాధిపః
 ప్రియస్య పుత్రస్య వివాసనాతురః|
 గతేర్ధరాత్రే భృశదుఃఖపీడితః
 తదా జహౌ ప్రాణముదారదర్శనః|| 78

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుష్షష్ఠితమస్సర్గః
 అథ అయోధ్యాకాండే పంచషష్ఠితమస్సర్గః
 65. అంతఃపురాక్రందః

అథ రాత్య్రాం వ్యతీతాయాం ప్రాతరేవాపరేహని|
 వందినః పర్యుపాతిష్ఠన్ తత్పార్థివనివేశనమ్|| 1

సూతాః పరమసంస్కారాః మాగధాశ్చోత్తమశ్రుతాః|
 గాయనాస్సుతిశీలాశ్చ నిగదంతః పృథక్ పృథక్|| 2

రాజానం స్తువతాం తేషాం ఉదాత్తాభిహితాశిషామ్|
 ప్రాసాదాభోగవిస్తీర్ణః స్తుతిశబ్దో వ్యజృంభత|| 3

తతస్తు స్తువతాం తేషాం సూతానాం పాణివాదకాః|
 అపదానాన్యదాహృత్య పాణివాదానవాదయన్|| 4

- తేన శబ్దేన విహగాః ప్రతిబుధ్ధా విసస్వనుః|
శాఖాస్థాః పంజరస్థాశ్చ యే రాజకులగోచరాః|| 5
- వ్యాహృతాః పుణ్యశబ్దాశ్చ వీణానాం చాపి నిస్స్వనాః|
ఆశీర్గేయం చ గాథానాం పూరయామాస వేశ్మ తత్|| 6
- తతశ్శుచిసమాచారాః పర్యుపస్థాన కోవిదాః|
స్త్రీవర్షవరభూయిష్ఠాః ఉపతస్థుర్యథాపురమ్|| 7
- హరిచందనసంపృక్తం ఉదకం కాంచనైర్లతైః|
ఆనిన్యుస్నానశిక్షాజ్ఞా యథాకాలం యథావిధి|| 8
- మంగలాలంభనీయాని ప్రాశనీయానుపస్కరాన్|
ఉపనిన్యుస్తథాప్యన్యాః కుమారీ బహులాస్మియః|| 9
- సర్వలక్షణసంపన్నం సర్వం విధివదర్చితమ్|
సర్వం సుగుణలక్ష్మీపత్ తద్బ్రహ్మవాభిహారికమ్|| 10
- తత్తు సూర్యోదయం యావత్ సర్వం పరిసముత్సుకమ్|
తస్థావనుపసంప్రాప్తం కింస్విదిత్యుపశంకితమ్|| 11
- అథ యాః కోసలేంద్రస్య శయనం ప్రత్యనంతరాః|
తాస్మిన్మయస్తు సమాగమ్య భర్తారం ప్రత్యబోధయన్|| 12
- తథాప్యచితప్రతాస్తాః వినయేన నయేన చ|
న హ్యస్య శయనం స్పృష్ట్యా కించిదప్యపలేభిరే|| 13
- తాస్మిన్మయస్స్వప్నశీలజ్ఞాః చేష్టాసంచలనాదిషు|
తా వేపథుపరీతాశ్చ రాజ్ఞః ప్రాణేషు శంకితాః|| 14
- ప్రతిస్రోతస్తృణాగ్రాణాం సదృశం సంచకంపిరే|
అథ సందేహమానానాం స్త్రీణాం దృష్ట్యా చ పార్థివమ్|| 15

- యత్తదాశంకితం పాపం తస్య జజ్ఞే వినిశ్చయః|
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకపరాజితే|| 16
- ప్రసుప్తే న ప్రబుధ్యేతే యథా కాలసమన్వితే|
నిష్పృభా చ వివర్ణా చ సన్నాశోకేన సన్నతా|| 17
- న వ్యరాజత కౌసల్యా తారేవ తిమిరాపృతా|
కౌసల్యానంతరం రాజ్ఞః సుమిత్రా తదనంతరమ్|| 18
- న స్మ విభ్రాజతే దేవీ శోకాశ్రులులితాననా|
తే చ దృష్ట్వా తథా సుప్తే ఉభే దేవ్యౌ చ తం నృపమ్|| 19
- సుప్తమేవోద్గతప్రాణం అంతఃపురమదృశ్యత|
తతః ప్రచుక్రుశుర్దీనాః సస్వరం తా పరాంగనాః|| 20
- కరేణవ ఇవారణ్యే స్థానప్రచ్యుతయూథపాః|
తాసామాక్రంద శబ్దేన సహసోద్గతచేతనే|| 21
- కౌసల్యా చ సుమిత్రాచ త్యక్తనిద్రే బభూవతుః|
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా చ పార్థివమ్|| 22
- హా నాథేతి పరిక్రుశ్య పేపతుర్ధరణీతలే|
సా కోసలేంద్రదుహితా వేష్టమానా మహీతలే|| 23
- న బభ్రాజ రజోధ్వస్తా తారేవ గగనాచ్ఛృతా|
న్యపే శాంతగుణే జాతే కౌసల్యాం పతితాం భువి|| 24
- అపస్యంస్తాస్మిన్నయస్సర్వాః హతాం నాగవధూమివ|
తతస్సర్వా నరేంద్రస్య కైకేయాప్రముఖాస్మిన్నయః|| 25
- రుదంత్యశోకసంతప్తాః నిపేతుర్గతచేతనాః|
తాభిస్స బలవాన్నాదః క్రోశంతీభిరనుద్రుతః|| 26

యేన స్థితీకృతం భూయః తద్భూహం సమనాదయత్ |
 తత్సృరిత్రస్తసంభ్రాంతం పర్యుత్సుకజనాకులమ్ | | 27

సర్వతస్తుములాక్రందం పరితాపార్తబాంధవమ్ |
 సద్యో నిపతితానందం దీనవిక్లపదర్శనమ్ | | 28
 బభూవ సరదేవస్య సద్మ దిష్టాంత మీయుషః |

అతీతమాజ్ఞాయ తు పార్థివర్షభం
 యశస్విసం సంపరివార్య పత్నయః |
 భృశం రుదంత్యః కరుణం సుదుఃఖితాః
 ప్రగృహ్య బాహూ వ్యలపన్ననాథవత్ | | 29

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 పంచషష్ఠితమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే షట్షష్ఠితమస్కంధః
 66. తైలద్రోణ్యధిశయనమ్

తమగ్నిమివ సంశాంతం అంబుహీనమివార్ణవమ్ |
 హతప్రభమివాదిత్యం స్వర్ణస్థం ప్రేక్ష్య పార్థివమ్ | | 1

కౌసల్యా బాష్పపూర్ణాక్షీ వివిధం శోకకర్కితా |
 ఉపగృహ్య శిరో రాజః కైకేయీం ప్రత్యభాషత | | 2

సకామా భవ కైకేయీ భుంక్త్య రాజ్యమకంటకమ్ |
 త్యక్త్యా రాజాసమేకాగ్రా సృశంసే దుష్టచారిణి | | 3

విహాయ మాం గతో రామో భర్తా చ స్వర్గతో మమ |
 విపథే సార్థహీనేవ నాహం జీవితముత్సహే | | 4

- భర్తారం తం పరిత్యజ్య కాస్త్రీ దైవతమాత్మనః|
ఇచ్ఛేజ్జీవితమన్యత్ర కైకేయాస్త్యక్తధర్మణః|| 5
- న లుభో బుధ్యతే దోషాన్ కిం పాకమివ భక్షయన్|
కుబ్జానిమిత్తం కైకేయా రాఘవాణాం కులం హతమ్|| 6
- అనియోగే నియుక్తేన రాజ్ఞా రామం వివాసితమ్|
సభార్యం జనకశ్శుత్వా పరితస్సృత్యహం యథా|| 7
- స మామనాథాం విధవాం నాద్య జానాతి ధార్మికః|
రామః కమలపత్రాక్షో జీవనాశమితో గతః|| 8
- విదేహరాజస్య సుతా తథా సీతా తపస్వినీ|
దుఃఖస్యానుచితా దుఃఖం వనే పర్యుద్విజిష్యతే|| 9
- నదతాం భీమఘోషాణాం నిశాసు మృగపక్షిణామ్|
నిశమ్య నూనం సంత్రస్తా రాఘవం సంశ్రయిష్యతి|| 10
- వృద్ధశ్చైవాలపృత్రశ్చ వైదేహీమనుచింతయన్|
సోఽపి శోకసమావిష్టో నను త్యక్త్యతి జీవితమ్|| 11
- సాహమద్యైవ దిష్టాంతం గమిష్యామి పతివ్రతా|
ఇదం శరీరమాలింగ్య ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్|| 12
- తాం తతస్సంపరిష్యజ్య విలపంతీం తపస్వినీమ్|
వ్యపనిన్య స్సదుఃఖారాం కౌసల్యాం వ్యావహారికాః|| 13
- తైలద్రోణ్యామథామాత్యాః సంవేశ్య జగతీపతిమ్|
రాజ్ఞస్సర్వాణ్యథాదిష్టాః చక్రుః కర్మాణ్యనంతరమ్|| 14
- న తు సంకాలనం రాజ్ఞో వినా పుత్రేణ మంత్రిణః|
సర్వజ్ఞాః కర్తుమీషుస్తే తతో రక్షంతి భూమిపమ్|| 15

తైలద్రోణ్యం తు సచివైః శాయితం తం సరాధిపమ్ |
 హా మృతోఽయమితి జ్ఞాత్వా స్త్రియస్తాః పర్యవారయన్ || 16

బాహూనుద్యమ్య కృపణాః నేత్ర ప్రప్రవణైర్ముఖైః |
 రుదంత్యశ్శోకసంతప్తాః కరుణం పర్యదేపయన్ || 17

హా మహారాజ రామేణ సతతం ప్రియవాదినా |
 విహీనాస్సత్యసంధేన కిమర్థం విజహాసి సః || 18

కైకేయ్యా దుష్టభావాయాః రాఘవేణ వియోజితాః |
 కథం పతిఘ్న్యా వత్స్యామః సమీపే విధవా వయమ్ || 19

స హి నాథ స్సదాస్మాకం తవ చ ప్రభురాత్మవాన్ |
 వసం రామో గత శ్శీర్షమాన్ విహాయ నృపతిశ్రియమ్ || 20

త్వయా తేన చ వీరేణ వినా వ్యసనమోహితాః |
 కథం వయం నివత్స్యామః కైకేయ్యా చ విదూషితాః || 21

యయా తు రాజా రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ మహాబలః |
 సీతయా సహ సంత్యక్తాః సా కమన్యం న హాస్యతి || 22

తా బాష్పేణ చ సంవీతాః శోకేన విపులేన చ |
 వ్యవేష్టంత నిరానందాః రాఘవస్య వరస్త్రియః || 23

నిశా చంద్రవిహీనేవ స్త్రివ భర్తృవివర్జితా |
 పురీ నారాజతాయోధ్యా వినా రాజ్ఞా మహాత్మనా || 24

బాష్పపర్యాకులజనా హాహాభూతకులాంగనా |
 శూన్యచత్వరవేశ్మాంతా న బభ్రాజ యథాపురమ్ || 25

గతే తు శోకాత్ త్రిదివం సరాధిపే
 మహీతలస్థాసు నృపాంగనాసు చ |

నివృత్తచార స్సహసా గతో రవిః |
 ప్రవృత్తచారా రజనీ హ్యుపస్థితా || 26

ఋతే తు పుత్రాద్దహనం మహీపతేః
 స రోచయంతే సుహృదస్సమాగతాః |
 ఇతీవ తస్మిన్ శయనే న్యవేశయన్
 విచింత్య రాజాన మచింత్యదర్శనమ్ || 27

గతప్రభా ద్యౌరివ భాస్కరం వినా
 వ్యపేతనక్షత్ర గణేవ శర్వరీ |
 పురీ బభాసే రహితా మహాత్మనా
 స చాస్రకంఠాకుల మార్గచత్వరా || 28

నరాశ్చ నార్యశ్చ సమేత్య సంఘశో
 విగర్హమాణా భరతస్య మాతరమ్ |
 తదా నగర్యాం సరదేవసంక్షయే
 బభూవురార్తా స చ శర్మ లేభిరే || 29

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షట్షష్ఠితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తషష్ఠితమస్సర్గః

67. అరాజకదురపస్థా వర్ణనమ్

ఆక్రందితనిరాసందా సాశ్రుకంఠజనాకులా |
 అయోధ్యాయామపతతా సా వ్యతీయాయ శర్వరీ || 1

వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యాం ఆదిత్యస్యోదయే తతః |
 సమేత్య రాజకర్తారః సభామీయుర్ద్విజాతయః || 2

మార్కండేయోఽథ మౌద్గల్యో వామదేవశ్చ కాశ్యపః |
 కాత్యాయనో గౌతమశ్చ జాబాలిశ్చ మహాయశాః || 3

- ఏతే ద్విజాస్సహమాత్యైః పృథగ్వాచముదైరయన్ |
వసిష్ఠమేవాభిముఖాః శ్రేష్ఠం రాజపురోహితమ్ || 4
- అతీతా శర్వరీ దుఃఖాత్ యా నో వర్షశతోపమా |
అస్మిన్ పంచత్వమాపన్నే పుత్రశోకేన పార్థివే || 5
- స్వర్గతశ్చ మహారాజో రామశ్చారణ్యమాశ్రితః |
లక్ష్మణశ్చాపి తేజస్వీ రామేణైవ గతస్సహ || 6
- ఉభౌ భరతశత్రుహ్నౌ కేకయేషు పరంతపౌ |
పురే రాజగృహే రమ్యే మాతామహనివేశనే || 7
- ఇక్ష్వాకూణామిహాద్యైవ రాజా కశ్చిద్విధీయతామ్ |
అరాజకం హి నో రాష్ట్రం వినాశం సమవాప్నుయాత్ || 8
- నారాజకే జనపదే విద్యున్నాలీ మహాస్వనః |
అభివర్షతి పర్జన్యో మహీం దివ్యేన వారిణా || 9
- నారాజకే జనపదే బీజముష్టిః ప్రకీర్యతే |
నారాజకే పితుః పుత్రో భార్యా వా వర్తతే వశే || 10
- నారాజకే ధనం నాస్తి నాస్తి భార్యాప్యరాజకే |
ఇదమత్యాహితం చాన్యత్ కుతస్సత్యమరాజకే || 11
- నారాజకే జనపదే ప్రవిశంతి సభాం నరాః |
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి హృష్టాః పుణ్యగృహాణి చ || 12
- నారాజకే జనపదే యజ్జశీలా ద్విజాతయః |
సత్రాణ్యన్వాసతే దాంతా బ్రాహ్మణా స్సంశితవ్రతాః || 13
- నారాజకే జనపదే మహాయజ్ఞేషు యజ్వనః |
బ్రాహ్మణా వసుసంపన్నాః విస్ఫుజంత్యాస్తదక్షిణాః || 14

- నారాజకే జనపదే ప్రహృష్టనటనర్తకాః |
ఉత్సవాశ్చ సమాజాశ్చ వర్ణంతే రాష్ట్రవర్ణనాః || 15
- నారాజకే జనపదే సిద్ధార్థా వ్యవహారిణః |
కథాభిరసురజ్యంతే కథాశీలాః కథాప్రియైః || 16
- నారాజకే జనపదే ఉద్యానాని సమాగతాః |
సాయాహ్నా క్రీడితుం యాంతి కుమార్యో హేమభూషితాః || 17
- నారాజకే జనపదే వాహనై శ్శీఘ్రగామిభిః |
సరా నిర్యాంత్యరణ్యాని నారీభి స్సహ కామినః || 18
- నారాజకే జనపదే ధనవంత స్సురక్షితాః |
శేరతే విప్రుత ద్వారాః కృషిగోరక్షజీవినః || 19
- నారాజకే జనపదే బద్ధఘంటా విషాణినః |
అటంతి రాజమార్గేషు కుంజరాః షష్టిహాయనాః || 20
- నారాజకే జనపదే శరాన్ సంతతమస్యతామ్ |
శ్రూయతే తలనిర్ఘోషః ఇష్యస్త్రాణాముపాసనే || 21
- నారాజకే జనపదే పణిజో దూరగామినః |
గచ్ఛంతి క్షేమమధ్వానం బహుపణ్యసమాచితాః || 22
- నారాజకే జనపదే చరత్యేకతరో వశీ |
భావయన్నాత్మనాత్మానం యత్రసాయంగృహో మునిః || 23
- నారాజకే జనపదే యోగక్షేమః ప్రవర్తతే |
స చాప్యరాజకే సేనా శత్రూన్ విషహతే యుధి || 24
- నారాజకే జనపదే హృష్టైః పరమవాజిభిః |
సరాస్సంయాంతి సహసా రథైశ్చ పరిమండితాః || 25

- నారాజకే జనపదే నరా శ్శాస్త్రవిశారదాః |
సంవదంతోఽవతిష్ఠంతే వనేషూపవనేషు చ || 26
- నారాజకే జనపదే మూల్యమోదకదక్షిణాః |
దేవతాభ్యర్చనార్థాయ కల్ప్యంతే నియతైర్జనైః || 27
- నారాజకే జనపదే చందనాగరురూషితాః |
రాజపుత్రా విరాజంతే వసంత ఇవ శాఖినః || 28
- యథాహ్యనుదకా నద్యో యథా వాప్యత్యుణం వనమ్ |
అగోపాలా యథా గావః తథా రాష్ట్రమరాజకమ్ || 29
- ధ్వజో రథస్య ప్రజ్ఞానం ధూమో జ్ఞానం విభావసోః |
తేషాం యో నో ధ్వజో రాజా స దేవత్వమితో గతః || 30
- నారాజకే జనపదే స్వకం భవతి కస్యచిత్ |
మత్స్యో ఇవ నరా నిత్యం భక్షయంతి పరస్పరమ్ || 31
- యే హి సంభిన్నమర్యాదాః నాస్తికాశ్చిన్నసంశయాః |
తేఽపి భావాయ కల్పంతే రాజదండ నిపీడితాః || 32
- యథాదృష్టి శ్శరీరస్య నిత్యమేవ ప్రవర్తతే |
తథా నరేంద్రో రాష్ట్రస్య ప్రభవ స్సత్యధర్మయోః || 33
- రాజా సత్యం చ ధర్మశ్చ రాజా కులవతాం కులమ్ |
రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హితకరో నృణామ్ || 34
- యమో వైశ్రవణ శ్శక్రో వరుణశ్చ మహాబలః |
విశేష్యంతే నరేంద్రేణ వృత్తేన మహతా తతః || 35
- అహో తమ ఇవేదం స్యాత్ స ప్రజ్ఞాయేత కించస |
రాజా చేన్న భవేల్లోకే విభజన్ సాధ్యసాధునీ || 36

జీవత్యపి మహారాజే తవైవ వచనం వయమ్ |
 నాతిక్రమామహే సర్వే వేలాం ప్రాప్యేవ సాగరః || 37

స న స్సమీక్య ద్విజవర్యవృత్తం
 నృపం వినా రాజ్యమరణ్యభూతమ్ |
 కుమారమిక్ష్వాకుసుతం తథాన్యం
 త్వమేవ రాజానమిహాభిషింఛ || 38

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 సప్తషష్ఠితమస్కంధః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టషష్ఠితమస్కంధః
 68. దూతప్రేషణమ్

తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ |
 మిత్రామాత్యగణాన్ సర్వాన్ బ్రాహ్మణాన్స్తానిదం వచః || 1

యదసౌ మాతులకులే దత్తరాజ్యః పరం సుఖీ |
 భరతో వసతి బ్రాత్రా శశ్రుఘ్నేన సమన్వితః || 2

తచ్ఛీఘ్రం జవనా దూతాః గచ్ఛంతు త్వరితైర్ల యైః |
 ఆనేతుం బ్రాతరౌ వీరౌ కిం సమీక్షామహే వయమ్ || 3

గచ్ఛంత్యితి తత స్సర్వే వసిష్ఠం వాక్యమబ్రువన్ |
 తేషాం తు వచనం శ్రుత్వా వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్ || 4

ఏహి సిద్ధార్థ విజయ జయంతాశోకనందన |
 శూయతామితి కర్తవ్యం సర్వానేవ బ్రవీమి వః || 5

పురం రాజగృహం గత్వా శీఘ్రం శీఘ్రజవైర్ల యైః |
 త్యక్తశోకైరిదం వాచ్యః శాసనాద్భరతో మమ || 6

- పురోహితస్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రిణః|
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా|| 7
- మా చాస్మై ప్రోషితం రామం మా చాస్మై పితరం మృతమ్|
భవంత శ్శంసిమర్గత్వా రాఘవాణామిమం క్షయమ్|| 8
- కౌశేయాని చ వస్త్రాణి భూషణాని వరాణి చ|
క్షిప్రమాదాయ రాజ్జశ్చ భరతస్య చ గచ్ఛత|| 9
- దత్తపథ్యశనా దూతాః జగ్ము స్స్వం స్వం నివేశనమ్|
కేకయాంస్తే గమిష్యంతో హయానారుహ్యా సమ్మతాన్|| 10
- తతః ప్రాస్థానికం కృత్వా కార్యశేషమనంతరమ్|
వసిష్ఠేనాభ్యనుజ్ఞాతాః దూతా స్సంత్వరితా యయుః|| 11
- న్యంతేనాపరతాలస్య ప్రలంబస్యోత్తరం ప్రతి|
నిషేవమాణాస్తే జగ్ముః నదీం మధ్యేన మాలినీమ్|| 12
- తే హస్తిన పురే గంగాం తీర్త్వా ప్రత్యజ్ఞుఖా యయుః|
పాంచాలదేశానాసాద్య మధ్యేన కురుజాంగలమ్|| 13
- సరాంసి చ సుపూర్ణాని నదీశ్చ విమలోదకాః|
నిరీక్షమాణాస్తే జగ్ముః దూతాః కార్యవశాద్ధ్రుతమ్|| 14
- తే ప్రసన్నోదకాం దివ్యాం నానావిహగసేవితామ్|
అతీత్య జగ్ముర్వేగేన శరదండాం జనాకులామ్|| 15
- నికూలప్యక్షమాసాద్య దివ్యం సత్యోపయాచనమ్|
అభిగమ్యాభివాద్యం తం కులింగాం ప్రావిశన్ పురీమ్|| 16
- అభికాలం తతః ప్రాప్య తేజోఽభిభవనాచ్ఛ్రితాః|
పితృపైతామహీం పుణ్యాం తేరురిక్షుమతీం నదీమ్|| 17

అవేక్ష్యాంజలిపానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్|
 యయుర్మధ్యేన బాహ్లికాన్ సుదామానం చ పర్వతమ్|| 18

విష్ణోః పదం ప్రేక్షమాణాః విపాశాం చాపి శాల్మతీమ్|
 నదీర్వాపీస్తటాకాని పల్వలాని సరాంసి చ|| 19

పశ్యంతో వివిధాంశ్చాపి సింహ వ్యాఘ్ర మృగ ద్విపాన్|
 యయుః పథాతిమహతా శాసనం భర్తురీప్పవః|| 20

తే శ్రాంతవాహనా దూతాః వికృష్టేన పథా తతః|
 గిరివ్రజం పురవరం శీఘ్రమాసేదురంజసా|| 21

భర్తుః ప్రియార్థం కులరక్షణార్థం
 భర్తుశ్చ పంశస్య పరిగ్రహార్థమ్|
 అహేడమానాస్త్వరయా స్మ దూతాః
 రాత్యాయం తు తే తత్పురమేవ యాతాః|| 22

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 అష్టషష్ఠితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనస్తతితమస్సర్గః
 69. భరతదుస్స్వప్నః

యామేవ రాత్రిం తే దూతాః ప్రవిశంతి స్మ తాం పురీమ్|
 భరతేనాపి తాం రాత్రిం స్వప్నో దృష్టోఽయమప్రియః|| 1

వ్యుష్టామేవ తు తాం రాత్రిం దృష్ట్వా తం స్వప్నమప్రియమ్|
 పుత్రో రాజాధిరాజస్య సుభృశం పర్వతప్యత|| 2

తప్యమానం సమాజ్ఞాయ వయస్యాః ప్రియవాదిసః|
 ఆయాసం హి వినేష్యంతః సభాయాం చక్రిరే కథాః|| 3

- వాదయంతి తథా శాంతిం లాసయంత్యపి చాపరే|
నాటకాన్యపరే ప్రాహుః హాస్యాని వివిధాని చ|| 4
- స తైర్మహాత్మా భరతః సఖిభిః ప్రియవాదిభిః|
గోష్ఠీహాస్యాని కుర్వద్భిః స ప్రాహృష్యత రాఘవః|| 5
- తమబ్రవీత్ ప్రియసఖో భరతం సఖిభిర్వృతమ్|
సుహృద్భిః పర్యుపాసీనః కిం సఖే నానుమోదసే|| 6
- ఏవం బ్రువాణం సుహృదం భరతః ప్రత్యువాచ తం|
శృణు త్వం యన్నిమిత్తం మే దైన్యమేతదుపాగతమ్|| 7
- స్వప్నే పితరమద్రాక్షం మలినం ముక్తమూర్ధజమ్|
పతంతమద్రిశిఖరాత్ కలుషే గోమయస్రదే|| 8
- ప్లవమానశ్చ మే దృష్టః స తస్మిన్ గోమయస్రదే|
సిబన్నంజలినా తైలం హసన్నిప ముహుర్ముహుః|| 9
- తతస్తిలౌదనం భుక్త్వా పునః పునరథశ్శిరాః|
తైలేనాభ్యక్తసర్వాంగః తైలమేవాన్యగాహత|| 10
- స్వప్నేఽపి సాగరం శుష్కం చంద్రం చ పతితం భువి|
ఉపరుద్ధాం చ జగతీం తమసేవ సమాప్యతామ్|| 11
- ఔపవాహ్యస్య నాగస్య విషాణం శకలీకృతమ్|
సహసా చాపి సంశాంతం జ్వలితం జాతవేదనమ్|| 12
- అపతీర్ణాం చ పృథివీం శుష్కాంశ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్|
అహం పశ్యామి విధ్వస్తాన్ సధూమాంశ్చాపి పర్వతాన్|| 13
- పీఠే కార్ష్ణాయసే చైనం నిషణ్ణం కృష్ణవాససమ్|
ప్రహసంతి స్మ రాజానం ప్రమదాః కృష్ణపింగలాః|| 14

త్వరమాణశ్చ ధర్మాత్మా రక్తమాల్యానులేపనః|
 రథేన ఖరయుక్తేన ప్రయాతో దక్షిణాముఖః|| 15

ప్రహసంతీవ రాజానం ప్రమదా రక్తవాసినీ|
 ప్రకర్షంతీ మయా దృష్టా రాక్షసీ వికృతాననా|| 16

ఏవమేతన్మయా దృష్టం ఇమాం రాత్రిం భయావహామ్|
 అహం రామోఽథ వా రాజా లక్ష్మణో వా మరిష్యతి|| 17

నరో యానేన య స్వస్మై ఖరయుక్తేన యాతి హి|
 అచిరాత్తస్య ధూమాగ్రం చితాయాం సంప్రదృశ్యతే|| 18

ఏతన్నిమిత్తం దీనోఽహం తన్నవః ప్రతిపూజయే|
 శుష్యతీవ చ మే కంఠో న స్వస్థమివ మే మనః|| 19

న పశ్యామి భయస్థానం భయం చైవోపధారయే|
 భ్రష్టశ్చ స్వరయోగో మే ఛాయా చోపహతా మమ|| 20

జుగుప్సన్నివ చాత్మానం న చ పశ్యామి కారణమ్|

ఇమాం హి దుఃఖ ప్రగతిం నిశమ్య తాం
 అనేకరూపామవితర్కితాం పురా|
 భయం మహత్తద్భదయాన్న యాతి మే
 విచింత్య రాజాన మచింత్యదర్శనమ్|| 21

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తతితమస్సర్గః
 70. భరతప్రస్థానమ్

భరతే బ్రువతి స్వప్నం దూతాస్తే క్లాంతవాహనాః|
 ప్రవిశ్యాసహ్యపరిఖం రమ్యం రాజగృహం పురమ్|| 1

- సమాగమ్య చ రాజ్ఞా చ రాజపుత్రేణ చార్చితాః |
రాజ్ఞః పాదౌ గృహీత్వా తు తమూచుర్భరతం వచః || 2
- పురోహితస్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మంత్రిణః |
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్యమాత్యయికం త్వయా || 3
- ఇమాని చ మహార్థాణి వస్త్రాణ్యాభరణాని చ |
ప్రతిగృహ్య విశాలాక్ష మాతులస్య చ దాపయ || 4
- అత్ర వింశతికోట్యస్తు నృపతేర్మాతులస్య తే |
దశకోట్యస్తు సంపూర్ణాః తథైవ చ నృపాత్మజ || 5
- ప్రతిగృహ్య తు తత్సర్వం స్వనురక్త స్సుహృజ్జనే |
దూతానువాచ భరతః కామై స్సంప్రతిపూజ్య తాన్ || 6
- కశ్చిత్ స కుశలీ రాజా పితా దశరథో మమ |
కచ్ఛిచ్ఛారోగతా రామే లక్ష్మణే వా మహాత్మని || 7
- ఆర్యా చ ధర్మనిరతా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ |
అరోగా చాపి కౌసల్యా మాతా రామస్య ధీమతః || 8
- కచ్ఛిత్ సుమిత్రా ధర్మజ్ఞా జననీ లక్ష్మణస్య యా |
శత్రుఘ్నస్య చ వీరస్య సారోగా చాపి మధ్యమా || 9
- అత్మకామా సదా చండీ క్రోధనా ప్రాజ్ఞమానినీ |
అరోగా చాపి మే మాతా కైకేయా కిమువాచ హా || 10
- ఏవముక్తాస్తు తే దూతాః భరతేన మహాత్మనా |
ఊచుస్సప్రశ్రయం వాక్యం ఇదం తం భరతం తదా || 11
- కుశలాస్తే నరవ్యాఘ్రు యేషాం కుశలమిచ్ఛసి |
శ్రీశ్చ త్వాం పృణుతే పద్మా యుజ్యతాం చాపి తే రథః || 12

- భరతశ్చాపి తాన్ దూతాన్ ఏవముక్తోఽభ్యభాషత|
ఆప్యచ్ఛేఽహం మహారాజం దూతా స్సంత్యరయంతి మామ్|| 13
- ఏవముక్త్వా తు తాన్ దూతాన్ భరతః పార్థివాత్మజః|
దూతై స్సంచోదితో వాక్యం మాతామహమువాచ హ|| 14
- రాజన్ పితుర్గమిష్యామి సకాశం దూతచోదితః|
పునరప్యహమేష్యామి యదా మే త్వం స్మరిష్యసి|| 15
- భరతేనైవముక్తస్తు నృపో మాతామహస్తదా|
తమువాచ శుభం వాక్యం శిరస్యాఘ్రూయ రాఘవమ్|| 16
- గచ్ఛ తాతానుజానే త్వాం కైకేయీ సుప్రజాస్త్యయా|
మాతరం కుశలం బ్రూయాః పితరం చ పరంతప|| 17
- పురోహితం చ కుశలం యే చాన్యే ద్విజసత్తమాః|
తౌ చ తాత మహేష్యాసౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ|| 18
- తస్మై హస్త్యుత్తమాంశ్చిత్రాన్ కంబలాసజినాని చ|
అభినత్కృత్య కైకేయో భరతాయ ధనం దదౌ|| 19
- రుక్మ నిష్కనహస్రే ద్వే షోడశాశ్వశతాని చ|
సత్కృత్య కైకేయీ పుత్రం కేకయో ధనమాదిశత్|| 20
- తథామాత్యానభిప్రేతాన్ విశ్వాస్యాంశ్చ గుణాన్వితాన్|
దదావశ్వపతిః క్షిప్రం భరతాయాసుయాయినః|| 21
- ఐరావతానైంద్రశిరాన్ నాగాంశ్చ ప్రియదర్శనాన్|
ఖరాన్ శీఘ్రాన్ సుసంయుక్తాన్ మాతులోఽస్మై ధనం దదౌ|| 22
- అంతఃపురేఽతినంపుద్ధాన్ వ్యాఘ్రువీర్యబలాన్వితాన్|
దంష్ట్రాయుధాన్ మహాకాయాన్ శునశ్చోపాయనం దదౌ|| 23

స దత్తం కేకయేంద్రేణ ధనం తన్నాభ్యనందత|
భరతః కైకయాపుత్రో గమనత్స్వరయా తదా|| 24

బభూవ హ్యస్య హృదయే చింతా సుమహతీ తదా|
త్వరయా చాపి దూతానాం స్వప్నస్యాపి చ దర్శనాత్|| 25

స స్వవేశ్మ వ్యతిక్రమ్య నరనాగాశ్వసంవృతమ్|
ప్రపేదే సుమహచ్ఛ్రిమాన్ రాజమార్గమనుత్తమమ్|| 26

అభ్యతీత్య తతోఽపశ్యత్ అంతఃపురమనుత్తమమ్|
తతస్తద్భరతశ్శ్రీమాన్ ఆవివేశానివారితః|| 27

స మాతామహమాప్సచ్ఛ్య మాతులం చ యుధాజితమ్|
రథమారుహ్య భరతః శత్రుఘ్నసహితో యయా|| 28

రథాన్మండలచక్రాంశ్చ యోజయిత్వా పరశ్శతమ్|
ఉష్ఠ్యగోఽశ్వఖరైర్భుత్యాః భరతం యాంతమన్వయుః|| 29

బలేన గుప్తో భరతో మహాత్మా సహార్యకస్యాత్మసమైరమాత్మైః|
ఆదాయ శత్రుఘ్నమపేతశత్రుః గృహాద్యయౌ సిద్ధ ఇవేంద్రలోకాత్|| 30

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
సప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకసప్తతితమస్సర్గః
71. అయోధ్యాగమనమ్

స ప్రాజ్ఞుభో రాజగృహాత్ అభినిర్యాయ రాఘవః|
తత స్సుదామాం ద్యుతిమాన్ సంతీర్యావేక్ష్యతాం నదీమ్|| 1

- ప్రాదినీం దూరపారాం చ ప్రత్యక్సోత్తరంగిణీమ్ |
 శతద్రుమతరచ్చీమాన్ నదీమిక్ష్వాకునందనః || 2
- ఏలాధానే నదీం తీర్త్వా ప్రాప్య చాపరపర్పటాన్ |
 శిలామాకుర్వతీం తీర్త్వా హ్యగ్నేయం శల్యకర్తనమ్ || 3
- సత్యసంధ శుచి శ్శీమాన్ ప్రేక్షమాణ శిలాపహామ్ |
 అత్యయాత్ స మహాశైలాన్ వనం చైత్రరథం ప్రతి || 4
- సరస్వతీం చ గంగాం చ యుగ్మేన ప్రత్యపద్యత |
 ఉత్తరాన్ వీరమత్స్యానాం భారుండం ప్రావిశద్వనమ్ || 5
- వేగినీం చ కులింగాఖ్యాం ప్రాదినీం పర్వతాప్యతామ్ |
 యమునాం ప్రాప్య సంతీర్థో బలమాశ్వాసయత్తదా || 6
- శీతీకృత్య తు గాత్రాణి క్లాంతానాశ్వాస్య వాజినః |
 తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయాదాదాయ చోదకమ్ || 7
- రాజపుత్రో మహారణ్యం అనభీక్ష్ణో పసేవితమ్ |
 భద్రో భద్రేణ యానేన మారుతః ఖమివాత్యయాత్ || 8
- భాగీరథీం దుష్ప్రతరాం అంశుధానే మహానదీమ్ |
 ఉపాయాద్రాఘపస్తూర్ణం ప్రాగ్వఘే విశ్రుతే పురే || 9
- స గంగాం ప్రాగ్వఘే తీర్త్వా సమాయాత్ కుటికోష్ఠికామ్ |
 సబలస్తాం స తీర్త్వాథ సమాయాధర్మవర్ధనమ్ || 10
- తోరణం దక్షిణార్ధేన జంబూప్రస్థముపాగమత్ |
 పరూథం చ యయౌ రమ్యం గ్రామం దశరథాత్యజః || 11
- తత్ర రమ్యే వనే వాసం కృత్వాసౌ ప్రాఙ్ముఖో యయౌ |
 ఉద్యానముజ్జహానాయాః ప్రియకా యత్ర పాదపాః || 12

- సాలాంస్తు ప్రియకాన్ ప్రాప్య శీఘ్రానాస్థాయ వాజినః|
అనుజ్ఞాప్యాథ భరతో వాహినీం త్వరితో యయా|| 13
- వాసం కృత్వా సర్వతీర్థే తీర్త్వా చోత్తానికాం నదీమ్|
అన్యో నదీశ్చ వివిధాః పార్వతీయైస్తురంగమైః|| 14
- హస్తిపృష్ఠకమాసాద్య కుటికామత్యవర్తత|
తతార చ నరవ్యాఘ్రా లౌహిత్యే సికతాపతీమ్|| 15
- ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీమ్|
కలింగ నగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా|| 16
- భరతః క్షిప్రమాగచ్ఛత్ సుపరిశ్రాంతవాహనః|
వనం చ సమతీత్యాశు శర్వర్యామరుణోదయే|| 17
- అయోధ్యాం మనునా రాజ్ఞా నిర్మితాం సందదర్శ హ|
తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రః సప్తరాత్రోషితః పథి|| 18
- అయోధ్యామగ్రతో దృష్ట్వా సారథిం వాక్యమబ్రవీత్|
ఏషా నాతిప్రతీతా మే పుణ్యోద్యానా యశస్విని|| 19
- అయోధ్యా దృశ్యతే దూరాత్ సారథే పాండుమృత్తికా|
యజ్జ్యభిర్గుణసంపన్నైః బ్రాహ్మణైర్వేదపారగైః|| 20
- భూయిష్ఠమ్మదైరాకీర్ణా రాజర్షి పరిపాలితా|
అయోధ్యాయాం పురా శబ్దః శ్రూయతే తుములో మహాన్|| 21
- సమంతాన్నరనారీణాం తమద్య న శృణోమ్యహమ్|
ఉద్యానాని హి సాయాహ్నా క్షీడిత్యోపరతైర్నరైః|| 22
- సమంతాద్విప్రధావద్భిః ప్రకాశంతే మమాన్యథా|
తాన్యద్యానురుదంతీవ పరిత్యక్తాని కామిభిః|| 23

- అరణ్యభూతేవ పురీ సారథే ప్రతిభాతి మే|
న హ్యత్ర యావైర్ల్యశ్యంతే న గజైర్న చ వాజిభిః|| 24
- నిర్యాంతో వాభియాంతో వా సరముఖ్యా యథాపురమ్|
ఉద్యానాని పురా భాంతి మత్తప్రముదితాని చ|| 25
- జనానాం రతిసంయోగేష్యత్యంతం గుణవంతి చ|
తాన్యేతాన్యద్య పశ్యామి నిరాసందాని సర్వశః|| 26
- స్రస్తపర్వైరనుపథం విక్రోశద్భిరివ ద్రుమైః|
నాద్యాపి శ్రూయతే శబ్దో మత్తానాం మృగపక్షిణామ్|| 27
- సంరక్తాం మధురాం వాణీం కలం వ్యాహారతాం బహు|
చందనాగరుసంప్యక్తో ధూపసమ్మూర్చితోఽతులః|| 28
- ప్రవాతి పవనశ్శీమాన్ కిం ను నాద్య యథాపురమ్|
భేరీమృదంగవీణానాం కోణసంఘట్టితః పునః|| 29
- కిమద్య శబ్దో విరతః సదాఽదీనగతిః పురా|
అనిష్ఠాని చ పాపాని పశ్యామి వివిధాని చ|| 30
- నిమిత్తాన్యమనోజ్ఞాని తేన సీదతి తే మనః|
సర్వథా కుశలం సూత దుర్లభం మమ బంధుషు|| 31
- తథా హ్యసతి సమ్మోహే హృదయం సీదతీవ మే|
విషణ్ణ శ్శాన్తహృదయః త్రస్త స్సంలులితేంద్రియః|| 32
- భరతః ప్రవివేశాశు పురీం ఇక్ష్వాకుపాలితామ్|
ద్వారేణ వైజయంతేన ప్రావిశచ్ఛాన్తవాహనః|| 33
- ద్వాష్టైస్థై రుత్థాయ విజయం పృష్టస్తై స్సహితో యయా|
స త్వనేకాగ్రహృదయో ద్వాస్థం ప్రత్యర్చ్య తం జనమ్|| 34

- సూతమశ్వపతేః క్షాంతం అబ్రవీత్తత్ర రాఘవః |
కిమహం త్వరయా నీతః కారణేన వినాసఘ || 35
- అశుభాశంకి హృదయం శీలంచ పతతీప మే |
శ్రుతా నో యాదృశః పూర్వం నృపతీనాం వినాశనే || 36
- ఆకారాంస్తాసహం సర్వాన్ ఇహ పశ్యామి సారథే |
సమ్మూర్ణనవిహీనాని పరుషాణ్యుపలక్షయే || 37
- అసంయతకవాటాని శ్రీవిహీనాని సర్వశః |
బలికర్మవిహీనాని ధూపసమ్మోదనేన చ || 38
- అనాశిత కుటుంబాని ప్రభాహీనజనాని చ |
అలక్ష్మీకాని పశ్యామి కుటుంబిభవనాస్యహమ్ || 39
- అపేతమాల్యశోభాని అసంమృష్టాజిరాణి చ |
దేవగారాణి శూన్యాని న చాభాంతి యథాపురమ్ || 40
- దేవతార్చాః ప్రవిధాశ్చ యజ్ఞగోష్ఠ్యస్తథావిధాః |
మాల్యాపణేషు రాజంతే నాద్య పణ్యాని వై తథా || 41
- దృశ్యంతే పణిజోఽప్యద్య స యథాపూర్వమత్ర వై |
ధ్యానసంవిగ్నహృదయాః సష్టవ్యాపారయంత్రితాః || 42
- దేవాయతనచైత్యేషు దీనాః పక్షిగణాస్తథా |
మలినం చాశ్రుపూర్ణాక్షం దీనం ధ్యానపరం కృశమ్ || 43
- స స్త్రీ పుంసం చ పశ్యామి జనముత్కంఠితం పురే |
ఇత్యేవముక్త్యా భరతః సూతం తం దీనమాససః || 44
- తాస్యరిష్టాస్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయా ||

తాం శూన్యశృంగాటక వేశ్మరధ్యాం
 రజోఽరుణద్వార కపాటయంత్రామ్ |
 దృష్ట్వా పురీమింద్ర పురప్రకాశాం
 దుఃఖేన సంపూర్ణతరో బభూవ || 45

బహూని పశ్యన్మనసోఽప్రియాణి
 యాన్యన్న్యదా నాత్ర పురే బభూవుః |
 అవాక్కిరా దీనమనా సహృష్టః
 పితుర్మహాత్మా ప్రవివేశ వేశ్మ || 46

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్విసప్తతితమస్సర్గః
 72. భరతసంతాపః

అపశ్యంస్తు తతస్తత్ర పితరం పితురాలయే |
 జగామ భరతో ద్రష్టుం మాతరం మాతురాలయే || 1

అనుప్రాప్తం తు తం దృష్ట్వా కైకేయీ ప్రోషితం సుతమ్ |
 ఉత్పాత తదా హృష్టా త్యక్త్వా సౌపర్ణమాసనమ్ || 2

స ప్రవిశ్యైవ ధర్మాత్మా స్వగృహం శ్రీవివర్జితమ్ |
 భరతః ప్రతిజగ్రాహ జనన్యాశ్చరణౌ శుభౌ || 3

సా తం మూర్ధన్యపాప్రూయ పరిష్వజ్య యశస్వివమ్ |
 అంకే భరతమారోప్య ప్రష్టుం సముపచక్రమే || 4

- అద్య తే కతిచిద్రాత్యః చ్యుతస్యార్యకవేశ్మనః|
అపి నాధ్వశ్రమ శ్శీఘ్రం రథేనాపతతస్తవ|| 5
- ఆర్యకస్తే సుకుశలీ యుధాజిన్మాతులస్తవ|
ప్రవాసాచ్చ సుఖం పుత్ర సర్వం మే వక్తుమర్హసి|| 6
- ఏవం పృష్టస్తు కైకేయ్యా ప్రియం పార్థివనందనః|
ఆచష్ట భరతస్సర్వం మాత్రే రాజీవలోచనః|| 7
- అద్య మే సప్తమీ రాత్రిః చ్యుతస్యార్యకవేశ్మనః|
అంబాయాః కుశలీ తాతో యుధాజిన్ మాతులశ్చ మే|| 8
- యన్నే ధనం చ రత్నం చ దదౌ రాజా పరంతపః|
పరిశ్రాంతం పథ్యభవత్ తతోఽహం పూర్వమాగతః|| 9
- రాజవాక్యహరైర్హతైః త్వర్యమాణోఽహమాగతః|
యదహం ప్రష్టుమిచ్ఛామి తదమ్బా వక్తుమర్హతి|| 10
- శూన్యోఽయం శయనీయస్తే పర్యంకో హేమభూషితః|
న చాయమిక్ష్వాకుజనః ప్రహృష్టః ప్రతిభాతి మే|| 11
- రాజా భవతి భూయిష్ఠం ఇహాంబాయా నివేశనే|
తమహం నాద్య పశ్యామి ద్రష్టుమిచ్ఛన్నిహోగతః|| 12
- పితుర్గ్రహీష్యే చరణౌ తం మమాఖ్యాహి పృచ్ఛతః|
ఆహోస్విదంబ జ్యేష్ఠాయాః కౌసల్యాయా నివేశనే|| 13
- తం ప్రత్యువాచ కైకేయీ ప్రియవద్ధోరమప్రియమ్|
అజానంతం ప్రజానంతీ రాజ్యలోభేన మోహితా|| 14
- యా గతిస్సర్వభూతానాం తాం గతిం తే పితా గతః|
రాజా మహాత్మా తేజస్వీ యాయజుకస్సతాం గతిః|| 15

- తచ్చుత్వా భరతో వాక్యం ధర్మాభిజనవాన్ శుచిః|
పపాత సహసా భూమౌ పితృశోకబలార్ధితః|| 16
- హా హతోఽస్మీతి కృపణాం దీనాం వాచముదీరయన్|
నిపపాత మహాబాహుః బాహూ విక్షిప్య వీర్యవాన్|| 17
- తత శ్శోకేన సంవిగ్నః పితుర్మరణదుఃఖితః|
విలలాప మహాతేజాః భ్రాంతాకులితచేతనః|| 18
- ఏతత్ స్మ రుచిరం భాతి పితుర్మే శయనం పురా|
శశినేవామలం రాత్రౌ గగనం తోయదాత్యయే|| 19
- తదిదం న విభాత్యద్య విహీనం తేన ధీమతా|
వ్యోమేవ శశినా హీనం విశుష్క ఇవ సాగరః|| 20
- బాష్పముత్స్పృజ్య కంఠేన స్వార్తః పరమపీడితః|
ప్రచ్ఛాద్య వదనం శ్రీమత్ వస్త్రైణ జయతాం వరః|| 21
- తమూర్తం దేవసంకాశం సమీక్య పతితం భువి|
నికృత్తమివ సాలస్య స్కంధం పరశునా వనే|| 22
- మాతా మాతంగసంకాశం చంద్రార్కసదృశం భువః|
ఉత్థాపయిత్వా శోకార్తం వచనం చేదమబ్రవీత్|| 23
- ఉత్తిష్టోత్తిష్ట కిం శేషే రాజపుత్ర మహాయశః|
త్వద్విధా న హి శోచంతి సంత స్సదసి సమ్మతాః|| 24
- దానయజ్ఞాధికారా హి శీలశ్రుతివచోఽనుగా|
బుద్ధిస్తే బుద్ధిసంపన్న! ప్రభేవార్కస్య మందరే|| 25
- స రుదిత్వా చిరం కాలం భూమౌ విపరివృత్య చ|
జననీం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్బహుభిరావృతః|| 26

- అభిషేక్యతి రామం ను రాజా యజ్ఞం ను యక్యతే|
ఇత్యహం కృతసంకల్పో హృష్టో యాత్రామయాసిషమ్|| 27
- తదిదం హ్యన్యథా భూతం వ్యవదీర్ఘం మనో మమ|
పితరం యో స పశ్యామి నిత్యం ప్రియహితే రతమ్|| 28
- అంబ కేనాత్యగాద్రాజా వ్యాధినా మయ్యనాగతే|
ధన్యా రామాదయస్సర్వే యైః పితా సంస్కృత స్స్వయమ్|| 29
- స నూనం మాం మహారాజః ప్రాప్తం జానాతి కీర్తిమాన్|
ఉపజిఘ్రేద్ధి మాం మూర్ధ్ని తాత స్సంయమ్య సత్యరమ్|| 30
- క్వ స పాణి స్సుఖస్పర్శః తాతస్యాక్లిష్టకర్మణః|
యేన మాం రజసా ధ్వస్తం అభీక్ష్ణం పరిమార్జతి|| 31
- యో మే బ్రాతా పితా బంధుః యస్య దాసోఽస్మి ధీమతః|
తస్య మాం శీఘ్రమాఖ్యాహి రామస్యాక్లిష్టకర్మణః|| 32
- పితా హి భవతి జ్యేష్ఠో ధర్మమార్యస్య జానతః|
తస్య పాదౌ గ్రహిష్యామి స హీదానీం గతిర్మమ|| 33
- ధర్మవిధర్మనిత్యశ్చ సత్యసంధో దృఢవ్రతః|
ఆర్యః కిమబ్రవీద్రాజా పితా మే సత్యవిక్రమః|| 34
- పశ్చిమం సాధుసందేశం ఇచ్ఛామి శ్రోతుమాత్మనః|
ఇతి పృష్టౌ యథాతత్త్వం కైకేయీ వాక్యమబ్రవీత్|| 35
- రామేతి రాజా విలపన్ హా సీతే లక్ష్మణేతి చ|
స మహాత్మా పరం లోకం గతో గతిమతాం వరః|| 36
- ఇమాం తు పశ్చిమాం వాచం వ్యాజహార పితా తవ|
కాల ధర్మపరిక్షిప్తః పాశ్చైరిప మహాగజః|| 37

- సిద్ధార్థాస్తే నరా రామం ఆగతం సీతయా సహ |
 లక్ష్మణం చ మహాబాహుం ద్రక్ష్యంతి పునరాగతమ్ || 38
- తచ్చుత్వా విషసాదైవ ద్వితీయాఽప్రియశంసనాత్ |
 విషణ్ణవదనో భూత్వా భూయః పప్రచ్ఛ మాతరమ్ || 39
- క్వచేదానీం స ధర్మాత్మా కౌసల్యానందవర్ధనః |
 లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ సమం గతః || 40
- తథా పృష్టా యథాతత్త్వం ఆఖ్యాతుముపచక్రమే |
 మాతాస్య యుగపద్వ్యక్యం విప్రియం ప్రియశంకయా || 41
- స హి రాజసుతః పుత్ర చీరవాసా మహావనమ్ |
 దండకాన్ సహ వైదేహ్య లక్ష్మణానుచరో గతః || 42
- తచ్చుత్వా భరతస్త్రిస్తో భ్రాతుశ్చారిత్రశంకయా |
 స్వస్య వంశస్య మాహాత్మాత్ ప్రప్లుం సముపచక్రమే || 43
- కచ్చిన్న బ్రాహ్మణధనం హృతం రామేణ కస్య చిత్ |
 కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపో విహింసితః || 44
- కచ్చిన్న పరదారాన్ వా రాజపుత్రోఽభిమన్యతే |
 కస్మాత్ స దండకారణ్యే భ్రూణశేహప వివాసితః || 45
- అథాస్య చపలా మాతా తత్ స్వకర్మ యథాతథమ్ |
 తేనైవ స్త్రీస్వభావేన వ్యాహర్తుముపచక్రమే || 46
- ఏవముక్తా తు కైకేయా భరతేన మహాత్మనా |
 ఉవాచ వచనం హృష్టా మూఢా పండితమానినీ || 47
- స బ్రాహ్మణధనం కించిత్ హృతం రామేణ ధీమతా |
 కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాపాపో విహింసితః || 48

న రామః పరదారాంశ్చ చక్షుర్భ్యామపి పశ్యతి |
 మయా తు పుత్ర శ్రుత్వైవం రామస్యైవాభిషేచనమ్ || 49

యాచితస్తే పితా రాజ్యం రామస్య చ వివాసనమ్ |
 స స్వవృత్తిం సమాస్థాయ పితా తే తత్తథాకరోత్ || 50

రామశ్చ సహసౌమిత్రిః ప్రేషిత స్సహ సీతయా |
 తమపశ్యన్ ప్రియం పుత్రం మహీపాలో మహాయశాః || 51

పుత్రశోకపరిద్యూనః పంచత్వముపపేదివాన్ |
 త్వయా త్వదానీం ధర్మజ్ఞ రాజత్వమవలంబ్యతామ్ || 52

త్వత్కృతే హి మయా సర్వం ఇదమేవంవిధం కృతమ్ |
 మా శోకం మా చ సంతాపం ధైర్యమాశ్రయ పుత్రక |
 త్వదధీనా హి నగరీ రాజ్యం చైతదనాయకమ్ || 53

తత్పుత్ర శీఘ్రం విధినా విధిజ్ఞైః
 వసిష్ఠముఖ్యైస్సహితో ద్విజేంద్రైః |
 సంకాల్య రాజానమదీనసత్త్వం
 ఆత్మానముర్వ్యామభిషేచయస్వ || 54

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్విసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రిసప్తతితమస్సర్గః

73. కైకేయీవిగర్హణమ్

శ్రుత్వా తు పితరం వృత్తం భ్రాతరౌ చ వివాసితౌ |
 భరతో దుఃఖసంతప్తః ఇదం వచనమబ్రవీత్ || 1

కిం ను కార్యం హతస్యేహ మమ రాజ్యేన శోచతః |
 విహీనస్యాథ పిత్రా చ భ్రాత్రా పితృనమేన చ || 2

- దుఃఖే మే దుఃఖమకరోః ప్రణే క్షారమివాదధాః|
రాజానం ప్రేతభావస్థం కృత్వా రామం చ తాపసమ్|| 3
- కులస్య త్వమభావాయ కాలరాత్రిరివాగతా|
అంగారముపగూహ్య త్వాం పితా మే నాపబుద్ధవాన్|| 4
- మృత్యుమాపాదితో రాజా త్వయా మే పాపదర్శిని|
సుఖం పరిహృతం మోహాత్ కులేఽస్మిన్ కులపాంసని|| 5
- త్వాం ప్రాప్య హి పితా మేఽద్య సత్యసంధో మహాయశాః|
తీవ్రదుఃఖాభిసంతప్తో వృత్తో దశరథో నృపః|| 6
- విनाశితో మహారాజః పితా మే ధర్మవత్సలః|
కస్మాత్ ప్రవ్రాజితో రామః కస్మాదేవ వనం గతః|| 7
- కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్రశోకాభిపీడితే|
దుష్కరం యది జీవేతాం ప్రాప్య త్వాం జననీం మమ|| 8
- నను త్వార్యోఽపి ధర్మాత్మా త్వయి పృత్తిమనుత్తమామ్|
వర్తతే గురుపృత్తిజ్ఞో యథా మాతరి వర్తతే|| 9
- తథా జ్యేష్ఠా హి మే మాతా కౌసల్యా దీర్ఘదర్శినీ|
త్వయి ధర్మం సమాస్థాయ భగిన్యామివ వర్తతే|| 10
- తస్యాః పుత్రం మహాత్మానం చీరవల్కలవాసనం|
ప్రస్థాప్య వనవాసాయ కథం పాపే స శోచసి|| 11
- అపాపదర్శనం శూరం కృతాత్మానం యశస్విసమ్|
ప్రవ్రాజ్య చీరవసనం కిం ను పశ్యసి కారణమ్|| 12
- లుభాయా విదితో మన్యే న తేఽహం రాఘవం ప్రతి|
తథా హ్యనర్థో రాజ్యార్థం త్వయా నీతో మహానయమ్|| 13

- అహం హి పురుషవ్యాప్తౌ అపశ్యన్ రామలక్ష్మణౌ |
కేన శక్తిప్రభావేణ రాజ్యం రక్షితుముత్సహే || 14
- తం హి నిత్యం మహారాజో బలవంతం మహాబలః |
ఉపాశ్రితోఽభూద్ధర్మాత్మా మేరుర్మేరువనం యథా || 15
- సోఽహం కథమిమం భారం మహాధుర్యసముద్భృతమ్ |
దమ్యో ధురమివాసాద్య వహేయం కేన చౌజసా || 16
- అథ వా మే భవేచ్ఛక్తిః యోగైర్బుద్ధిబలేన వా |
సకామాం న కరిష్యామి త్వామహం పుత్రగర్ధినీమ్ || 17
- న మే వికాంక్షా జాయేత త్యక్తుం త్వాం పాపనిశ్చయామ్ |
యది రామస్య నాపేక్షా త్వయి స్యాన్మాతృవత్సదా || 18
- ఉత్పన్నాతు కథం బుద్ధిః తవేయం పాపదర్శిని |
సాధుచారిత్రవిభ్రష్టే పూర్వేషాం నో విగర్హితా || 19
- అస్మిన్ కులే హి పూర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే |
అపరే భ్రాతరస్తస్మిన్ ప్రవర్తంతే సమాహితాః || 20
- న హి మన్యే నృశంసే త్వం రాజధర్మమవేక్షసే |
గతిం వా న విజానాసి రాజవృత్తస్య శాశ్వతీమ్ ||
- సతతం రాజవృత్తే హి జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే |
రాజ్ఞామేతత్ సమంతత్ స్యాత్ ఇక్ష్వాకూణాం విశేషతః || 22
- తేషాం ధర్మైకరక్షాణాం కులచారిత్రశోభితామ్ |
అత్ర చారిత్ర శౌండీర్యం త్వాం ప్రాప్య వినివర్తితమ్ || 23
- తవాపి సుమహాభాగా జనేద్రాః కులపూర్వగాః |
బుద్ధేర్మోహః కథమయం సంభూతస్త్వయి గర్హితః || 24

న తు కామం కరిష్యామి తవాహం పాపనిశ్చయే |
 యయా వ్యసనమారబ్ధం జీవితాంతకరం మమ || 25

ఏష త్విదానీమేవాహం అప్రియార్థం తవానఘమ్ |
 నివర్తయిష్యామి వనాత్ భ్రాతరం స్వజనప్రియమ్ || 26

నివర్తయిత్వా రామం చ తస్యాహం దీప్తతేజసః |
 దాసభూతో భవిష్యామి సుస్థితేనాంతరాత్మనా || 27

ఇత్యేవముక్త్వా భరతో మహాత్మా
 ప్రియేతరైర్వాక్యగణైస్తుదంస్తామ్ |
 శోకాతురశ్చాపి ననాద భూయః
 సింహో యథా మందరకందరస్థః || 28

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 త్రిసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః
 74. కైకేయ్యాక్రోశః

తాం తథా గర్హయిత్వా తు మాతరం భరతస్తదా |
 రోషేణ మహతావిష్టః పునరేవాబ్రవీద్వచః || 1

రాజ్యాద్భృంశస్వ కైకేయి నృశంసే దుష్టచారిణి |
 పరిత్యక్తా చ ధర్మేణ మా మృతం రుదతీ భవ || 2

కిం సు తేఽదూషయద్రాజా రామో వా భృశధార్మికః |
 యయోర్మృత్యుర్వివాశశ్చ త్వత్కృతే తుల్యమాగతౌ || 3

భ్రూణహత్యామసి ప్రాప్తా కులస్యాస్య వినాశనాత్ |
 కైకేయి సరకం గచ్ఛ మా చ భర్తుస్సలోకతామ్ || 4

- యత్త్వయా హిద్యుశం పాపం కృతం ఘోరేణ కర్మణా|
సర్వలోకప్రియం హిత్యా మమాప్యోపాదితం భయమ్|| 5
- త్వత్కృతే మే పితా వృత్తో రామశ్చారణ్యమాశ్రితః|
అయశో జీవలోకే చ త్వయాహం ప్రతిపాదితః|| 6
- మాతృరూపే మమామిత్రే నృశంసే రాజ్యకాముకే|
న తేహమభిభాష్యోఽస్మి దుర్వృత్తే పతిఘాతినీ|| 7
- కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్య మమ మాతరః|
దుఃఖేన మహతావిష్టాన్త్వాం ప్రాప్య కులదూషణీమ్|| 8
- న త్వమశ్వపతేః కన్యా ధర్మరాజస్య ధీమతః|
రాక్షసీ తత్ర జాతాసి కులప్రధ్వంసినీ పితుః|| 9
- యత్త్వయా ధార్మికో రామో నిత్యం సత్యపరాయణః|
వనం ప్రస్థాపితో దుఃఖాత్ పితా చ త్రిదివం గతః|| 10
- యత్ప్రృథానాసి తత్పాపం మయి పిత్రా వినాకృతే|
భ్రాతృభ్యాం చ పరిత్యక్తే సర్వలోకస్య చాప్రియే|| 11
- కౌసల్యాం ధర్మసంయుక్తాం వియుక్తాం పాపనిశ్చయే|
కృత్వా కం ప్రాప్స్యసే త్వద్య లోకం నిరయగామినీ|| 12
- కిం నావబుధ్యసే క్రూరే నియతం బంధుసంశ్రయమ్|
జ్యేష్ఠం పితృసమం రామం కౌసల్యాతనుసంభవమ్|| 13
- అంగప్రత్యంగజః పుత్రో హృదయాచ్ఛాపి జాయతే|
తస్మాత్ ప్రియతమో మాతుః ప్రియా ఏవ తు బాంధవాః|| 14
- అన్యదా కిల ధర్మజ్ఞా సురభిస్సురసమ్మతా|
పహమానౌ దదర్శోర్వ్యాం పుత్రౌ విగతచేతసా|| 15

తావర్ణదివసే శ్రాంతౌ దృష్ట్యా పుత్రౌ మహీతలే |
రురోద పుత్ర శోకేన బాష్పపర్యాకులేక్షణా || 16

అధస్తాద్వ్యజతస్తస్యాః సురరాజ్ఞో మహాత్మనః |
బిందపః పతితా గాత్రే సూక్ష్మా స్సురభిగంధినః || 17

ఇంద్రోఽప్యశ్రునిపాతం తం స్వగాత్రే పుణ్యగంధినమ్ |
సురభిం మన్యతే దృష్ట్యా భూయసీం తాం సురేశ్వరః || 18

నిరీక్షమాణ శృక్రస్థాం దదర్శ సురభిం స్థితామ్ |
అకాశే విష్ణితాం దీనాం రుదంతీం భృశదుఃఖితామ్ || 19

తాం దృష్ట్యా శోకసంతప్తాం పజ్రపాణిర్యశస్వినీమ్ |
ఇంద్రః ప్రాంజలిరుద్విగ్ను స్సురరాజోఽబ్రవీద్వచః || 20

భయం కచ్చిన్న చాస్మాసు కుతశ్చిద్విద్యద్యతే మహత్ |
కుతో నిమిత్తశ్శోకస్తే బ్రూహి సర్వహితైషిణి || 21

ఏవముక్తా తు సురభి స్సురరాజేన ధీమతా |
ప్రత్యువాచ తతో ధీరా వాక్యం వాక్యవిశారదా || 22

శాంతం పాపం న వః కించిత్ కుతశ్చిదమరాధిప |
అహం తు మగ్నౌ శోచామి స్వపుత్రౌ విషమే స్థితౌ || 23

ఏతౌ దృష్ట్యా కృతౌ దీనౌ సూర్యరశ్మిప్రతాపితౌ |
అర్ఘ్యమానౌ బలీవర్దౌ కర్షకేణ సురాధిప || 24

మమ కాయాత్ప్రసూతౌ హి దుఃఖితౌ భారపీడితౌ |
యౌ దృష్ట్యా పరితప్యేఽహం నాస్తి పుత్రసమః ప్రియః || 25

యస్యాః పుత్రసహస్రైస్తు కృత్స్నం వ్యాప్తమిదం జగత్ |
తాం దృష్ట్యా రుదతీం శక్రో న సుతాన్మన్యతే పరమ్ || 26

సదాప్రతిమవృత్తాయా లోకధారణకామయా |
 శ్రీమత్యా గుణనిత్యాయాః స్వభావపరిచేష్టయా || 27

యస్యాః పుత్రసహస్రాణి సాపి శోచతి కామధుక్ |
 కిం పునర్యా వినా రామం కౌసల్యా వర్తయిష్యతి || 28

ఏకపుత్రా చ సాధ్వీ చ వివత్సేయం త్వయా కృతా |
 తస్మాత్త్వం సతతం దుఃఖం ప్రేత్య చేహ చ అస్యసే || 29

అహం హ్యపచితిం బ్రాతుః పితుశ్చ సకలామిమామ్ |
 వర్ధనం యశసశ్చాపి కరిష్యామి న సంశయః || 30

ఆనాయ్య చ మహాబాహుం కౌసల్యాయా మహాబలమ్ |
 స్వయమేవ ప్రవేక్ష్యామి పనం మునినిషేవితమ్ || 31

న హ్యహం పాపసంకల్పే పాపే పాపం త్వయా కృతమ్ |
 శక్తో ధారయితుం పౌరై రశ్రుకంలైర్నిరీక్షితః || 32

సా త్వమగ్నిం ప్రవిశ వా స్వయం వా దండకాన్ విశ |
 రజ్జుం బధాస వా కంఠే నహి తేఽన్యత్ పరాయణమ్ || 33

అహమప్యవనిం ప్రాప్తే రామే సత్యపరాక్రమే |
 కృతకృత్యో భవిష్యామి విప్రవాసితకల్మషః || 34

ఇతి నాగ ఇవారణ్యే తోమరాంకుశచోదితః |
 పపాత భువి సంక్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్నివ పన్నగః || 35

సంరక్తనేత్ర శ్శిథిలాంబరస్తథా
 విధూతసర్వాభరణః పరంతపః |
 బభూవ భూమౌ పతితో నృపాత్మజః
 శచీపతేః కేతురివోత్పవక్షయే || 36

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచసప్తతితమస్సర్గః
75. భరతశపథః

- దీర్ఘకాలాత్ సముత్థాయ సంజ్ఞాం లభ్యా చ వీర్యవాన్|
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం దీనాముద్వీక్త్య మాతరమ్|| 1
- సోఽమాత్యమధ్యే భరతో జననీమభ్యకుత్సయత్|
రాజ్యం న కామయే జాతు మంత్రయే నాపి మాతరమ్|| 2
- అభిషేకం న జానామి యోఽభూద్రాజ్ఞా సమీక్షితః|
విప్రకృష్టే హ్యహం దేశే శత్రుఘ్నసహితోఽవసమ్|| 3
- పనవాసం న జానామి రామస్యాహం మహాత్మనః|
వివాసనం వా సౌమిత్రేః సీతాయాశ్చ యథాభవత్|| 4
- తథైవ క్రోశతస్తస్య భరతస్య మహాత్మనః|
కౌసల్యా శబ్దమాజ్ఞాయ సుమిత్రామిదమబ్రవీత్|| 5
- ఆగతః క్రూరకార్యాయాః కైకేయ్యా భరత స్సృతః|
తమహం ద్రష్టుమిచ్ఛామి భరతం దీర్ఘదర్శినమ్|| 6
- ఏవముక్త్వా సుమిత్రాం సా వివర్ణా మలినా కృశా|
ప్రతస్థే భరతో యత్ర వేపమానా విచేతనా|| 7
- స తు రామానుజశ్చాపి శత్రుఘ్నసహితస్తదా|
ప్రతస్థే భరతో యత్ర కౌసల్యాయా నివేశనమ్|| 8
- తత శ్శత్రుఘ్న భరతౌ కౌసల్యాం ప్రేక్ష్య దుఃఖితౌ|
పర్యష్యజేతాం దుఃఖారాం పతితాం నష్టచేతనామ్|| 9
- రుదంతౌ రుదతీం దుఃఖాత్ సమేత్యార్యాం మనస్వినీమ్|
భరతం ప్రత్యువాచేదం కౌసల్యా భృశదుఃఖితా|| 10

- ఇదం తే రాజ్యకామస్య రాజ్యం ప్రాప్తమకంటకమ్ |
సంప్రాప్తం బత కైకేయాః శీఘ్రం క్రూరేణ కర్మణా || 11
- ప్రస్థాయ చీరపసనం పుత్రం మే వనవాసినమ్ |
కైకేయా కం గుణం తత్ర పశ్యతి క్రూరదర్శినీ || 12
- క్షిప్రం మామపి కైకేయా ప్రస్థాపయితుమర్హతి |
హిరణ్యనాభో యత్రాస్తే సుతో మే సుమహాయశాః || 13
- అథ వా స్వయమేవాహం సుమిత్రాసుచరా సుఖమ్ |
అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య ప్రస్థాస్యే యత్ర రాఘవః || 14
- కామం వా స్వయమేవాద్య తత్ర మాం నేతుమర్హసి |
యత్రాసౌ పురుషవ్యాఘ్రుః పుత్రో మే తప్యతే తపః || 15
- ఇదం హి తవ విస్తీర్ణం ధనధాన్యసమాచితమ్ |
హస్త్యశ్వరథసంపూర్ణం రాజ్యం నిర్మాతితం తయా || 16
- ఇత్యాదిబహుభిర్వాక్యైః క్రూరై స్సంభర్త్వితోఽనఘః |
వివ్యథే భరతస్తీవ్రం వ్రణే తుద్యేవ సూచినా || 17
- పపాత చరణే తస్యాః తదా సంభ్రాంతచేతనః |
విలప్య బహుధాఽసంజ్ఞో లబ్ధసంజ్ఞస్తతస్నితః || 18
- ఏవం విలపమానాం తాం భరతః ప్రాంజలిస్తదా |
కౌసల్యాం ప్రత్యువాచేదం శోకైర్చహుభిరావృతామ్ || 19
- ఆర్యే కస్మాదజానంతం గర్హసే మామకిల్పిషమ్ |
విపులాం చ మమ ప్రీతిం స్థిరాం జానాసి రాఘవే || 20
- కృతా శాస్త్రానుగా బుద్ధిః మా భూత్తస్య కదా చన |
సత్యసంధస్సతాం శ్రేష్ఠో యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 21

ప్రేష్యం పాపీయసాం యాతు సూర్యం చ ప్రతి మేహతు |
హంతు పాదేన గాం సుప్తాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 22

కారయిత్వా మహత్ కర్మ భర్తా భృత్యమనర్థకమ్ |
అధర్మో యోఽస్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 23

పరిపాలయమానస్య రాజ్ఞో భూతాని పుత్రవత్ |
తతస్తు ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 24

బలిషడ్భాగముద్భృత్య నృపస్యారక్షతః ప్రజాః |
అధర్మో యస్తు సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 25

సంశ్రుత్య చ తపస్విభ్యః సత్రే వై యజ్ఞదక్షిణామ్ |
తాం విప్రలపతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 26

హస్త్యశ్వరథసంబాధే యుద్ధే శస్త్రసమాకులే |
మా స్మ కార్షితృతాం ధర్మం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 27

ఉపదిష్టం సుసూక్ష్మార్థం శాస్త్రం యత్నేన ధీమతా |
స నాశయతు దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 28

మా చ తం వ్యూఢబాహ్వాంసం చంద్రార్కసమతేజసమ్ |
ద్రాక్షీద్రాజ్యస్థమాసీనం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 29

పాయసం కృసరం ఛాగం వృథా సోఽశ్నాతు నిర్లబ్ధిణః |
గురూంశ్చాప్యపజానాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 30

గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూన్ పరివదేత్స్వయమ్ |
మిత్రే ద్రుహేయత సోఽత్యంతం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 31

విశ్వాసాత్ కథితం కించిత్ పరివాదం మిథః క్వచిత్ |
వివ్రణోతు స దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 32

- అకర్తా హ్యకృతజ్ఞశ్చ త్యక్తాత్మా నిరపత్రపః|
లోకే భవతు విద్వేష్యో యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 33
- పుత్రైర్దారైశ్చ భృత్యైశ్చ స్వగృహే పరివారితః|
స ఏకో మృష్టమన్నాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 34
- అప్రాప్య సదృశాన్ దారాన్ అనపత్యః ప్రమీయతామ్|
అనవాప్య క్రియాం ధర్మాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 35
- మాఽత్మన స్సంతతిం ద్రాక్షీత్ స్వేషు దారేషు దుఃఖితః
ఆయు స్సమగ్రమప్రాప్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 36
- రాజస్త్రీబాలవృద్ధానాం వధే యత్ పాపముచ్యతే|
భృత్యత్యైగే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్|| 37
- లాక్షయా మధుమాంసేన లోహేన చ విషేణ చ|
సదైవ విభృయాద్భృత్యాన్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 38
- సంగ్రామే సముపోధే తు శత్రుపక్షభయంకరే|
పలాయమానో వధ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 39
- కపాలపాణిః పృథివీం అటతాం చీరసంవృతః|
భిక్షమాణో యథోన్మత్తో యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 40
- మద్యే ప్రసక్తో భవతు స్త్రీష్యక్షేషు చ నిత్యశః|
కామక్రోధాభిభూతస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 41
- మా స్మ ధర్మే మనో భూయాత్ అధర్మం స నిషేవతామ్|
అపాత్రవర్షీ భవతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 42
- సంచితాన్యస్య విత్తాని వివిధాని సహస్రశః|
దస్యుభిర్విప్రలుప్యంతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః|| 43

- ఉభే సంధ్యే శయాసన్య యత్ పాపం పరికల్ప్యతే |
తచ్చ పాపం భవేత్తస్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 44
- యదగ్నిదాయకే పాపం యత్ పాపం గురుతల్పగే |
మిత్రద్రోహే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్ || 45
- దేవతానాం పితౄణాం చ మాతా పిత్రోస్తధైవ చ |
మా స్మ కార్షిత్ స శుశ్రూషాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 46
- సతాం లోకాత్ సతాం కీర్త్యాః సజ్జుష్టాత్ కర్మణస్తథా |
భ్రశ్యతు క్షిప్రమద్యైవ యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 47
- అపాన్య మాతృశుశ్రూషాం అనర్థే నోఽవతిష్ఠతామ్ |
దీర్ఘబాహుర్మహాపక్షాః యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 48
- బహుపుత్రో దరిద్రశ్చ జ్వరరోగసమన్వితః |
సమాయాత్ సతతం క్లేశే యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 49
- ఆశామాశంసమానానాం దీనానామూర్ఘచక్లుషామ్ |
అర్థినాం వితథాం కుర్యాత్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 50
- మాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పిశునోఽశుచిః |
రాజ్ఞో భీతస్త్యధర్మాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 51
- ఋతుస్నాతాం సతీం భార్యాం ఋతుకాలానురోధినీమ్ |
అతివర్తేత దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 52
- ధర్మదారాన్ పరిత్యజ్య పరదారాన్నిషేవతామ్ |
త్యక్తధర్మరతిర్మాథో యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 53
- విప్రలుప్తప్రజాతన్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణన్య యత్ |
తదేతత్ ప్రతిపద్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 54

పానీయదూషకే పాపం తదైవ విషదాయకే |
 యత్తదేక స్సలభతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 55

బ్రాహ్మణాయోద్యతాం పూజాం విహంతు కలుషేంద్రియః |
 బాలవత్సాం చ గాం దోగ్ధు యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 56

తృషార్తం సతి పానీయే విప్రలంభేన యోజయన్ |
 యత్ పాపం లభతే తస్యాత్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 57

భక్త్యా వివదమానేషు మార్గమాశ్రిత్య పశ్యతః |
 తస్య పాపేన యుజ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః || 58

విహీనాం పతిపుత్రాభ్యాం కౌసల్యాం పార్థివాత్మజః |
 ఏవమాశ్వాసయన్నేవ దుఃఖార్తో నిపపాత హ || 59

తథా తు శపథైః కష్టైః శపమానమచేతసమ్ |
 భరతం శోకసంతప్తం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ || 60

మమ దుఃఖమిదం పుత్ర భూయ స్సముపజాయతే |
 శపథై శ్శపమానో హి ప్రాణానుపరుణత్సి మే || 61

దిష్ట్యా న చలితో ధర్మాత్ ఆత్మా తే సహలక్షణః |
 వత్స సత్యప్రతిజ్ఞో హి సతాం లోకానవాప్స్యసి || 62

ఇత్యుక్త్వా చాంకమానీయ భరతం బ్రాతృవత్సలమ్ |
 పరిష్వజ్య మహాబాహుం రురోద భృశదుఃఖితా || 63

ఏవం విలపమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః |
 మోహాచ్చ శోకసంరోధాత్ బభూవ లులితం మనః || 64

లాలప్యమానస్య విచేతనస్య
 ప్రసప్తబుద్ధేః పతితస్య భూమౌ |

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
పంచనస్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షట్నస్తతితమస్సర్గః

76. దశరథార్థ్యదైహికమ్

- తమేవం శోకసంతప్తం భరతం కైకయాసుతమ్ |
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠశ్శ్రేష్ఠవాగ్మషిః॥ 1
- అలం శోకేన భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః |
ప్రాప్తకాలం నరపతేః కురు సంయానముత్తమమ్॥ 2
- వసిష్ఠస్య వచస్సుత్యా భరతో ధారణాం గతః |
ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి కారయామాస ధర్మవిత్॥ 3
- ఉద్భృతం తైలసంక్షేదాత్ స తు భూమౌ నివేశితమ్ |
ఆపీతవర్ణవదనం ప్రసుప్తమివ భూపతిమ్॥ 4
- సంవేశ్య శయనే చాగ్ర్యే నానారత్నపరిష్కృతే |
తతో దశరథం పుత్రో విలలాప సదుఃఖితః॥ 5
- కిం తే వ్యవసితం రాజన్ ప్రోషితే మయ్యనాగతే |
వివాస్య రామం ధర్మజ్ఞ లక్ష్మణం చ మహాబలమ్॥ 6
- క్వ యాస్యసి మహారాజ హిత్యేమం దుఃఖితం జనమ్ |
హీనం పురుషసింహేన రామేణాక్లిష్టకర్మణా॥ 7
- యోగక్షేమం తు తే రాజన్ కోఽస్మిన్ కల్పయితా పురే |
త్వయి ప్రయాతే స్వస్తాత రామే చ పనమాశ్రితే॥ 8

- విధవా పృథివీ రాజన్ త్వయా హీనా న రాజతే |
హీనచంద్రేప రజనీ నగరీ స్రతిభాతి మామ్ | | 9
- ఏవం విలపమాసం తం భరతం దీనమాససమ్ |
అబ్రవీద్వచనం భూయో వసిష్ఠస్తు మహామునిః | | 10
- ప్రేతకార్యాణి యాన్యన్య కర్తవ్యాని విశాంపతేః |
తాన్యన్యగ్రం మహాబాహో క్రియంతామవిచారితమ్ | | 11
- తథేతి భరతో వాక్యం వసిష్ఠస్యాభిపూజ్య తత్ |
ఋత్విక్తుర్పరోహితాచార్యాన్ త్వరయామాస సర్వశః | | 12
- యే త్వగ్నయో నరేంద్రస్య అగ్న్యగారాద్భహిష్కృతాః |
ఋత్విగ్నిర్యాజకైశ్చైచైవ ఆ హ్రాయంత యథావిధి | | 13
- శిబికాయామథారోప్య రాజానం గతచేతసమ్ |
బాష్పకంఠా విమనసః తమూహుః పరిచారకాః | | 14
- హిరణ్యం చ సువర్ణం చ వాసాంసి వివిధాని చ |
ప్రకిరంతో జనా మార్గే నృపతేరగ్రతో యయుః | | 15
- చందనాగరునిర్యాసాన్ సరలం పద్మకం తథా |
దేపదారూణి చాహృత్య చిత్తాం చక్రుస్తథాపరే | | 16
- గంధానుచ్ఛావచాంశ్చాన్యాన్ తత్ర దత్త్వాథ భూమిపమ్ |
తత స్సంవేశయామాసుః చిత్తామధ్యే తమృత్విజః | | 17
- తథా హుతాశనం దత్త్వా జేషుస్తస్య తదృత్విజః |
జగుశ్చ తే యథాశాస్త్ర్యం తత్ర సామాని సామగాః | | 18
- శిబికాభిశ్చ యావైశ్చ యథార్థం తస్య యోషితః |
నగరాన్నిర్వయుస్తత్ర పృథ్విః పరిపృతాస్తదా | | 19

ప్రసవ్యం చాపి తం చక్రః ఋత్విజోఽగ్నిచితం సృవమ్ |
 స్త్రీయశ్చ శోకసంతప్తాః కౌసల్యా ప్రముఖాస్తదా || 20

క్రౌంచీనామివ నారీణాం నినాదస్తత్ర శుశ్రువే |
 ఆర్తానాం కరుణం కాలే క్రోశంతీనాం సహస్రశః || 21

తతో రుదంత్యో వివశాః విలప్య చ పునః పునః |
 యానేభ్య స్సరయూతీరం అవతేరుర్వరాంగనాః || 22

కృత్వోదకం తే భరతేన సార్థం
 నృపాంగనా మంత్రిపురోహితాశ్చ |
 పురం ప్రవిశ్యాశ్రుపరీతనేత్రాః
 భూమౌ దశాహం వ్యనయంత దుఃఖమ్ || 23

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 షట్సప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తసప్తతితమస్సర్గః
 77. భరతశత్రుఘ్నవిలాపః

తతో దశాహేఽతిగతే కృతశౌచో నృపాత్మజః |
 ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధకర్మాణ్యకారయత్ || 1

బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రత్నం ధనమన్నం చ పుష్కలమ్ |
 బాస్తికం బహుశుక్లం చ గాశ్చాపి శతశస్త్రధా || 2

దాసీదాసం చ యాసం చ వేశ్మాని సుమహాంతి చ |
 బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ పుత్రో రాజ్ఞస్తస్యార్థ్యదైహికమ్ || 3

తతః ప్రభాతసమయే దివసేఽథ త్రయోదశే |
 విలలాప మహాబాహుః భరతశ్శోకకర్శితః || 4

- శబ్దాపిహితకంఠస్తు శోధనార్థముపాగతః|
 చితామూలే పితుర్వాక్యం ఇదమాహ సుదుఃఖితః|| 5
- తాత యస్మిన్నిష్పష్టోఽహం త్వయా భ్రాతరి రాఘవే|
 తస్మిన్ వనం ప్రప్రజితే శూన్యే త్యక్తోఽస్మ్యహం త్వయా|| 6
- యస్యాగతిరనాథాయాః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనమ్|
 తామంబాం తాత కౌసల్యాం త్యక్త్వా త్వం క్వ గతో నృప|| 7
- దృష్ట్వా భస్మారుణం తచ్చ దగ్ధాస్థిస్థానమండలమ్|
 పితుశ్శరీర నిర్వాణం నిష్ఠనన్ విషసాద సః|| 8
- స తు దృష్ట్వా రుదన్ దీనః పపాత ధరణీతలే|
 ఉత్థాప్యమాన శ్శక్రస్య యన్త్ర ధ్వజ ఇవ చ్యుతః|| 9
- అభిపేతుస్తతస్సర్వే తస్యామాత్యాశ్శుచివ్రతమ్|
 అంతకాలే నిపతితం యయాతిమృషయో యథా|| 10
- శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం దృష్ట్వా శోకపరిఘ్రతమ్|
 విసంజ్ఞో న్యపతద్భూమౌ భూమిపాలమనుస్మరన్|| 11
- ఉన్మత్త ఇవ నిశ్చేతాః విలలాప సుదుఃఖితః|
 స్మృత్వా పితుర్గుణాంగాని తాని తాని తదా తదా|| 12
- మంథరాప్రభవస్తీవ్రః కైకేయాగ్రాహసంకులః|
 వరదాన మయోఽక్తో భ్యోఽమజ్జయ చ్చోకసాగరః|| 13
- సుకుమారం చ బాలం చ సతతం లాలితం త్వయా|
 క్వ తాత భరతం హిత్యా విలపంతం గతో భవాన్|| 14
- నను భోజ్యేషు పానేషు వస్త్రేష్వాభరణేషు చ|
 ప్రవారయసి నస్సర్వాన్ తన్నః కోఽన్యః కరిష్యతి|| 15

- అపదారణ కాలే తు పృథివీ నాపదీర్యతే |
యా విహీనా త్వయా రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన మహాత్మనా || 16
- పితరి స్వర్గమాపన్నే రామే చారణ్యమాశ్రితే |
కిం మే జీవిత సామర్థ్యం ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్ || 17
- హీనో బ్రాత్రా చ పిత్రా చ శూన్యామిక్ష్వాకుపాలితామ్ |
అయోధ్యాం స ప్రవేక్ష్యామి ప్రవేక్ష్యామి తపోవనమ్ || 18
- తయోర్విలపితం శ్రుత్వా వ్యసనం చాస్వవేక్ష్య తత్ |
భృశమార్తతరా భూయః సర్వ ఏవానుగామినః || 19
- తతో విషణ్ణా శోచంతౌ శత్రుఘ్న భరతాపుభౌ |
ధరణ్యాం సంవ్యచేష్టేతాం భగ్నుశృంగావివర్షభౌ || 20
- తతః ప్రకృతిమాన్ వైద్యః పితురేషాం పురోహితః |
వసిష్ఠో భరతం వాక్యం ఉత్థాప్య తమువాచ హ || 21
- త్రయోదశోఽయం దివసః పితుర్వృత్తస్య తే విభో |
సావశేషాస్థినిచయే కిమిహ త్వం విలంబసే || 22
- త్రీణి ద్వంద్వాని భూతేషు ప్రవృత్తాన్యవిశేషతః |
తేషు చాపరిహార్యేషు నైవం భవితుమర్హసి || 23
- సుమంత్రశ్చాపి శత్రుఘ్నం ఉత్థాప్యాభిప్రసాద్య చ |
శ్రావయామాస తత్త్వజ్ఞః సర్వభూతభవాభవౌ || 24
- ఉత్థితౌ చ సరవ్యాఘ్రౌ ప్రకాశేతే యశస్వినౌ |
వర్షాతపపరిక్లిన్నౌ పృథగింద్రధ్వజావివ || 25
- అక్షీణి పరిమృద్నుంతౌ రక్తాక్షౌ దీనభాషిణౌ |
అమాత్యాస్త్యర్థరయంతి స్మ తనయౌ చాపరాః క్రియాః || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే
అయోధ్యాకాండే సప్తసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టనవతితమస్సర్గః
78. కుబ్జాచిక్షేపః

- అథ యాత్రాం సమీహంతం శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః |
భరతం శోకసంతప్తం ఇదం వచనమబ్రవీత్ | | 1
- గతిర్యస్సర్వభూతానాం దుఃఖే కిం పునరాత్మనః |
స రామస్సత్త్వసంపన్నః స్త్రియా ప్రవ్రాజితో వనమ్ | | 2
- బలవాన్ వీర్యసంపన్నో లక్ష్మణో నామ యోఽప్యసౌ |
కిం స మోచయతే రామం కృత్వాపి పితృనిగ్రహమ్ | | 3
- పూర్వమేవ తు నిగ్రాహ్యః సమవేక్ష్య నయానయా |
ఉత్పథం య స్సమారూఢో నార్యా రాజా వశం గతః | | 4
- ఇతి సంభాషమాణే తు శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజే |
ప్రాగ్ధ్యారేఽభూత్తదా కుబ్జా సర్వాభరణభూషితా | | 5
- లిప్తా చందనసారేణ రాజవస్త్రాణి బిభ్రతీ |
వివిధం వివిధైస్తైస్తైః భూషణైశ్చ విభూషితా | | 6
- మేఖలా దామభిశ్చిత్రైః అవ్రైశ్చ శుభభూషణైః |
బభాసే బహుభిర్చర్చితా రజ్జుబద్ధేవ వానరీ | | 7
- తాం సమీక్ష్య తదా ద్వాస్యాః సుభృశం పాపకారిణీమ్ |
గృహీత్వాఽకరుణాం కుబ్జాం శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయన్ | | 8
- యస్యాః కృతే వనే రామో న్యస్తదేహశ్చ పః పితా |
సేయం పాపా నృశంసా చ తస్యాః కురు యథామతి | | 9
- శత్రుఘ్నశ్చ తదాజ్ఞాయ వచనం భృశదుఃఖితః |
అంతఃపురచరాన్ సర్వాన్ ఇత్యువాచ ధృతవ్రతః | | 10

- తీవ్రముత్పాదితం దుఃఖం బ్రాత్యణాం మే తథా పితుః|
 యయా సేయం నృశంసస్య కర్మణః ఫలమశ్నుతామ్|| 11
- ఏవముక్త్యా తు తేనాథ సఖీ జనసమాప్యతా|
 గృహీతా బలవత్ కుబ్జా సా తద్గృహమనాదయత్|| 12
- తతస్సుభృశ సంతప్తః తస్యాస్సర్వ స్సఖీజనః|
 క్రుద్ధమాజ్ఞాయ శత్రుఘ్నం వ్యపలాయత సర్వశః|| 13
- ఆమంత్రయత కృత్స్నశ్చ తస్యా స్సర్వసఖీజనః|
 యథాయం సముపక్రాంతో నిశ్శేషాన్సః కరిష్యతి|| 14
- సానుక్రోశాం పదన్యాం చ ధర్మజ్ఞాం చ యశస్వినీమ్|
 కౌసల్యాం శరణం యామ సా హి నోఽస్తు ధ్రువా గతిః|| 15
- స చ రోషేణ తామ్రాక్షః శత్రుఘ్న శ్శత్రుతాపనః|
 విచకర్ష తదా కుబ్జాం క్రోశంతీం ధరణీ తలే|| 16
- తస్యా హ్యకృష్యమాణాయాః మంథరాయాస్తతస్తతః|
 చిత్రం బహువిధం భాండం పృథివ్యాం తద్వ్యశీర్యత|| 17
- తేన భాండేన సంకీర్ణం శ్రీమద్రాజనివేశసమ్|
 అశోభత తదా భూయః శారదం గగనం యథా|| 18
- స బలీ బలవత్ క్రోధాత్ గృహీత్వా పురుషర్షభః|
 కైకేయీమభినిర్భర్తస్య బభాషే పరుషం వచః|| 19
- తైర్వాకైః పరుషైర్మఃఖైః కైకేయీ భృశదుఃఖితా|
 శత్రుఘ్న భయసంత్రస్తా పుత్రం శరణమాగతా|| 20
- తం ప్రేక్ష్య భరతః క్రుద్ధం శత్రుఘ్నమిదమబ్రవీత్|
 అవధ్యా స్సర్వభూతానాం ప్రమదాః క్షమ్యతామితి|| 21

హన్యామహమిమాం పాపాం కైకేయాం దుష్టచారిణీమ్ |
 యది మాం ధార్మికో రామో నాసూయేన్మాతృపూతుకమ్ || 22

ఇమామపి హతాం కుబ్జాం యది జానాతి రాఘవః |
 త్వం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ధ్రువమ్ || 23

భరతస్య వచ శ్శుశ్ర్వా శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః |
 న్యవర్తత తతో రోషాత్ తాం ముమోచ చ మంథరామ్ || 24

సా పాదమూలే కైకేయ్యాః మంథరా నిపపాత హ |
 నిశ్శ్వసంతీ సుదుఃఖార్తా కృపణం విలలాప చ || 25

శత్రుఘ్నవిక్షేపవిమూఢసంజ్ఞాం
 సమీక్ల్య కుబ్జాం భరతస్య మాతా |
 శనై స్సమాశ్వాసయదార్తరూపాం
 క్రౌఞ్చీం విలగ్నామివ వీక్షమాణామ్ || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టసప్తతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనాశీతితమస్సర్గః

79. సచిపప్రార్థనాప్రతిషేధః

తతః ప్రభాతసమయే దివసే చ చతుర్దశే |
 సమేత్య రాజకర్తారో భరతం వాక్యమబ్రువన్ || 1

గతో దశరథస్స్వర్గం యో నో గురుతరో గురుః |
 రామం ప్రవ్రాజ్య వై జ్యేష్ఠం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్ || 2

త్వమద్య భవ నో రాజా రాజపుత్ర మహాయశః |
 సంగత్యా నాపరాధోతి రాజ్యమేతదనాయకమ్ || 3

- అభిషేచనికం సర్వం ఇదమాదాయ రాఘవ|
ప్రతీక్షతే త్వాం స్వజనః శ్రేణయశ్చ నృపాత్మజ|| 4
- రాజ్యం గృహాణ భరత పితృపైతామహం ధ్రువమ్|
అభిషేచయ చాత్మానం పాహి చాస్మాన్నర్హభ|| 5
- అభిషేచనికం భాండం కృత్వా సర్వం ప్రదక్షిణమ్|
భరతస్తం జనం సర్వం ప్రత్యువాచ ధృతవ్రతః|| 6
- జ్యేష్ఠస్య రాజతా నిత్యం ఉచితా హి కులస్య నః|
వైవం భవంతో మాం వక్తుం అర్హంతి కుశలా జనాః|| 7
- రామః పూర్వో హి నో భ్రాతా భవిష్యతి మహీపతిః|
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి వర్షాణి నవ పంచ చ|| 8
- యుజ్యతాం మహతీ సేనా చతురంగమహాబలా|
ఆనయిష్యామ్యహం జ్యేష్ఠభ్రాతరం రాఘవం వనాత్|| 9
- అభిషేచనికం వైవ సర్వమేతదుపస్కృతమ్|
పురస్కృత్య గమిష్యామి రామహేతోర్వనం ప్రతి|| 10
- తత్రైవ తం సరవ్యాఘ్రం అభిషిచ్య పురస్కృతమ్|
ఆనయ్యామి వై రామం హవ్యవాహమివాధ్వరాత్|| 11
- న సకామాం కరిష్యామి స్వామిమాం మాతృగంధినీమ్|
వనే వత్స్యామ్యహం దుర్గే రామో రాజా భవిష్యతి|| 12
- క్రియతాం శిల్పిభిః పంథాః సమాని విషమాణి చ|
రక్షిణశ్చానుసంయాంతు పథి దుర్గవిచారకాః|| 13
- ఏవం సంభాషమాణం తం రామహేతోర్నృపాత్మజమ్|
ప్రత్యువాచ జనస్సర్వః శ్రీమద్వాక్యమనుత్తమమ్|| 14

ఏవం తే భాషమాణస్య పద్మా శ్రీరుపతిష్ఠతామ్ |
 యస్త్యం జ్యేష్ఠే నృపసుతే పృథివీం దాతుమిచ్ఛసి || 15

అనుత్తమం తద్వచనం నృపాత్మజ-
 ప్రభాషితం సంశ్రవణే నిశమ్య చ |
 ప్రహర్షజాస్తం ప్రతి బాష్పబిందవో
 నిపేతురార్యానననేత్రసంభవాః || 16

ఊచుస్తే వచనమిదం నిశమ్య హృష్టాః
 సామాత్యా స్సపరిషదో వియాతశోకాః |
 పంథానం నరపరభక్తిమాన్ జనశ్చ
 వ్యాదిష్టస్తవ వచనాచ్చ శిల్పివర్గః || 17

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనాశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అశీతితమస్సర్గః

80. మార్గసంస్కారః

అథ భూమిప్రదేశజ్ఞాః సూత్రకర్మవిశారదాః |
 స్వకర్మాభిరతాశ్శూరాః ఖనకా యంత్రకాస్తథా || 1

కర్మాంతికాస్స పతయః పురుషా యంత్రకోవిదాః |
 తథా వర్ధకయశ్చైవ మార్గిణో వృక్షతక్షకాః || 2

కూపకారాస్సుధాకారాః పంశకర్మకృతస్తథా |
 సమర్థా యే చ ద్రష్టారః పురతస్తే ప్రతస్థిరే || 3

స తు హర్షాత్తముద్దేశం జనౌఘా విపులః ప్రయాన్ |
 అశోభత మహావేగః సముద్ర ఇవ పర్వణి || 4

తే స్వవారం సమాస్థాయ వర్తకర్మణి కోవిదాః |
 కరణైర్వివిధోపేతైః పురస్తాత్ సంప్రతస్థిరే || 5

లతావల్లిశ్చ గుల్మాంశ్చ స్థాణూనశ్చన ఏవ చ |
జనయాం చక్రిరే మార్గం చిందంతో వివిధాన్ ద్రుమాన్ || 6

అమృక్షేషు చ దేశేషు కే చిద్ పృక్షానరోపయన్ |
కే చిత్ కురారైష్టంకైశ్చ దాత్రైశ్చిందన్ క్వచిత్ క్వచిత్ || 7

అపరే వీరణస్తంబాన్ బలినో బలవత్తరాః |
విధమంతి స్మ దుర్గాణి స్థలాని చ తతస్తతః || 8

అపరేఽపూరయన్ కూపాన్ పాంసుభి శ్వభ్రమాయతమ్ |
నిమ్నభాగాంస్తతః కేచిత్ సమాంశ్చక్రు స్సమంతతః || 9

బబంధుర్బన్ధనీయాంశ్చ క్షోద్యాన్ సంచుక్తుదుస్తదా |
బిభిదుర్భేదనీయాంశ్చ తాంస్తాన్ దేశాస్సరాస్తదా || 10

అచిరేణైవ కాలేన పరివాహాన్ బహూదకాన్ |
చక్రుర్బహువిధాకారాన్ సాగరప్రతిమాన్ బహూన్ || 11

నిర్జలేషు చ దేశేషు ఖాసయామాసురుత్తమాన్ |
ఉదపానాన్ బహువిధాన్ వేదికాపరిమండితాన్ || 12

స సుధాకుట్టిమతలః ప్రపుష్పితమహీరుహః |
మత్తోద్దుష్టద్విజగణః పతాకాభిరలంకృతః || 13

చందనోదకసంసిక్తో నానాకుసుమభూషితః |
బహ్వశోభత సేనాయాః పంథా స్సూరపథోపమః || 14

అజ్ఞాప్యాథ యథాజ్ఞప్తి యుక్తాస్తేఽధికృతా నరాః |
రమణీయేషు దేశేషు బహుస్వాదుఫలేషు చ || 15

యో నివేశస్త్యభిమతో భరతస్య మహాత్మనః |
భూయస్తం శోభయామాసుః భూషాభిర్భూషణోపమమ్ || 16

నక్షత్రేషు ప్రశస్తేషు ముహూర్తేషు చ తద్విదః |
నివేశాన్ స్థాపయామాసుః భరతస్య మహాత్మనః || 17

బహుపాంసుచయాశ్చాపి పరిఖాపరివారితాః |
తత్రేంద్రకీలప్రతిమాః ప్రతోలీపరశోభితాః || 18

ప్రాసాదమాలా వితతాః సౌధప్రాకారసంవృతాః |
పతాకా శోభితా స్సర్వే సునిర్మితమహాపథాః || 19

వితర్దిభిరివాకాశే విటంకాగ్రవిమానకైః |
సముచ్చితైర్నివేశాస్తే బభుశ్యుక్రపురోపమాః || 20

జాహ్నువీం తు సమాసాద్య వివిధద్రుమకాననామ్ |
శీతలామలపానీయాం మహామీనసమాకులామ్ || 21

సచంద్రతారాగణమండితం యథా
 నభః క్షపాయామమలం విరాజతే |
సరేంద్రమార్గస్స తథా ప్యరాజత
 క్రమేణ రమ్య శుభశిల్పి నిర్మితః || 22

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఆశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకాశీతితమస్సర్గః

81. సభాస్థానమ్

తతో నాందీముఖీం రాత్రిం భరతం సూతమాగధాః |
తుష్టుపుర్వాగ్విశేషజ్ఞాః స్తవైర్మంగలసంహితైః || 1

సువర్ణకోణాభిహతః ప్రాణదద్యామదుందుభిః |
దధ్ముశ్యంఖాంశ్చ శతశో వాద్యాంశోచ్చాపచస్వరాన్ || 2

- స తూర్య ఘోషస్సుమహాన్ దివమాపూరయన్నివ |
భరతం శోకసంతప్తం భూయశ్శోకైరరంధ్రయత్ || 3
- తతః ప్రబుద్ధో భరతః తం ఘోషం సంనిపర్త్య చ |
నాహం రాజేతి చాప్యక్వా శత్రుఘ్నుమిదమబ్రవీత్ || 4
- పశ్య శత్రుఘ్న కైకేయాః లోకస్యాపకృతం మహత్ |
విస్మయ మయి దుఃఖాని రాజా దశరథో గతః || 5
- తస్యైషా ధర్మరాజస్య ధర్మమూలా మహాత్మనః |
పరిభ్రమతి రాజశ్రీః నౌరివాకర్షికా జలే || 6
- యో హి స స్సుమహాన్నాథః సోఽపి ప్రవ్రాజితో వనమ్ |
అనయా ధర్మముత్సృజ్య మాత్రా మే రాఘవ స్వయమ్ || 7
- ఇత్యేవం భరతం ప్రేక్ష్య విలపంతం విచేతనమ్ |
కృపణం రురుదు స్సర్వాః సస్వరం యోషితస్తదా || 8
- తథా తస్మిన్ విలపతి వసిష్ఠో రాజధర్మవిత్ |
సభామిక్ష్వాకునాథస్య ప్రవివేశ మహాయశాః || 9
- శాత కుంభమయీం రమ్యాం మణిరత్నసమాకులామ్ |
సుధర్మామివ ధర్మాత్మా సగణః ప్రత్యపద్యత || 10
- స కాంచనమయం పీఠం పరాధ్యస్తరణాప్సృతమ్ |
అధ్యాస్త సర్వవేదజ్ఞో దూతాననుశశాస చ || 11
- బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యాన్ అమాత్యాన్ గణవల్లభాన్ |
క్షిప్రమానయతావ్యగ్రాః కృత్యమాత్యయికం హి నః || 12
- సరాజపుత్రం శత్రుఘ్నం భరతం చ యశస్వినమ్ |
యుధాజితం సుమంత్రం చ యే చ తత్ర హితా జనాః || 13

తతో హాలహాలాశబ్దః మహాన్ సమపద్యత |
 రఘైరఞ్చైర్గజైశ్చాపి జనానాముపగచ్ఛతామ్ || 14

తతో భరతమాయాంతం శతక్రతుమివామరాః |
 ప్రత్యనందన్ ప్రకృతయో యథా దశరథం తథా || 15

హ్రాద ఇవ తిమినాగసంవృతః
 స్తైమితజలో మణిశంఖశర్కరః |
 దశరథసుతశోభితా సభా
 స దశరథేవ బభౌ యథా పురా || 16

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకాశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వ్యశీతితమస్సర్గః

82. సేనాప్రస్థానమ్

తామార్యగణసంపూర్ణాం భరతః ప్రగ్రహం సభామ్ |
 దదర్శ బుద్ధిసంపన్నః పూర్ణచంద్రో నిశామివ || 1

ఆసనాని యథాన్యాయమార్యాణాం విశతాం తదా |
 వస్త్రాంగరాగప్రభయా ద్యోతితా సా సభోత్తమా || 2

సా విద్వజ్జనసంపూర్ణా సభా సురుచిరా తదా |
 అదృశ్యత ఘనాపాయే పూర్ణచంద్రేవ శర్వరీ || 3

రాజ్ఞస్తు ప్రకృతీస్సర్వా స్సమగ్రాః ప్రేక్ష్య ధర్మవితే |
 ఇదం పురోహితో వాక్యం భరతం మృదు చాబ్రవీత్ || 4

తాత రాజా దశరథ స్స్వర్గతో ధర్మమాచరన్ |
 ధన ధాన్యవతీం స్పితాం ప్రదాయ పృథివీం తవ || 5

రామస్తథా సత్యధృతి స్సతాం ధర్మమనుస్మరన్ |
నాజహాత్ పితురాదేశం శశీ జ్యోత్స్నామివోదితః || 6

పిత్రా భ్రాత్రా చ తే దత్తం రాజ్యం నిహతకంటకమ్ |
తద్బుంక్ష్య ముదితామాత్యః క్షిప్రమేవాభిషేచయ || 7

ఉదీచ్యాశ్చ ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ కేపలాః |
కోట్యాపరాంతా స్సాముద్రా రత్నాన్యభిహరంతు తే || 8

తచ్ఛుక్త్యా భరతో వాక్యం శోకేనాభిపరిప్లుతః |
జగామ మనసా రామం ధర్మజ్ఞో ధర్మకాంక్షయా || 9

స బాష్పకలయా వాచా కలహంసస్వరో యువా |
విలలాప సభామధ్యే జగర్హే చ పురోహితమ్ || 10

చరితబ్రహ్మచర్యస్య విద్యాస్నాతస్య ధీమతః |
ధర్మే ప్రయతమానస్య కో రాజ్యం మద్విధో హరేత్ || 11

కథం దశరథాజ్ఞాతో భవేద్రాజ్యాపహారకః |
రాజ్యం చాహం చ రామస్య ధర్మం వక్తుమిహార్హసి || 12

జ్యేష్ఠ శ్శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మాత్మా దిలీపనహుషోపమః |
లబ్ధమర్హతి కాకుత్స్థో రాజ్యం దశరథో యథా || 13

అనార్యజుష్టమస్వర్గ్యం కుర్యాం పాపమహం యది |
ఇక్ష్వాకూణామహం లోకే భవేయం కులపాంసనః || 14

యద్ధి మాత్రా కృతం పాపం నాహం తదపి రోచయే |
ఇహస్థో వనదుర్గస్థం నమస్యామి కృతాంజలిః || 15

రామమేవానుగచ్ఛామి స రాజా ద్విపదాం పరః |
త్రయాణామపి లోకానాం రాజ్యమర్హతి రాఘవః || 16

- తద్వాక్యం ధర్మసంయుక్తం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః|
హర్షాన్ముముచురశ్రూణి రామే నిహితచేతసః|| 17
- యది త్వార్యం న శక్త్యామి వినివర్తయితుం వనాత్|
వనే తత్రైవ వత్స్యామి యథార్యో లక్ష్మణస్తథా|| 18
- సర్వోపాయం చ వర్తిష్యే వినివర్తయితుం వనాత్|
సమక్షమార్య మిశ్రాణాం సాధూనాం గుణవర్తినామ్|| 19
- విష్టికర్మాంతికా స్సర్వే మార్గశోధకదక్షకాః|
ప్రస్థాపితా మయా పూర్వం యాత్రా చ మమ రోచతే|| 20
- ఏవముక్త్వా తు ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః|
సమీపస్థమునాచేదం సుమంత్రం మంత్రకోవిదమ్|| 21
- తూర్ణముత్థాయ గచ్ఛ త్వం సుమంత్ర మమ శాసనాత్|
యాత్రామాజ్ఞాపయ క్షిప్రం బలం చైవ సమాసయ|| 22
- ఏవముక్త స్సుమంత్రస్తు భరతేన మహాత్మనా|
ప్రహృష్టస్సోఽదిశత్సర్వం యథా సందిష్టమిష్టవత్|| 23
- తాః ప్రహృష్టాః ప్రకృతయో బలాధ్యక్షా బలస్య చ|
శ్రుత్వా యాత్రాం సమాజ్ఞప్తాం రాఘవస్య నివర్తనే|| 24
- తతో యోధాంగనాస్సర్వా భర్తృనాన్ సర్వాన్ గృహేగృహే|
యాత్రా గమనమాజ్ఞాయ త్వరయంతి స్మ హర్షితాః|| 25
- తే హయైర్గోరథై శ్శీఘ్రైః స్వందనైశ్చ మహాజవైః|
సహ యోధైర్బలాధ్యక్షా బలం సర్వమచోదయన్|| 26
- సజ్జం తు తద్బలం దృష్ట్వా భరతో గురుసన్నిధౌ|
రథం మే త్వరయస్వేతి సుమంత్రం పార్శ్వతోఽబ్రవీత్|| 27

భరతస్య తు తస్యాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్య ప్రహర్షితః|
 రథం గృహీత్వా ప్రయయా యుక్తం పరమవాజిభిః|| 28

స రాఘవస్సత్యధృతిః ప్రతాపవాన్
 బ్రువన్ సుయుక్తం దృఢసత్యవిక్రమః|
 గురుం మహారణ్యగతం యశస్వినం
 ప్రసాదయిష్యన్ భరతోఽబ్రవీత్తదా|| 29

తూర్ణం సముత్థాయ సుమంత్ర గచ్ఛ
 బలస్య యోగాయ బలప్రధానాన్|
 ఆనేతుమిచ్ఛామి హి తం వసన్తం
 ప్రసాద్య రామం జగతో హితాయ|| 30

స సూతపుత్రో భరతేన సమ్యక్
 ఆజ్ఞాపిత స్సంపరిపూర్ణకామః|
 శశాస సర్వాన్ ప్రకృతిప్రధానాన్
 బలస్య ముఖ్యాంశ్చ సుహృజ్జనం చ|| 31

తత స్సముత్థాయ కులే కులే తే
 రాజస్య వైశ్యా వృషలాశ్చ విప్రాః|
 అయాయుజన్సుష్ట్రగ్రథాన్ ఖరాంశ్చ
 నాగాన్ హయాంచైవ కులప్రసూతాన్|| 32

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ద్వ్యశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్ర్యశీతితమస్సర్గః
83. భరతవనస్రస్థానమ్

- తత స్సముత్థితః కల్యం ఆస్థాయ స్యందనోత్తమమ్ |
ప్రయయా భరత శీఘ్రం రామదర్శనకాంక్షయా || 1
- అగ్రతః ప్రయయుస్తస్య సర్వే మంత్రిపురోధసః |
అధిరుహ్య హయైర్యుక్తాన్ రథాన్ సూర్యరథోపమాన్ || 2
- నవనాగసహస్రాణి కల్పితాని యథావిధి |
అన్వయుర్భరతం యాంతం ఇక్ష్వాకుకులనందనమ్ || 3
- షష్ఠీ రథసహస్రాణి ధన్వినో వివిధాయుధాః |
అన్వయుర్భరతం యాంతం రాజపుత్రం యశస్విసమ్ || 4
- శతం సహస్రాణ్యశ్వానాం సమారూఢాని రాఘవమ్ |
అన్వయుర్భరతం యాంతం సత్యసంధం జితేంద్రియమ్ || 5
- కైకేయా చ సుమిత్రా చ కౌసల్యా చ యశస్విని |
రామానయనసంహృష్టాః యయుర్యానేన భాస్వతా || 6
- ప్రయాతాశ్చార్జ్యసంఘాతాః రామం ద్రష్టుం సలక్ష్మణమ్ |
తస్యైవ చ కథాశ్చిత్రాః కుర్వాణా హృష్టమానసాః || 7
- మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిరసత్త్వం దృఢవ్రతమ్ |
కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగత శ్శోకనాశనమ్ || 8
- దృష్ట ఏవ హి న శ్శోకం అపనేష్యతి రాఘవః |
తమ స్సర్వస్య లోకస్య సముద్యన్తివ భాస్కరః || 9
- ఇత్యేవం కథయంతస్తే సంప్రహృష్టాః కథా శ్శుభాః |
పరిష్వజానాశ్చాన్యోన్యం యయుర్నాగరికా జనాః || 10

- యే చ తత్రాపరే సర్వే సమ్మతా యే చ నైగమాః|
రామం ప్రతి యయుర్బుష్టాః సర్వాః ప్రకృతయస్తథా|| 11
- మణి కారాశ్చ యే కే చిత్ కుంభకారాశ్చ శోభనాః|
సూత్రకర్మకృతశ్చైవ యే చ శస్త్రోపజీవినః|| 12
- మాయూరకాః క్రాకచికాః రోచకా వేధకాస్తథా|
దంతకారా స్సుధాకారాః తథా గంధోపజీవినః|| 13
- సువర్ణకారాః ప్రఖ్యాతాః తథా కంబలకారకాః|
స్నాపకోచ్ఛాదకా వైద్యాః ధూపకా శ్శౌండికాస్తథా|| 14
- రజకాస్తున్నవాయాశ్చ గ్రామఘోషమహత్తరాః|
శైలూషాశ్చ సహ స్త్రీభిః యయుః కైవర్తకాస్తథా|| 15
- సమాహితా వేదవిదో బ్రాహ్మణా వృత్తసమ్మతాః|
గో రథైర్బరతం యాంతం అనుజగ్ము స్సహస్రశః|| 16
- సువేషా శ్శుద్ధపసనాః తామ్రమృష్టాసులేపనాః|
సర్వే తే వివిధైర్యావైః శనైర్బరతమన్వయుః|| 17
- ప్రహృష్టముదితా సేనా సాన్వయాత్ కైకయాసుతమ్|
బ్రాతురాసయనే యాంతం భరతం బ్రాతృవత్సలమ్|| 18
- తే గత్వాదూరమధ్వానం రథయానాశ్శకుంజరైః|
సమాసేదుస్తతో గంగాం శృంగివేరపురం ప్రతి|| 19
- యత్ర రామసభో వీరో గుహో జ్ఞాతిగణైర్వృతః|
నివసత్యప్రమాదేన దేశం తం పరిపాలయన్|| 20
- ఉపేత్య తీరం గంగాయాః చక్రవాకైరలంకృతమ్|
వ్యవతిష్ఠత సా సేనా భరతస్యానుయాయినీ|| 21

నిరీక్ష్యానుగతాం సేనాం తాం చ గంగాం శివోదకామ్ |
 భరత స్సచివాన్ సర్వాన్ అబ్రవీద్వాక్యకోవిదః || 22

నివేశయత మే సైన్యం అభిప్రాయేణ సర్వతః
 విశ్రాంతాః ప్రతరిష్యామః శ్వ ఇదానీమిమాం నదీమ్ || 23

దాతుం చ తావదిచ్ఛామి స్వర్గతస్య మహీపతేః |
 ఔర్ధ్వదేహ నిమిత్తార్థం అవతీర్యోదకం నదీమ్ || 24

తస్యైవం బ్రువతోఽమాత్యాః తథేతుక్త్వా సమాహితాః |
 న్యవేశయంస్తాంశ్చందేన స్వేన స్వేన పృథక్ పృథక్ || 25

నివేశ్య గంగామను తాం మహానదీం
 చమూం విధానైః పరిబర్హ శోభినీమ్ |
 ఉవాస రామస్య తదా మహాత్మనో
 విచింతయానో భరతో నివర్తనమ్ || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్ర్యశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతురశీతితమస్సర్గః

84. గుహాగమనమ్

తతో నివిష్టాం ధ్వజినీం గంగామన్వాశ్రితాం నదీమ్ |
 నిషాదరాజో దృష్టైవ జ్ఞాతీన్ సంతర్వితోఽబ్రవీత్ || 1

మహాతీయమిత సేనా సాగరాభా ప్రదృశ్యతే |
 తస్యాంతం నాధిగచ్ఛామి మనసాపి విచింతయన్ || 2

యథా తు ఖలు దుర్బుద్ధిః భరత స్స్వయమాగతః |
 స ఏష హి మహాకాయః కోవిదారధ్వజో రథే || 3

- బంధయిష్యతి వా దాశాన్ అథ వాస్మాన్ వధిష్యతి |
అథ దాశరథిం రామం పిత్రా రాజ్యాద్వివాసితమ్ || 4
- సంపన్నాం శ్రియమన్విచ్ఛన్ తస్య రాజ్ఞస్సుదుర్లభామ్ |
భరతః కైకేయాపుత్రో హంతుం తముపగచ్ఛతి || 5
- భర్తా చైవ సఖా చైవ రామో దాశరథిర్మమ |
తస్యార్థకామా స్సన్నద్ధాః గంగానూపేఽత్ర తిష్ఠత || 6
- తిష్ఠంతు సర్వే దాశాశ్చ గంగామన్వాశ్రితా నదీమ్ |
బలయుక్తా నదీరక్షాః మాంసమూలఫలాశనాః || 7
- నావాం శతానాం పంచానాం కైవర్తానాం శతం శతమ్ |
సన్నద్ధానాం తథా యూనాం తిష్ఠంతిష్వత్యభ్యచోదయత్ || 8
- యదా తుష్ఠస్തു భరతో రామస్యేహ భవిష్యతి |
సేయం స్వస్తిమతీ సేనా గంగామద్య తరిష్యతి || 9
- ఇత్యుక్తోపాయనం గృహ్య మతస్యమాంసమధూని చ |
అభిచక్రామ భరతం నిషాదాధిపతిర్గుహాః || 10
- తమాయాంతం తు సంప్రేక్ష్య సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్ |
భరతాయాచచక్షేఽథ వినయజ్ఞో వినీతవత్ || 11
- ఏష జ్ఞాతిసహస్రేణ స్థపతిః పరివారితః |
కుశలో దండకారణ్యే వృద్ధో భ్రాతుశ్చ తే సఖా || 12
- తస్మాత్ పశ్యతు కాకుత్స్థ త్వాం నిషాదాధిపో గుహాః |
అసంశయం విజానీతే యత్ర తౌ రామలక్ష్మణౌ || 13
- ఏతత్తు వచనం శ్రుత్వా సుమంత్రాద్భరత శ్శుభమ్ |
ఉవాచ వచనం శీఘ్రం గుహాః పశ్యతు మామితి || 14

లభ్యాభ్యనుజ్ఞాం సంహృష్టో జ్ఞాతిభిః పరివారితః |
 ఆగమ్య భరతం ప్రహ్వో గుహో వచనమబ్రవీత్ || 15

నిమ్కుటశ్చైవ దేశోఽయం వంచితాశ్చాపి తే వయమ్ |
 నివేదయామస్తే సర్వే స్వకే దాసకులే వస || 16

అస్తి మూలం ఫలం చైవ నిషాదైస్సముపాహృతమ్ |
 ఆర్ద్ర మాంసం చ శుష్కం చ వన్యం చోచ్ఛాపచం మహత్ || 17

ఆశంసే స్వాశితా సేనా వతస్యతీమాం విభావరీమ్ |
 అర్చితో వివిధైః కామైః శ్వస్నసైన్యో గమిష్యసి || 18

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతురశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచాశీతితమస్సర్గః

85. గుహసమాగమః

ఏవముక్తస్తు భరతో నిషాదాధిపతిం గుహమ్ |
 ప్రత్యువాచ మహాప్రాజ్ఞో వాక్యం హేత్యర్థసంహితమ్ || 1

ఊర్జితః ఖలు తే కామః కృతో మమ గురోస్సఖే |
 యో మే త్వమీదృశీం సేనాం ఏకోఽభ్యర్చితు మిచ్ఛసి || 2

ఇత్యుక్త్వా తు మహాతేజాః గుహం వచనముత్తమమ్ |
 అబ్రవీద్భరత శ్శ్రీమాన్ నిషాదాధిపతిం పునః || 3

కతరేణ గమిష్యామి భరద్వాజాశ్రమం గుహ |
 గహనోఽయం భృశం దేశో గంగానూపో దురత్యయః || 4

- తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః|
అబ్రవీత్ ప్రాంజలిర్వాక్యం గుహో గహానగోచరః|| 5
- దాశాస్త్వాను గమిష్యంతి ధన్విన స్సుసమాహితాః|
అహం త్వానుగమిష్యామి రాజపుత్ర మహాయశః|| 6
- కచ్చిన్న దుష్టో వ్రజసి రామస్యాక్లిష్టకర్మణః|
ఇయం తే మహతీ సేనా శంకాం జనయతీవ మే|| 7
- తమేవమభిభాషంతం ఆకాశ ఇవ నిర్మలః|
భరతః శ్లక్ష్మణ్యాయా వాచా గుహం వచనమబ్రవీత్|| 8
- మా భూత్స కాలో యత్కష్టం స మాం శంకితుమర్హసి|
రాఘవ స్సహి మే భ్రాతా జ్యేష్ఠః సిత్యసమో మతః|| 9
- తం నివర్తయితుం యామి కాకుత్స్థం వనవాసినమ్|
బుద్ధిర్నయా న తే కార్యా గుహా సత్యం బ్రవీమి తే|| 10
- స తు సంహృష్టవదనః శ్రుత్వా భరతభాషితమ్|
పునరేవాబ్రవీద్వాక్యం భరతం ప్రతి హర్షితః|| 11
- ధన్యస్త్యం స త్వయా తుల్యం పశ్యామి జగతీతలే|
అయత్నాదాగతం రాజ్యం యస్త్యం త్యక్తు మిహేచ్ఛసి|| 12
- శాశ్వతీ ఖలు తే కీర్తిః లోకాననుచరిష్యతి|
యస్త్యం కృచ్ఛగతం రామం ప్రత్యానయితుమిచ్ఛసి|| 13
- ఏవం సంభాషమాణస్య గుహస్య భరతం తదా|
బభౌ నష్టప్రభస్సూర్యో రజనీ చాభ్యవర్తత|| 14
- సన్నివేశ్య స తాం సేనాం గుహేన పరితోషితః|
శత్రుఘ్నై సహ శ్రీమాన్ శయనం పునరాగమత్|| 15

రామచింతామయశ్లోకో భరతస్య మహాత్మనః|
ఉపస్థితో హ్యనర్హస్య ధర్మప్రేక్షస్య తాదృశః|| 16

అంతర్దాహేన దహనః సంతాపయతి రాఘవమ్|
వనదాహాభిసంతప్తం గూఢోఽగ్నిరివ పాదపమ్|| 17

ప్రస్రుత స్సర్వగాత్రేభ్యః స్వేదం శోకాగ్నిసంభవం|
యథా సూర్యాంశు సంతప్తో హిమవాన్ ప్రస్రుతో హిమమ్|| 18

ధ్యాననిర్దరశైలేన వినిశ్శ్వసితధాతునా|
దైస్యపాదప సంఘేన శోకాయాసాధిశ్యంగిణా|| 19

ప్రమోహానంత సత్త్వేన సంతాపౌషధివేణునా|
ఆక్రాంతో దుఃఖశైలేన మహతా కైకయాసుతః|| 20

వినిశ్శ్వసన్ వై భృశదుర్మనాస్తతః|
ప్రమూఢసంజ్ఞః పరమాపదం గతః|
శమం న లేభే హృదయజ్వరార్దితో
సరర్షభో యూథహతో యథర్షభః|| 21

గుహేన సార్థం భరతస్సమాగతో
మహానుభావ స్సజన స్సమాహితః|
సుదుర్మనాస్తం భరతం తదా పునః
గుహ స్సమాశ్వాసయదగ్రజం ప్రతి|| 22

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
పంచాశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షడశీతితమస్సర్గః
86. గుహవాక్యమ్

- ఆచచక్షేఽథ సద్భావం లక్ష్మణస్య మహాత్మనః|
భరతాయాప్రమేయాయ గుహో గహనగోచరః|| 1
- తం జాగ్రతం గుణైర్ముక్తం పరచాపేషుధారిణమ్|
భ్రాతృ గుప్త్యర్థమత్యస్తం అహం లక్ష్మణ మబ్రవమ్|| 2
- ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థముపకల్పితా|
ప్రత్యాశ్వసిహి శేష్యాస్యాం సుఖం రాఘవనందన|| 3
- ఉచితోఽయం జన స్సర్వో దుఃఖానాం త్వం సుఖోచితః|
ధర్మాత్మంస్తస్య గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామహే వయమ్|| 4
- న హి రామాత్ ప్రియతరో మమాస్తి భువి కశ్చన|
మోతుకో భూర్భ్రువీమ్యేతత్ అథ సత్యం తవాగ్రతః|| 5
- అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః|
ధర్మావాప్తిం చ విపులాం అర్థావాప్తిం చ కేపలామ్|| 6
- సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా|
రక్షిష్యామి ధనుష్యాణిః సర్వైస్సైన్వైర్జ్ఞాతిభిస్సహ || 7
- న హి మేఽవిదితం కించిత్ పనేఽస్మింశ్చరత స్సదా|
చతురంగం హ్యపి బలం ప్రసహేమ వయం యుధి|| 8
- ఏవమస్మాభిరుక్తేన లక్ష్మణేన మహాత్మనా|
అనునీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా|| 9
- కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా|
శక్యా నిద్రామయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా|| 10

- యో న దేవాసురైస్సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి |
తం పశ్య గుహ సంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా || 11
- మహతా తపసా లభ్యో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః |
ఏకో దశరథస్యైషః పుత్రస్సదృశలక్షణః || 12
- అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి |
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి || 13
- వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాస్మిన్మయః |
నిర్ఘోషోపరతం నూనం అద్య రాజనివేశనమ్ || 14
- కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ |
నాశంసే యది జీవేయుః సర్వే తే శర్వరీమిమామ్ || 15
- జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాస్యవేక్షయా |
దుఃఖితా యా తు కౌసల్యా వీరసూర్విసశిష్యతి || 16
- అతిక్రాంతమతిక్రాంతం అనవాప్య మనోరథమ్ |
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి || 17
- సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలే హ్యుపస్థితే |
ప్రేతకార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యంతి భూమిపమ్ || 18
- రమ్యచత్వరసంస్థానాం సువిభక్తమహాపథామ్ |
హర్మ్యప్రాసాద సంపన్నాం సర్వరత్నవిభూషితామ్ || 19
- గజాశ్వ రథసంబాధాం తూర్యనాదవినాదితామ్ |
సర్వకల్యాణ సంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనాకులామ్ || 20
- ఆరామోద్యాన సంపన్నాం సమాజోత్సవశాలినీమ్ |
సుఖితా విచరిష్యంతి రాజధానీం పితుర్మమ || 21

అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్థం కుశలినా వయమ్ |
 నివృత్తే సమయే హ్యస్మిన్ సుఖితాః ప్రవిశేమహి || 22

పరిదేవయమానస్య తస్యైవం సుమహాత్మనః |
 తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాత్యవర్తత || 23

ప్రభాతే విమలే సూర్యే కారయిత్వా జటా ఉభౌ |
 అస్మిన్ భాగీరథీ తీరే సుఖం సంతారితౌ మయా || 24

జటాధరో తౌ ద్రుమచీరవాససౌ
 మహాబలౌ కుంజరయూథపోపమా |
 వరేషు చాపాసిధరో పరంతపౌ
 వ్యవేక్షమాణౌ సహ సీతయా గతౌ || 25

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 షడశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తాశీతితమస్సర్గః

87. రామశయనాదిప్రశ్నః

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా భరతో భృశమప్రియమ్ |
 ధ్యానం జగామ తత్రైవ యత్ర తచ్చృతమప్రియమ్ || 1

సుకుమారో మహాసత్త్వః సింహస్కంధో మహాభుజః |
 పుండరీక విశాలాక్షః తరుణః ప్రియదర్శనః || 2

ప్రత్యాశ్వస్య ముహూర్తం తు కాలం పరమదుర్మనాః |
 పపాత సహసా తోత్రైః హృది విధృ ఇవ ద్విపః || 3

తదవస్థం తు భరతం శత్రుఘ్నోఽనంతర స్థితః |
 పరిష్వజ్య రురోదోఽచైః విసంజ్ఞశ్శోకకర్పితః || 4

- తతస్సర్వా స్సమాపేతుః మాతరో భరతస్య తాః|
ఉపవాస కృశా దీనాః భర్తృవ్యసనకర్షితాః|| 5
- తాశ్చ తం పతితం భూమౌ రుదంత్యః పర్యవారయన్|
కౌసల్యా త్వనుస్పృత్యైనం దుర్మనాః పరిషస్వజే|| 6
- వత్సలా స్వం యథా వత్సం ఉపగూహ్య తపస్వినీ|
పరిపప్రచ్ఛ భరతం రుదంతీ శోకకర్షితా|| 7
- పుత్రవ్యాధిర్న తే కచ్చిత్ శరీరం పరిబాధతే|
అద్య రాజకులస్యాస్య త్వదధీనం హి జీవితమ్|| 8
- త్వాం దృష్ట్వా పుత్ర జీవామి రామే సభ్రాతృకే గతే|
వృత్తే దశరథే రాజ్ఞి నాథ ఏకస్త్యమద్య సః|| 9
- కచ్చిన్ను లక్ష్మణే పుత్ర శ్రుతం తే కించిదప్రియమ్|
పుత్ర వా హ్యేకపుత్రాయాః సహభార్యే వనం గతే|| 10
- స ముహూర్తం సమాశ్మస్య రుదన్నేవ మహాయశాః|
కౌసల్యాం పరిసాంత్యేదం గుహం వచనమబ్రవీత్|| 11
- భ్రాతా మే క్వాపసద్రాత్రిం క్వ సీతా క్వ చ లక్ష్మణః|
అస్వపచ్ఛయనే కస్మిన్ కిం భుక్త్వా గుహా శంస మే|| 12
- సోఽబ్రవీద్భరతం హృష్టో నిషాదాధిపతిర్గుహః|
యద్విధం ప్రతిపేదే చ రామే ప్రియహితేఽతిథౌ|| 13
- అన్నముచ్చావచం భక్షాః ఫలాని వివిధాని చ|
రామాయాభ్యవహారార్థం బహుచోపహృతం మయా|| 14
- తత్సర్వం ప్రత్యనుజ్ఞాసీత్ రామస్సత్యపరాక్రమః|
న తు తత్ప్రత్యగృహ్ణో సః క్షత్రధర్మమనుస్మరన్|| 15

న హ్యూస్మాభిః ప్రతిగ్రాహ్యం సఖే దేయం తు సర్వదా |
ఇతి తేన వయం రాజన్ననునీతా మహాత్మనా || 16

లక్ష్మణేన సమానీతం పీత్వా వారి మహాత్మనా |
ఔపవాస్యం తదాకార్షీత్ రాఘవస్సహ సీతయా || 17

తతస్తు జలశేషేణ లక్ష్మణోఽప్యకరోత్తదా |
వాగ్యతాస్తే త్రయ స్సంధ్యాం సముపాసత సంహితాః || 18

సౌమిత్రిస్తు తతః పశ్చాత్ అకరోత్ స్వాస్తరం శుభమ్ |
స్వయమానీయ బర్హింషి క్షిప్రం రాఘవ కారణాత్ || 19

తస్మిన్ సమావిశద్రామః స్వాస్తరే సహ సీతయా |
ప్రక్షాల్య చ తయోః పాదౌ అపచక్రామ లక్ష్మణః || 20

ఏతత్తదింగుదీమూలం ఇదమేవ చ తత్ప్రణమ్ |
యస్మిన్ రామశ్చ సీతా చ రాత్రిం తాం శయితావుభౌ || 21

నియమ్య పృష్ఠే తు తలాంగులిత్రవాన్
శరై స్సప్తూర్ణావిమధీ పరంతపః |
మహాధను స్సజ్యముపోహ్య లక్ష్మణో
నిశామతిష్ఠత్ పరితోఽస్య కేవలమ్ || 22

తతస్త్వహం చోత్తమబాణచాపధృత్
స్థితోఽభవం తత్ర స యత్ర లక్ష్మణః |
అతంద్రిభిర్ జ్ఞాతిభిరాత్తకారుకైః
సహేంద్రకల్పం పరిపాలయంస్తదా || 23

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తాశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టాశీతితమస్కంధః
 88. శయ్యానువీక్షణమ్

- తచ్చుత్వా నిపుణం సర్వం భరతస్సహ మంత్రిభిః |
 ఇంగుదీమూలమాగమ్య రామశయ్యామవేక్ష్య తామ్ || 1
- అబ్రవీజ్జననీస్సర్వాః ఇహ తేన మహాత్మనా |
 శర్వరీ శయితా భూమౌ ఇదమస్య విమర్శితమ్ || 2
- మహాభాగ కులీనేన మహాభాగేన ధీమతా |
 జాతో దశరథేనోర్వాణ్యం స రామ స్స్వప్తుమర్హతి || 3
- అజినోత్తరసంస్తీర్ణే వరాస్తరణసంప్రతే |
 శయిత్యా పురుషవ్యాఘ్రః కథం శేతే మహీతలే || 4
- ప్రాసాదాగ్ర విమానేషు వలభీషు చ సర్వదా |
 హైమరాజత భౌమేషు వరాస్తరణశాలిషు || 5
- పుష్పసంచయచిత్రేషు చందనాగరుగంధిషు |
 పాండరాభ్రప్రకాశేషు శుక సంఘరుతేషు చ || 6
- ప్రాసాదపరపర్యేషు శీతవత్సు సుగంధిషు |
 ఉషిత్యామేరుకల్పేషు కృతకాంచనభిత్తిషు || 7
- గీతవాదిత్రనిర్ఘోషైః వరాభరణనిస్స్వవైః |
 మృదంగపరశఙ్ఖైశ్చ సతతం ప్రతిబోధితః || 8
- వందిభిర్వందితః కాలే బహుభిస్సూతమాగధైః |
 గాథాభిరనురూపాభిః స్తుతిభిశ్చ పరంతపః || 9
- అశ్రద్ధేయమిదం లోకే న సత్యం ప్రతిభాతి మామ్ |
 ముహ్యతే ఖలు మే భావః స్వప్నోఽయమితి మే మతిః || 10

- న నూనం దైవతం కించిత్ కాలేన బలవత్తరమ్ |
యత్ర దాశరథీ రామో భూమావేపమశేత సః || 11
- విదేహరాజస్య సుతా సీతా చ ప్రియదర్శనా |
దయితా శయితా భూమా స్నుషా దశరథస్య చ || 12
- ఇయం శయ్యా మమ భ్రాతుః ఇదం హి పరివర్తితమ్ |
స్థండిలే కఠినే సర్వం గాత్రైర్విమృదితం తృణమ్ || 13
- మన్యే సాభరణా సుప్తా సీతాస్మిన్ శయనే శుభా |
తత్ర తత్ర హి దృశ్యంతే సక్తాః కనకబిందవః || 14
- ఉత్తరీయమిహాసక్తం సువ్యక్తం సీతయా తదా |
తథా హ్యేతే ప్రకాశంతే సక్తాః కాశేయతన్తవః || 15
- మన్యే భర్తు స్నుఖా శయ్యా యేన బాలా తపస్వినీ |
సుకుమారీ సతి దుఃఖం న విజానాతి మైథిలీ || 16
- హా హతోఽస్మి నృశంసోఽహం యత్ సభార్యః కృతే మమ |
ఈదృశీం రాఘవ శ్శయ్యాం అధిశేతే హ్యనాథవత్ || 17
- సార్వభౌమ కులే జాతః సర్వలోకసుఖాపహః |
సర్వలోకప్రియస్త్వక్త్వా రాజ్యం సుఖమనుత్తమమ్ || 18
- కథమిందివరశ్యామో రక్తాక్షః ప్రియదర్శనః |
సుఖభాగీ న దుఃఖార్హః శయితో భువి రాఘవః || 19
- ధన్యః ఖలు మహాభాగో లక్ష్మణ శ్శుభలక్షణః |
భ్రాతరం విషమే కాలే యో రామమనువర్తతే || 20
- సిద్ధార్థా ఖలు వైదేహీ పతిం యానుగతా పనమ్ |
వయం సంశయితాస్సర్వే హీనాస్తేన మహాత్మనా || 21

అకర్ణధారా పృథివీ శూన్యేవ ప్రతిభాతి మే |
 గతే దశరథే స్వర్గం రామే చారణ్యమాశ్రితే || 22

న చ ప్రార్థయతే కశ్చిత్ మనసాపి వసుంధరామ్ |
 వనేఽపి వసతస్తస్య బాహువీర్యాభిరక్షితామ్ || 23

శూన్యసంవరణారక్షాం అయంత్రితహయద్విపామ్ |
 అపావృతపురద్వారాం రాజధానీమరక్షితామ్ || 24

అప్రహృష్టబలాం న్యూనాం విషమస్థామనాపృతామ్ |
 శత్రవో నాభిమన్యంతే భక్త్యాన్ విషకృతానివ || 25

అద్య ప్రభృతి భూమౌ తు శయిష్యేఽహం తృణేషు వా |
 ఫలమూలాశనో నిత్యం జటాచీరాణి ధారయన్ || 26

తస్యార్థముత్తరం కాలం నివత్స్యామి సుఖం వనే |
 తం ప్రతిశ్రవమాముచ్య నాస్య మిథ్యా భవిష్యతి || 27

వసంతం బ్రాతురథాయ శత్రుఘ్నా మానువత్యతి |
 లక్ష్మణేన సహ త్వార్యో హ్యయోధ్యాం పాలయిష్యతి || 28

అభిషేక్త్యంతి కాకుత్స్థం అయోధ్యాయాం ద్విజాతయః |
 అపి మే దేవతాః కురు్యః ఇమం సత్యం మనోరథమ్ || 29

ప్రసాద్యమానశ్శిరసా మయా స్వయం
 బహుప్రకారం యది నాభిపత్యతే |
 తతోఽనువత్స్యామి చిరాయ రాఘవం
 వనేచరం నార్హతి మాముపేక్షితుమ్ || 30

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 అష్టాశీతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోననవతితమస్సర్గః
89. గంగాతరణమ్

- వ్యుష్య రాత్రిం తు తత్రైవ గంగాకూలే స రాఘవః |
భరతః కల్యముత్థాయ శత్రుఘ్నుమిదమబ్రవీత్ || 1
- శత్రుఘ్నాత్తిష్ఠ కిం శేషే నిషాదాధిపతిం గుహమ్ |
శీఘ్రమానయ భద్రం తే తారయిష్యతి వాహినీమ్ || 2
- జాగర్మి నాహం స్వపిమి తమేఽవార్యం విచింతయన్ |
ఇత్యేవమబ్రవీద్భ్రాత్రా శత్రుఘ్నైపి ప్రచోదితః || 3
- ఇతి సంపదతోరేవం అన్యోన్యం సరసింహయోః |
అగమ్య ప్రాంజలిః కాలే గుహో భరతమబ్రవీత్ || 4
- కచ్చిత్ సుఖం నదీతీరే అవాత్స్నిః కాకుత్స్థ శర్వరీమ్ |
కచ్చితే సహ మైన్యస్య తాపత్ సర్వమనామయమ్ || 5
- గుహస్య తత్తు వచనం శ్రుత్వా స్నేహోదుదీరితమ్ |
రామస్యానువశో వాక్యం భరతోఽపీదమబ్రవీత్ || 6
- సుఖా న శ్శర్వరీ రాజన్ పూజితాశ్చాపి తే వయమ్ |
గంగాం తు నౌభిర్భహ్వీభిః దాశాస్సంతారయంతు సః || 7
- తతో గుహ స్సంత్వరితం శ్రుత్వా భరతశాసనమ్ |
ప్రతిప్రవిశ్య నగరం తం జ్ఞాతిజన మబ్రవీత్ || 8
- ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్యధ్వం భద్రమస్తు చ వస్నదా |
నావస్సమనుకర్షధ్వం తారయిష్యామి వాహినీమ్ || 9
- తే తథోక్తాస్సముత్థాయ త్వరితా రాజశాసనాత్ |
పంచ నావాం శతాన్యాశు సమానిన్యుస్సమంతతః || 10

- అన్యస్వస్తికవిజ్ఞేయాః మహాఘంటాధరా వరాః |
శోభమానాః పతాకాభిః యుక్తవాతా స్సుసంహతాః || 11
- తతస్వస్తిక విజ్ఞేయాం పాండుకంబలసంపృతామ్ |
సనందిఘోషాం కల్యాణీం గుహో నాపముపాహరత్ || 12
- తామారురోహ భరతః శత్రుఘ్నుశ్చ మహాయశాః |
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా రాజయోషితః || 13
- పురోహితశ్చ తత్పూర్వం గురవో బ్రాహ్మణాశ్చ రేమ్ |
అనంతరం రాజదారాః తదైవ శకటాపణాః || 14
- ఆవాసమాదీపయతాం తీర్థం చాప్యపగాహతామ్ |
భాండాని చాదదానానాం ఘోషస్త్రైదివమస్పృశత్ || 15
- పతాకిన్యస్తు తా నాపః స్వయం దాశైరధిష్ఠితాః |
వహంత్యో జనమారూఢం తదా సంపేతురాశుగాః || 16
- నారీణామభిపూర్ణాస్తు కాశ్చిత్ కాశ్చిత్వ వాజినామ్ |
కాశ్చిదత్ర వహంతి స్మ యానయుగ్యం మహాధనమ్ || 17
- తాస్సు గత్వా పరం తీరం అవరోప్య చ తం జనమ్ |
నివృత్తాః కాండచిత్రాణి క్రియంతే దాశబంధుభిః || 18
- సవైజయంతాస్తు గజాః రాజారోహ ప్రచోదితాః |
తరంతస్సు ప్రకాశంతే సపక్షా ఇవ పర్వతాః || 19
- నావశ్చారురుహుశ్చాన్యే ప్లవైస్తేరుస్తథాపరే |
అన్యే కుంభఘటైస్తేరుః అన్యే తేరుశ్చ బాహుభిః || 20
- సా పుణ్యా ధ్వజినీ గంగాం దాశై స్సంతారితా స్వయమ్ |
మైత్రే ముహూర్తే ప్రయయా ప్రయాగవసముత్తమమ్ || 21

ఆశ్వాసయిత్యా చ చమూం మహాత్మా
 నివేశయిత్యా చ యథోపజోషమ్|
 ద్రష్టుం భరద్వాజమృషిప్రవర్యం
 ఋత్విగ్ వృతస్సన్ భరతః ప్రతస్థే|| 22

స బ్రాహ్మణస్యాశ్రమ మభ్యుపేత్య
 మహాత్మనో దేవపురోహితస్య|
 దదర్శ రమ్యోటజవృక్షషండం
 మహద్వనం విప్రవరస్య రమ్యమ్|| 23

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోసనపతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే నవతితమస్సర్గః

90. భరద్వాజాశ్రమనివాసః

భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా క్రోశాదేవ సరర్షభః|
 బలం సర్వమవస్థాప్య జగామ సహ మంత్రిభిః|| 1

పద్భ్యామేవ హి ధర్మజ్ఞో న్యస్తశస్త్రపరిచ్ఛదః|
 వసానో వాససీ క్షామే పురోధాయ పురోధసమ్|| 2

తతస్సందర్శనే తస్య భరద్వాజస్య రాఘవః|
 మంత్రిణస్తాసవస్థాప్య జగామాను పురోహితమ్|| 3

వసిష్ఠమథ దృష్ట్వైవ భరద్వాజో మహాతపాః|
 సంచచాలాసనాత్పార్థం శిష్యానర్ల్యమితి బ్రువన్|| 4

సమాగమ్య వసిష్ఠేన భరతేనాభివాదితః|
 అబుధ్యత మహాతేజాః సుతం దశరథస్య తమ్|| 5

- తాభ్యామర్ష్యం చ పాద్యం చ దత్త్వా పశ్చాత్ ఫలాని చ |
ఆనుపూర్వ్యాచ్చ ధర్మజ్ఞః పప్రచ్చ కుశలం కులే || 6
- అయోధ్యాయాం బలే కోశే మిత్రేష్వపి చ మంత్రిషు |
జానన్ దశరథం వృత్తం న రాజానముదాహరత్ || 7
- వసిష్ఠో భరతశ్చైనం పప్రచ్చతురనామయమ్ |
శరీరేఽగ్నిషు వృక్షేషు శిష్యేషు మృగపక్షిషు || 8
- తథేతి తత్ ప్రతిజ్ఞాయ భరద్వాజో మహాతపాః |
భరతం ప్రత్యువాచేదం రాఘవస్నేహబంధనాత్ || 9
- కిమిహాగమనే కార్యం తవ రాజ్యం ప్రశాసతః |
ఏతదాచక్ష్య మే సర్వం న హి మే శుభ్యతే మనః || 10
- సుషువే యమ మిత్రఘ్నం కౌసల్యానందవర్ధనమ్ |
భ్రాత్రా సహ సభార్యో యః చిరం ప్రవ్రాజితో పనమ్ || 11
- నియుక్త స్త్రినియుక్తేన పిత్రా యోఽసౌ మహాయశాః |
వనవాసీ భవేతీహ సమాః కిల చతుర్దశ || 12
- కచ్చిన్న తస్యాపాపస్య పాపం కర్తుమిహేచ్ఛసి |
అకంటకం భోక్తుమనాః రాజ్యం తస్యానుజస్య చ || 13
- ఏవముక్తో భరద్వాజం భరతః ప్రత్యువాచ హ |
పర్యశ్రునయనో దుఃఖాత్ వాచా సంసజ్జమానయా || 14
- హతోఽస్మి యది మామేవం భగవానపి మన్యతే |
మత్తో న దోషమాశంకే నైవం మామనుశాధి హి || 15
- న చైతదిష్టం మాతా మే యదవోచన్మదంతరే |
నాహమేతేన తుష్టశ్చ న తద్వచనమాదదే || 16

అహం తు తం నరవ్యాఘ్రం ఉపయాతః ప్రసాదకః|
 ప్రతినేతుమయోధ్యాం చ పాదౌ తస్యాభివందితుమ్|| 17

త్వం మామేవం గతం మత్స్యా ప్రసాదం కర్తుమర్హసి|
 శంస మే భగవన్ రామః క్వ సంప్రతి మహీపతిః|| 18

వసిష్ఠాదిభిర్ ఋత్విగ్భిః యాచితో భగవాంస్తతః|
 ఉవాచ తం భరద్వాజః ప్రసాదాద్భరతం పచః|| 19

త్వయ్యేతత్ పురుషవ్యాఘ్రం యుక్తం రాఘవపంశజే|
 గురువృత్తిర్దమశ్చైవ సాధూనాం చానుయాయితా|| 20

జానే చైతన్మనస్కం తే దృఢీకరణమస్త్వితి|
 అపృచ్ఛం త్వాం తథాత్యర్థం కీర్తిం సమభివర్థయన్|| 21

జానే చ రామం ధర్మజ్ఞం ససీతం సహలక్ష్మణమ్|
 అసౌ వసతి తే బ్రాతా చిత్రకూటే మహాగిరౌ|| 22

శ్వస్తు గంతాసి తం దేశం వసాద్య సహ మంత్రిభిః|
 ఏతం మే కురు సుప్రాజ్ఞ కామం కామార్థకోవిద|| 23

తత స్తథేత్యేవముదార దర్శనం
 ప్రతీతరూపో భరతోఽబ్రవీద్యచః|
 చకార బుద్ధిం చ తదా తదాశ్రమే
 నిశానివాసాయ సరాధిపాత్మజః|| 24

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 సవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకసపతితమస్సర్గః

91. భరద్వాజాతిథ్యమ్

కృతబుద్ధిం నివాసాయ తత్రైవ స మునిస్తదా |
భరతం కైకయీ పుత్రం ఆతిథ్యేన న్యమంత్రయత్ || 1

అబ్రవీద్భరతస్త్వేనం నన్విదం భవతా కృతమ్ |
పాద్యమర్హ్యం తథాతిథ్యం వనే యదుపపద్యతే || 2

అథోవాచ భరద్వాజో భరతం ప్రహసన్నివ |
జానే త్వాం ప్రీతి సంయుక్తం తుష్యేస్త్యం యేన కేనచిత్ || 3

సేనాయాస్తు తవైతస్యాః కర్తుమిచ్ఛామి భోజనమ్ |
మమ ప్రీతిర్యథా రూపా త్వమర్హో మనుజాధిప || 4

కిమర్థం చాపి నిక్షిప్య దూరే బలమిహాగతః |
కస్మాన్ నేహోపయాతోఽసి సబలః పురుషర్షభ || 5

భరతః ప్రత్యువాచేదం ప్రాంజలిస్తం తపోధనమ్ |
ససైన్యో నోపయాతోఽస్మి భగవన్ భగవద్భయాత్ || 6

రాజ్ఞా చ భగవన్నిత్యం రాజపుత్రేణ వా సదా |
యత్నతః పరిహర్తవ్యా విషయేషు తపస్వినామ్ || 7

వాజి ముఖ్యా మనుష్యాశ్చ మత్తాశ్చ పరవారణాః |
ప్రచ్ఛాద్య భగవన్ భూమిం మహతీమనుయాంతి మామ్ || 8

తే వృక్షానుదకం భూమిం ఆశ్రమేషూటజాంస్తథా |
న హింస్యూరితి తేనాహం ఏక ఏవ సమాగతః || 9

ఆనీయతామిత సేననేత్యాజ్ఞప్తః పరమర్షిణా |
తతస్తు చక్రే భరతః సేనాయాస్సముపాగమమ్ || 10

- అగ్నిశాలాం ప్రవిశ్యాథ పీత్వాపః పరిమృజ్య చ |
అతిథ్యస్య క్రియాహేతోః విశ్వకర్మాణమాహ్వాయత్ || 11
- ఆహ్వాయే విశ్వకర్మాణం అహం త్వష్టారమేవ చ |
అతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ || 12
- ఆహ్వాయే లోకపాలాంస్త్రీన్ దేవాన్ శక్రముఖాంస్తథా |
అతిథ్యం కర్తుమిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ || 13
- ప్రాక్ స్రోతసశ్చ యా నద్యః ప్రత్యక్ స్రోతస ఏవ చ |
పృథివ్యామంతరిక్షే చ సమాయాంత్యద్య సర్వశః || 14
- అన్యా స్సృవంతు మైరేయం సురామన్యా స్సన్నిష్ఠితామ్ |
అపరాశ్చోదకం శీతం ఇక్షుకాండరసోపమమ్ || 15
- ఆహ్వాయే దేవగంధర్వాన్ విశ్వాపసు హహాహుహూన్ |
తద్దైవాస్సరసో దేవీః గంధర్వీశ్చాపి సర్వశః || 16
- ఘృతాచీ మథ విశ్వాచీం మిశ్రకేశీమలంబుసామ్ |
నాగదంతాం చ హేమాం చ హిమామద్రికృతస్థలామ్ || 17
- శక్రం యాశ్చోపతిష్ఠంతి బ్రహ్మాణం యాశ్చ యోషితః |
సర్వాస్తంబురుణా సార్థం ఆహ్వాయే సపరిచ్ఛదాః || 18
- వనం కురుషు యద్దివ్యం వాసో భూషణపత్రవత్ |
దివ్యనారీఫలం శశ్వత్ తత్ కాబేరమిహైతు చ || 19
- ఇహ మే భగవాన్ సోమో విధత్తామన్నముత్తమమ్ |
భక్ష్యం భోజ్యం చ చోష్యం చ లేహ్యం చ వివిధం బహు || 20
- విచిత్రాణి చ మాల్యాని పాదపప్రచ్యుతాని చ |
సురాదీని చ పేయాని మాంసాని వివిధాని చ || 21

- ఏవం సమాధినా యుక్తః తేజసాప్రతిమేన చ |
శీక్షాస్వర సమాయుక్తం తపసా చాబ్రవీన్మునిః || 22
- మనసా ధ్యాయతస్తస్య ప్రాజ్ఞుఖస్య కృతాంజలేః |
ఆజగ్ముస్తాని సర్వాణి దైవతాని పృథక్ పృథక్ || 23
- మలయం దర్ధరం చైవ తతస్స్వేదనుదోఽనిలః |
ఉపస్పృశ్య వవౌ యుక్త్వా సుప్రియాత్మా సుఖశ్శివః || 24
- తతోఽభ్యవర్షంత ఘనాః దివ్యాః కుసుమవృష్టయః |
దివ్యదుందుభిఘోషశ్చ దిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే || 25
- ప్రపవుశ్చోత్తమా వాతాః సన్మతుశ్చాప్సరోగణాః |
ప్రజగుర్దేవగంధర్వాః వీణా ప్రముముచు స్వైరాన్ || 26
- స శబ్దో ద్యాం చ భూమిం చ ప్రాణినాం శ్రవణాని చ |
వివేశోచ్ఛాపచః శ్లక్ష్ణః సమో లయగుణాన్వితః || 27
- తస్మిన్నుపరతే శబ్దే దివ్యే శ్రోత్రసుఖే నృణామ్ |
దదర్శ భారతం సైన్యం విధానం విశ్వకర్మణః || 28
- బభూవ హి సమా భూమిః సమంతాత్ పంచయోజనమ్ |
శాద్వలైర్బహుభిశ్చన్నా నీలవైదూర్యసన్నిభైః || 29
- తస్మిన్ బిల్వాః కపిత్థాశ్చ పనసా బీజపూరకాః |
ఆమలకోఽ బభూవుశ్చ చూతాశ్చ ఫలభూషణాః || 30
- ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చ వనం దివ్యోపభోగవత్ |
ఆజగామ సదీ దివ్యా తీరజైర్బహుభిర్వృతా || 31
- చతుశ్శాలాని శుభ్రాణి సాలశ్చ గజవాజినామ్ |
హర్మ్యప్రాసాద సంబాధాః తోరణాని శుభాని చ || 32

- సితమేఘనిభం చాపి రాజవేశ్య సుతోరణమ్ |
దివ్యమాల్య కృతాకారం దివ్యగంధసముక్షితమ్ || 33
- చతురశ్రమసంబాధం శయనాసనయాసవత్ |
దివ్యైస్సర్వరసైర్యుక్తం దివ్యభోజనవస్త్రవత్ || 34
- ఉపకల్పిత సర్వాన్నం ధౌతనిర్మలభాజనమ్ |
క్లుప్త సర్వాసనం శ్రీమత్ స్వాస్తీర్ణశయనోత్తమమ్ || 35
- ప్రవివేశ మహాబాహుః అనుజ్ఞాతో మహర్షిణా |
వేశ్య తద్రత్నసంపూర్ణం భరతః కైకయీసుతః || 36
- అనుజగ్ముశ్చ తం సర్వే మంత్రిణ స్సపురోహితాః |
బభూవుశ్చ ముదా యుక్తాః దృష్ట్వా తం వేశ్యసంవిధిమ్ || 37
- తత్ర రాజాసనం దివ్యం వ్యజనం ఛత్రమేవ చ |
భరతో మంత్రిభి స్సార్థం అభ్యవర్తత రాజవత్ || 38
- ఆసనం పూజయామాస రామాయాభిప్రణమ్య చ |
వాలవ్యజనమాదాయ న్యషీదత్ సచివాసనే || 39
- అనుపూర్వ్యాన్నిషేదుశ్చ సర్వే మంత్రిపురోహితాః |
తతస్సేనాపతిః పశ్చాత్ ప్రశాంతా చ నిషేదతుః || 40
- తతస్తత్ర ముహూర్తేన నద్యః పాయసకర్షమాః |
ఉపాతిష్ఠంత భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ || 41
- తాసాముభయతః కూలం పాండుమృత్తికలేపనాః |
రమ్యాశ్చావసథా దివ్యా బ్రాహ్మణస్య ప్రసాదజాః || 42
- తేనైవ చ ముహూర్తేన దివ్యాభరణభూషితాః |
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః బ్రహ్మణా ప్రహితాస్మిన్మయః || 43

- సువర్ణమణిముక్తాభిః ప్రవాలేన చ శోభితాః |
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః కుబేరప్రహితాస్త్రియః || 44
- యాభిర్గృహీతః పురుషః సోన్మాద ఇవ లక్ష్మణే |
ఆగుర్వింశతిసాహస్రాః నందనాదప్సరోగణాః || 45
- నారదస్తుమ్బురుర్గోపః ప్రభయా సూర్యవర్చసః |
ఏతే గంధర్వరాజానో భరతస్యాగ్రతో జగుః || 46
- అలంబుసా మిశ్రకేశీ పుండరీకాథ వామనా |
ఉపాన్వత్యంస్తు భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ || 47
- యాని మాల్యాని దేవేషు యాని చైత్రరథే వనే |
ప్రయాగే తాన్యదృశ్యంత భరద్వాజస్య తేజసా || 48
- బిల్వా మార్దంగికా ఆసన్ కాన్యగ్రాహా విభీతకాః |
అశ్వత్థా నర్తకాశ్చాసన్ భరద్వాజస్య శాసనాత్ || 49
- తతస్సరలతాలాశ్చ తిలకా నక్షమాలకాః |
ప్రహృష్టాస్తత్ర సంపేతుః కుబ్జాభూత్వాథ వామనాః || 50
- శింశపామలకీ జంబ్వో యాశ్చాన్యాః కాసనే లతాః |
ప్రమదా విగ్రహం కృత్వా భరద్వాజాశ్రమేఽవసన్ || 51
- సురాస్పరాపాః పిబత పాయసం చ బుభుక్షితాః |
మాంసాని చ సుమేధ్యాని భక్త్యంతాం యాపదిచ్ఛథ || 52
- ఉచ్ఛాద్య స్నాపయంతి స్మ నదీతీరేషు వల్గుషు |
అప్యేకమేకం పురుషం ప్రమదాస్సప్త చాష్ట చ || 53
- సంవాహంత్య స్సమాపేతుః నార్యో రుచిరలోచనాః |
పరిమృజ్య తథాఽన్యోన్యం పాయయంతి వరాంగనాః || 54

- హయాన్ గజాన్ ఖరాసుష్ట్రాన్ తద్దైవ సురభే స్సుతాన్|
అభోజయన్ వాహనపాః తేషాం భోజ్యం యథావిధి|| 55
- ఇక్షూంశ్చ మధులాజాంశ్చ భోజయంతి స్మ వాహనాన్|
ఇక్ష్యాకుపరయోధానాం చోదయంతో మహాబలాః|| 56
- నాశ్వబంధోఽశ్వమాజానాన్ న గజం కుంజరగ్రహః|
మత్తప్రమత్తముదితా చమూ స్సా తత్ర సంబభౌ|| 57
- తర్పితా స్సర్వకామైస్తే రక్తచందనరూషితాః|
అప్సరోగణసంయుక్తాః పైన్యా వాచముదైరయన్|| 58
- వైవాయోధ్యాం గమిష్యామో న గమిష్యామ దండకాన్|
కుశలం భరతస్యాస్తు రామాయాస్తు తథా సుఖమ్|| 59
- ఇతి పాదాతయోధాశ్చ హస్త్యశ్చారోహబంధకాః|
అనాథాస్తం విధిం లభ్యా వాచమేతా ముదైరయన్|| 60
- సంప్రహృష్టా వినేదుస్తే సరాస్తత్ర సహస్రశః|
భరతస్యానుయాతారః స్వర్గోఽయమితి చాబ్రువన్|| 61
- నృత్యంతి స్మ హసంతి స్మ గాయంతి స్మ చ పైనికాః|
సమంతాత్పరిధావంతి మాలోఽపేతా స్సహస్రశః|| 62
- తతో భుక్తవతాం తేషాం తదన్నమమృతోపమమ్|
దివ్యానుద్వీక్ష్య భక్త్యాంస్తాన్ అభవద్భుక్తణే మతిః|| 63
- ప్రేష్యాశ్చేట్యశ్చ వధ్యశ్చ బలస్థాశ్చ సహస్రశః|
బభూవుస్తే భృశం తృప్తాః సర్వే చాహతవాససః|| 64
- కుంజరాశ్చ ఖరోష్ట్రాశ్చ గోఽశ్వాశ్చ మృగపక్షిణః|
బభూవు స్సుభృతాస్తత్ర నాన్యో హ్యన్యమకల్పయత్|| 65

నాశుక్లవాసాస్త్రాసీత్ క్షుధితో మలినోఽపి వా |
 రజసా ధ్వస్తకేశో వా నరః కశ్చిదదృశ్యత || 66

ఆజైశ్చాపి చ వారాహైః నిష్ఠానపరసంచయైః |
 ఫలనిర్వ్యాహాసంసిద్ధైః సూపైర్గంధరసాన్వితైః || 67

పుష్పధ్వజవతీః పూర్ణాః శుక్లస్యాన్నస్య చాభితః |
 దదృశుర్విస్మితాస్తత్ర నరా లాహీ స్సహస్రశః || 68

బభూవుర్వనపార్శ్వేషు కూపాః పాయసకర్షమాః |
 తాశ్చ కామదుఘా గావో ద్రుమాశ్చాసన్ మధుచ్యుతః || 69

వాప్యో మైరేయ పూర్ణాశ్చ మృష్టమాంచయైర్వృతాః |
 ప్రతప్త పితరైశ్చాపి మార్గమాయూరకౌక్కుటైః || 70

పాత్రీణాం చ సహస్రాణి స్థాలీనాం నియుతాని చ |
 న్యర్బుదాని చ పాత్రాణి శాతకుంభమయాని చ || 71

స్థాల్యః కుంభ్యః కరంభ్యశ్చ దీర్ఘపూర్ణా స్సుసంస్కృతాః |
 యావనస్థస్య గౌరస్య కపిత్థస్య సుగంధినః || 72

హ్రదాః పూర్ణా రసాలస్య దద్భుశ్శ్వేతస్య చాపరే |
 బభూవుః పాయసస్యాన్వే శర్కరా యవసంచయాః || 73

కల్కాంశ్చూర్ణ కషాయాంశ్చ స్నానాని వివిధాని చ |
 దదృశుర్బాజనస్థాని తీర్థేషు సరితాం నరాః || 74

శుక్లానంశుమతశ్చాపి దంతధావనసంచయాన్ |
 శుక్లాంశ్చందనకల్కాంశ్చ సముద్గేష్యవతిష్ఠతః || 75

దర్పణాన్ పరిమృష్టాంశ్చ వాససాం చాపి సంచయాన్ |
 పాదుకోపాసహం చైవ యుగ్మాన్యత్ర సహస్రశః || 76

అంజనీః కంకతాన్ కూర్చాన్ శస్త్రాణి చ ధనూంషి చ |
 మర్మత్రాణాని చిత్రాణి శయనాన్యాసనాని చ || 77

ప్రతిపాసహ్రదాన్ పూర్ణాన్ ఖరోష్ఠ్యగజవాజినామ్ |
 అపగాహ్య సుతీర్థాంశ్చ హ్రదాన్ సోత్పలపుష్కరాన్ || 78

ఆకాశవర్ణప్రతిమాన్ స్వచ్ఛతోయాన్ సుఖాప్లవాన్ |
 నీలవైదూర్యవర్ణాంశ్చ మృదూన్ యవససంచయాన్ || 79

నిర్వాపార్థాన్ పశూనాం తే దదృశుస్తత్ర సర్వశః |
 వ్యస్మయంత మనుష్యాస్తే స్వప్నకల్పం తదద్భుతమ్ || 80

దృష్టాతిథ్యం కృతం తాదృక్ భరతస్య మహర్షిణా |
 ఇత్యేవం రమమాణానాం దేవానామివ సందనే || 81

భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే సా రాత్రిర్వ్యత్యవర్తత |
 ప్రతిజగ్ముశ్చ తా నద్యో గంధర్వాశ్చ యథాగతమ్ || 82

భరద్వాజమనుజ్ఞాప్య తాశ్చ సర్వా వరాంగనాః |

తథైవ మత్తా మదిరోత్కటా నరాః
 తథైవ దివ్యాగరుచందనోక్షితాః |
 తథైవ దివ్యా వివిధా స్సృగుత్తమాః
 పృథక్పృథ్వికీర్ణా మనుజైః ప్రమర్షితాః || 83

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 ఏకనవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్విసపతితమస్సర్గః
92. భరద్వాజామంత్రణమ్

- తతస్తాం రజనీముష్య భరతస్సపరిచ్ఛదః|
కృతాతిథ్యో భరద్వాజం కామాదభిజగామ హ|| 1
- తమృషిః పురుషవ్యాఘ్రం ప్రేక్ష్య ప్రాంజలిమాగతమ్|
హుతాగ్నిహోత్రో భరతం భరద్వాజోఽభ్యభాషత|| 2
- కచ్చిదత్ర సుఖా రాత్రిః తవాస్మద్విషయే గతా|
సమగ్రస్తే జనః కచ్చిత్ ఆతిథ్యే శంస మేఽనఘ|| 3
- తమువాచాంజలిం కృత్వా భరతోఽభిప్రణమ్య చ|
ఆశ్రమాదభినిష్కాంతం ఋషిముత్తమ తేజసమ్|| 4
- సుభోషితోఽస్మి భగవన్ సమగ్రబలవాహనః|
తర్వితస్సర్వకామైశ్చ సామాత్యో భగవంస్త్యయా|| 5
- అపేతక్లమసంతాపాః సుభిక్ష్యా స్సప్రతిశ్రయాః|
అపి ప్రేష్యానుపాదాయ సర్వే స్మ సుసుభోషితాః|| 6
- ఆమంత్రయేఽహం భగవన్ కామం త్వాం ఋషిసత్తమ|
సమీపం ప్రస్థితం భ్రాతుః మైత్రేణేక్షస్య చక్షుషా|| 7
- ఆశ్రమం తస్య ధర్మజ్ఞ ధార్మికస్య మహాత్మనః|
అచక్ష్య కతమో మార్గః కియానితి చ శంస మే|| 8
- ఇతి పృష్టస్తు భరతం భ్రాతృదర్శనలాలసమ్|
ప్రత్యువాచ మహాతేజాః భరద్వాజో మహాతపాః|| 9
- భరతార్థతృతీయేషు యోజనేష్వజనే వనే|
చిత్రకూటో గిరిస్తత్ర రమ్యనిర్దరకాననః|| 10

- ఉత్తరం పార్శ్వమాసాద్య తస్య మందాకినీ నదీ |
పుష్పితద్రుమసంఘన్నా రమ్యపుష్పితకాననా || 11
- అనంతరం తత్సరితః చిత్రకూటశ్చ పర్వతః |
తయోః పర్ణకుటీ తాత తత్ర తౌ పసతో ధ్రువమ్ || 12
- దక్షిణేనైవ మార్గేణ సవ్యదక్షిణమేవ చ |
గజవాజిరథాకీర్ణాం వాహినీం వాహినీపతే || 13
- వాహయస్వ మహాభాగ తతో ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్ |
ప్రయాణమితి తచ్ఛ్చృత్వా రాజరాజస్య యోషితః || 14
- హిత్వా యానాని యానార్థాః బ్రాహ్మణం పర్యవారయన్ |
వేపమానా కృశా దీనా సహ దేవ్యా సుమిత్రయా || 15
- కౌసల్యా తత్ర జగ్రాహ కరాభ్యాం చరణౌ మునేః |
అసమృద్ధేన కామేన సర్వలోకస్య గర్జితా || 16
- కైకేయీ తస్య జగ్రాహ చరణౌ సవ్యపత్రపా |
తం ప్రదక్షిణమాగమ్య భగవంతం మహామునిమ్ || 17
- అదూరాద్భరతస్యైవ తస్మై దీనమనాస్తదా |
తతః పప్రచ్ఛ భరతం భరద్వాజో దృఢవ్రతః || 18
- విశేషం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి మాతృగాణాం తవ రాఘవ |
ఏవముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధార్మికః || 19
- ఉవాచ ప్రాంజలిర్భూత్వా వాక్యం వచనకోవిదః |
యామిమాం భగవన్ దీనాం శోకానశనకర్పితామ్ || 20
- పితుర్హి మహిషీం దేవీం దేవతామివ పశ్యసి |
ఏషాతం పురుషవ్యాఘ్రం సింహవిక్రాంత గామినమ్ || 21

- కౌసల్యా సుషువే రామం ధాతారమదితిర్యథా |
అస్యా వామభుజం శ్లిష్టా యైషా తిష్ఠతి దుర్మనాః || 22
- ఇయం సుమిత్రా దుఃఖార్తా దేవీ రాజ్ఞశ్చ మధ్యమా |
కర్ణికారస్య శాఖేప శీర్షపుష్పా వనాంతరే || 23
- ఏతస్యాస్తా సుతౌ దేవ్యాః కుమారౌ దేవవర్ణినౌ |
ఉభౌ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ వీరౌ సత్యపరాక్రమౌ || 24
- యస్యాః కృతే నరవ్యాఘ్రౌ జీవనాశమితో గతౌ |
రాజా పుత్రవిహీనశ్చ స్వర్గం దశరథో గతః || 25
- క్రోధనామకృతప్రజ్ఞాం దృష్టాం సుభగమానినీమ్ |
ఐశ్వర్యకామాం కైకేయీం అనార్యామార్యరూపిణీమ్ || 26
- మయైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాపనిశ్చయామ్ |
యతోమూలం హి పశ్యామి వ్యసనం మహదాత్మనః || 27
- ఇత్యుక్త్వా నరశార్దూలో బాష్పగర్భదయా గిరా |
స నిశశ్వాస తామ్రాక్షో నాగః కృద్ధ ఇవ శ్వసన్ || 28
- భరద్వాజో మహర్షిస్తం బ్రువంతం భరతం తథా |
ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధిః ఇదం వచనమర్థవత్ || 29
- స దోషేణాపగంతవ్యా కైకేయీ భరత త్వయా |
రామప్రవ్రాజనం హ్యేతత్ సుభోదర్కం భవిష్యతి || 30
- దేవానాం దానవానాం చ ఋషీణాం భావితాత్మనామ్ |
హితమేవ భవిష్యద్ధి రామప్రవ్రాజనాదిహ || 31
- అభివాద్య తు సంసిద్ధః కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణమ్ |
ఆమంత్ర్య భరతస్సైన్యం యుజ్యతామిత్యచోదయత్ || 32

తతో వాజరథాన్ యుక్త్వా దివ్యాన్ హేమపరిష్కృతాన్ |
 అధ్యారోహాత్ ప్రయాణార్థీ బహూన్ బహువిధో జనః || 33

గజకన్యాగజాశ్చైవ హేమకక్త్యాః పతాకినః |
 జీమూతా ఇవ ఘర్మాంతే సఘోషా స్సంప్రతస్థిరే || 34

వివిధాన్యపి యానాని మహాంతి చ లఘూని చ |
 ప్రయయు స్సుమహార్థాణి పాదైరేవ పదాతయః || 35

అథ యానప్రవేక్షెస్తు కౌసల్యాప్రముఖాస్త్రియః |
 రామదర్శనకాంక్షిణ్యః ప్రయయుర్ముదితాస్తదా || 36

చంద్రార్కతరుణాభాసాం నియుక్తాం శిబికాం శుభామ్ |
 ఆస్థాయ ప్రయయా శ్రీమాన్ భరత స్సపరిచ్ఛదః || 37

సా ప్రయాతా మహాసేనా గజవాజరథాకులా |
 దక్షిణాం దిశమాప్యత్య మహామేఘ ఇవోత్థితః || 38

వనాని తు వ్యతిక్రమ్య జుష్టాని మృగపక్షిభిః |
 గంగాయాః పరవేలాయాం గిరిష్వపి నదీషు చ || 39

సా సంప్రహృష్టద్విపవాజియోధా
 విత్రాసయంతీ మృగపక్షిసంఘాన్ |
 మహద్వనం తత్ప్రతిగాహమానా
 రరాజ సేనా భరతస్య తత్ర || 40
 ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్విసవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రినవతితమస్సర్గః (93)

93. చిత్రకూటవనప్రేషణమ్

- తయా మహత్యా యాయిన్యా ధ్వజిన్యా వనవాసినః|
అర్దితా యూథపా మత్తాః సయూథా స్సంప్రదుద్రువుః|| 1
- ఋక్షాః పృషతసంఘాశ్చ రురవశ్చ సమంతతః|
దృశ్యంతే వనవాటీషు గిరిష్వపి నదీషు చ|| 2
- స సంప్రతస్థే ధర్మాత్మా ప్రీతో దశరథాత్మజః|
వృతో మహత్యా నాదిన్యా సేనయా చతురంగయా|| 3
- సాగరౌఘనిభా సేనా భరతస్య మహాత్మనః|
మహీం సంఘాదయామాస ప్రాప్యషి ద్యామివామ్బుదః|| 4
- తురంగౌఘైరవతతా వారణైశ్చ మహాబలైః|
అనాలక్ష్మ్యా చిరం కాలం తస్మిన్ కాలే బభూవ భూః|| 5
- స గత్వా దూరమధ్వానం సుపరిశ్రాంతవాహనః|
ఉవాచ భరతశ్శిష్యామాన్ వసిష్ఠం మంత్రిణాం వరమ్|| 6
- యాదృశం లక్ష్మ్యతే రూపం యథా చైవ శ్రుతం మయా|
వ్యక్తం ప్రాప్తా స్మ తం దేశం భరద్వాజోఽయ మబ్రవీత్|| 7
- అయం గిరిశ్చిత్రకూటః ఇయం మందాకినీ నదీ|
ఏతత్యుకాశతే దూరాత్ నీలమేఘనిభం వనమ్|| 8
- గిరేస్సానూని రమ్యాణి చిత్రకూటస్య సంప్రతి|
వారణైరవమృద్యంతే మామకైః పర్వతోపమైః|| 9
- ముంచంతి కుసుమాన్యేతే నగాః పర్వతసాసుషు|
నీలా ఇవాతపాసాయే తోయం తోయధరా ఘనాః|| 10

- కిన్నరాచరితం దేశం పశ్య శత్రుఘ్న పర్వతమ్ |
మృగై స్సమంతాదాకీర్ణం మకరైరివ సాగరమ్ || 11
- ఏతే మృగగణా భాంతి శీఘ్రవేగాః ప్రచోదితాః |
వాయుప్రవిధా శ్శరది మేఘరాజిరివాంబరే || 12
- కుర్వంతి కుసుమాపీఠాన్ శిరస్సుసురభీనమీ |
మేఘప్రకాశైః ఫలకైః దాక్షిణాత్యా యథా సరాః || 13
- నిఘ్నాజమివ భూత్వేదం వనం ఘోరప్రదర్శనమ్ |
అయోధ్యేవ జనాకీర్ణా సంప్రతి ప్రతిభాతి మే || 14
- ఖురైరుదీరితో రేణుః దివం ప్రచ్ఛాద్య తిష్ఠతి |
తం వహత్యనిల శీఘ్రం కుర్వన్నివ మమ ప్రియమ్ || 15
- స్యందనాంస్తురగోపేతాన్ సూతముఖ్యైరధిష్ఠితాన్ |
ఏతాన్ సంపతత శీఘ్రం పశ్య శత్రుఘ్న కాననే || 16
- ఏతాన్ విత్రాసితాన్ పశ్య బర్హిణః ప్రియదర్శనాన్ |
ఏవమాపతత శ్శైలం అధివాసం పతత్రిణామ్ || 17
- అతిమాత్రమయం దేశో మనోజ్ఞః ప్రతిభాతి మే |
తాపసానాం నివాసోఽయం వ్యక్తం స్వర్గపథో యథా || 18
- మృగా మృగీభి స్సహితా బహవః పృషతా వనే |
మనోజ్ఞ రూపా లక్ష్మ్యంతే కుసుమైరివ చిత్రితాః || 19
- సాధు సైన్యాః ప్రతిష్ఠంతాం విచిన్వంతు చ కాననమ్ |
యథా తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ దృశ్యేతే రామలక్ష్మణౌ || 20
- భరతస్య వచ శ్శుక్రాత్వా పురుషా శ్శస్త్రపాణయః |
వివిశుస్తద్వనం శూరాః ధూమాగ్రం దదృశుస్తతః || 21

తే సమాలోక్య ధూమాగ్రం ఊచుర్భరత మాగతాః|
నామనుష్యే భవత్యగ్నిః వ్యక్తమత్రైవ రాఘవౌ|| 22

అథ నాత్ర నరవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రౌ పరంతపౌ|
అన్యే రామోపమా స్సంతి వ్యక్తమత్ర తపస్వినః|| 23

తచ్చుత్వా భరతస్తేషాం వచనం సాధుసమ్మతమ్|
సైన్యానువాచ సర్వాంస్తాన్ అమిత్రబలమర్దనః|| 24

యత్తా భవంతస్తిష్ఠంతు నేతో గంతవ్యమగ్రతః|
అహమేవ గమిష్యామి సుమంత్రో ధృతిరేవ చ|| 25

ఏవముక్తాస్తత సైన్యాః తత్ర తస్థు స్సమంతతః|
భరతో యత్ర ధూమాగ్రం తత్ర దృష్టిం సమాదధే|| 26

వ్యవస్థితా యా భరతేన సా చమూః
నిరీక్షమాణాపి చ ధూమమగ్రతః|
బభూవ హృష్టా నచిరేణ జానకీ
ప్రియస్య రామస్య సమాగమం తదా|| 27

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
త్రినవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుర్నవతితమస్సర్గః
94. చిత్రకూటవర్ణనా

దీర్ఘకాలోషితస్తస్మిన్ గిరౌ గిరివనప్రియః|
వైదేహ్యః ప్రియమాకాంక్షన్ స్వం చ చిత్తం విలోభయన్|| 1

అథ దాశరథిశ్చిత్రం చిత్రకూటమదర్శయత్|
భార్యామమరసంకాశః శచీమివ పురందరః|| 2

- న రాజ్యాద్భ్యుంశనం భద్రే న సుహృద్భిర్వివాభవః |
మనో మే బాధతే దృష్ట్వా రమణీయమిమం గిరిమ్ || 3
- పశ్యేమమచలం భద్రే నానాద్విజగణాయుతమ్ |
శిఖరైః ఖమివోద్విదైః ధాతుమద్భిర్విభూషితమ్ || 4
- కేచిద్రజతసంకాశాః కేచిత్ క్షతజసన్నిభాః |
పీతమాంజిష్ఠవర్ణాశ్చ కేచిన్మణివరప్రభాః || 5
- పుష్కార్యకేతకాభాశ్చ కేచిజ్యోతి రసప్రభాః |
విరాజంతేఽచలేంద్రస్య దేశా ధాతువిభూషితాః || 6
- నానామృగగణైర్ ద్వీపిత రక్ష్యక్ష గణైర్వృతః |
అదుష్టైర్భాత్యయం శైలో బహుపక్షినమాకులః || 7
- ఆమ్రజంబ్వసనైర్లోద్యైః ప్రియాలైః పనసైర్థవైః |
అంకోలైర్భవ్యతినిశైః బిల్వతిందుకవేణుభిః || 8
- కాశ్మర్యరిష్టవరణైః మధూకైస్తిలకైస్సథా |
బదర్యామలకైర్హిపైః వేత్రధన్వనబీజకైః || 9
- పుష్పవద్భిః ఫలోపేతైః ఛాయావద్భిర్మనోరమైః |
ఏవమాదిభిరాకీర్ణః శ్రియం పుష్కత్యయం గిరిః || 10
- శైలప్రస్థేషు రమ్యేషు పశ్యేమాన్ రోమహర్షణాన్ |
కిన్నరాన్ ద్వంద్వశో భద్రే రమమాణాన్మనస్విసః || 11
- శాఖావసక్తాన్ ఖడ్గాంశ్చ ప్రవరాణ్యంబరాణి చ |
పశ్య విద్యాధరస్త్రీణాం క్రీడోద్దేశాన్ మనోరమాన్ || 12
- జలప్రపాతైరుద్భేదైః నిష్యంధైశ్చ క్వచిత్ క్వచిత్ |
ప్రవద్భిర్భాత్యయం శైలః ప్రవన్నద ఇవ ద్విపః || 13

- గుహాసమీరణో గంధాన్ నానాపుష్పభవాన్ పహాన్ |
 ప్రూణతర్పణమభ్యేత్య కం నరం న ప్రహర్షయేత్ || 14
- యదీహ శరదోఽనేకాః త్వయా సార్థమనిందితే |
 లక్ష్మణేన చ వత్స్యామి న మాం శోకః ప్రధక్ష్యతి || 15
- బహుపుష్పఫలే రమ్యే నానాద్విజగణాయుతే |
 విచిత్రశిఖరే హ్యస్మిన్ రతవాసస్మి భామిని || 16
- అనేన వనవాసేన మయా ప్రాప్తం ఫలద్వయమ్ |
 పితుశ్చాన్యణతా ధర్మే భరతస్య ప్రియం తథా || 17
- వైదేహి రమసే కచ్చిత్ చిత్రకూటే మయా సహ |
 పశ్యంతీ వివిధాన్ భావాన్ మనోవాక్కాయ సమ్మతాన్ || 18
- ఇదమేవామృతం ప్రాహుః రాజ్ఞి రాజర్షయః పరే |
 వనవాసం భవార్థాయ ప్రేత్య మే ప్రపితామహాః || 19
- శిలా శ్చైలస్య శోభంతే విశాలా శ్శతశోఽభితః |
 బహులా బహులైర్వృక్షైః నీలపీతసితారుణైః || 20
- నిశి భాంత్యచలేంద్రస్య హుతాశసశిఖా ఇవ |
 ఓషధ్య స్స్వప్రభా లక్ష్మ్యాః భ్రాజమానా స్సహస్రశః || 21
- కేచిత్ క్షయనిభా దేశాః కేచిదుద్యాససన్నిభాః |
 కేచిదేకశిలా భాంతి పర్వతస్యాస్య భామిని || 22
- భిత్వేవ వసుధాం భాతి చిత్రకూట స్సముత్థితః |
 చిత్రకూటస్య కూటోఽయం దృశ్యతే సర్వత శ్శుభః || 23
- కుష్ఠపున్నాగస్థ గర భూర్జపత్రోత్తరచ్ఛదాన్ |
 కామియాం స్వాస్తరాన్ పశ్య కుశేశయదలాయుతాన్ || 24

మృదితాశ్చాపవిధాశ్చ దృశ్యంతే కమలప్రజః |
కామిభిర్వనితే పశ్య ఫలాని వివిధాని చ || 25

పస్వాకసారాం నలినీం అత్యేతీవోత్తరాన్ కురూన్ |
పర్వతశ్చిత్రకూటోఽసౌ బహుమూలఫలోదకః || 26

ఇమం తు కాలం పనితే విజహ్రీవాన్
త్వయా చ సీతే సహ లక్ష్మణేన చ |
రతిం ప్రపత్యే కులధర్మవర్ధినీం
సతాం పథి స్వైర్నియమైః పరైస్సితః || 27

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతుర్నవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచనవతితమస్సర్గః

95. మందాకినీవర్ణనా

అథ శైలాద్వినిష్క్రమ్య మైథిలీం కోసలేశ్వరః |
అదర్శయచ్ఛుభజలాం రమ్యాం మందాకినీం నదీమ్ || 1

అబ్రవీచ్ఛ వరారోహం చారుచంద్రనిభాసనామ్ |
విదేహరాజస్య సుతాం రామో రాజీవలోచనః || 2

విచిత్రపులినాం రమ్యాం హంస సారససేవితామ్ |
కమలైరుపసంపన్నాం పశ్య మందాకినీం నదీమ్ || 3

నానావిధైస్తీరరుహైః పృతాం పుష్పఫలద్రుమైః |
రాజంతీం రాజరాజస్య నలినీమివ సర్వతః || 4

మృగయాథనిపీతాని కలుషాంభాంసి సాంప్రతమ్ |
తీర్థాని రమణీయాని రతిం సంజనయంతి మే || 5

- జటాజినధరాః కాలే వల్కలోత్తరవాససః|
ఋషయస్త్యవగాహంతే నదీం మందాకినీం ప్రియే|| 6
- ఆదిత్యముపతిష్ఠంతే నియమాదూర్షభాహపః|
ఏతేఽపరే విశాలాక్షి ఋషయ స్సంశితవ్రతాః|| 7
- మారుతోద్ధూత శిఖరైః ప్రస్ఫుత ఇవ పర్వతః|
పాదపైః పత్రపుష్పాణి సృజద్భిరభితో నదీమ్|| 8
- క్వచిన్మణినికాశోదాం క్వచిత్పులిసశాలినీమ్|
క్వచిత్ సిద్ధజనాకీర్ణాం పశ్య మందాకినీం నదీమ్|| 9
- నిర్ఘాతాన్ వాయునా పశ్య వితతాన్ పుష్పసంచయాన్|
సోఘ్నాయమానానపరాన్ పశ్య త్వం జలమధ్యగాన్|| 10
- పశ్యైతాన్ వల్గువచసో రథాంగాహ్వాయనా ద్విజాః|
అధిరోహంతి కల్యాణి నిమ్కాజంత శ్శుభా గిరః|| 11
- దర్శనం చిత్రకూటస్య మందాకిన్యాశ్చ శోభనే|
అధికం పురవాసాచ్చ మన్యే తవ చ దర్శనాత్|| 12
- విధూత కలుషైస్సిద్ధైః తపోదమశమాన్వితైః|
నిత్యవిక్రోభిత జలాం విగాహస్వ మయా సహ|| 13
- సఖీవచ్చ విగాహస్వ సీతే మందాకినీం నదీమ్|
కమలాస్యవమజ్జంతీ పుష్కరాణి చ భామిని|| 14
- త్వం పౌరజనవద్యాలాన్ అయోధ్యామివ పర్వతమ్|
మన్యస్వ వనితే నిత్యం సరయూవదిమాం నదీమ్|| 15
- లక్ష్మణశ్చాపి ధర్మాత్మా మన్నిదేశే వ్యవస్థితః|
త్వం చానుకూలా వైదేహి ప్రీతిం జనయతో మమ|| 16

ఉపస్వృశంస్త్రైషవణం మధుమూలఫలాశనః|
 నాయోధ్యామై న రాజ్యాయ స్పృహయేఽద్య త్వయా సహ|| 17

ఇమాం హి రమ్యాం గజయూథలోలితాం
 నిపీతతోయాం గజసింహవానరైః|
 సుపుష్పితైః పుష్పధరైరలంకృతాం
 న సోఽస్తి య స్సాస్యదగతక్లమ స్సుఖీ|| 18

ఇతీప రామో బహుసంగతం పచః
 ప్రియా సహాయస్సరితం ప్రతి బ్రువన్|
 చచార రమ్యం నయనాంజనప్రభం
 స చిత్రకూటం రఘువంశవర్ధనః|| 19

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచనవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షణ్ణవతితమస్సర్గః

96. లక్ష్మణక్రోధః

తాం తథా దర్శయిత్వాతు మైథిలీం గిరినిమ్నుగామ్|
 నిషసాద గిరిప్రస్థే సీతాం మాంసేన ఛందయన్|| 1

ఇదం మేధ్యమిదం స్వాదు నిష్టప్తమిదమగ్నినా|
 ఏవమాస్తే స ధర్మాత్మా సీతయా సహ రాఘవః|| 2

తథా తత్రాసతస్తస్య భరతస్యోపయాయినః|
 వైస్య రేణుశ్చ శబ్దశ్చ ప్రాదురాస్తాం సభస్పృశౌ|| 3

ఏతస్మిన్నంతరే త్రస్తాః శబ్దేన మహతా తతః|
 అర్దితా యూథసా మత్తాః సయూథా దుద్రువుర్దిశః|| 4

- స తం సైన్యసముద్భూతం శబ్దం శుశ్రావ రాఘవః|
తాంశ్చ విప్రద్రుతాన్ సర్వాన్ యూథపాసన్వవైక్షత|| 5
- తాంశ్చ విద్రవతో దృష్ట్వా తం చ శ్రుత్వా మహాస్వనమ్|
ఉవాచ రామ స్సౌమిత్రిం లక్ష్మణం దీప్తతేజసమ్|| 6
- హంత లక్ష్మణ పశ్యేహ సుమిత్రా సుప్రజాస్త్వయా|
భీమస్తనితగంభీరః తుముల శూ్యాయతే స్వనః|| 7
- గజయూథాని వారణ్యే మహిషా వా మహావనే|
విత్రాసితా మృగా స్సింహైః సహసా ప్రద్రుతా దిశః|| 8
- రాజా వా రాజమాత్రో వా మృగయామటతే వనే|
అన్యద్వా శ్వాపదం కించిత్ సౌమిత్రే జ్ఞాతుమర్హసి|| 9
- సుదుశ్చరో గిరిశ్చాయం పక్షిణామపి లక్ష్మణ|
సర్వమేతద్యథాతత్త్వం అచిరాజ్జ్ఞాతుమర్హసి|| 10
- స లక్ష్మణ స్సంత్యరితః సాలమారుహ్యా పుష్పితమ్|
ప్రేక్షమాణో దిశ స్సర్వాః పూర్వాం దిశమవైక్షత|| 11
- ఉదఙ్ముఖః ప్రేక్షమాణో దదర్శ మహతీం చమూమ్|
గజాశ్వ రథ సంబాధాం యత్తైర్యుక్తాం పదాతిభిః|| 12
- తామశ్వగజసంపూర్ణాం రథధ్వజవిభూషితామ్|
శశంస సేనాం రామాయ వచనం చేదమబ్రవీత్|| 13
- అగ్నిం సంశయమత్వార్యః సీతా చ భజతాం గుహామ్|
సజ్యం కురుష్య చాపం చ శరాంశ్చ కపచం తథా|| 14
- తం రామః పురుషవ్యాఘ్రో లక్ష్మణం ప్రత్యువాచ హ|
అంగావేక్షస్వ సౌమిత్రే కస్యేమాం మన్యసే చమూమ్|| 15

- ఏవముక్తస్തു రామేణ లక్ష్మణో వాక్యమబ్రవీత్ |
దిధక్షన్నివ తాం సేనాం రుషితః పాపకో యథా || 16
- సంపన్నం రాజ్యమిచ్ఛంస్తు వ్యక్తం ప్రాప్యాభిషేచనమ్ |
ఆవాం హంతుం సమభ్యేతి భరతః కైకయీసుతః || 17
- ఏష వై సుమహాన్ శ్రీమాన్ విటపీ సంప్రకాశతే |
విరాజత్యుద్గతస్కంధః కోవిదారధ్వజో రథే || 18
- భజంత్యేతే యథాకామం అశ్వానారుహ్య శీఘ్రగాన్ |
ఏతే బ్రాజంతి సంహృష్టాః గజానారుహ్య సాదినః || 19
- గృహీతధనుషౌ చావాం గిరిం వీర శ్రయాపహై |
అథవేహైవ తిష్ఠాపః సంసద్ధాపుద్యతాయుధౌ || 20
- అపి నౌ వశమాగచ్ఛేత్ కోవిదారధ్వజో రణే |
అపి ద్రక్ష్యామి భరతం యత్కృతే వ్యసనం మహత్ || 21
- త్వయా రాఘవ సంప్రాప్తం సీతయా చ మయా తథా |
యన్నిమిత్తం భవాన్ రాజ్యాత్ చ్యుతో రాఘవ శాశ్వతాత్ || 22
- సంప్రాప్తోఽయమిరిర్విర భరతో వధ్య ఏవ మే |
భరతస్య వధే దోషం నాహం పశ్యామి రాఘవ || 23
- పూర్వాపకారిణం హత్వా న హ్యధర్మేణ యుజ్యతే |
పూర్వాపకారీ భరతః త్యక్తధర్మశ్చ రాఘవ || 24
- ఏతస్మిన్నిహతే కృత్వాంసాం అనుశాధి వసుంధరామ్ |
అద్య పుత్రం హతం సంఖ్యే కైకేయా రాజ్యకాముకా || 25
- మయా పశ్యేత్ సుదుఃఖార్తా హస్తిభగ్నమివ ద్రుమమ్ |
కైకేయాం చ వధిష్యామి సానుబంధాం సబాంధవామ్ || 26

కలుషేణాద్య మహతా మేదినీ పరిముచ్యతామ్ |
 అద్యేమం సంయతం క్రోధం అసత్కారం చ మానద || 27

మోక్ష్యామి శత్రుసైన్యేషు కక్షేష్యివ హుతాశనమ్ |
 అద్యైతచ్చిత్రకూటస్య కాననం నిశితై శ్శరైః || 28

భిందన్ శత్రుశరీరాణి కరిష్యే శోణితోక్షితమ్ |
 శరైర్నిర్భిన్నహృదయాన్ కుంజరాంస్తురగాంస్తథా || 29

శ్వాపదాః పరికర్షంతు నరాంశ్చ నిహతాన్ మయా |
 శరాణాం ధనుషశ్చాహం అన్యణోఽస్మిన్ మహామృధే || 30
 ససైన్యం భరతం హత్వా భవిష్యామి న సంశయః ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షణ్ణవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తనవతితమస్సర్గః

97. భరతగుణప్రశంసా

సుసంరబ్ధం తు సౌమిత్రిం లక్ష్మణం క్రోధమూర్ఛితమ్ |
 రామస్తు పరిసాంత్యాభ్యథ వచనం చేదమబ్రవీత్ || 1

కిమత్ర ధనుషా కార్యం అసినా వా సచర్మణా |
 మహేష్యాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయమాగతే || 2

పితుస్సత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరతమాగతమ్ |
 కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాపవాదేన లక్ష్మణ || 3

యద్ద్యవ్యం బాంధవానాం వా మిత్రాణాం వా క్షయే భవేత్ |
 నాహం తత్ ప్రతిగృహ్ణీయాం భక్షాన్ విషకృతానివ || 4

- ధర్మమర్థం చ కామం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణః |
ఇచ్ఛామి భవతామర్థే ఏతత్ ప్రతిశృణోమితే || 5
- భ్రాతృణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణః |
రాజ్యమప్యహమిచ్ఛామి సత్యేనాయుధమాలభే || 6
- నేయం మమ మహీ సౌమ్య దుర్లభా సాగరాంబరా |
నహీచ్ఛేయమధర్మేణ శక్రత్వమపి లక్ష్మణః || 7
- యద్విినా భరతం త్వాం చ శత్రుఘ్నం చాపి మానద |
భవేన్మమ సుఖం కించిత్ భస్మతత్ కురుతాం శిఖీ || 8
- మన్యేఽహమాగతోఽయోధ్యాం భరతో భ్రాతృవత్సలః |
మమ ప్రాణాత్ ప్రియతరః కులధర్మమనుస్మరన్ || 9
- శ్రుత్వా ప్రవ్రాజితం మాం హి జటాపల్కలధారిణమ్ |
జానక్యా సహితం వీర త్వయా చ పురుషర్షభ || 10
- స్నేహేనాక్రాంతహృదయః శోకేనాకులితేంద్రియః |
ద్రష్టుమభ్యాగతో హ్యేషః భరతో నాన్యథాగతః || 11
- అంబాం చ కైకయీం రుష్య పరుషం చాప్రియం వదన్ |
ప్రసాద్య పితరం శ్రీమాన్ రాజ్యం మే దాతుమాగతః || 12
- ప్రాప్తకాలం యదేషోఽస్మాన్ భరతో ద్రష్టుమిచ్ఛతి |
అస్మాసు మనసాప్యేషః నాహితం కించిదాచరేత్ || 13
- విప్రియం కృతపూర్వం తే భరతేన కదా ను కిమ్ |
ఈదృశం వా భయం తేఽద్య భరతం యద్విశంకసే || 14
- న హి తే నిష్ఠురం వాచ్యో భరతో నాప్రియం వచః |
అహం హ్యప్రియముక్త స్నాన్యం భరతస్యాప్రియే కృతే || 15

- కథం ను పుత్రాః పితరం హన్యుః కస్యాం చిదాపది |
 భ్రాతా వా భ్రాతరం హన్యాత్ సౌమిత్రే ప్రాణమాత్మనః || 16
- యది రాజ్యస్య హేతోస్త్యం ఇమాం వాచం ప్రభాషసే |
 వక్ష్యామి భరతం దృష్ట్వా రాజ్యమస్మై ప్రదీయతామ్ || 17
- ఉచ్యమానోఽపి భరతో మయా లక్ష్మణ తత్త్వతః |
 రాజ్యమస్మై ప్రయచ్ఛేతి బాధమిత్యేవ వక్ష్యతి || 18
- తథోక్తో ధర్మశీలేన భ్రాత్రా తస్య హితే రతః |
 లక్ష్మణః ప్రవివేశేవ స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా || 19
- తద్వాక్యం లక్ష్మణ శ్శుత్యా వ్రీడితః ప్రత్యువాచ హ |
 త్వాం మన్యే ద్రష్టుమాయాతః పితా దశరథస్త్వయమ్ || 20
- వ్రీడితం లక్ష్మణం దృష్ట్వా రాఘవః ప్రత్యువాచ హ |
 ఏష మన్యే మహాబాహుః ఇహాస్మాన్ ద్రష్టుమాగతః || 21
- అథవా నౌ ద్రుపం మన్యే మన్యమాన స్సుఖోచితౌ |
 వనవాసమనుధ్యాయ గృహాయ ప్రతినేష్యతి || 22
- ఇమాం వాప్యేష వైదేహీం అత్యంతసుఖసేవినీమ్ |
 పితా మే రాఘవ శ్శీర్షమాన్ వనాదాదాయ యాస్యతి || 23
- ఏతౌ తౌ సంప్రకాశేతే గోత్రవంతౌ మనోరమా |
 వాయువేగసమా వీర జవనౌ తురగోత్తమా || 24
- స ఏష సుమహాకాయః కంపతే వాహినీముఖే |
 నాగ శ్శత్రుంజయౌ నామ వృద్ధస్తౌతస్య ధీమతః || 25
- స తు పశ్యామి తచ్ఛత్రం పాండరం లోకసత్కృతమ్ |
 పితుర్దివ్యం మహాబాహో సంశయౌ భవతీహ మే || 26

వృక్షాగ్రాదవరోహ త్వం కురు లక్ష్మణ మద్వచః|
ఇతివ రామో ధర్మాత్మా సౌమిత్రిం తమువాచ హ|| 27

అవతీర్య తు సాలాగ్రాత్ తస్మాత్ స సమితింజయః|
లక్ష్మణః ప్రాంజలిర్చూత్వా తస్మై రామస్య పార్శ్వతః|| 28

భరతేనాథ సందిష్టా సమ్మర్థో న భవేదితి|
సమంతాత్తస్య శైలస్య సేనావాసమకల్పయత్|| 29

అధ్యర్థమిక్ష్వా కుచమూః యోజనం పర్వతస్య సా|
పార్శ్వే న్యవిశదాపుత్య గజవాజిరథాకులా|| 30

సా చిత్రకూటే భరతేన సేనా
ధర్మం పురస్కృత్య విధూయ దర్పమ్|
ప్రసాదనార్థం రఘునందనస్య
విరాజతే నీతిమతా ప్రణీతా|| 31

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
సప్తనవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టనవతితమస్సర్గః
98. రామాన్వేషణమ్

నివేశ్య సేనాం తు విభుః పద్భ్యాం పాదపతాం వరః|
అభిగంతుం స కాకుత్స్థం ఇయేష గురువర్తకమ్|| 1

నివిష్టమాత్రే సైన్యే తు యథోద్దేశం వినీతవత్|
భరతో భ్రాతరం వాక్యం శత్రుఘ్నుమిద మబ్రవీత్|| 2

క్షిప్రం వనమిదం సౌమ్య నరసంఘైస్సమంతతః|
ల్పభైశ్చ సహితైరేభిః త్వమన్వేషితుమర్హసి|| 3

- గుహో జ్ఞాతిసహస్రేణ శరవాపాసిధారిణా |
సమన్వేషతు కాకుత్స్థా అస్మిన్ పరివృత్త స్వయమ్ || 4
- అమాత్యై స్సహ పౌరైశ్చ గురుభిశ్చ ద్విజాతిభిః |
వనం సర్వం చరిష్యామి పద్భ్యాం పరివృత స్వయమ్ || 5
- యావన్న రామం ద్రక్ష్యామి లక్ష్మణం వా మహాబలమ్ |
వైదేహీం వా మహాభాగాం న మే శాంతిర్భవిష్యతి || 6
- యావన్న చంద్రసంకాశం ద్రక్ష్యామి శుభమాననమ్ |
భ్రాతుః పద్మపలాశాక్షం న మే శాంతిర్భవిష్యతి || 7
- యావన్న చరణౌ భ్రాతుః పార్థివ వ్యంజనాన్వితౌ |
ప్రగ్రహీష్యామి శిరసా న మే శాంతిర్భవిష్యతి || 8
- యావన్న రాజ్యే రాజ్యార్థః పితృపైతామహేహి స్థితః |
అభిషేకజలక్ష్మినో న మే శాంతిర్భవిష్యతి || 9
- సిద్ధార్థః ఖలు సౌమిత్రిః యశ్చంద్ర విమలోపమమ్ |
ముఖం పశ్యతి రామస్య రాజీవాక్షం మహాద్యుతి || 10
- కృతకృత్యా మహాభాగా వైదేహీ జనకాత్మజా |
భర్తారం సాగరాంతాయాః పృథివ్యా యానుగచ్ఛతి || 11
- సుభగశ్చిత్రకూటోఽసౌ గిరిరాజోపమో గిరిః |
యస్మిన్ వసతి కాకుత్స్థః కుబేర ఇవ నందనే || 12
- కృతకార్యమిదం దుర్గం వనం వ్యాలనిషేవితమ్ |
యదధ్యాస్తే మహాతేజాః రామశ్శస్త్రభృతాం వరః || 13
- ఏవముక్త్యా మహాతేజాః భరతః పురుషర్షభః |
పద్భ్యామేవ మహాబాహుః ప్రవివేశ మహద్వనమ్ || 14

స తాని ద్రుమజాలాని జాతాని గిరిసానుషు |
పుష్పితాగ్రాణి మధ్యేన జగామ వదతాం వరః || 15

స గిరేశ్చిత్రకూటస్య సాలమాసాద్య పుష్పితమ్ |
రామాశ్రమగతస్యాగ్నేః దదర్శ ధ్వజముచ్చితమ్ || 16

తం దృష్ట్వా భరత శ్శ్రీమాన్ ముమోద సహబాంధవః |
అత్ర రామ ఇతి జ్ఞాత్వా గతః పారమివాంభసః || 17

స చిత్రకూటే తు గిరౌ నిశమ్య
రామాశ్రమం పుణ్యజనోపసన్నమ్ |
గుహేన సార్థం త్వరితో జగామ
పునర్నివేశ్యైవ చమూం మహాత్మా || 18

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
అష్టనవతితమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనశతతమస్సర్గః
99. రామసమాగమః

నివిష్టాయాం తు సేనాయాముత్సుకో భరతస్తతః |
జగామ భ్రాతరం ద్రష్టుం శత్రుఘ్నమనుదర్శయన్ || 1

ఋషిం వసిష్ఠం సందిశ్య మాత్యూర్మే శీఘ్రమాసయ |
ఇతి త్వరితమగ్రే స జగామ గురువత్సలః || 2

సుమంత్రస్త్వపి శత్రుఘ్నమదూరాదన్వపద్యత |
రామదర్శనజస్తర్షో భరతస్యేవ తస్య చ || 3

గచ్ఛన్నేవాథ భరత స్తాపసాలయ సంశ్రితామ్ |
భ్రాతుః పర్ణకుటీం శ్రీమానుటజం చ దదర్శ హ || 4

- శాలాయాస్త్యగ్రతస్తస్యా దదర్శ భరతస్తదా |
కాష్ఠాని చాపభగ్నాని పుష్పాణ్యపచితాని చ || 5
- సలక్ష్మణస్య రామస్య దదర్శాశ్రమమీయుషః |
కృతం వృక్షేష్వభిజ్ఞానం కుశచీరైః క్వచిత్ క్వచిత్ || 6
- దదర్శ చ వనే తస్మిన్ మహత స్సంచయాన్ కృతాన్ |
మృగాణాం మహిషాణాం చ కరీషై శ్శీతకారణాత్ || 7
- గచ్ఛనేప మహాబాహు ర్ద్యుతిమాన్ భరతస్తదా |
శత్రుఘ్నం చాబ్రవీధృష్టస్థానమాత్యాంశ్చ సర్వశః || 8
- మన్యే ప్రాప్తా స్మ తం దేశం భరద్వాజో యమబ్రవీత్ |
నాతిదూరే హి మన్యేఽహం నదీం మందాకినీమితః || 9
- ఉచ్చైర్బృథ్థాని చీరాణి లక్ష్మణేన భవేదయమ్ |
అభిజ్ఞానకృతః పంథా వికాలే గంతుమిచ్ఛతా || 10
- ఇదం చోదాత్తదంతానాం కుంజరాణాం తరస్వినామ్ |
శైలపార్శ్వే పరిక్రాంతమన్యోన్యమభిగర్జతామ్ || 11
- యమేవాధాతుమిచ్ఛంతి తాపసా స్సతతం వనే |
తస్యాసౌ దృశ్యతే ధూమ స్సంకులః కృష్టపర్తృసః || 12
- అత్రాహం పురుషవ్యాఘ్రం గురుసంస్కారకారిణమ్ |
ఆర్యం ద్రక్ష్యామి సంహృష్టం మహర్షిమివ రాఘవమ్ || 13
- అథ గత్వా ముహూర్తం తు చిత్రకూటం స రాఘవః |
మందాకినీమనుప్రాప్తస్తం జనం చేదమబ్రవీత్ || 14
- జగత్వ్యాం పురుషవ్యాఘ్ర ఆస్తే వీరాసనే రతః |
జనేంద్రో నిర్జనం ప్రాప్య ధిజ్ఞే జన్మ సజీవితమ్ || 15

- మత్స్యతే వ్యసనం ప్రాప్తో లోకనాథో మహాద్యుతిః|
సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య వనే వసతి రాఘవః|| 16
- ఇతి లోకసమాక్రమ్యః పాదేష్వద్య ప్రసాదయన్|
రామం తస్య పతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్య చ|| 17
- ఏవం స విలపంస్తస్మిన్ వనే దశరథాత్మజః|
దదర్శ మహతీం పుణ్యాం పర్ణశాలాం మనోరమామ్|| 18
- సాలతాలాశ్వకర్ణానాం పర్ణైర్బహుభిరాపృతామ్|
విశాలాం మృదువిస్తీర్ణాం కుశైర్వేదిమివాధ్వరే|| 19
- శక్రాయుధ నికాశైశ్చ కార్ముకైర్చారసాధనైః|
రుక్మపృష్టైర్మహాసారైః శోభితాం శత్రుబాధకైః|| 20
- అర్కరశ్మిప్రతీకాశైర్ ఘోరైస్తూణీగతై శ్శరైః|
శోభితాం దీప్తవదనైః సర్పైర్ భోగవతీమివ|| 21
- మహారజతవాసోభ్యామసిభ్యాం చ విరాజితామ్|
రుక్మబిందువిచిత్రాభ్యాం చర్మభ్యాం చాపి శోభితామ్|| 22
- గోధాంగులిత్రైరాసక్తైశ్చిత్రైః కాంచనభూషితైః|
అరిసంఘైరనాధృష్యాం మృగై స్సింహగుహామివ|| 23
- ప్రాగుదక్ప్రవణాం వేదిం విశాలాం దీప్తపావకామ్|
దదర్శ భరతస్తత్ర పుణ్యాం రామనివేశనే|| 24
- నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్|
ఉటజే రామమాసీనం జటామండలధారిణమ్|| 25
- కృష్ణాజినధరం తం తు చీరపల్కలవాససమ్|
దదర్శ రామమాసీనమభితః పావకోపమమ్|| 26

- సింహస్కంధం మహాబాహుం పుండరీకనిభేక్షణమ్ |
 పృథివ్యా స్నాగరాంతాయా భర్తారం ధర్మచారిణమ్ || 27
- ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మాణమివ శాశ్వతమ్ |
 స్థండితే దర్శ సంస్తీర్ణే సీతయా లక్ష్మణేన చ || 28
- తం దృష్ట్వా భరత శ్శీమాన్ దుఃఖమోహపరిష్టుతః |
 అభ్యధావత ధర్మాత్మా భరతః కైకయాసుతః || 29
- దృష్టైవ విలలాపార్తో బాష్పసందిగ్ధయా గిరా |
 అశక్నువన్ ధారయితుం ధైర్యాద్యచనమబ్రవీత్ || 30
- యస్సంసది ప్రకృతిభిర్పవేద్యుక్త ఉపాసితమ్ |
 వన్ద్యైర్మృగైరుపాసీనస్సోఽయమాస్తే మమాగ్రజః || 31
- వాసోభిర్పహుసాహస్రైర్ యో మహాత్మా పురోచితః |
 మృగాజనే సోఽయమిహ ప్రవస్తే ధర్మమాచరన్ || 32
- ఆధారయద్యో వివిధాశ్చిత్రాస్సుమనసస్తదా |
 సోఽయం జటాభారమిమం పహతే రాఘవః కథమ్ || 33
- యస్య యజ్జైర్యథోద్ధిష్టైర్యుక్తో ధర్మస్య సంచయః |
 శరీర క్లేశసంభూతం స ధర్మం పరిమార్గతే || 34
- చందనేన మహార్షేణ యస్యాంగముపసేవితమ్ |
 మలేన తస్యాంగమిదం కథమార్యస్య సేవ్యతే || 35
- మన్నిమిత్తమిదం దుఃఖం ప్రాప్తో రామస్సుఖోచితః |
 ధిగీవితం సృశంసస్య మమ లోకవిగర్హితమ్ || 36
- ఇత్యేపం విలపన్ దీనం ప్రస్విన్నముఖపంకజః |
 పాదావప్రాప్య రామస్య పహత భరతో రుదన్ || 37

దుఃఖాభితప్తో భరతో రాజపుత్రో మహాబలః |
ఉక్త్వా ర్యేతి సకృద్దీనం పునర్నోవాచ కించన || 38

బాష్పాపిహిత కంఠశ్చ ప్రేక్ష్య రామం యశస్వి నమ్ |
ఆర్యేత్యేవాభిసంక్రుశ్య వ్యాహర్తుం నాశకత్తతః || 39

శత్రుఘ్నుశ్చాపి రామస్య పవందే చరణౌ రుదన్ |
తావుభౌ స సమాలింగ్య రామోఽప్యశ్రూణ్యవర్తయత్ || 40

తత స్సుమంత్రేణ గుహేన చైవ
సమీయతూ రాజసుతాపరణ్యే |
దివాకరశ్చైవ నిశాకరశ్చ
యథాంబరే శుక్రబృహస్పతిభ్యామ్ || 41

తాన్ పార్థివాన్ వారణయూథపార్థాన్
సమాగతాంస్తత్ర మహత్యరణ్యే |
వనాకసస్తేఽపి సమీక్ష్య సర్వేఽ-
ప్యశ్రూణ్యముంచన్ ప్రవిహాయ హర్షమ్ || 42

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకోనశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే శతతమస్సర్గః

100. కచ్చితస్సర్గః

జటిలం చీరపసనం ప్రాంజలిం పతితం భువి |
దదర్శ రామో దుర్దర్శం యుగాంతే భాస్కరం యథా || 1

కథంచిదభివిజ్ఞాయ విపర్ణవదనం కృశమ్ |
బ్రాతరం భరతం రామః పరిజగ్రాహ బాహునా || 2

ఆఘ్రాయ రామస్తం మూర్ధ్ని పరిష్యజ్య చ రాఘవః |
అంకే భరతమారోప్య పర్యప్యచ్ఛత్ సమాహితః || 3

క్వను తేఽభూత్ పితా తాత యదరణ్యం త్వమాగతః |
న హి త్వం జీవతస్తస్య వనమాగంతుమర్హసి || 4

చిరస్య బత పశ్యామి దూరాద్భరతమాగతమ్ |
దుష్ప్రతీకమరణ్యేఽస్మిన్ కిం తాత వనమాగతః || 5

కచ్చిన్ను ధరతే తాత రాజా యత్త్వమిహాగతః |
కచ్చిన్న దీనస్సహసా రాజా లోకాంతరం గతః || 6

కచ్చితౌమ్య న తే రాజ్యం భ్రష్టం బాలస్య శాశ్వతమ్ |
కచ్చిత్ శుశ్రూషసే తాత పితరం సత్యవిక్రమమ్ || 7

కచ్చిద్దశరథో రాజా కుశలీ సత్యసంగరః |
రాజసూయాశ్వమేధానాం ఆహర్తా ధర్మనిశ్చితః || 8

స కచ్చిద్ బ్రాహ్మణో విద్వాన్ ధర్మనిత్యో మహాద్యుతిః |
ఇక్షాకూణాముసాధ్యాయో యథావత్తాత పూజ్యతే || 9

సా తాత కచ్చిత్ కౌసల్యా సుమిత్రా చ ప్రజాపతీ |
సుఖినీ కచ్చిదార్యా చ దేవీ నందతి కైకయా || 10

కచ్చిద్విసయ సంపన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః |
అనసూయురనుద్రష్టా సత్యుతస్తే పురోహితః || 11

కచ్చిద్గ్విషు తే యుక్తో విధిజ్ఞో మతిమాన్యజుః |
హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలే వేదయతే సదా || 12

కచ్చిద్దేవాన్ పితౄన్ భృత్యాన్ గురూన్ పితృసమాసపి |
వృద్ధాంశ్చ తాత వైద్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చాభిమన్యసే || 13

- ఇష్యస్త్యవరసంపన్నం అర్థశాస్త్రవిశారదమ్ |
సుధన్వానముపాధ్యాయం కచ్చిత్ త్వం తాత మన్యసే || 14
- కచ్చిదాత్మసమా శూరః శ్రుతవంతో జితేంద్రియాః |
కులీనాశ్చేంగితజ్ఞాశ్చ కృతాస్తే తాత మంత్రిణః || 15
- మంత్రో విజయమూలం హి రాజ్ఞాం భవతి రాఘవ |
సుసంవృతో మంత్రధరైః అమాత్యైశ్చ శ్శాస్త్రకోవిదైః || 16
- కచ్చిన్నిద్రాపశం నైషీః కచ్చిత్ కాలే ప్రబుధ్యసే |
కచ్చిచ్చాపరరాత్రేషు చింతయస్యర్థవైపుణమ్ || 17
- కచ్చిన్మంత్రయసే వైకః కచ్చిన్న బహుభి స్సహ |
కచ్చిత్తే మంత్రితో మంత్రో రాష్ట్రం న పరిధావతి || 18
- కచ్చిదర్థం వినిశ్చిత్య లఘుమూలం మహోదయమ్ |
క్షిప్రమారభసే కర్తుం న దీర్ఘయసి రాఘవ || 19
- కచ్చిత్తే సుకృతాన్యేవ కృతరూపాణి వా పునః |
విదుస్తే సర్వకార్యాణి న కర్తవ్యాని పార్థివాః || 20
- కచ్చిన్న తర్కైర్యుక్త్యా వా యే చాప్యపరికీర్తితాః |
త్వయా వా తవ వామాత్యైః బుధ్యతే తాత మంత్రితమ్ || 21
- కచ్చిత్ సహస్రాస్మూర్ణాణాం ఏకమిచ్ఛసి పండితమ్ |
పండితో హ్యర్థకృచ్ఛేషు కుర్యాన్నిశ్శ్రేయసం మహత్ || 22
- సహస్రాణ్యపి మూర్ఘాణాం యద్యుపాస్తే మహీపతిః |
అథ వాప్యయుతాన్యేవ నాస్తి తేషు సహాయతా || 23
- ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దక్షో విచక్షణః |
రాజానం రాజమాత్రం వా ప్రాపయేన్మహతీం శ్రియమ్ || 24

- కచ్చిన్ముఖ్యా మహాత్స్వేప మధ్యమేషు చ మధ్యమాః |
జఘన్యాస్తు జఘన్యేషు భృత్యాః కర్మసు యోజితాః || 25
- అమాత్యానుపధాతీతాన్ పితృపైతామహాన్ శుచీన్ |
శ్రేష్ఠాన్ శ్రేష్ఠేషు కచ్చిత్త్వం నియోజయసి కర్మసు || 26
- కచ్చిన్నోగ్రేణ దండేన భృశముద్వేజితప్రజమ్ |
రాష్ట్రం తవానుజానంతి మంత్రిణః కైకయాసుత || 27
- కచ్చిత్త్వాం నాపజానంతి యాజకాః పతితం యథా |
ఉగ్రప్రతిగ్రహీతారం కామయానమివ స్త్రియః || 28
- ఉపాయకుశలం వైద్యం భృత్యసందూషణే రతమ్ |
శూరమైశ్వర్యకామం చ యో న హంతి స వధ్యతే || 29
- కచ్చిద్ధృష్టశ్చ శూరశ్చ మతిమాన్ ధృతిమాన్ శుచిః |
కులీనశ్చానురక్తశ్చ దక్షస్సేనాపతిః కృతః || 30
- బలవంతశ్చ కచ్చితే ముఖ్యా యుద్ధవిశారదాః |
దృష్టాపదానా విక్రాంతాః త్వయా సత్కృత్య మానితాః || 31
- కచ్చిద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితమ్ |
సంప్రాప్తకాలం దాతవ్యం దదాసి న విలంబసే || 32
- కాలాతిక్రమణాచైవ భక్త వేతనయోర్భృతాః |
భర్తుః కుప్యంతి దుష్యంతి సోఽనర్థ స్సుమహాన్ స్మృతః || 33
- కచ్చిత్ సర్వేఽనురక్తాస్త్యాం కులపుత్రాః ప్రధానతః |
కచ్చిత్ ప్రాణాంస్తవార్థేషు సంత్యజంతి సమాహితాః || 34
- కచ్చిజ్ఞానపదో విద్వాన్ దక్షిణః ప్రతిభానవాన్ |
యథోక్తవాదీ దూతస్తే కృతో భరత పండితః || 35

కచ్చిదష్టాదశాన్యేషు స్వపక్షే దశ పంచ చ |
 త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైః వేత్సి తీర్థాని చారణైః || 36

కచ్చిద్వ్యపాస్తాసహితాన్ ప్రతియాతాంశ్చ సర్వదా |
 దుర్బలాసనవజ్ఞాయ పర్తసే రిపుసూదన | 37

కచ్చిన్నలౌకాయతికాన్ బ్రాహ్మణాంస్తాత సేవసే |
 అనర్థ కుశలా హ్యేతే బాలాః పండితమానిసః || 38

ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః
 బుద్ధిమాన్వీక్షకీం ప్రాప్య నిరర్థం ప్రవదంతి తే || 39

వీరైరధ్యుషితాం పూర్వం అస్మాకం తాత పూర్వకైః |
 సత్యనామాం దృఢద్వారాం హస్త్యశ్వరథసంకులామ్ || 40

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః స్వకర్మనిరతై స్సదా |
 జితేంద్రియైర్మహోత్సాహైః పృతామార్యైస్సహస్రశః || 41

ప్రాసాదైర్వివిధాకారైః పృతాం వైద్యజనాకులామ్ |
 కచ్చిత్సముదితాం స్థితాం అయోధ్యం పరిరక్షసి || 42

కచ్చిచ్చైత్యశత్రైర్బుష్టః సునివిష్టజనాకులః |
 దేవస్థావైః ప్రపాభిశ్చ తటాకైశ్చోపశోభితః || 43

ప్రహృష్టసరనారీకః సమాజోత్సవశోభితః |
 సుకృష్టసీమా పశుమాన్ హింసాభిరభివర్జితః || 44

అదేవమాతృకో రమ్యః శ్వాపదైః పరివర్జితః |
 పరిత్యక్తో భయైస్సర్వైః ఖనిభిశ్చోపశోభితః || 45

వివర్జితో నరైః పాపైః మమ పూర్వైస్సురక్షితః |
 కచ్చిజ్జనపద స్థితః సుఖం వసతి రాఘవ | 46

- కచ్చిత్రే దయితాస్సర్వే కృషిగోరక్షజీవినః|
వార్తాయాం సంశ్రితస్తాత లోకో హి సుఖమేధతే|| 47
- తేషాం గుప్తిపరీహారైః కచ్చిత్రే భరణం కృతమ్|
రక్ష్యా హి రాజ్ఞా ధర్మేణ సర్వే విషయవాసినః|| 48
- కచ్చిత్ స్త్రియ స్నాంత్యయసి కచ్చిత్రాశ్చ సురక్షితాః|
కచ్చిన్న శ్రద్ధధాస్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యం న భాషసే|| 49
- కచ్చిన్నాగపనం గుప్తం కచ్చిత్రే సంతి ధేనుకాః|
కచ్చిన్నగణికాశ్వానాం కుంజరాణాం చ తృప్యసి|| 50
- కచ్చిద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాణాం విభూషితమ్|
ఉత్థాయోత్థాయ పూర్వాష్టే రాజపుత్ర మహాపథే|| 51
- కచ్చిన్న సర్వే కర్మాంతాః ప్రత్యక్షాస్తేవిశంకయా|
సర్వే వా పునరుత్సృష్టాః మధ్యమేవాత్రకారణమ్|| 52
- కచ్చిత్ సర్వాణి దుర్గాణి ధనధాన్యాయుధోదకైః|
యంత్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పిధనుర్ధరైః|| 53
- ఆయస్తే విపులః కచ్చిత్ కచ్చిదల్పతరో వ్యయః|
అపాత్రేషు స తే కచ్చిత్ కోశో గచ్ఛతి రాఘవ|| 54
- దేవతార్థే చ పిత్రర్థే బ్రాహ్మణాభ్యాగతేషు చ|
యోధేషు మిత్రపర్గేషు కచ్చిద్గచ్ఛతి తే వ్యయః|| 55
- కచ్చిదార్యో విశుద్ధాత్మాఽఽకౌరితశ్చాపకర్మణా|
అదృష్టశ్చాస్త్రకృతైః స లోపాద్వధ్యతే శుచిః|| 56
- గృహీతశ్చైవ పృష్టశ్చ కాలే దృష్ట స్సకారణః|
కచ్చిన్న ముచ్యతే చోరో ధనలోభాన్పరర్షభ|| 57

- వ్యసనే కచ్చిదాధ్యస్య దుర్గతస్య చ రాఘవ|
అర్థం విరాగాః పశ్యంతి తవామాత్యా బహుశ్రుతాః|| 58
- యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పతంత్యస్త్రాణి రాఘవ|
తాని పుత్రపశూన్ ఘ్నుంతి ప్రీత్యర్థమనుశాసతః|| 59
- కచ్చిద్వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ వైద్యముఖ్యాంశ్చ రాఘవ|
దానేన మనసా వాచా త్రిభిరేతైర్బుభూషసే|| 60
- కచ్చిద్దురూంశ్చ వృద్ధాంశ్చ తాపసాన్ దేవతాతిథీన్|
చైత్యాంశ్చ సర్వాన్ సిద్ధార్థాన్ బ్రాహ్మణాంశ్చ నమస్యసి|| 61
- కచ్చిదర్థేన వా ధర్మం అర్థం ధర్మేణ వా పునః|
ఉభా వా ప్రీతిలోభేన కామేన చ న బాధసే|| 62
- కచ్చిదర్థం చ ధర్మం చ కామం చ జయతాం వర|
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞ సర్వాన్ వరద సేవసే|| 63
- కచ్చిత్రే బ్రాహ్మణా శ్శర్మ సర్వశాస్త్రార్థకోవిదాః|
ఆశంసంతే మహాప్రాజ్ఞ పౌరజానపదైస్సహ|| 64
- నాస్తిక్యమస్మృతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘసూత్రతామ్|
అదర్శనం జ్ఞానవతాం ఆలస్యం పంచవృత్తితామ్|| 65
- ఏకచింతనమర్థానాం అనర్థజ్ఞైశ్చ మంత్రణమ్|
నిశ్చితానామనారంభం మంత్రస్యాపరిరక్షణమ్|| 66
- మంగలస్యాప్రయోగం చ ప్రత్యుత్థానం చ సర్వతః|
కచ్చిత్త్వం వర్జయస్యేతాన్ రాజదోషాంశ్చతుర్దశ|| 67
- దశ పంచ చతుర్వర్గాన్ సప్తవర్గం చ తత్త్వతః|
అష్టవర్గం త్రివర్గం చ విద్యాస్త్రీస్రశ్చ రాఘవ|| 68

ఇంద్రియాణాం జయం బుద్ధ్యా షాఢ్గుణ్యం దైవమానుషమ్ |
 కృత్యం వింశతివర్గం చ తథా ప్రకృతిమండలమ్ || 69

యాత్రాదండవిధానం చ ద్వియోనీ సంధివిగ్రహా |
 కచ్చిదేతాన్ మహాప్రాజ్ఞ యథాపదసుమన్యసే || 70

మంత్రిభిస్త్యం యథోద్దిష్టైః చతుర్భిస్త్రిభిరేవ వా |
 కచ్చిత్ సమస్తైర్వ్యస్తైర్వా మంత్రం మంత్రయసే మిథః || 71

కచ్చిత్ తే సఫలా వేదాః కచ్చిత్తే సఫలాః క్రియాః |
 కచ్చిత్తే సఫలా దారాః కచ్చిత్తే సఫలం శ్రుతమ్ || 72

కచ్చిదేషైవ తే బుద్ధిః యథోక్తా మమ రాఘవ |
 ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మకామార్గసంహితా || 73

యాం వృత్తిం వర్తతే తాతో యాం చ నః ప్రపితామహాః |
 తాం వృత్తిం వర్తసే కచ్చిత్ యాచ సత్పథగా శుభా || 74

కచ్చిత్ స్వాదుకృతం భోజ్యం ఏకో నాశ్నాసి రాఘవ |
 కచ్చిదాశంసమానేభ్యో మిత్రేభ్య స్సంప్రయచ్ఛసి || 75

రాజా తు ధర్మేణ హి పాలయిత్వా
 మహామతిర్దండధరః ప్రజానామ్ |
 అవాప్య కృత్నాం వసుధాం యథావత్
 ఇతశ్చ్యుత స్సర్గముపైతి విద్వాన్ || 76

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే శతతమస్కర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకాధికశతతమస్సర్గః (101)
పితృదిష్టాంతశ్రవణమ్

రామస్య వచనం శ్రుత్వా భరతః ప్రత్యువాచ హా|
కిం మే ధర్మాద్విహీనస్య రాజధర్మః కరిష్యతి|| 1

శాశ్వతోఽయం సదా ధర్మః స్థితోఽస్మాసు నరర్షభ|
జ్యేష్ఠ పుత్రే స్థితే రాజన్ కనీయాన్ స భవేన్నృపః|| 2

స సమృద్ధాం మయా సార్థం అయోధ్యాం గచ్ఛ రాఘవ|
అభిషేచయ చాత్మానం కులస్యాస్య భవాయ నః|| 3

రాజానం మానుషం ప్రాహుః దేవత్వే సమృతో మమ|
యస్య ధర్మార్థసహితం వృత్తమాహురమానుషమ్|| 4

కేకయస్థే చ మయి తు త్వయి చారణ్యమాశ్రితే|
దివమార్యో గతో రాజా యాయజూక స్సతాం మతః|| 5

నిష్కాంతమాత్రే భవతి సహసీతే స లక్ష్మణే|
దుఃఖశోకాభిభూతస్తు రాజా త్రిదివమభ్యగాత్|| 6

ఉత్తిష్ఠ పురుషవ్యాఘ్ర క్రియతాముదకం పితుః|
అహం వాయం చ శత్రుఘ్నః పూర్వమేవ కృతోదకౌ|| 7

ప్రియేణ ఖలు దత్తం హి పితృలోకేషు రాఘవ|
అక్షయ్యం భవతీత్యాహుః భవాంశ్చైవ పితుః ప్రియః|| 8

త్వామేవ శోచంస్తవ దర్శనేప్పుః
త్వయ్యేవ సక్తామనివర్త్య బుద్ధిమ్|
త్వయా విహీనస్తవ శోకరుగ్ణః
త్వాం సంస్మరన్నస్తమితః పితా తే|| 9

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ఏకాధిక శతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వ్యధిశతతమస్సర్గః
102. నివాపదాసమ్

- తాం శ్రుత్వా కరుణాం వాచం పితుర్మరణసంహితామ్ |
రాఘవో భరతేనోక్తాం బభూవ గతచేతనః || 1
- తంతు వజ్రమివోత్స్పృష్టం ఆహవే దాసవారిణా |
వాగ్వజ్రం భరతేనోక్తం అమనోజ్ఞం పరంతపః || 2
- ప్రగృహ్య బాహూ రామో వై పుష్పితాగ్రో యథా ద్రుమః |
వనే పరశునా కృత్తః తథా భువి పపాత హ || 3
- తథా నిపతితం రామం జగత్త్యాం జగతీపతిమ్ |
కూలఘాతపరిశ్రాంతం ప్రసుప్తమివ కుంజరమ్ || 4
- భ్రాతరస్తే మహేష్వాసం సర్వత శ్శోకకర్శితాః |
రుదంత స్సహ వైదేహ్యో సిషిచుస్సలిలేన వై || 5
- స తు సంజ్ఞాం పునర్లభ్యా నేత్రాభ్యామన్రముత్స్పృజన్ |
ఉపాక్రమత కాకుత్స్థః కృపణం బహుభాషితుమ్ || 6
- స రామ స్స్వర్గతం శ్రుత్వా పితరం పృథివీపతిమ్ |
ఉవాచ భరతం వాక్యం ధర్మాత్మా ధర్మసంహితమ్ || 7
- కిం కరిష్యామ్యయోధ్యాయాం తాతే దిష్టాం గతిం గతే |
కస్తాం రాజపరాధీనాం అయోధ్యాం పాలయిష్యతి || 8
- కిం ను తస్య మయా కార్యం దుర్జాతేన మహాత్మనః |
యో మృతో మమ శోకేన మయా చాపి న సంస్కృతః || 9
- అహో భరత సిద్ధార్థో యేన రాజా త్వయాసఘ |
శత్రుఘ్నేన చ సర్వేషు ప్రేతకృత్యేషు సత్కృతః || 10

- నిష్ప్రధానామనేకాగ్రాం సరేంద్రేణ వినాకృతామ్ |
నివృత్తపనవాసోఽపి నాయోధ్యాం గంతుముత్సహే || 11
- సమాప్తపనవాసం మాం అయోధ్యాయాం పరంతప |
కో ను శాసిష్యతి పునః తాతే లోకాంతరం గతే || 12
- పురా ప్రేక్ష్య సువృత్తం మాం పితా యాన్యాహ సాంత్యయన్ |
వాక్యాని తాని శ్రోష్యామి కుతః కర్ణసుఖాన్యహమ్ || 13
- ఏవముక్త్వా స భరతం భార్యామభ్యేత్య రాఘవః |
ఉవాచ శోకసంతప్తః పూర్ణచంద్రనిభాననామ్ || 14
- సీతే మృతస్తే శ్వశురః పిత్రా హీనోఽసి లక్ష్మణ |
భరతో దుఃఖమాచక్షే స్వర్గతం పృథివీపతిమ్ || 15
- తతో బహుగుణం తేషాం బాఙ్గో నేత్రేష్వజాయత |
తథా బ్రువతి కాకుత్స్థే కుమారాణాం యశస్వినామ్ || 16
- తతస్తే భ్రాతరస్సర్వే భృశమాశ్వాస్య రాఘవమ్ |
అబ్రువన్ జగతీభర్తుః క్రియతాముదకం పితుః || 17
- సా సీతా శ్వసురం శ్రుత్వా స్వర్గలోకగతం నృపమ్ |
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం స శశాకేక్షితుం పతిమ్ || 18
- సాంత్యయిత్వా తు తాం రామో రుదంతీం జనకాత్మజామ్ |
ఉవాచ లక్ష్మణం తత్ర దుఃఖితో దుఃఖితం వచః || 19
- ఆనయేంగుదిపిణ్యాకం చీరమాహర చోత్తరమ్ |
జలక్రియార్థం తాతస్య గమిష్యామి మహాత్మనః || 20
- సీతా పురస్తాద్వృజతు త్వమేనామభితో వ్రజ |
అహం పశ్చాద్గమిష్యామి గతిర్ద్యేషా సుదారుణా || 21

- తతో నిత్యానుగస్తేషాం విదితాత్మా మహామతిః |
మృదుర్దాంతశ్చ శాంతశ్చ రామే చ దృఢభక్తిమాన్ || 22
- సుమంత్రస్తైర్నృపసుతైః సార్థమాశ్వాస్య రాఘవమ్ |
అవాతారయదాలంబ్య నదీం మందాకినీం శివామ్ || 23
- తే సుతీర్థాం తతః కృచ్ఛాత్ ఉపాగమ్య యశస్విసః |
నదీం మందాకినీం రమ్యాం సదా పుష్పితకాననామ్ || 24
- శీఘ్ర స్రోతం సమాసాద్య తీర్థం శివమకర్షమమ్ |
సిషిచుస్తాదకం రాజ్ఞే తాతై తతే భవత్స్వతి || 25
- ప్రగృహ్య చ మహీపాలో జలపూరితమంజలిమ్ |
దిశం యామ్యామభిముఖో రుదన్ వచనమబ్రవీత్ || 26
- ఏతత్తే రాజశార్దూల విమలం తోయమక్షయమ్ |
పితృలోకగతస్యాద్య మద్దత్తముపతిష్ఠతు || 27
- తతో మందాకినీ తీరాత్ ప్రత్యుత్తీర్య స రాఘవః |
పితుశ్చకార తేజస్వీ నివాపం భ్రాతృభి స్సహా || 28
- ఐంగుదం బదరీమిశ్రం పిణ్యాకం దర్భసంస్తరే |
న్యస్య రామ స్సుదుఃఖార్తో రుదన్ వచనమబ్రవీత్ || 29
- ఇదం భుంక్ష్వ మహారాజ ప్రీతో యదశనా పయమ్ |
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః || 30
- తతస్తేనైవ మార్గేణ ప్రత్యుత్తీర్య నదీతటాత్ |
ఆరురోహ నరవ్యాఘ్రా రమ్యసానుం మహీధరమ్ || 31
- తతః పర్ణకుటీద్వారం ఆసాద్య జగతీపతిః |
పరిజగ్రాహ బాహుభ్యాం ఉభౌ భరతలక్ష్మణౌ || 32

- తేషాం తు రుదతాం శబ్దాత్ ప్రతిశబ్దోఽభవద్ధిరో |
 భ్రాతృణాం సహ వైదేహ్యో సింహానామివ సర్వతామ్ || 33
- మహాబలానాం రుదతాం కుర్వతాముదకం పితుః |
 విజ్ఞాయ తుములం శబ్దం త్రస్తా భరతసైనికాః || 34
- అబ్రువంశ్చాపి రామేణ భరత స్సంగతో ధ్రువమ్ |
 తేషామేవ మహాన్ శబ్దః శోచతాం పితరం మృతమ్ || 35
- అథ వాసాన్ పరిత్యజ్య తం సర్వేఽభిముఖా స్స్వనమ్ |
 అప్యేక మనసో జగ్ముః యథాస్థానం ప్రధావితాః || 36
- హయైరన్యే గజైరన్యే రథైరన్యే స్వలంకృతైః |
 సుకుమారాస్తథైవాన్యే పద్భిరేవ సరా యయుః || 37
- అచిరప్రోషితం రామం చిరవిప్రోషితం యథా |
 ద్రష్టుకామో జనస్సర్వో జగామ సహసాశ్రమమ్ || 38
- భ్రాతృణాం త్వరితాస్తత్ర ద్రష్టుకామా స్సమాగమమ్ |
 యయుర్బహుర్భిర్యాయావైః ఖురనేమిస్వనాకులైః || 39
- సా భూమిర్బహుర్భిర్యావైః ఖురనేమిసమాహతా |
 ముమోచ తుములం శబ్దం ద్యౌరివాభ్రసమాగమే || 40
- తేన విత్రాసితా నాగాః కరేణుపరివారితాః |
 ఆవాసయంతో గంధేన జగ్మురన్యద్యనం తతః || 41
- వరాహా వృకసంఘాశ్చ మహిషాస్సర్పవానరాః |
 వ్యాఘ్రు గోకర్ణ గవయాః విత్రేసుః పృషతైస్సహా || 42
- రథాంగసాహ్యో నత్యూహాః హంసాః కారండవాః ప్లవాః |
 తథా పుంస్కోకిలాః క్రౌంచాః వినంజ్ఞా భేజిరే దిశః || 43

తేన శబ్దేన విత్రస్తైః ఆకాశం పక్షిభిర్వృతమ్ |
 మనుష్యైశ్చరావృతా భూమిః ఉభయం ప్రబభౌ తదా || 44

తతస్తం పురుషవ్యాఘ్రం యశస్వినమకల్మషమ్ |
 ఆసీనం స్థండిలే రామం దదర్శ సహసా జనః || 45

విగర్హమాణః కైకేయాం సహితో మంథరామపి |
 అభిగమ్య జనో రామం బాష్పపూర్ణముఖోఽభవత్ || 46

తాన్నరాన్ బాష్పపూర్ణాక్షాన్ సమీక్ష్యాథ సుదుఃఖితాన్ |
 పర్యష్వజత ధర్మజ్ఞః పితృవన్ మాతృవచ్చ సః || 47

స తత్ర కాంశ్చిత్ పరిషస్వజే నరాన్
 నరాశ్చ కే చిత్తు తమభ్యవాదయన్ |
 చకార నర్వాన్ సవయస్య బాంధవాన్
 యథార్హమాసాద్య తదా నృపాత్మజః || 48

సతత్ర తేషాం రుదతాం మహాత్మనాం
 భువం చ ఖం చానునినాదయన్ స్వనః |
 గుహా గిరీణాం చ దిశశ్చ సంతతం
 మృదంగఘోషప్రతిమః ప్రశుశ్రువే || 49

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వ్యధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్ర్యధికశతమస్సర్గః
 103. మాతృదర్శనమ్

- వసిష్ఠః పురతః కృత్వా దారాన్ దశరథస్య చ |
 అభిచక్రామ తం దేశం రామదర్శనతర్హితః || 1
- రాజపత్న్యశ్చ గచ్ఛంత్యో మందం మందాకినీం ప్రతి |
 దదృశుస్తత్ర తత్తీర్థం రామలక్ష్మణసేవితమ్ || 2
- కౌసల్యా బాష్పపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా |
 సుమిత్రామబ్రవీద్దీనా యాశ్చాన్యాయా రాజయోషితః || 3
- ఇదం తేషామనాథానాం క్లిష్టమక్లిష్ట కర్మణామ్ |
 వనే ప్రాకేవలం తీర్థం యే తే నిర్విషయా కృతాః || 4
- ఇత స్సమిత్రే పుత్రస్తే సదా జలమతంద్రితః |
 స్వయం హరతి సౌమిత్రః మమ పుత్రస్య కారణాత్ || 5
- జఘన్యమపి తే పుత్రః కృతవాన్మతు గర్హితః |
 భ్రాతుర్యదర్శనహితం సర్వం తద్విహితం గుణైః || 6
- అద్యాయమపి తే పుత్రః క్షేణానామతథోచితః |
 నీచాసర్థసమాచారం సజ్జం కర్మ ప్రముంచతు || 7
- దక్షిణాగ్రేషు దర్శేషు సా దదర్శ మహీతలే |
 పితురింగుదిపిణ్యాకం న్యస్తమాయతలోచనా || 8
- తం భూమౌ పితురారేన న్యస్తం రామేణ వీక్ష్య సా |
 ఉవాచ దేవీ కౌసల్యా సర్వా దశరథస్త్రియః || 9
- ఇదమిక్ష్వా కునాథస్య రాఘవస్య మహాత్మనః |
 రాఘవేణ పితుర్హతం పశ్యతైతద్యథాచిధి || 10

- తస్య దేవసమాసస్య పార్థివస్య మహాత్మనః|
 వైతదాపయికం మన్యే భుక్తభోగస్య భోజనమ్|| 11
- చతురంతాం మహీం భుక్త్వా మహేంద్ర సదృశో భువి|
 కథమింగుదిపిణ్యాకం స భుంక్తే వసుధాధిపః|| 12
- అతో దుఃఖతరం లోకే న కించిత్ ప్రతిభాతి మే|
 యత్ర రామః పితుర్దద్యాత్ ఇంగుదీక్రోదమ్మృద్ధిమాన్|| 13
- రామేణేంగుదిపిణ్యాకం పితుర్దత్తం సమీక్ష్య మే|
 కథం దుఃఖేన హృదయం న స్పృటతి సహస్రధా|| 14
- శ్రుతిస్తు ఖల్వియం సత్యా లౌకికీ ప్రతిభాతి మా|
 యదన్యః పురుషో భవతి తదన్నాస్తస్య దేవతాః|| 15
- ఏవమార్తాం సపత్న్యస్తాః జగ్మురాశ్వాస్య తాం తదా|
 దదృశుశ్చాశ్రమే రామం స్వర్గచ్యుతమివామరమ్|| 16
- సర్వభోగైః పరిత్యక్తం రామం సంప్రేక్ష్య మాతరః|
 ఆర్తా ముముచురశ్రహణి సస్వరం శోకకర్శితాః|| 17
- తాసాం రామస్సముత్థాయ జగ్రాహ చరణాన్ శుభాన్|
 మాతృణాం మనుజవ్యాఘ్రుః సర్వాసాం సత్యసంగరః|| 18
- తాః పాణిభిస్సుఖస్పర్శైః మృద్వంగులితలైశ్చుభైః|
 ప్రమమార్జూ రజః పృష్ఠాత్ రామస్యాయతలోచనాః|| 19
- సౌమిత్రిరపి తా స్సర్వాః మాతృ స్సంప్రేక్ష్య దుఃఖితః|
 అభ్యవదయతాసక్తం శనై రామాదనంతరమ్|| 20
- యథా రామే తథా తస్మిన్ సర్వా వవృతిరే స్త్రియః|
 వృత్తిం దశరథాజ్ఞాతే లక్ష్మణే శుభలక్ష్ణే|| 21

సీతాపి చరణాంస్తాసాం ఉపసంగృహ్య దుఃఖితా |
 శ్వశూణామశ్రుపూర్ణాక్షీ సా బభూవాగ్రతస్నితా || 22

తాం పరిష్వజ్య దుఃఖార్తా మాతా దుహితరం యథా |
 వనవాసకృశాం దీనాం కౌసల్యా వాక్యమబ్రవీత్ || 23

విదేహరాజస్య సుతా స్సుషా దశరథస్య చ |
 రామపత్నీ కథం దుఃఖం సంప్రాప్తా నిర్జనే వనే || 24

పద్మమాతప సంతప్తం పరిక్లిష్టమివోత్పలమ్ |
 కాంచనం రజసా ధ్వస్తం క్లిష్టం చంద్రమివాంబుదైః || 25

ముఖం తే ప్రేక్ష్య మాం శోకో దహత్యగ్నిరివాశ్రయమ్ |
 భృశం మనసి వైదేహి వ్యసనారణిసంభవః || 26

బ్రువంత్యామేవమూర్తాయాం జనన్యాం భరతాగ్రజః |
 పాదావాసాద్య జగ్రాహ పసిష్ఠస్య చ రాఘవః || 27

పురోహితస్యాగ్నిసమస్య వై తదా
 బృహస్పతేరింద్ర ఇవామరాధిపః |
 ప్రగృహ్య పాదౌ సుసమృద్ధతేజసః
 సహౌవ తేనోపవివేశ రాఘవః || 28

తతో జఘన్యం సహితై స్స్వ మంత్రిభిః
 పురప్రథావైశ్చ సహౌవ హైనికైః |
 జనేన ధర్మజ్ఞతమేన ధర్మవాన్
 ఉపోపవిష్ఠో భరతస్తదాగ్రజమ్ || 29

ఉపోపవిష్ఠస్తు సదా స వీర్యవాన్
 తపస్వివేషేణ సమీక్ష్య రాఘవమ్ |
 శ్రీయా జ్వలంతం భరతః కృతాంజలిః
 యథా మహేంద్రః ప్రయతః ప్రజాపతిమ్ || 30

కిమేష వాక్యం భరతోఽద్య రాఘవం
 ప్రణమ్య సత్కృత్య చ సాధు వక్ష్యతి|
 ఇతివ తస్యార్యజనస్య తత్త్వతో
 బభూవ కౌతూహలముత్తమం తదా|| 31

స రాఘవస్సత్యధృతిశ్చ లక్ష్మణో
 మహానుభావో భరతశ్చ ధార్మికః|
 వృతాస్సుహృద్భిశ్చ విరేజురధ్వరే
 యథా సదస్యైస్సహితాస్త్రయోఽగ్నయః|| 32

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే త్ర్యధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతురధికశతతమస్సర్గః

104. రామభరత సంవాదః

తం తు రామ స్సమాజ్ఞాయ భ్రాతరం గురువత్సలమ్|
 లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా ప్రష్ఠుం సముపచక్రమే|| 1

కిమేతదిచ్ఛేయమహం శ్రోతుం ప్రవ్యాహృతం త్వయా|
 యస్మాత్త్వమాగతో దేశం ఇమం చీరజటాజినీ|| 2

యన్నిమిత్తమిమం దేశం కృష్ణాజనజటాధరః|
 హిత్వా రాజ్యం ప్రవిష్టస్త్యం తత్సర్వం వక్తుమర్హసి|| 3

ఇత్యుక్తః కైకయీపుత్రః కాకుత్స్థేన మహాత్మనా|
 ప్రగృహ్య బలవద్భూయః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్|| 4

ఆర్యం తాతః పరిత్యజ్య కృత్వా కర్మ సుదుష్కరమ్|
 గతస్స్వర్గం మహాబాహో పుత్రశోకాభిషీడితః|| 5

- స్త్రియా నియుక్తః కైకేయా మమ మాత్రా పరంతప |
చకార సుమహత్పాపం ఇదమాత్మయశోహరమ్ || 6
- సా రాజ్యఫలమప్రాప్య విధవా శోకకర్కితా |
పతిష్యతి మహాఘోరే నిరయే జననీ మమ || 7
- తస్య మే దాసభూతస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి |
అభిషించస్య చాద్యైవ రాజ్యేన మఘవానివ || 8
- ఇమాః ప్రకృతయ స్సర్వాః విధవా మాతరశ్చ యాః |
త్వత్సకాశమనుప్రాప్తాః ప్రసాదం కర్తుమర్హసి || 9
- తదిదం శాశ్వతం పితృణాం సర్వం ప్రకృతిమండలం |
పూజితం పురుషవ్యాఘ్ర నాతిక్రమితు మర్హసి || 10
- భవత్స్వవిధవా భూమిః సమగ్రా పతినా త్వయా |
శశినా విమలేనేప శారదీ రజనీ యథా || 11
- ఏభిశ్చ సచివైస్సార్థం శిరసా యాచితో మయా |
బ్రాతు శ్శిష్యస్య దాసస్య ప్రసాదం కర్తుమర్హసి || 12
- తదిదం శాశ్వతం పితృణాం సర్వం ప్రకృతిమండలమ్ |
పూజితం పురుషవ్యాఘ్ర నాతిక్రమితుమర్హసి || 13
- ఏవముక్త్వా మహాబాహుః సబాష్పః కైకయీసుతః |
రామస్య శిరసా పాదౌ జగ్రాహ విధివత్ పునః || 14
- తం మత్తమివ మాతంగం నిశ్శ్వసంతం పునః పునః |
బ్రాతరం భరతం రామః పరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్ || 15
- కులీనస్సత్త్వసంపన్నః తేజస్వీ చరితవ్రతః |
రాజ్యహేతోః కథం పాపం ఆచరేత్త్వద్విధో జనః || 16

న దోషం త్వయి పశ్యామి సూక్ష్మమప్యరిసూదన |
 న చాపి జననీం బాల్యాత్ త్వం విగర్హితుమర్హసి || 17

కామకారో మహాప్రాజ్ఞ గురూణాం సర్వదాసఘ |
 ఉపపన్నేషు దారేషు పుత్రేషు చ విధీయతే || 18

వయమస్య యథాలోకే సంఖ్యాతా సౌమ్య సాధుభిః |
 భార్యాః పుత్రాశ్చ శిష్యాశ్చ త్వమపి జ్ఞాతుమర్హసి || 19

వనే వా చీరవసనం సౌమ్య కృష్ణాజినాంబరమ్ |
 రాజ్యే వాపి మహారాజో మాం వాసయితుమీశ్వరః || 20

యావత్ పితరి ధర్మజ్ఞే గౌరవం లోకసత్కృతే |
 తావద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జనన్యామపి గౌరవమ్ || 21

ఏతాభ్యాం ధర్మశీలాభ్యాం వనం గచ్ఛేతి రాఘవ |
 మాతా పితృభ్యాముక్తోఽహం కథమన్యత్ సమాచరే || 22

త్వయా రాజ్యమయోధ్యాయాం ప్రాప్తవ్యం లోకసత్కృతమ్ |
 వస్తవ్యం దండకారణ్యే మయా వల్కలవాససా || 23

ఏవం కృత్వా మహారాజో విభాగం లోకసన్నిధౌ |
 వ్యాదిశ్య చ మహాతేజాః దివం దశరథో గతః || 24

స చ ప్రమాణం ధర్మాత్మా రాజా లోకగురుస్తవ |
 పిత్రా దత్తం యథాభాగం ఉపభోక్తుం త్వమర్హసి || 25

చతుర్దశ సమాస్సౌమ్య దండకారణ్యమాశ్రితః |
 ఉపభోక్త్యే త్వహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా || 26

యదబ్రవీన్మాం సరలోకసత్కృతః
 పితా మహాత్మా విబుధాధిపోపమః |
 తదేవ మన్యే పరమాత్మనో హితం
 స సర్వలోకేశ్వరభావమప్యహమ్ || 27

ఇది శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే చతురధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచాధికశతతమస్సర్గః

105. రామవాక్యమ్

తతః పురుషసింహానాం వృతానాం తై స్సుహృద్గణైః |
శోచతామేవ రజనీ దుఃఖేన వ్యత్యవర్తత || 1

రజన్యాం సుప్రభాతాయాం బ్రాతరస్తే సుహృద్వృతాః |
మందాకిన్యాం హుతం జప్యం కృత్వా రామముపాగమన్ || 2

తూష్ణీం తే సముపాసీనాః న కశ్చిత్ కించిదబ్రవీత్ |
భరతస్తు సుహృన్మధ్యే రామం వచనమబ్రవీత్ || 3

సాంత్యితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ |
తద్దదామి తవైవాహం భుంక్ష్వ రాజ్యమకంటకమ్ || 4

మహాతేవాంబువేగేన భిన్న స్సేతుర్జలాగమే |
దురావారం త్వదన్యేన రాజ్యఖండమిదం మహాత్ || 5

గతిం ఖర ఇవాశ్వస్య తార్క్ష్యస్యేవ పతత్రణః |
అనుగంతుం న శక్తిర్యే గతిం తవ మహీపతే || 6

సుజీవం నిత్యశస్త్రస్య యః పరైరుపజీవ్యతే |
రామ తేన తు దుర్జీవం యః పరానుపజీవతి || 7

యథా తు రోపితో వృక్షః పురుషేణ వివర్ధితః |
హ్రాస్వకేన దురారోహో రూఢస్కంధో మహాద్రుమః || 8

స యథా పుష్పితో భూత్వా ఫలానిన నిదర్శయేత్ |
స తాం నానుభవేత్ ప్రీతిం యస్య హేతోః ప్రరోపితః || 9

ఏషోపమా మహాబాహో తమర్థం వేత్తుమర్హసి |
యది త్వమస్మాన్ పృషభో భర్తా భృత్యాన్న శాధి హి || 10

- శ్రేణయస్తావం మహారాజ పశ్యన్వగ్యశ్చ సర్వశః|
ప్రతపంతమివాదిత్యం రాజ్యే స్థితమరిందమమ్|| 11
- తవానుయానే కాకుత్స్థ మత్తా నర్దంతు కుంజరాః|
అంతఃపుర గతా నార్యో నందంతు సుసమాహితాః|| 12
- తస్య సాధ్విత్యమన్యన్త నాగరా వివిధా జనాః|
భరతస్య వచ శ్శుభ్రత్వా రామం ప్రత్యనుయాచతః|| 13
- తమేవం దుఃఖితం ప్రేక్ష్య విలపంతం యశస్విన్మమ్|
రామః కృతాత్మా భరతం సమాశ్వాసయదాత్మవాన్|| 14
- నాత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయమనీశ్వరః|
ఇతశ్చేతరతశ్చైచనం కృతాంతః పరికర్షతి|| 15
- సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాన్తా స్సముచ్చయాః|
సంయోగా విప్రయోగాంతాః మరణాంతం చ జీవితమ్|| 16
- యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయమ్|
ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్|| 17
- యథాగారం దృఢస్థాణం జీర్ణం భూత్వావసీదతి|
తథావసీదంతి నరాః జరామృత్యువశం గతాః|| 18
- అత్యేతి రజనీ యా తు సా స ప్రతినివర్తతే|
యాత్యేవ యమునా పూర్ణా సముద్రం లవణార్ణవమ్|| 19
- అహోరాత్రాణి గచ్ఛంతి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ|
ఆయాంషి క్షపయంత్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః|| 20
- ఆత్మానమనుశోచ త్వం కిమన్యమనుశోచసి|
ఆయుస్తే హీయతే యస్య స్థితస్య చ గతస్య చ|| 21

సహౌవ మృత్యుర్వ్యజతి సహ మృత్యుర్నిషీదతి |
 గత్వా సుదీర్ఘమధ్వానం సహ మృత్యుర్నివర్తతే || 22

గాత్రేషు వలయః ప్రాప్తాః శ్వేతాశ్చైవ శిరోరుహాః |
 జరయా పురుషో జీర్ణః కిం హి కృత్వా ప్రభావయేత్ || 23

నందత్యుదిత ఆదిత్యే నందంత్యస్తమితే రవౌ |
 ఆత్మనో నాపబుధ్యంతే మనుష్యా జీవితక్షయమ్ || 24

హృష్యంత్యృతుముఖం దృష్ట్వా నవం నవమిహాగతమ్ |
 ఋతూనాం పరివర్తేన ప్రాణినాం ప్రాణసంక్షయః || 25

యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే |
 సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన || 26

ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ ధనాని చ |
 సమేత్య వ్యవధావంతి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః || 27

నాత్ర కశ్చిద్యథా భావం ప్రాణీ సమభివర్తతే |
 తేన తస్మిన్న సామర్థ్యం ప్రేతస్యాస్త్యనుశోచతః || 28

యథా హి సార్థం గచ్ఛంతం బ్రూయాత్ కశ్చిత్ పథి స్థితః |
 అహమప్యగమిష్యామి పృష్ఠతో భవతామితి || 29

ఏవం పూర్వైర్గతో మార్గః పితృపైతామహో ధ్రువః |
 తమాపన్నః కథం శోచేత్ యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః || 30

వయసః పతమానస్య ప్రోతసో వానివర్తినః |
 ఆత్మా సుఖే నియోక్తవ్యః సుఖభాజః ప్రజా స్మృతాః || 31

ధర్మాత్మా స శుభైః కృత్యైః క్రతుభిశ్చాస్తదక్షిణైః |
 ధూతపాపో గతస్వర్గం పితా సః పృథివీపతిః || 32

- భృత్యానాం భరణాత్ సమ్యక్ ప్రజానాం పరిపాలనాత్ |
అర్థాదానాచ్చ ధర్మేణ పితా నస్త్రిదివం గతః || 33
- కర్మభిస్తు శుభైరిష్టైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః |
స్వర్గం దశరథః ప్రాప్తః పితా నః పృథివీపతిః || 34
- ఇష్ట్యా బహువిధైర్వజ్రైః భోగాంశ్చావాప్య పుష్కలాన్ |
ఉత్తమం చాయురాసాద్య స్వర్గతః పృథివీపతిః || 35
- ఆయురుత్తమమాసాద్య భోగానపి చ రాఘవః |
స న శోచ్యః పితా తాత స్వర్గతః సత్కృత స్సతామ్ || 36
- స జీర్ణం మానుషం దేహం పరిత్యజ్య పితా హి నః |
దైవీమృద్ధిమనుప్రాప్తో బ్రహ్మలోకవిహారిణీమ్ || 37
- తం తు నైవం విధః కశ్చిత్ ప్రాజ్ఞ శోచితుమర్హతి |
తద్విధో యద్విధశ్చాసి శ్రుతవాన్ బుద్ధిమత్తరః || 38
- ఏతే బహువిధాశ్శోకాః విలాపరుదితే తథా |
వర్జనీయా హి ధీరేణ సర్వావస్థాసు ధీమతా || 39
- స స్వస్థో భవ మా శోకో యాత్వా చాపస తాం పురీమ్ |
తథా పిత్రా నియుక్తోఽసి వశినా వదతాం వర || 40
- యత్రాహమపి తేనైవ నియుక్తః పుణ్యకర్మణా |
తత్రైవాహం కరిష్యామి పితురార్యస్య శాసనమ్ || 41
- న మయా శాసనం తస్య త్యక్తుం న్యాయ్యమరిందమ |
తత్త్వయాపి సదా మాన్యం స వై బన్ధు స్స నః పితా || 42
- తద్వచః పితురేవాహం సమ్మతం ధర్మచారిణామ్ |
కర్మణా పాలయిష్యామి పనవాసేన రాఘవ || 43

ధార్మికేణాన్యశంసేన నరేణ గురువర్తినా |
 భవితవ్యం నరవ్యాఘ్ర పరలోకం జిగీషతా || 44

ఆత్మానమనుతిష్ఠత్వం స్వభావేన నరర్షభ |
 నిశామ్య తు శుభం వృత్తం పితుర్దశరథస్య నః || 45

ఇత్యేవముక్త్వా వచనం మహాత్మా
 పితుర్నిర్దేశ ప్రతిపాలనార్థమ్ |
 యవీయసం భ్రాతరమర్థవచ్చ
 ప్రభుర్ముహూర్తాద్విరరామ రామః || 46

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షడధికశతతమ స్సర్గః

106. భరత వచనమ్

ఏవముక్త్వా తు విరతే రామే వచనమర్థవత్ |
 తతో మందాకినీతీరే రామం ప్రకృతివత్సలమ్ || 1

ఉవాచ భరతశ్చిత్రం ధార్మికో ధార్మికం వచః |
 కో హి స్యాదీదృశో లోకే యాదృశస్త్యమరిందమ || 2

న త్వాం ప్రవ్యథయేద్దుఃఖం ప్రీతిర్వా న ప్రహర్షయేత్ |
 సమ్మతశ్చాసి వృద్ధానాం తాంశ్చ పృచ్ఛసి సంశయాన్ || 3

యథా మృతస్తథా జీవన్ యథాసతి తథా సతి |
 యస్యైష బుద్ధిలాభ స్వాస్థ్యత్ పరితప్యేత కేన సః || 4

- పరావరజ్ఞో యశ్చస్యాత్ తథా త్వం మనుజాధిప|
స ఏవం వ్యసనం ప్రాప్య న విషీదితుమర్హతి|| 5
- అమరోపమసత్వస్త్వం మహాత్మా సత్యసంగరః|
సర్వజ్ఞ స్సర్వదర్శీ చ బుద్ధిమాంశ్చాసి రాఘవ|| 6
- న త్వమేవం గుణైర్యుక్తం ప్రభవాభవకోవిదమ్|
అవిషహ్యతమం దుఃఖం ఆసాదయితుమర్హతి|| 7
- ఏవముక్త్వాతు భరతో రామం పునరథాబ్రవీత్|
ప్రోషితే మయి యత్పాపం మాత్రా మత్కారణాత్ కృతమ్|| 8
- క్షుద్రయా తదనిష్ఠం మే ప్రసీదతు భవాన్ మమ|
ధర్మబంధేన బద్ధోఽస్మి తేనేమాం నేహ మాతరమ్|| 9
- హన్మి తీవ్రేణ దండేన దండాద్ధాం పాపకారిణీమ్|
కథం దశరథాజ్ఞాతః శుద్ధాభిజనకర్మణః|| 10
- జానన్ ధర్మమధర్మిష్ఠం కుర్యాం కర్మ జుగుప్సితమ్|
గురుః క్రియావాన్ వృద్ధశ్చ రాజా ప్రేతః పితేతి చ|| 11
- తాతం న పరిగర్హేయం దైవతం చేతి సంసది|
కో హి ధర్మార్థయోర్హీనం ఈదృశం కర్మ కిల్చిషమ్|| 12
- స్త్రియాః ప్రియం చికిర్షుస్సన్ కుర్యాద్ధర్మజ్ఞ ధర్మవిత్|
అంతకాలే హి భూతాని ముహ్యన్తీతి పురాశ్రుతిః|| 13
- రాజైవం కుర్వతా లోకే ప్రత్యక్షం సా శ్రుతిః కృతా|
సాధ్వర్థమభిసంధాయ క్రోధాన్ మోహాచ్చ సాహసాత్|| 14
- తాతస్య యదతిక్రాంతం ప్రత్యాహరతు తద్భవాన్|
పితుర్హి సమతిక్రాంతం పుత్రో య స్సాధు మన్యతే|| 15

- తదపత్యం మతం లోకే విపరీతమతోఽన్యథా |
తదపత్యం భవానస్తు మా భవాన్ దుష్కృతం పితుః || 16
- అభిపత్తా కృతం కర్మ లోకే ధీరవిగర్హితమ్ |
కైకేయాం మాం చ తాతం చ సుహృదో బాంధవాంశ్చ సః || 17
- పౌరజానపదాన్ సర్వాన్ త్రాతు సర్వమిదం భవాన్ |
క్వ చారణ్యం క్వ చ క్షాత్రం క్వ జటాః క్వ చ పాలనమ్ || 18
- ఈదృశం వ్యాహతం కర్మ న భవాన్ కర్తుమర్హతి |
ఏషహి ప్రథమో ధర్మః క్షత్రియస్యాభిషేచనమ్ || 19
- యేన శక్యం మహాప్రాజ్ఞ ప్రజానాం పరిపాలనమ్ |
కశ్చప్రత్యక్షముత్సృజ్య సంశయస్థ మలక్షణమ్ || 20
- ఆయతిస్థం చరేద్ధర్మం క్షత్త్రబంధురనిశ్చితమ్ |
అథ క్షేశజమేవ త్వం ధర్మం చరితుమిచ్ఛసి || 21
- ధర్మేణ చతురో వర్ణాన్ పాలయన్ క్షేశమాప్నుహి |
చతుర్ణామాశ్రమాణాం హి గార్హస్థ్యం శ్రేష్ఠమాశ్రమమ్ || 22
- ప్రాహుర్ధర్మజ్ఞ ధర్మజ్ఞాః తం కథం త్యక్తుమర్హసి |
శ్రుతేన బాలస్నానేన జన్మనా భవతో హ్యహమ్ || 23
- స కథం పాలయిష్యామి భూమిం భవతి తిష్ఠతి |
హీనబుద్ధిగుణో బాలో హీనస్నానేన చాప్యహమ్ || 24
- భవతా చ వినా భూతో న వర్తయితుముత్సనేహి |
ఇదం నిఖిలమవ్యగ్రం రాజ్యం పితృమకంటకమ్ || 25
- అనుశాధి స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ సహ బాంధవైః |
ఇహైవ త్వాభిషేచంచంతు సర్వాః ప్రకృతయస్సహమ్ || 26

ఋత్విజ సన్వసిష్ఠాశ్చ మంత్రవన్మంత్రకోవిదాః|
అభిషిక్తస్త్యమస్మాభిః అయోధ్యాం పాలనే ప్రజ|| 27

విజిత్య తరసా లోకాన్ మరుద్భిరివ వాసవః|
ఋణాని త్రీణ్యపాకుర్వన్ దుర్భద స్సాధు నిర్దహన్|| 28

సుహృదస్తర్పయన్ కామైః త్వమేవాత్రానుశాధి మామ్|
అద్యార్య ముదితాస్సంతు సుహృదస్తేభిషేచనే|| 29

అద్య భీతాః పలాయంతాం దుర్భదస్తే దిశో దశ|
ఆక్రోశం మమ మాతుశ్చ ప్రమృజ్య పురుషర్షభ|| 30

అద్య తత్ర భవంతం చ పితరం రక్ష కిల్చిషాత్|
శిరసా త్వాభియాచేహం కురుష్య కరుణాం మయి|| 31

బాంధవేషు చ సర్వేషు భూతేష్యివ మహేశ్వరః|
అధైతత్ పృథ్ఠతః కృత్వా వనమేవ భవానితః|| 32

గమిష్యతి గమిష్యామి భవతా సార్థమప్యహమ్|

తథాహి రామో భరతేన తామ్యత
 ప్రసాద్యమాన శ్శిరసా మహీపతిః|
న చైవ చక్రే గమనాయ సత్త్వవాన్
 మతిం పితుస్తద్వచనే వ్యవస్థితః|| 33

తదద్భుతం స్థైర్యమవేక్ష్య రాఘవే
 సమం జనో హర్షమవాప దుఃఖితః|
న యాత్యయోధ్యామితి దుఃఖితోభవత్
 స్థిరప్రతిజ్ఞత్వమవేక్ష్య హర్షితః|| 34

తమృత్విజో నైగమయూథపల్లభాః

తథా విసంజ్ఞాశ్రుకలాశ్చ మాతరః|

తథా బ్రువాణం భరతం ప్రతుష్టువుః

ప్రణమ్య రామం చ యయాచిరే సహ||

35

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే షడధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తాధికశతతమస్సర్గః

107. రామప్రతిపచనమ్

పునరేవం బ్రువాణం తం భరతం లక్ష్మణాగ్రజః|

ప్రత్యువాచ తత శ్శీమాన్ జ్ఞాతిమధ్యేఽభిసత్కృతః||

1

ఉపపన్నమిదం వాక్యం యత్త్వమేవమభాషథాః|

జాతః పుత్రో దశరథాత్ కైకేయాం రాజసత్తమాత్||

2

పురా భ్రాతః పితా నస్యః మాతరం తే సముద్వహన్|

మాతామహే సమాశ్రౌషీత్ రాజ్యశుల్కమనుత్తమమ్||

3

దైవాసురే చ సంగ్రామే జనవై్య తవ పార్థివః|

సంప్రహృష్టో దదౌ రాజా వరమారాధితః ప్రభుః||

4

తతస్నా సంప్రతిశ్రావ్య తవ మాతా యశస్వినీ|

అయాచత నరశ్రేష్ఠం ద్వా వరౌ వరవర్ణినీ||

5

తవ రాజ్యం నరవ్యాఘ్రు మమ ప్రవ్రాజనం తథా|

తౌ చ రాజా తదా తస్యై నియుక్తః ప్రదదౌ వరౌ||

6

తేన పిత్రాహమప్యత్ర నియుక్తః పురుషర్షభ|

చతుర్దశ వనే వాసం పర్షాణి వరదానికమ్||

7

సోఽహం వనమిదం ప్రాప్తో నిర్జనం లక్ష్మణాన్వితః |
 శీతయా చాప్రతిద్వంద్వః సత్యవాదే స్థితః పితుః || 8

భవానపి తథేత్యేవ పితరం సత్యవాదినమ్ |
 కర్తుమర్హతి రాజేంద్రం క్షిప్రమేవాభిషేచనాత్ || 9

ఋణాన్మోచయ రాజానం మత్కృతే భరత ప్రభుమ్ |
 పితరం త్రాహి ధర్మజ్ఞం మాతరం చాభినందయ || 10

శ్రూయతే హి పురా తాత శ్రుతిర్గీతా యశస్వినా |
 గయేన యజమానేన గయేష్యేవ పితృన్ ప్రతి || 11

పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్ పితరం త్రాయతే సుతః |
 తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితృన్ యః పాతి సర్వతః || 12

ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రాః గుణవంతో బహుశ్రుతాః |
 తేషాం వై సమవేతానాం అపి కశ్చిద్గయాం ప్రజేత్ || 13

ఏవం రాజర్షయస్సర్వే ప్రతీతా రాజనందన |
 తస్మాత్ త్రాహి నరశ్రేష్ఠ పితరం నరకాత్ ప్రభో || 14

అయోధ్యాం గచ్ఛ భరత ప్రకృతీరసురంజయ |
 శత్రుఘ్న సహితో వీర సహ సర్వైర్ద్విజాతిభిః || 15

ప్రవేక్ష్యే దండకారణ్యం అహమప్యవిలంబయన్ |
 ఆభ్యాం తు సహితో రాజన్ వైదేహ్యో లక్ష్మణేన చ || 16

త్వం రాజా భరత భవ స్వయం నరాణాం
 వన్యానామహమపి రాజరాణ్మృగాణామ్ |
 గచ్ఛ త్వం పురవరమద్య సంప్రహృష్టః
 సంహృష్టస్తవహమపి దండకాన్ ప్రవేక్ష్యే || 17

ఛాయాం తే దినకరభాః ప్రబాధమానం
 వర్షత్రం భరత కరోతు మూర్ధ్ని శీతామ్ |
 ఏతేషామహమపి కాననద్రుమాణాం
 ఛాయాం తామతిశయినీం సుఖీ శ్రయిష్యే || 18

శత్రుఘ్నః కుశలమతిస్తు తే సహాయః |
 సౌమిత్రిర్మమ విదితః ప్రధానమిత్రమ్ |
 చత్వారస్తనయవరా వయం న రేంద్రం
 సత్యస్థం భరత చరామ మా విషీద || 19

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే సప్తాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః
 108. జాబాలివాక్యమ్

ఆశ్వాసయంతం భరతం జాబాలిర్బ్రాహ్మణోత్తమః |
 ఉవాచ రామం ధర్మజ్ఞం ధర్మాపేతమిదం వచః || 1

సాధు రాఘవ మా భూత్రే బుద్ధిరేవం నిరర్థికా |
 ప్రాకృతస్య నరస్యేవ హ్యార్యబుద్ధేర్మనస్విసః || 2

కః కస్య పురుషో బంధుః కిం కార్యం కస్య కేనచిత్ |
 యదేకో జాయతే జంతుః ఏక ఏవ వినశ్యతి || 3

తస్మాన్ మాతా పితా చేతి రామ సజ్జేత యో నరః |
 ఉన్నత ఇవ స జ్ఞేయో నాస్తి కశ్చిద్ధి కస్యచిత్ || 4

యథా గ్రామాంతరం గచ్ఛన్ నరః కశ్చిత్ క్వచిద్వసేత్ |
 ఉత్సృజ్య చ తమావాసం ప్రతిష్ఠేతాపరేహని || 5

- ఏవమేవ మనుష్యాణాం పితా మాతా గృహం వసు|
ఆవాసమాత్రం కాకుత్స్థ సజ్జంతే నాత్ర సజ్జనాః|| 6
- పితృ్యం రాజ్యం పరిత్యజ్య స నార్హసి సరోత్తమ|
ఆస్థాతుం కాపథం దుఃఖం విషమం బహుకంటకమ్|| 7
- సమృద్ధాయామయోధ్యాయాం ఆత్మానమభిషేచయ|
ఏకవేణీధరా హి త్వాం సగరీ సంప్రతీక్షతే|| 8
- రాజభోగాననుభవన్ మహార్థాన్ పార్థివాత్మజ|
విహర త్వమయోధ్యాయాం యథా శక్రస్త్రివిష్టపే|| 9
- న తే కశ్చిద్దశరథః త్వం చ తస్య న కశ్చన|
అన్యో రాజా త్వమన్యస్సః తస్మాత్ కురు యదుచ్యతే|| 10
- బీజమాత్రం పితా జంతోః శుక్లం శోణితమేవ చ|
సంయుక్తమృతుమన్మాత్రా పురుషస్యేహ జన్మతత్|| 11
- గతస్స నృపతిస్తత్ర గంతవ్యం యత్ర తేన వై|
ప్రపృత్తిరేషా మర్త్యానాం త్వం తు మిథ్యా విహన్యసే|| 12
- అర్థధర్మపరా యే యే తాంస్తాన్ శోచామి నేతరాన్|
తే హి దుఃఖమిహ ప్రాప్య వినాశం ప్రేత్య భేజరే|| 13
- అష్టకా పితృదైవత్యం ఇత్యయం ప్రసృతో జనః|
అన్నస్యోపద్రవం పశ్య మృతో హి కిమశిష్యతి|| 14
- యది భుక్తమిహన్యేన దేహమన్యస్య గచ్ఛతి|
దద్యాత్ ప్రవసత శ్శార్ధం న తత్ పథ్యశనం భవేత్|| 15
- దానసంపననా హ్యేతే గ్రంథా మేధావిభిః కృతాః|
యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తపస్తప్యస్వ సంత్యజ|| 16

స నాస్తి పరమిత్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే |
 ప్రత్యక్షం యత్తాదాత్సిష్ట పరోక్షం పృష్టతః కురు || 17

సతాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోకనిదర్శినీమ్ |
 రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్ణీష్వ భరతేన ప్రసాదితః || 18

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే అష్టోత్తరశతతమస్కర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే నవాధికశతతమస్కర్గః

109. సత్యప్రశంసా

జాబాలేస్తు వచ శ్శుక్రాత్వా రామ స్సత్యవతాం వరః |
 ఉవాచ పరయా సూక్త్యా స్వబుద్ధ్యా చావిపన్నయా || 1

భవాన్ మే ప్రియకామార్థం వచనం యదిహోక్తవాన్ |
 అకార్యం కార్యసంకాశం అపథ్యం పథ్యసమ్మితమ్ || 2

నిర్మర్యాదస్తు పురుషః పాపాచార సమన్వితః |
 మానం న లభతే సత్స భిన్నచారిత్రదర్శనః || 3

కులీనమకులీనం వా వీరం పురుషమానినమ్ |
 చారిత్రమేవ వ్యాఖ్యాతి శుచిం వా యది వాశుచిమ్ || 4

అనారర్యస్త్వార్య సంకాశః శౌచాద్దీనస్తథా శుచిః |
 లక్షణ్యవదలక్షణ్యో దుశ్శీల శ్శీలవానివ || 5

అధర్మం ధర్మవేషణ యదీమం లోకసంకరమ్ |
 అభివత్స్యే శుభం హిత్వా క్రియాం విధివివర్జితామ్ || 6

- కశ్యపతయానః పురుషః కార్యకార్యవిచక్షణః |
బహు మంస్యతి మాం లోకే దుర్వృత్తం లోకదూషణమ్ || 7
- కస్య యాస్యామ్యహం వృత్తం కేన వా స్వర్గమాప్నుయామ్ |
అసయా వర్తమానోఽహం పృథ్వా హీనప్రతిజ్ఞయా || 8
- కామవృత్తస్త్వయం లోకః కృత్స్నస్సముపవర్తతే |
యద్వృత్తాస్సంతి రాజానః తద్వృత్తాస్సంతి హి ప్రజాః || 9
- సత్యమేవాన్యశంసం చ రాజవృత్తం సనాతనమ్ |
తస్మాత్ సత్యాత్మకం రాజ్యం సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః || 10
- ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ సత్యమేవ హి మేనిరే |
సత్యవాదీ హి లోకేఽస్మిన్ పరమం గచ్ఛతి క్షయమ్ || 11
- ఉద్విజంతే యథా సర్వాన్ నరాదన్వతవాదినః |
ధర్మస్సత్యం పరో లోకే మూలం సర్వస్య చోచ్యతే || 12
- సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యే పద్మా ప్రతిష్ఠితా |
సత్యమూలాని సర్వాణి సత్యాన్నాస్తి పరం పదమ్ || 13
- దత్తమిష్టం హుతం చైవ తప్తాని చ తపాంసి చ |
వేదాస్సత్యప్రతిష్ఠానాః తస్మాత్ సత్యపరో భవేత్ || 14
- ఏకః పాలయతే లోకం ఏకః పాలయతే కులమ్ |
మజ్జత్యేకో హి నిరయే ఏక స్వర్గే మహీయతే || 15
- సోఽహం పితుర్నియోగం తు కిమర్థం నానుపాలయే |
సత్యప్రతిశ్రవ స్సత్యం సత్యేన సమయాకృతమ్ || 16
- నైవ లోభాన్న మోహాద్వా సహ్యాజ్ఞానాత్తమోఽన్వితః |
సేతుం సత్యస్య భేత్వాస్యమి గురో స్సత్యప్రతిశ్రవః || 17

- అసత్యసంధస్య సతః చలస్యాస్థిరచేతసః|
 నైవ దేవా న పితరః ప్రతీచ్ఛంతీతి న శ్శుభ్రతమ్|| 18
- ప్రత్యగాత్మమిమం ధర్మం సత్యం పశ్యామ్యహం ధ్రువమ్|
 భార స్సత్పురుషైశ్చైర్ణః తదర్థమభిమన్యతే|| 19
- కౌత్రం ధర్మమహం త్యక్త్యే హ్యధర్మం ధర్మసంహితమ్|
 క్షుద్రార్షుశంసైర్లుబైశ్చ సేవితం పాపకర్మభిః|| 20
- కాయేన కురుతే పాపం మనసా సంప్రధార్య చ|
 అన్యతం జిహ్వాయా చాహ త్రివిధం కర్మ పాతకమ్|| 21
- భూమిః కీర్తిర్యశో లక్ష్మీః పురుషం ప్రార్థయంతి హి|
 సత్యం సమనువర్తంతే సత్యమేవ భజేత్తతః|| 22
- శ్రేష్ఠం హ్యనార్యమేవ స్యాత్ యద్భవానవధార్య మామ్|
 అహ యుక్తికరైర్వాకైః ఇదం భద్రం కురుస్వ హ|| 23
- కథం హ్యహం ప్రతిజ్ఞాయ వనవాసమిమం గురౌ|
 భరతస్య కరిష్యామి వచో హిత్యా గురోర్వచః|| 24
- స్థిరా మయా ప్రతిజ్ఞాతా ప్రతిజ్ఞా గురుసన్నిధౌ|
 ప్రహృష్యమాణా సా దేవీ కైకేయా చాభవత్తదా|| 25
- వనవాసం వసన్నేవం శుచిర్నియతభోజనః|
 మూలైః పుషైః ఫలైః పుణ్యైః పితౄన్ దేవాంశ్చ తర్పయన్| 26
- సంతుష్టపంచవర్గోఽహం లోకయాత్రాం ప్రవర్తయే|
 అకుహ శ్శృద్ధధానస్సన్ కార్యాకార్యవిచక్షణః|| 27

కర్మభూమిమిమాం ప్రాప్య కర్తవ్యం కర్మ యచ్ఛుభమ్ |
అగ్నిర్వాయుశ్చ సోమశ్చ కర్మణాం ఫలభాగినః || 28

శతం క్రతూనామాహృత్య దేవరాట్ త్రిదివం గతః |
తపాంస్యగ్రాణి చాస్థాయ దివం యాతా మహర్షయః || 29

అమృష్యమాణః పునరుగ్రతేజాః
నిశమ్య తన్నాస్తికహేతువాక్యమ్ |
అథాబ్రవీత్తం నృపతేస్తనూజః
విగర్హమాణో వచనాని తస్య || 30

సత్యం చ ధర్మం చ పరాక్రమం చ
భూతానుకంపాం స్రియవాదితాం చ |
ద్విజాతిదేవాతిథిపూజనం చ
పంథాసమాహుస్త్రిదివస్య సంతః || 31

తేనైవమాజ్ఞాయ యథావదర్థం
ఏకోదయం సంప్రతిపద్య విప్రాః |
ధర్మం చరంత స్సకలం యథావత్
కాంక్షంతి లోకాగమమప్రమత్తాః || 32

నిందామ్యహం కర్మ పితుః కృతం తత్
యస్త్యామగృహ్ణాద్విషమస్థ బుద్ధిమ్ |
బుద్ధ్యానయైవంవిధయా చరంతం
సునాస్తికం ధర్మపథాదపేతమ్ || 33

యథా హి చోరస్స తథా హి బుద్ధః
తథాగతం నాస్తికమత్ర విద్ధి |
తస్మాద్ధి య శ్శంక్యతమః ప్రజానాం
స నాస్తికేనాభిముఖో బుధ స్స్యాత్ || 34

త్వత్తో జనాః పూర్వతరేఽపరాశ్చ
 శుభాని కర్మాణి బహూని చక్రుః|
 జిత్వాసదేమం చ పరం చ లోకం
 తస్మాద్ద్విజా స్స్వప్తి హుతం కృతం చ|| 35

ధర్మే రతా స్సత్పురుషైస్సమేతాః
 తేజస్వినో దానగుణప్రధానాః|
 అహింసకా వీతమలాశ్చ లోకే
 భవంతి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః|| 36

ఇతి బ్రువంతం పచనం సరోషం
 రామం మహాత్మానమదీనసత్త్వమ్|
 ఉవాచ తథ్యం పునరాస్తికం చ
 సత్యం పచ స్సానునయం చ విప్రః|| 37

న నాస్తికానాం పచనం బ్రవీమ్యహం
 న నాస్తికోఽహం న చ నాస్తి కించన|
 సమీక్య కాలం పునరాస్తికోఽభవం
 భవేయ కాలే పునరేవ నాస్తికః|| 38

స చాపి కాలోఽయముపాగత శ్శనైః
 యథా మయా నాస్తికవాగుదీరితా|
 నివర్తనార్థం తవ రామ కారణాత్
 ప్రసాదనార్థం చ మయైతదీరితమ్|| 39

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే నవాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే దశాధికశతతమస్సర్గః

110. ఇక్ష్వాకు వంశకీర్తనమ్

- క్రుద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ|
జాబాలిరపి జానీతే లోకస్యాస్య గతాగతిమ్|| 1
- నివర్తయితు కామస్తు త్వామేతద్వాక్యముక్తవాన్|
ఇమాం లోకసముత్పత్తిం లోకనాథ నిబోధ మే|| 2
- సర్వం సలిలమేవాసీత్ పృథివీ యత్ర నిర్మితా|
తతస్సమభవద్బ్రహ్మ స్వయంభూరైవతైస్సహ|| 3
- స వరాహస్తతో భూత్వా ప్రోజ్జహార వసుంధరామ్|
అస్పృశచ్చ జగత్సర్వం సహ పుత్రైః కృతాత్మభిః|| 4
- ఆకాశప్రభవో బ్రహ్మ శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః|
తస్మాన్మరీచి స్సంజజ్ఞే మరీచేః కశ్యపస్సుతః|| 5
- వివస్వాన్ కశ్యపాజ్జజ్ఞే మనుర్ వైవస్వత స్సుతః|
స తు ప్రజాపతిః పూర్వం ఇక్ష్వాకుస్తు మనో స్సుతః|| 6
- యస్యేయం ప్రథమం దత్తా సమృద్ధా మనునా మహీ|
తమిక్ష్వాకుమయోధ్యాయాం రాజాసం విద్ధి పూర్వకమ్|| 7
- ఇక్ష్వాకోస్తు సుతశ్శ్రీమాన్ కుక్షిరిత్యేవ విశ్రుతః|
కుక్షేరథాత్మజో వీరో వికుక్షిరుదపద్యత|| 8
- వికుక్షేస్తు మహాతేజాః బాణః పుత్రః ప్రతాపవాన్|
బాణస్య తు మహాబాహూః అనరణ్యో మహాయశాః|| 9
- నానా వృష్టిర్బభూవాస్మిన్ స దుర్భిక్షం సతాం వరే|
అనరణ్యే మహారాజే తస్కరో నాపి కశ్చన|| 10

- అనరణ్యాన్మహాబాహుః పృథూ రాజా బభూవ హా |
తస్మాత్ పృథోర్మహారాజః త్రిశంకురుదపద్యత || 11
- స సత్యవచనాద్వీరః సశరీరో దివం గతః |
త్రిశంకోరభవత్సూనుః ధుంధుమారో మహాయశాః || 12
- ధున్ధుమారాన్మహాతేజాః యువనాశ్శో వ్యజాయత |
యువనాశ్వ సుత శ్శ్రీమాన్ మాన్దాతా సమపద్యత || 13
- మాంధాతుస్తు మహాతేజాః సుసంధిరుదపద్యత |
సుసంధేరపి పుత్రౌ ద్వౌ ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్ || 14
- యశస్వే ధ్రువసంధేస్తు భరతో రిపుసూదనః |
భరతాత్తు మహాబాహోః అసితో నామ జాయత || 15
- యస్యైతే ప్రతిరాజానః ఉదపద్యంత శత్రవః |
హైహయాస్తాలజంఘాశ్చ శూరాశ్చ శశిబిందవః || 16
- తాంస్తు సర్వాన్ ప్రతివ్యూహ్యా యుధే రాజా ప్రవాసితః |
స చ శైలవరే రమ్యే బభూవాభిరతో మునిః || 17
- ద్వే చాస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతురితి శ్రుతిః |
ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్నైర్వ గరలం దదౌ || 18
- భార్గవశ్శృవనో నామ హిమవంతముపాశ్రితః |
తమృషిం సముపాగమ్య కాలిందీ త్వభ్యవాదయత్ || 19
- స తామభ్యవదద్విప్రో వరేపుం పుత్రజన్మని |
పుత్రస్తే భవితా దేవి మహాత్మా లోకవిశ్రుతః || 20
- ధార్మికశ్చ సుశీలశ్చ వంశకర్తారినూదనః |
కృత్వా ప్రదక్షిణం సా తు మునిం తమనుమాన్య చ || 21

- పద్మపత్రసమానాక్షం పద్మగర్భసమప్రభమ్ |
తతస్నా గృహమాగమ్య దేవీ పుత్రం వ్యజాయత || 22
- సపత్న్యాతు గరస్తస్యై దత్తో గర్భజిఘాంసయా |
గరేణ సహ తేనైవ జాతస్య సగరోఽభవత్ || 23
- స రాజా సగరో నామ య స్సముద్రమఖానయత్ |
ఇష్ట్యా పర్వణి వేగేన త్రాసయంతమిమాః ప్రజాః || 24
- అసమంజస్సు పుత్రోఽభూత్ సగరశ్యేతి నశ్చ్యుతమ్ |
జీవన్నేవ స పిత్రా తు నిరస్తః పాపకర్మకృత్ || 25
- అంశుమానితి పుత్రోఽభూత్ అసమంజస్య వీర్యవాన్ |
దిలీపోఽంశుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః || 26
- భగీరథాత్ కకుత్స్థస్త్వ కాకుత్స్థా యేన విశ్రుతాః |
కకుత్స్థస్య చ పుత్రోఽభూత్ రఘుర్యేన తు రాఘవాః || 27
- రఘోస్తు పుత్రస్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః |
కల్మాషపాద స్నాదాసః ఇత్యేవం ప్రథితో భువి || 28
- కల్మాషపాదపుత్రోఽభూత్ శంఖణస్త్వైతి విశ్రుతః |
యస్తు తద్వీర్యమాసాద్య సహసైన్యో వ్యనీనశత్ || 29
- శంఖణస్య చ పుత్రోఽభూత్ శూరశ్శ్రీమాన్ సుదర్శనః |
సుదర్శనస్యాగ్నివర్ణః అగ్నివర్ణస్య శీఘ్రుగః || 30
- శీఘ్రుగస్య మరుః పుత్రో మరోః పుత్రః ప్రశుశ్రుకః |
ప్రశుశ్రుకస్య పుత్రోఽభూత్ అంబరీషో మహాదుత్యైః || 31
- అంబరీషస్య పుత్రోఽభూత్ నహుషస్సత్యవిక్రమః |
నహుషస్య చ నాభాగః పుత్రః పరమధార్మికః || 32

అజశ్చ సువ్రతశ్చైవ నాభాగస్య సుతా వుభౌ |
 అజస్య చైవ ధర్మాత్మా రాజా దశరథ స్సుతః || 33

యో జిత్వా వసుధాం కృత్వాం దివం శాసతి స ప్రభుః |
 తస్య జ్యేష్ఠోఽసి దాయాదో రామ ఇత్యభివిశ్రుతః || 34

తద్గృహాణ స్వకం రాజ్యం అవేక్షస్వ జనం నృప |
 ఇక్ష్వాకూణాం హి సర్వేషాం రాజా భవతి పూర్వజః || 35

పూర్వజే నావరః పుత్రో జ్యేష్ఠో రాజ్యేఽభిషిచ్యతే ||

స రాఘవాణాం కులధర్మమాత్మనః
 సనాతనం నాద్య విహంతుమర్హసి |
 ప్రభూతరత్నామనుశాధి మేదినీం
 ప్రభూతరాష్ట్రాం పితృవన్మహాయశాః || 36

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 దశాధిక శతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకాదశాధికశతతమస్సర్గః (111)
 భరతానుశాసనమ్

వసిష్ఠస్తు తదా రామం ఉక్త్వా రాజపురోహితః |
 అబ్రవీధర్మసంయుక్తం పునరేవాపరం వచః || 1

పురుషస్యేహ జాతస్య భవంతి గురవస్త్రయః |
 అచార్యశ్చైవ కాకుత్స్థ పితా మాతా చ రాఘవ || 2

పితా హ్యేనం జనయతి పురుషం పురుషర్షభ |
 ప్రజ్ఞాం దదాతి చాచార్యః తస్మాత్ స గురురుచ్యతే || 3

- సోఽహం తే పితురాచార్యః తవ చైవ పరంతప|
మమ త్వం వచనం కుర్వన్ నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్|| 4
- ఇమా హి తే పరిషదః శ్రేణయశ్చ ద్విజాతయః|
ఏషు తాత చరన్ ధర్మం నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్|| 5
- వృద్ధాయా ధర్మశీలాయాః మాతుర్నార్హస్యవర్తితుమ్|
అస్యాస్తు వచనం కుర్వన్ నాతివర్తే స్సతాం గతిమ్|| 6
- భరతస్య వచః కుర్వన్ యాచమానస్య రాఘవ|
ఆత్మానం నాతివర్తేస్త్యం సత్యధర్మపరాయణ|| 7
- ఏవం మధురముక్తస్తు గురుణా రాఘవస్వయమ్|
ప్రత్యువాచ సమాసీనం వసిష్ఠం పురుషర్షభః|| 8
- యన్మాతాపితరో వృత్తం తనయే కురుత స్సదా|
న సుప్రతికరం తత్తు మాత్రా పిత్రా చ యత్యతమ్|| 9
- యథాశక్తి ప్రదానేన స్నాపనాచ్ఛాదనేన చ|
నిత్యం చ ప్రియవాదేన తథా సంవర్ధనేన చ|| 10
- స హి రాజా జనయితా పితా దశరథో మమ|
ఆజ్ఞాతం యస్మయా తస్య న తన్మిథ్యా భవిష్యతి|| 11
- ఏవముక్తస్తు రామేణ భరతః ప్రత్యసంతరమ్|
ఉవాచ పరమోదారః సూతం పరమదుర్మనాః|| 12
- ఇహ మే స్థండిలే శీఘ్రం కుశానాస్తర సారథే|
ఆర్యం ప్రత్యుపవేక్ష్యామి యావన్నే న ప్రసీదతి|| 13
- అనాహరో నిరాలోకో ధనహీనో యథా ద్విజః|
శేష్యే పురస్తాచ్ఛాలాయాం యావన్మాం ప్రతియాస్యతి|| 14

- స తు రామమవేక్షన్తం సుమంత్రం ప్రేక్ష్య దుర్మనాః|
కుశోత్తరముపాస్థాయ భూమావేవాస్థిత స్వయమ్|| 15
- తమువాచ మహాతేజాః రామో రాజర్షిసత్తమః|
కిం మాం భరత కుర్వాణం తాత ప్రత్యుపవేక్ష్యసి|| 16
- బ్రాహ్మణో హ్యేకపార్శ్వేన సరాన్ రోద్ధమిహార్హతి|
స తు మూర్ధాభిషిక్తానాం విధిః ప్రత్యుపవేశనే|| 17
- ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల హిత్యైతద్దారుణం వ్రతమ్|
పురపర్యామితః క్షిప్రం అయోధ్యాం యాహి రాఘవ|| 18
- ఆసీనస్త్యేవ భరతః పౌరజానపదం జనమ్|
ఉవాచ సర్వతః ప్రేక్ష్య కిమార్యం నానుశాసథ|| 19
- తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌరజానపదా జనాః|
కాకుత్స్థ మభిజానీమః సమ్యగ్వదతి రాఘవః|| 20
- ఏషోఽపి హి మహాభాగః పితుర్వచసి తిష్ఠతి|
అత ఏవ స శక్తాస్సోఽస్మి వ్యావర్తయితుమంజసా|| 21
- తేషామాజ్ఞాయ వచనం రామో వచనమబ్రవీత్|
ఏతన్నిబోధ వచనం సుహృదాం ధర్మచక్షుషామ్|| 22
- ఏతచైవోభయం శ్రుత్వా సమ్యక్ సంపశ్య రాఘవ|
ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాబాహో మాం చ స్పృశ తథోదకమ్|| 23
- అథోత్థాయ జలం స్పృష్ట్యా భరతో వాక్య మబ్రవీత్|
శృణ్వంతు మే పరిషదో మంత్రిణ శ్శ్రేణయస్తథా|| 24
- స యాచే పితరం రాజ్యం నానుశాసామి మాతరమ్|
ఆర్యం పరమధర్మజ్ఞం నానుజానామి రాఘవమ్|| 25

యది త్వవశ్యం వస్తవ్యం కర్తవ్యం చ పితుర్వచః|
అహమేవ నివత్స్యామి చతుర్దశ సమా వనే|| 26

ధర్మాత్మా తస్య తథ్యేన భ్రాతుర్వాక్యేన విస్మితః|
ఉవాచ రామ స్సంప్రేక్ష్య పౌరజానపదం జనమ్|| 27

విక్రీతమాహితం క్రీతం యత్ పిత్రా జీవతా మమ|
న తల్లోపయితుం శక్యం మయా వా భరతేన వా|| 28

ఉపధిర్న మయా కార్యో వనవాసే జుగుప్సితః|
యుక్తముక్తం చ కైకేయ్యా పిత్రా మే సుకృతం కృతమ్|| 29

జానామి భరతం క్షాంతం గురుసత్కారకారిణమ్|
సర్వమేవాత్ర కల్యాణం సత్యసంధే మహాత్మని|| 30

అనేన ధర్మశీలేన వనాత్ ప్రత్యాగతః పునః|
భ్రాత్రా సహ భవిష్యామి పృథివ్యాః పతిరుత్తమః|| 31

వృతో రాజా హి కైకేయ్యా మయా తద్వచనం కృతమ్|
అన్యతాన్ మోచయానేన పితరం తం మహీపతిమ్|| 32

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
ఏకాదశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ద్వాదశాధికశతతమస్సర్గః

112. పాదుకాప్రదానమ్

తమప్రతిమతేజోభ్యాం బ్రాతృభ్యాం రోమహర్షణమ్|
విస్మితాస్సంగమం ప్రేక్ష్య సమవేతా మహర్షయః|| 1

- అంతర్నితాస్త్వస్విగణాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః|
తౌ బ్రాతరౌ మహాత్మానౌ కాకుత్స్థః ప్రశశంసిరే|| 2
- స ధన్యో యస్య పుత్రౌ ద్వా ధర్మజ్ఞౌ ధర్మవిక్రమా|
శ్రుత్వా వయం హి సంభాషాం ఉభాభ్యాం స్పృహయామహే|| 3
- తతస్త్వస్విగణాః క్షిప్రం దశగ్రీవపదైషిణః|
భరతం రాజశార్దూలం ఇత్యూచు స్సంగతా వచః|| 4
- కులే జాత మహాప్రాజ్ఞ మహావృత్త మహాయశః|
గ్రాహ్యం రామస్య వాక్యం తే పితరం యద్యవేక్షసే|| 5
- సదాన్యణమిమం రామం వయమిచ్ఛామహే పితుః|
అన్యణత్వాచ్చ కైకేయ్యాః స్వర్గం దశరథో గతః|| 6
- ఏతాపదుక్త్వా వచనం గంధర్వా స్సమహర్షయః|
రాజర్షయశ్చైవ తదా సర్వే స్వాం స్వాం గతిం గతాః|| 7
- హ్లాదితస్తేన వాక్యేన శుభేన శుభదర్శనః|
రామ స్సంహృష్టవదనః తాన్పషీనభ్యవూజయత్|| 8
- త్రస్తగాత్రస్తు భరతః స వాచా సజ్జమానయా|
కృతాంజలిరిదం వాక్యం రాఘవం పునరబ్రవీత్|| 9
- రాజధర్మమనుప్రేక్ష్య కులధర్మానుసంతతిమ్|
కర్తుమర్హసి కాకుత్స్థ మమ మాతుశ్చ యాచనామ్|| 10
- రక్షితుం సుమహాద్రాజ్యం అహమేకస్తు నోత్సహే|
పౌరజానపదాంశ్చాపి రక్తాన్ రంజయితుం తథా|| 11
- జ్ఞాతయశ్చ హి యోధాశ్చ మిత్రాణి సుహృదశ్చ నః|
త్వామేవ ప్రతికాంక్షంతే పర్షన్యమివ కర్షకాః|| 12

- ఇదం రాజ్యం మహాప్రాజ్ఞ స్థాపయ ప్రతిపద్య హి |
శక్తిమానసి కాకుత్స్థ లోకస్య పరిపాలనే || 13
- ఇత్యుక్త్వా స్యపతద్భాగతుః పాదయోర్భరతస్తదా |
భృశం సంప్రార్థయామాస రామమేవ ప్రియం వదః || 14
- తమంకే భ్రాతరం కృత్వా రామో వచనమబ్రవీత్ |
శ్యామం నలినపత్రాక్షం మత్తహంస స్వర స్వయమ్ || 15
- ఆగతా త్వామియం బుద్ధిః స్వజా వైనయికి చ యా |
భృశముత్సహసే తాత రక్షితుం పృథివీమపి || 16
- అమాత్యైశ్చ సుహృద్భిశ్చ బుద్ధిమద్భిశ్చ మంత్రిభిః |
సర్వకార్యాణి సమ్మంత్ర్య సుమహాంత్యపి కారయ || 17
- లక్ష్మీశ్చంద్రాదపేయాద్వా హిమవాన్ వా హిమం త్యజేత్ |
అతీయాత్ సాగరో వేలాం న ప్రతిజ్ఞామహం పితుః || 18
- కామాద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రా తుభ్యమిదం కృతమ్ |
న తన్మనసి కర్తవ్యం వర్తితవ్యం చ మాతృవత్ || 19
- ఏవం బ్రువాణం భరతః కౌసల్యాసుతమబ్రవీత్ |
తేజసాదిత్యసంకాశం ప్రతిపచ్ఛంద్రదర్శనమ్ || 20
- అధిరోహార్య పాదాభ్యాం పాదుకే హేమభూషితే |
ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విధాస్యతః || 21
- సోఽధిరుహ్య నరవ్యాఘ్రుః పాదుకే వ్యవముచ్య చ |
ప్రాయచ్ఛత్ సుమహాతేజాః భరతాయ మహాత్మనే || 22
- స పాదుకే సంప్రణమ్య రామం వచనమబ్రవీత్ |
చతుర్దశ హి పర్షాణి జటాచీరధరోహ్యహమ్ || 23

ఫలమూలాశనో వీర భవేయం రఘునందన |
 తవాగమనమాకాంక్షన్ వసన్ వై సగరాదృహిః || 24

తప పాదుకయోర్న్యస్య రాజ్యతంత్రం పరంతప |
 చతుర్దశే హి సంపూర్ణే పర్షేఽహని రఘూత్తమ || 25

న ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్ |
 తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాయ తం పరిష్వజ్య సాదరమ్ || 26

శత్రుఘ్నం చ పరిష్వజ్య భరతం చేదమబ్రవీత్ |
 మాతరం రక్ష కైకేయాం మా రోషం కురు తాం ప్రతి || 27

మయా చ సీతయా చైవ శప్తోఽసి రఘుసత్తమ |
 ఇత్యుక్త్వాశ్రుపరీతాక్షో భ్రాతరం విససర్జ హ || 28

స పాదుకే తే భరతః ప్రతాపవాన్
 స్వలంకృతే సంపరిగృహ్య ధర్మవిత్ |
 ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
 చకార చైవోత్తమనాగమూర్ధని || 29

అథానుపూర్వ్యాత్ ప్రతినంద్య తం జనం
 గురూంశ్చ మంత్రిప్రకృతీస్తథానుజౌ |
 వ్యసర్జయద్రాఘవ వంశవర్ధనః
 స్థిరస్స్వధర్మే హిమవానివాచలః || 30

తం మాతరో బాష్పగృహీతకంఠోఽ
 దుఃఖేన నామంత్రయితుం హి శేకుః |
 స త్వేవ మాత్యారభివాద్య సర్వాః
 రుదన్ కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః || 31

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే ద్వాదశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే త్రయోదశాధిక శతతమస్సర్గః

113. పాదుకాగ్రహణమ్

- తతశ్శిరసి కృత్వా తు పాదుకే భరతస్తదా |
ఆరురోహ రథం హృష్టః శత్రుఘ్నేన సమన్వితః || 1
- వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిశ్చ దృఢవ్రతః |
అగ్రతః ప్రయయు స్సర్వే మంత్రితో మంత్రపూజితాః || 2
- మందాకినీం నదీం పుణ్యాం ప్రాజ్ఞుభాస్తే యయుస్తదా |
ప్రదక్షిణం చ కుర్వాణాః చిత్రకూటం మహాగిరిమ్ || 3
- పశ్యన్ ధాతుసహస్రాణి రమ్యాణి వివిధాని చ |
ప్రయయా తస్య పార్శ్వేన సనైన్యో భరతస్తదా || 4
- అదూరాచ్ఛిత్రకూటస్య దదర్శ భరతస్తదా |
ఆశ్రమం యత్ర స మునిః భరద్వాజః కృతాలయః || 5
- స తమాశ్రమమాగమ్య భరద్వాజస్య బుద్ధిమాన్ |
అవతీర్య రథాత్పాదౌ పవందే కులనందనః || 6
- తతో హృష్టో భరద్వాజో భరతం వాక్యమబ్రవీత్ |
అపి కృత్యం కృతం తాత రామేణ చ సమాగతమ్ || 7
- ఏవముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధీమతా |
ప్రత్యువాచ భరద్వాజం భరతో భ్రాతృవత్సలః || 8
- స యాచ్యమానో గురుణా మయా చ దృఢవిక్రమః |
రాఘవః పరమప్రీతో వసిష్ఠం వాక్యమబ్రవీత్ || 9
- పితుః ప్రతిజ్ఞాం తామేవ పాలయిష్యామి తత్ప్రతః |
చతుర్దశ హి వర్షాణి యా ప్రతిజ్ఞా పితుర్మమ || 10

- ఏవముక్తో మహాప్రాజ్ఞో వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హా|
వాక్యజ్ఞో వాక్యకుశలం రాఘవం వచనం మహాత్|| 11
- ఏతే ప్రయచ్ఛ సంహృష్టః పాదుకే హేమభూషితే|
అయోధ్యాయాం మహాప్రాజ్ఞ యోగక్షేమకరే తప|| 12
- ఏవముక్తో వసిష్ఠేన రాఘవః ప్రాజ్ఞుభిస్సితః|
పాదుకే అధిరుచ్యైతే మమ రాజ్యాయ వై దదౌ|| 13
- నివృత్తోఽహమనుజ్ఞాతో రామేణ సుమహాత్మనా|
అయోధ్యామేవ గచ్ఛామి గృహీత్వా పాదుకే శుభే|| 14
- ఏతచ్ఛుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః|
భరద్వాజ శుభతరం మునిర్వాక్యమువాచ తమ్|| 15
- నైతచ్చిత్రం సరవ్యాఘ్రే శీలవృత్తవిదాం వరే|
యదార్యం త్వయి తిష్ఠేత్తు నిమోత్సృష్టమివోదకమ్|| 16
- అన్యణస్స మహాబాహుః పితా దశరథస్తప|
యస్య త్వమీదృశః పుత్రో ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః|| 17
- తమృషిం తు మహాత్మానం ఉక్తవాక్యం కృతాంజలిః|
ఆమంత్రయితుమారేభే చరణాపుపగృహ్య చ|| 18
- తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భరద్వాజం పునః పునః|
భరతస్తు యయౌ శ్రీమాన్ అయోధ్యాం సహ మంత్రిభిః|| 19
- యావైశ్చ శకఙ్గైశ్చైవ హయైర్వాగైశ్చ సా చమూః|
పునర్నివృత్తా విస్తీర్ణా భరతస్యాసుయాయినీ|| 20
- తతస్తే యమునాం దివ్యాం నదీం తీర్థోర్మిమాలినీమ్|
దదృశుస్తాం పునస్సర్వే గంగాం శుభజలాం నదీమ్|| 21

తాం పుణ్యజలసంపూర్ణాం సంతీర్య సహ బాంధవః |
 శృంగివేరపురం రమ్యం ప్రవివేశ ససైనికః || 22

శృంగివేరపురాద్భూయః త్వయోధ్యాం సందదర్శ హ |
 అయోధ్యాం చ తతో దృష్ట్వా పిత్రా భ్రాత్రా విపర్జితామ్ || 23

భరతో దుఃఖసంతప్తః సారథిం చేదమబ్రవీత్ |
 సారథే పశ్య విధ్వస్తా సాఽయోధ్యా స ప్రకాశతే || 24

నిరాకారా నిరాసందా దీనా ప్రతిహతస్వనా ||

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 త్రయోదశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే చతుర్దశాధికశతతమస్సర్గః

114. అయోధ్యాప్రవేశః

స్నిగ్ధగంభీరఘోషేణ స్యందనేనోపయాన్ ప్రభుః |
 అయోధ్యాం భరతః క్షిప్రం ప్రవివేశ మహాయశాః || 1

బిడాలోలూకచరితామాలీనసరవారణామ్ |
 తిమిరాభ్యాహతాం కాలీం అప్రకాశాం నిశామివ || 2

రాహుశత్రోః ప్రియాం పత్నీం శ్రియా ప్రజ్వలితప్రభామ్ |
 గ్రహేణాభ్యుత్థితేనైకాం రోహిణీమివ పీడితామ్ || 3

అనిలోత్క్షుబ్ధసలిలాం ఘ్రోత్తప్తవిహంగమామ్ |
 లీన మీనఝషగ్రాహాం కృశాం గిరినదీమివ || 4

- విధూమామివ హేమాభాం అధ్వరాగ్నేస్సముత్థితామ్ |
హావిరభ్యుక్తితాం పశ్చాత్ శిఖాం ప్రవిలయం గతామ్ || 5
- విధ్వస్తకపచాం రుగ్ణ గజవాజి రథధ్వజామ్ |
హతప్రవీరామాపన్నాం చమూమివ మహాహవే || 6
- సఫేనాం సస్వనాం భూత్వా సాగరస్య సముత్థితామ్ |
ప్రశాంతమారుతోద్ధూతాం జలోర్మిమివ నిస్వనామ్ || 7
- త్యక్తాం యజ్ఞాయుధైః సర్వైః అభిరూపైశ్చ యాజకైః |
సుత్యాకాలే వినిర్వృత్యే వేదిం గతరవామివ || 8
- గోష్ఠమధ్యే స్థితామూర్తాం ఆచరంతీం తృణం సపమ్ |
గోష్ఠేషణ పరిత్యక్తాం గవాం పత్నీమివోత్సుకామ్ || 9
- ప్రభాకరాద్యైస్సుస్నిగైః ప్రజ్వలద్భిరివోత్తమైః |
వియుక్తాం మణిభిర్జాత్యైః సవాం ముక్తావలీమివ || 10
- సహసా చలితాం స్థానాత్ మహీం పుణ్యక్షయాధతామ్ |
సంహృతద్యుతివిస్తారాం తారామివ దివశ్చ్యుతామ్ || 11
- పుష్పనద్ధాం వసంతాంతే మత్తభ్రమరనాదితామ్ |
ద్రుతదావాగ్నివిఘ్నాం క్షాంతాం వసలతామివ || 12
- సమ్మూఢనిగమాం స్తబ్ధాం సంక్షిప్తవిపణాపణామ్ |
ప్రచ్ఛన్నశశిసక్షత్రాం ద్యామివామ్బుధరైర్వృతామ్ || 13
- క్షీణపానోత్తమైర్భిన్నైః శరావై రభిసంవృతామ్ |
గతశౌండామివ ధ్వస్తాం పానభూమిమసంస్కృతామ్ || 14
- వృక్షభూమితలాం నిమ్నాం వృక్షపాత్రైస్సమావృతామ్ |
ఉపయుక్తోదకాం భగ్నాం ప్రపాం నిపతితామివ || 15

- విపులాం వితతాం చైవ యుక్తపాశాం తరస్వినామ్ |
భూమౌ బాణైర్వినిష్కృత్యాం పతితాం జ్యామివాయుధాత్ | | 16
- సహసా యుద్ధశౌండేన హయారోహేణ వాహితామ్ |
నిక్షిప్తభాండాముత్స్పృష్టాం కిశోరీమివ దుర్బలామ్ | | 17
- శుష్కతోయాం మహామత్స్యైః కూర్మైశ్చ బహుభిర్వృతామ్ |
ప్రభిన్నతటవిస్తీర్ణాం వాపీమివ హృతోత్పలామ్ | | 18
- పురుషస్యాప్రహృష్టస్య ప్రతిషిద్ధానులేపనామ్ |
సంతప్తామివ శోకేన గాత్రయష్టిమభూషణామ్ | | 19
- ప్రావృషి ప్రవిగాఢాయాం ప్రవిష్టస్యాభ్ర మండలమ్ |
ప్రచ్ఛన్నాం నీలజీమూతైః భాస్కరస్య ప్రభామివ | | 20
- నిహతాం ప్రతిసైన్యేన పడవామివ పాలితామ్ |
భరతస్తు రథస్థస్సన్ శ్రీమాన్ దశరథాత్మజః | | 21
- వాహయంతం రథం శ్రేష్ఠం సారథిం వాక్యమబ్రవీత్ |
కిం ను ఖల్వద్య గంభీరో మూర్చ్ఛితో న నిశమ్యతే | | 22
- యథాపురమయోధ్యాయాం గీతవాదిత్రనిస్స్వనః |
వారుణీమదగంధశ్చ మాల్యగంధశ్చ మూర్చ్ఛితః | | 23
- ధూపితాగరుగంధశ్చ న ప్రవతి సమంతతః |
యానప్రవరఘోషశ్చ స్పిగ్గశ్చ హయనిస్స్వనః | | 24
- ప్రమత్తగజనాదశ్చ మహాంశ్చ రథనిస్స్వనః |
నేదానీం శ్రూయతే పుర్యాం అస్యాం రామే వివాసితే | | 25
- చందనాగరుగంధాశ్చ మహార్థాశ్చ నవప్రజః |
గతే హి రామే తరుణాః సంతప్తా నోపభుంజతే | | 26

బహిర్యాత్రాం స గచ్ఛంతి చిత్రమాల్యధరా సరాః |
 నోత్సవా స్సంప్రపర్తంతే రామశోకార్థితే పురే || 27

సహ నూనం మమ బ్రాత్రా పురస్యాస్య ద్యుతిర్గతా |
 స హి రాజత్యయోధ్యేయం సాసారేవార్జునీ క్షపా || 28

కదా సు ఖలు మే బ్రాతా మహోత్సవ ఇవాగతః |
 జనయిష్యత్యయోధ్యాయాం హర్షం గ్రీష్మ ఇవాంబుదః || 29

తరుణైశ్చారువేషైశ్చ నరైరున్నతగామిభిః |
 సంపతద్భిరయోధ్యాయాం నాభి భాంతి మహాపథాః || 30

ఏవం బహువిధం జల్పన్ వివేశ వసతిం పితుః |
 తేన హీనాం సరేంద్రేణ సింహహీనాం గుహామివ || 31

తదా తదంతఃపురముజ్జితప్రభం
 సురైరివోత్స్పష్టమభాస్కరం దినమ్ |
 నిరీక్ష్య సర్వం తు వివిక్తమాతృవాన్
 ముమోచ బాష్పం భరతస్సుదుఃఖితః || 32

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 చతుర్దశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే పంచదశాధికశతతమస్సర్గః
 115. సందిగ్రామనివాసః - పాదుకాపట్టాభిషేకః

తతో నిక్షిప్య మాతృస్యః అయోధ్యాయాం దృఢవ్రతః |
 భరతశ్శోక సంతప్తో గురూనిదమథాబ్రవీత్ || 1

- నందిగ్రామం గమిష్యోమి సర్వానామంత్రయోఽద్య పః|
తత్ర దుఃఖమిదం సర్వం సహిష్యే రాఘవం వినా|| 2
- గతశ్చ హి దివం రాజా వనస్థశ్చ గురుర్మమ|
రామం ప్రతీక్షే రాజ్యాయ స హి రాజా మహాయశాః|| 3
- ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః|
అబ్రువన్ మంత్రిణస్సర్వే వసిష్ఠశ్చ పురోహితః|| 4
- సదృశం శ్లాఘనీయం చ యదుక్తం భరత త్వయా|
వచనం భ్రాతృవాత్సల్యాత్ అనురూపం తదైవ తత్|| 5
- నిత్యం తే బంధులుబ్ధస్య తిష్ఠతో భ్రాతృసౌహృదే|
ఆర్యమార్గం ప్రపన్నస్య నానుమన్యేత కః పుమాన్|| 6
- మంత్రిణాం వచనం శ్రుత్వా యథాభిలషితం ప్రియమ్|
అబ్రవీత్సారథిం వాక్యం రథో మే యుజ్యతామితి|| 7
- ప్రహృష్టవదన స్సర్వాః మాతృసన్మమభివాద్య సః|
ఆరురోహ రథం శ్రీమాన్ శత్రుఘ్నేన సమన్వితః|| 8
- ఆరుహ్య చ రథం శీఘ్రం శత్రుఘ్నభరతా వుభౌ|
యయతుః పరమప్రీతౌ పృతౌ మంత్రిపురోహితైః|| 9
- అగ్రతో గురవస్తత్ర వసిష్ఠప్రముఖా ద్విజాః|
ప్రయయుః ప్రాజ్ఞుఖాస్సర్వే నందిగ్రామో యతోఽభవత్|| 10
- బలం చ తదనాహూతం గజాశ్వరథసంకులమ్|
ప్రయయౌ భరతే యాతే సర్వే చ పురవాసినః|| 11
- రథస్థ స్సహి ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృవత్సలః|
నందిగ్రామం యయౌ తూర్ణం శిరస్యాధాయ పాదుకే|| 12

- తతస్తు భరతః క్షిప్రం నందిగ్రామం ప్రవిశ్య సః।
అవతీర్య రథాత్పార్శ్వం గురూనిదమువాచ హ॥ 13
- ఏతద్రాజ్యం మమ బ్రాత్రా దత్తం సంన్యాసవత్ స్వయమ్।
యోగక్షేమవహే తస్య పాదుకే హేమభూషితే॥ 14
- భరత శ్శిరసా కృత్వా సన్న్యాసం పాదుకే తతః।
అబ్రవీద్దుఃఖ సంతప్తః సర్వం ప్రకృతిమండలమ్॥ 15
- చత్రం ధారయత క్షిప్రం ఆర్యపాదావిమౌ మతౌ।
ఆభ్యాం రాజ్యే స్థితో ధర్మః పాదుకాభ్యాం గురోర్మమ॥ 16
- బ్రాత్రాహి మయి సన్న్యాసో నిక్షిప్త స్సౌహృదాదయమ్।
తమిమం పాలయిష్యామి రాఘవాగమనం ప్రతి॥ 17
- క్షిప్రం సంయోజయిత్వాతు రాఘవస్య పునస్స్వయమ్।
చరణౌ తౌ తు రామస్య ద్రక్ష్యామి సహపాదుకౌ॥ 18
- తతో నిక్షిప్తభారోఽహం రాఘవేణ సమాగతః।
నివేద్య గురవే రాజ్యం భజిష్యే గురువర్జితామ్॥ 19
- రాఘవాయ చ సన్న్యాసం దత్త్వేమే పరపాదుకే।
రాజ్యం చేదమయోధ్యాం చ ధూతపాపో భవామ్యహమ్॥ 20
- అభిషిక్తే తు కాకుత్స్థే ప్రహృష్టముదితే జనే।
ప్రీతిర్మమ యశశ్చైచ ప భవేద్రాజ్యాచ్ఛతుర్గుణమ్॥ 21
- ఏవం తు విలపన్ దీనో భరతస్స మహాయశాః।
నందిగ్రామేఽకరోద్రాజ్యం దుఃఖితో మంత్రిభిస్సహ॥ 22
- స వక్కల జటాధారీ మునివేషధరః ప్రభుః।
నందిగ్రామేఽవసద్వీరః సహైవ్యో భరతస్తదా॥ 23

రామాగమనమాకాంక్షన్ భరతో భ్రాతృవత్సలః|
 భ్రాతుర్వచనకారీ చ ప్రతిజ్ఞాపారగస్తథా|| 24

పాదుకే త్వభిషిచ్యాథ నందిగ్రామేఽవసత్తదా|
 స వాలవ్యజనం ఛత్రం ధారయామాస చ స్వయమ్|| 25

భరత శ్శాసనం సర్వం పాదుకాభ్యాం స్యవేదయత్|
 తతస్తు భరతశ్శ్రీమాన్ అభిషిచ్యార్యపాదుకే|| 26

తదధీనస్తదా రాజ్యం కారయామాస సర్వదా||

యదా హి యత్కార్యముపైతి కించిత్
 ఉపాయనం చోపహృతం మహార్హమ్|
 స పాదుకాభ్యాం ప్రథమం నివేద్య
 చకార పశ్చాద్భరతో యథావత్|| 27

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే పంచశతాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే షోడశాధికశతతమస్సర్గః

116. ఖరవిప్రకరణకథనమ్

ప్రతిప్రయాతే భరతే వసన్ రామస్తపోవనే|
 లక్షయామాస సోద్యోగం అథౌత్సుక్యం తపస్వినామ్|| 1

యే తత్ర చిత్రకూటస్య పురస్తాత్తాపసాశ్రమే|
 రామమాశ్రిత్య నిరతాః తానలక్షయదుత్సుకాన్|| 2

నయనైర్బృకుటీభిశ్చ రామం నిర్దిశ్య శంకితాః|
 అన్యోన్యముపజల్పంతః శనైశ్చక్రుర్ మిథః కథాః|| 3

- తేషామౌత్సుక్యమాలక్య రామస్తాత్మని శంకితః|
కృతాంజలిరువాచేదం ఋషిం కులపతిం తతః|| 4
- న కచ్చిద్భగవన్ కించిత్ పూర్వవృత్తమిదం మయి|
దృశ్యతే వికృతం యేన విక్రియంతే తపస్వినః|| 5
- ప్రమాదాచ్ఛ్చరితం కచ్చిత్ కచ్చిన్నావరజస్య మే|
లక్ష్మణస్యర్షిభిర్దృష్టం నానురూపమివాత్మనః|| 6
- కచ్చిచ్ఛూషమాణా వః శుశూషణపరా మయి|
ప్రమదాభ్యుచితాం వృత్తిం సీతా యుక్తాం న వర్తతే|| 7
- అథర్షిర్జరయా వృద్ధః తపసా చ జరాం గతః|
వేపమాన ఇవోవాచ రామం భూతదయాపరమ్|| 8
- కుతః కల్యాణసత్త్వాయాః కల్యాణాభిరతేస్తథా|
చలనం తాత వైదేహ్యః తపస్విషు విశేషతః|| 9
- త్వన్నిమిత్తమిదం తావత్ తాపసాన్ ప్రతి వర్తతే|
రక్షో భ్యస్తేన సంవిగ్నాః కథయంతి మిథః కథాః|| 10
- రావణావరజః కశ్చిత్ ఖరో నామేహ రాక్షసః|
ఉత్పాట్య తాపసాన్ సర్వాన్ జనస్థాననికేతనాన్|| 11
- ధృష్టశ్చ జితకాశీ చ నృశంసః పురుషాదకః|
అవలిప్తశ్చ పాపశ్చ త్వాం చ తాత న మృష్యతే|| 12
- త్వం యదా ప్రభృతి హ్యస్మిన్ ఆశ్రమే తాత వర్తసే|
తదా ప్రభృతి రక్షాంసి విప్రకుర్వంతి తాపసాన్|| 13

- దర్శయంతి హి బీభత్సైః క్రూరైర్భిషణకైరపి |
నానా రూపైర్విరూపైశ్చ రూపైర్వికృతదర్శనైః || 14
- అప్రశస్తైరశుచిభిః సంప్రయోజ్య చ తాపసాన్ |
ప్రతిఘ్నంత్యపరాన్ క్షిప్రం మాయయా పురతస్నితాన్ || 15
- తేషు తేష్వాశ్రమస్థానేష్వబుద్ధమవలీయ చ |
రమంతే తాపసాన్స్తత్ర నాశయంతోఽల్పచేతసః || 16
- అపక్షిపంతి స్రుగ్భాండాన్ అగ్నీన్సించంతి వారినా |
కలశాంశ్చ ప్రమృద్నంతి హవనే సముపస్థితే || 17
- తైర్దురాత్మభిరామృష్టాన్ ఆశ్రమాన్ ప్రజహాసవః |
గమనాయాన్యదేశన్య చోదయంత్యృషయోఽద్య మామ్ || 18
- తత్పురా రామ శారీరీం ఉపహింసాం తపస్విషు |
దర్శయంతి హి దుష్టాస్తే త్యక్త్యామ ఇమమాశ్రమమ్ || 19
- బహుమూలఫలం చిత్రం అవిదూరాదితో వనమ్ |
పురాణాశ్రమమేవాహం శ్రయిష్యే సగణః పునః || 20
- ఖరస్త్వయ్యపి చాయుక్తం పురా తాత ప్రవర్తతే |
సహస్మాభిరితో గచ్ఛ యది బుద్ధిః ప్రవర్తతే || 21
- సకలత్రస్య సందేహో నిత్యం యత్తస్య రాఘవ |
సమర్థస్యాపి హి సతో వాసో దుఃఖమిహాద్య తే || 22
- ఇత్యుక్తవంతం రామస్తం రాజపుత్రస్తపస్వినమ్ |
న శశాకోత్తరైర్వాక్యైః అవరోధుం సముత్సుకమ్ || 23

అభినంద్య సమాప్యచ్ఛ్య సమాధాయ చ రాఘవమ్ |
 స జగామాశ్రమం త్యక్త్వా కులైః కులపతిస్సహ || 24

రామస్సంసాధ్య త్వృషిగణమనుగమనాత్
 దేశాత్తస్మాత్ కులపతిమభివాద్య ఋషిమ్ |
 సమ్యక్ ప్రీతైస్తైరనుమత ఉపదిష్టార్థః
 పుణ్యం వాసాయ స్వనిలయమభినంపేదే || 25

ఆశ్రమమృషివిరహితం ప్రభుః
 క్షణమపి స విజహౌ స రాఘవః |
 రాఘవం హి సతతమనుగతాః
 తాపసాశ్చార్షచరిత ధృతగుణాః || 26

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 షోడశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే సప్తదశాధికశతతమస్సర్గః

117. సీతాపాతివ్రత్యప్రశంసా

రాఘవస్త్వపయాతేషు తపస్విషు విచింతయన్ |
 న తత్రారోచయద్వాసం కారణైర్బహుభిస్తదా || 1

ఇహ మే భరతో దృష్టో మాతరశ్చ సనాగరాః |
 సా చ మే స్మృతిరన్వేతి తాన్నిత్యమనుశోచతః || 2

స్కంధావారనివేశేన తేన తస్య మహాత్మనః |
 హయహస్తికరీచైశ్చ ఉపమర్దః కృతో భృశమ్ || 3

తస్మాదన్యత్ర గచ్ఛామః ఇతి సంచింత్య రాఘవః |
 ప్రాతిష్ఠత స వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ సంగతః || 4

- సోఽత్రేరాశ్రమమాసాద్య తం వవందే మహాయశాః|
తం చాపి భగవానత్రిః పుత్రవత్ ప్రత్యపద్యత|| 5
- స్వయమాతిథ్యమాదిశ్య సర్వమస్య సుసత్కృతమ్|
సౌమిత్రిం చ మహాభాగాం సీతాం చ సమసాంత్యయత్|| 6
- పత్నీం చ సమనుప్రాప్తాం పృథ్వామామంత్య సత్కృతామ్|
సాంత్యయామాస ధర్మజ్ఞః సర్వభూతహితే రతః|| 7
- అనసూయాం మహాభాగాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్|
ప్రతిగృహ్ణిష్య వైదేహీం అబ్రవీద్ ఋషిసత్తమః|| 8
- రామాయ చాచచక్షే తాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్|
దశ వర్షాణ్యనాపృష్ట్యా దగ్ధే లోకే నిరంతరమ్|| 9
- యయా మూలఫలే సృష్టే జాహ్నువీ చ ప్రవర్తితా|
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా నియమైశ్చాప్యలంకృతా|| 10
- దశవర్షసహస్రాణి యయా తప్తం మహత్తపః|
అనసూయా ప్రతైస్నాన్స్త్వా ప్రత్యూహాశ్చ నివర్తితాః|| 11
- దేవకార్యనిమిత్తం చ యయా సంత్యరమాణయా|
దశరాత్రం కృతా రాత్రిః సేయం మాతేప తేఽనఘ|| 12
- తామిమాం సర్వభూతానాం సమస్కార్యాం యశస్వినీమ్|
అభిగచ్ఛతు వైదేహీ పృథ్వామక్రోధనాం సదా|| 13
- అనసూయేతి యా లోకే కర్మభిః ఖ్యాతి మాగతా|
ఏవం బ్రువాణం తమృషిం తథేత్యుక్త్వా స రాఘవః|| 14
- సీతామువాచ ధర్మజ్ఞాం ఇదం వచనముత్తమమ్|
రాజపుత్రి శ్రుతం త్వేతత్ మునేరస్య సమీరితమ్|| 15

- శ్రేయోఽర్థమాత్మన శ్శీఘ్రం అభిగచ్ఛ తపస్వినిమ్ |
సీతా త్వేతద్వచ శ్శుశ్రత్వా రాఘవస్య హితైషిణః || 16
- తామత్రిపత్నీం ధర్మజ్ఞాం అభిచక్రామ మైథిలీ |
శిథిలాం పలితాం పృథ్వాం జరాపాండరమూర్ధజామ్ || 17
- సతతం వేపమానాంగీం ప్రవాతే కదలీం యథా |
తాం తు సీతా మహాభాగాం అనసూయాం పతివ్రతామ్ || 18
- అభ్యవదయదవ్యగ్రా స్వం నామ సముదాహరత్ |
అభివాద్య చ వైదేహీ తాపసీం తామనిందితామ్ || 19
- బద్ధాంజలిపుటా హృష్టా పర్యపుచ్ఛదనామయమ్ |
తతస్నీతాం మహాభాగాం దృష్ట్వా తాం ధర్మచారిణీమ్ || 20
- సాంత్యయంత్యబ్రవీధృష్టా దిష్ట్యా ధర్మమవేక్షసే |
త్యక్త్వా జ్ఞాతిజనం సీతే మానమృద్ధిం చ భామిని || 21
- అవరుద్ధం వనే రామం దిష్ట్యా త్వమనుగచ్ఛసి |
నగరస్థో వనస్థో వా శుభో వా యది వాశుభః || 22
- యాసాం స్త్రీణాం ప్రయో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః |
దుశ్శీలః కామపృత్తో వా ధనైర్వా పరివర్జితః || 23
- స్త్రీణామూర్య స్వభావానాం పరమం దైవతం పతిః |
నాతో విశిష్టం పశ్యామి బాంధవం విమృశంత్యహమ్ || 24
- సర్వత్ర యోగ్యం వైదేహీ తపః కృతమివాప్యయమ్ |
న త్వేవమవగచ్ఛంతి గుణ దోషమసత్ స్త్రియః || 25
- కామవక్తవ్యహృదయాః భర్తృనాథాశ్చరంతి యాః |
ప్రాపువంత్యయశశ్చైవ ధర్మభ్రంశం చ మైథిలి || 26

అకార్య వశమాపన్నాః స్త్రియో యాః ఖలు తద్విధాః|
 త్వద్విధాస్తు గుణైర్మృక్తాః దృష్టలోకపరావరాః|| 27

స్త్రియస్సర్వే చరిష్యంతి యథా ధర్మకృతస్తథా||

తదేవమేనం త్వమనువ్రతా సతీ
 పతివ్రతానాం సమయానువర్తినీ|
 భవ స్వభర్తు స్సహధర్మచారిణీ
 యశశ్చ ధర్మం చ తతస్సమాప్యసి|| 28

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
 సప్తదశాధిక శతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే అష్టాదశాధికశతతమస్సర్గః

118. దివ్యాలంకారగ్రహణమ్

సా త్వేవముక్తా వైదేహీ త్వనసూయానసూయయా|
 ప్రతిపూజ్య వచో మందం ప్రవక్తుముపచక్రమే|| 1

వైతదాశ్చర్యమార్యాయాః యన్మాం త్వమనుభాషసే|
 విదితం తు మయాప్యేతత్ యథా నార్యాః పతిర్గురుః|| 2

యద్యప్యేష భవేద్భర్తా మమార్యే వృత్తపర్జితః|
 అద్వైధముపచర్తవ్యః తథాప్యేష మయా భవేత్|| 3

కిం పునర్యో గుణశ్లాఘ్యః సాసుక్రోశో జితేంద్రియః|
 స్థిరానురాగో ధర్మాత్మా మాతృవత్ పితృవత్ ప్రియః|| 4

యాం వృత్తిం వర్తతే రామః కౌసల్యాయాం మహాబలః|
 తామేవ నృపనారీణాం అన్యాయామపి వర్తతే|| 5

సకృద్బ్రహ్మస్వపి స్త్రిమ నృపేణ నృపవత్సలః|
మాతృవద్వర్తతే వీరో మానముత్సృజ్య ధర్మవితే|| 6

ఆగచ్ఛంత్యాశ్చ విజనం వనమేవం భయావహమ్|
సమాహితం మే శ్వశ్వాః చ హృదయే తద్భృతం మహత్|| 7

ప్రాణిగ్రహణకాలే చ యత్ పురా త్వగ్నిసన్నిధౌ|
అనుశిష్టా జనన్యాస్మి వాక్యం తదపి మే ధృతమ్|| 8

నవీకృతం చ తత్సర్వం వాక్యైస్తే ధర్మచారిణి|
పతిశుశ్రూషణాన్నార్యాః తపో నాన్యద్విధీయతే|| 9

సావిత్రీ పతిశుశ్రూషాం కృత్వా స్వర్గే మహీయతే|
తథా వృత్తిశ్చ యాతా త్వం పతిశుశ్రూషయా దివమ్|| 10

వరిష్ఠా సర్వనారీణాం ఏషా చ దివి దేవతా|
రోహిణీ న వినా చంద్రం ముహూర్తమపి దృశ్యతే|| 11

ఏవంవిధాశ్చ ప్రవరాః స్త్రియో భర్తృదృఢప్రతాః|
దేవలోకే మహీయంతే పుణ్యేన స్వేన కర్మణా|| 12

తతోఽనసూయా సంహృష్టా శ్రుతోక్తం సీతయా వచః|
శిరస్యాఘ్రూయ చోవాచ మైథిలీం హర్షయంతుశ్చ|| 13

నియమైర్వివిధైరాఘ్నం తపో హి మహదస్తి మే|
తత్ సంశ్రిత్య బలం సీతే ఛందయే త్వాం శుచిస్మితే|| 14

ఉపవన్నం మనోజ్ఞం చ వచనం తవ మైథిలి|
ప్రీతా చాభ్యుచితం కిం తే కరవాణి బ్రవీహి మే|| 15

తస్యాస్తద్వచనం శృత్వా విస్మితా మందవిస్మయా|
కృతమిత్యబ్రవీత్ప్రీతా తపోబలసమన్వితామ్|| 16

- సా త్వేవముక్తా ధర్మజ్ఞా తయా ప్రీతతరాభవత్ |
సఫలం చ ప్రహర్షం తే హంత సీతే కరోమ్యహమ్ || 17
- ఇదం దివ్యం వరం మాల్యం వస్త్రమాభరణాని చ |
అంగరాగం చ వైదేహి మహర్షం చానులేపనమ్ || 18
- మయా దత్తమిదం సీతే తవ గాత్రాణి శోభయేత్ |
అనురూపమసంక్లిష్టం నిత్యమేవ భవిష్యతి || 19
- అంగరాగేణ దివ్యేన లిప్తాంగీ జనకాత్మజే |
శోభయిష్యసి భర్తారం యథా శ్రీర్విష్ణుమవ్యయమ్ || 20
- సా వస్త్రమంగరాగం చ భూషణాని ప్రజస్తథా |
మైథిలీ ప్రతిజగ్రాహ ప్రీతిదానమనుత్తమమ్ || 21
- ప్రతిగృహ్య చ తత్ సీతా ప్రీతిదానం యశస్వినీ |
శ్లిష్టాంజలిపుటా తత్ర సముపాస్త తపోధనామ్ || 22
- తథా సీతాముపాసీనాం అనసూయా దృఢవ్రతా |
వచనం ప్రష్టుమారేభే కథాం కాంచిదనుప్రియామ్ || 23
- స్వయంపరే కిల ప్రాప్తా త్వమనేన యశస్వినా |
రాఘవేణేతి మే సీతే కథా శ్రుతిముపాగతా || 24
- తాం కథాం శ్రోతుమిచ్ఛామి విస్తరేణ చ మైథిలి |
యథానుభూతం కార్త్యేన్యైస తన్నే త్వం పక్తుమర్హసి || 25
- ఏవముక్తా తు సా సీతా తాం తతో ధర్మచారిణీమ్ |
శ్రూయతామితి చోక్త్యా వై కథయామాస తాం కథామ్ || 26
- మిథిలాధిపతిర్వీరో జనకో నామ ధర్మవిత్ |
క్షత్రధర్మే హ్యభిరతో న్యాయతశ్శాస్త్రి మేదినీమ్ || 27

- తస్య లాంగలహస్తస్య కృషతః క్షేత్రమండలమ్ |
అహం కిలోత్థితా భిత్వా జగతీం స్పృవతేస్సుతా || 28
- స మాం దృష్ట్వా సరపతిః ముష్టివిక్షేపతత్పరః |
పాంశుకుంతిత సర్వాంగీం జనకో విస్మితోఽభవత్ || 29
- అనపత్యేన చ స్నేహాత్ అంకమారోప్య చ స్వయమ్ |
మమేయం తనయేత్యుక్త్వా స్నేహో మయి నిపాతితః || 30
- అంతరిక్షే చ వాగుక్తాప్రతిమాఽమానుషీ కిల |
ఏవమేతన్నరపతే ధర్మేణ తనయా తవ || 31
- తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా పితా మే మిథిలాధిపః |
అవాప్తో విపులామృద్ధిం మామవ్యాప్య సరాధిపః || 32
- దత్తా చాస్మీష్టపద్దేవైః జ్యేష్ఠాయై పుణ్యకర్మణా |
తయా సంభావితా చాస్మి స్నిగ్ధయా మాతృసౌహృదాత్ || 33
- పతిసంయోగసులభం వయో దృష్ట్వా తు మే పితా |
చింతామభ్యగమద్దీనో విత్తనాశాదివాధనః || 34
- సదృశాచ్ఛాపకృష్టాచ్ఛ లోకే కన్యాపితా జనాత్ |
ప్రధర్షణమవాప్నోతి శక్రేణాపి సమో భువి || 35
- తాం ధర్షణామదూరస్థాం దృష్ట్వాచాత్మని పార్థివః |
చింతార్హపగతః పారం నాససాదాప్లవో యథ || 36
- అయోనిజాం హి మాం జ్ఞాత్వా నాధ్యగచ్ఛద్విచింతయన్ |
సదృశం చానురూపం చ మహిపాలః పతిం మమ || 37
- తస్య బుద్ధిరియం జాతా చింతయానస్య సంతతమ్ |
స్వయం వరం తనూజాయాః కరిష్యామీతి ధీమతః || 38

- మహాయజ్ఞే తదా తస్య పరుణేన మహాత్మనా |
దత్తం ధనుర్వరం ప్రీత్యా తూణీ చాక్షయసాయకౌ || 39
- అసంచాల్యం మనుష్యైశ్చ యత్సేనాపి చ గౌరవాత్ |
తన్న శక్తా సమయితుం స్వప్నేష్యపి సరాధిపాః || 40
- తద్ధనుః ప్రాప్య మే పిత్రా వ్యాహృతం సత్యవాదినా |
సమవాయే నరేంద్రాణాం పూర్వమామంత్ర్య పార్థివాన్ || 41
- ఇదం చ ధనురుద్యమ్య సజ్యం యః కురుతే నరః |
తస్య మే దుహితా భార్యా భవిష్యతి న సంశయః || 42
- తస్య దృష్ట్వా ధనుశ్శ్రేష్ఠం గౌరవాద్గిరిసన్నిభమ్ |
అభివాద్య సృషా జగ్ముః అశక్తాస్తస్య తోలనే || 43
- సుదీర్ఘస్యాథ కాలస్య రాఘవోఽయం మహాద్యుతిః |
విశ్వామిత్రేణ సహితో యజ్ఞం ద్రష్టుం సమాగతః || 44
- లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా రామస్సత్యపరాక్రమః |
విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా మమ పిత్రా సుపూజితః || 45
- ప్రోవాచ పితరం తత్ర భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ |
సుతౌ దశరథస్యేమా ధనుర్దర్శనకాంక్షిణౌ || 46
- ధనుర్దర్శయ రామాయ రాజపుత్రాయ చైవికమ్ |
ఇత్యుక్తస్తేన విప్రేణ తద్ధను స్సముపాసయత్ || 47
- నిమేషాంతరమాత్రేణ తదాసమ్య స వీర్యవాన్ |
జ్ఞాం సమారోప్య ర్ఘుడితి పూరయామాస వీర్యవాన్ || 48
- తేన పూరయతా వేగాత్ మధ్యే భగ్నం ద్విధా ధనుః |
తస్య శబ్దోఽభవద్భీమః పతితస్యాశనేరివ || 49

తతోఽహం తత్ర రామాయ పిత్రా సత్యాభిసంధినా |
నిశ్చితా దాతుముద్యమ్య జలభాజనముత్తమమ్ || 50

దీయమానాం న తు తదా ప్రతిజగ్రాహ రాఘవః |
అవిజ్ఞాయ పితుశ్చందం అయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః || 51

తత శ్వశురమామంత్యృ వృద్ధం దశరథం నృపమ్ |
మమ పిత్రా త్వహం దత్తా రామాయ విదితాత్మనే || 52

మమ చైవాసుజా సాధ్వీ ఊర్మిలా ప్రియదర్శనా |
భార్యార్థే లక్ష్మణస్యాపి దత్తా పిత్రా మమ స్వయమ్ || 53

ఏవం దత్తాస్మి రామాయ తదా తస్మిన్ స్వయం వరే |
అనురక్తాస్మి ధర్మేణ పతిం వీర్యవతాం వరమ్ || 54

ఇతి శ్రీమద్రామాయణే అయోధ్యాకాండే
అష్టాదశాధికశతతమస్సర్గః

అథ అయోధ్యాకాండే ఏకోనవింశత్యధిక శతతమస్సర్గః
119. దండకారణ్యప్రవేశః

అనసూయా తు ధర్మజ్ఞా శ్రుత్వా తాం మహతీం కథామ్ |
పర్యష్వజత బాహుభ్యాం శిరస్యాఘ్రూయ మైథిలీమ్ || 1

వ్యక్తాక్షరపదం చిత్రం భాషితం మధురం త్వయా |
యథా స్వయంవరం వృత్తం తత్సర్వం హి శ్రుతం మయా || 2

రమేఽహం కథయా తే తు దృఢం మధురభాషిణి |
రవిరస్తం గత శ్శ్రీమాన్ ఉపోహ్య రజనీం శివామ్ || 3

- దివసం ప్రతి క్షీర్ణానాం అహారార్థం పతత్రిణామ్ |
సంధ్యాకాలే నిలీనానాం నిద్రార్థం శ్రూయతే ధ్వనిః || 4
- ఏతే చాప్యభిషేకార్థాః మునయః కలశోద్యతాః |
సహితా ఉపవర్తంతే సలిలాఘ్నతవల్కలాః || 5
- ఋషీణామగ్నిహోత్రేషు హుతేషు విధిపూర్వకమ్ |
కపోతాంగారుణో ధూమో దృశ్యతే పవనోద్ధతః || 6
- అల్పపర్ణా హి తరవో ఘనీభూతా స్సమంతతః |
విప్రకృష్టేఽపి యే దేశేస్మిన్ న ప్రకాశంతి వై దిశః || 7
- రజనీ రసత్త్వాని ప్రచరంతి సమంతతః |
తపోపసమృగా హ్యేతే వేదితీర్థేషు శేరతే || 8
- సంప్రవృత్తా నిశా సీతే సక్షత్రసమలంకృతా |
జ్యోత్స్నా ప్రావరణశ్చంద్రో దృశ్యతేఽభ్యుదితోఽంబరే || 9
- గమ్యతామనుజానామి రామస్యానుచరీ భవ |
కథయంత్యా హి మధురం త్వయాహం పఠితోషితా || 10
- అలంకురు చ తావత్త్వం ప్రత్యక్షం మమ మైథిలి |
ప్రీతిం జనయ మే వత్సే దివ్యాలంకారశోభితా || 11
- సా తథా సమలంకృత్య సీతా సురసుతోపమా |
ప్రణమ్య శిరసా తస్యై రామం త్వభిముఖీ యయౌ || 12
- తథా విభూషితాం సీతాం దదర్శ వదతాం పరః |
రాఘవః ప్రీతిదానేన తపస్విన్యా జహర్ష చ || 13
- స్యవేదయత్తత స్సర్వం సీతా రామాయ మైథిలీ |
ప్రీతిదానం తపస్విన్యాః వసనాభరణప్రజామ్ || 14

ప్రహృష్టస్త్యభవద్రామో లక్ష్మణశ్చ మహారథః|
 మైథిల్యా స్సత్కియాం దృష్ట్వా మాసుషేషు సుదుర్లభామ్|| 15

తతస్తాం శర్వరీం ప్రీతః పుణ్యాం శశినిభాననః|
 అర్చితస్తాపహైస్సిద్ధైః ఉవాస రఘునందనః|| 16

తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం అభిషిచ్య హుతాగ్నికాన్|
 ఆప్యచ్ఛేతాం సరవ్యాఘ్రౌ తాపసాన్ వనగోచరాన్|| 17

తావూచుస్తే వనచరాః తాపసా ధర్మచారిణః|
 వనస్య తస్య సంచారం రాక్షసైస్సమభిప్లుతమ్|| 18

రక్షాంసి పురుషాదీని నానారూపాణి రాఘవ|
 వసంత్యస్మిన్ మహారణ్యే వ్యాలాశ్చ రుధిరాశనాః|| 19

ఉచ్ఛిష్టం వా ప్రమత్తం వా తాపసం ధర్మచారిణమ్|
 అదంత్యస్మిన్ మహారణ్యే తాన్నివారయ రాఘవ|| 20

ఏష పంథా మహర్షీణాం ఫలాన్యాహరతాం వనే|
 అనేన తు వనం దుర్గం గంతుం రాఘవ తే క్షమమ్|| 21

ఇతీవ తైః ప్రాంజలిభిస్తపస్విభిః
 ద్విజైః కృతస్వస్త్యయనః పరంతపః|
 వనం సభార్యః ప్రవివేశ రాఘవః
 సలక్ష్మణస్సూర్య ఇవాభ్రమండలమ్||

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే వాల్మీకీయే ఆదికావ్యే
 చతుర్వింశతి సహస్రికాయాం సంహితాయాం అయోధ్యాకాండే
 ఏకోనవింశత్యధిక శతతమస్కర్ణః||
 అయోధ్యాకాండ స్సంపూర్ణః